This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

A 502705 DUPL

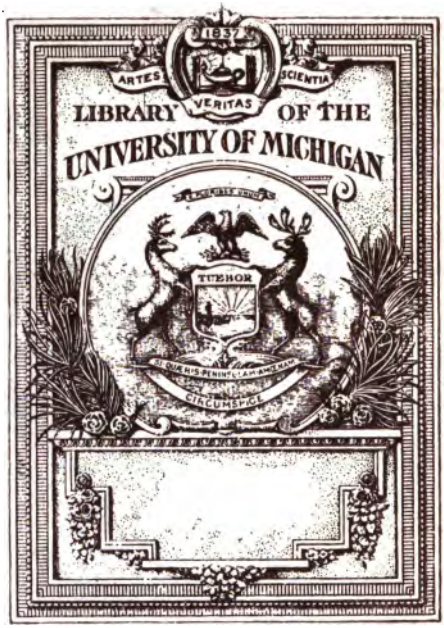

DJ
107
.W13
1770
suppl.

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

VOOR DE

VADERLANDSCHE

HISTORIE.

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

VOOR DE

VADERLANDSCHE

HISTORIE.

BYVOEGSELS
EN
AANMERKINGEN,
BESTAANDE IN NOODIGE
NALEEZINGEN
VOOR DE
VADERLANDSCHE
HISTORIE
VAN
JAN WAGENAAR.

DOOR
Mr. H. VAN WYN, Mr. N. C. LAMBRECHTSEN,
Mr. ANT. MARTINI, J. W. TE WATER,
E. M. ENGELBERTS EN ANDEREN.

TE AMSTERDAM, BY
JOHANNES ALLART,
MDCCXCVII.

VOORREDE.

Met de uitgaave deezer NALEEZINGEN, *maaken wy een einde van het Werk, tegen welks begin wy, over zeven jaaren, toen de Boekhandelaar* ALLART *ons hetzelve voorsloeg; niet zonder schroom opzagen. — s' Lands Historie, naamlyk; hadt maar éénen* WAGENAAR. *Zyn gezag hebbend en gezag verdienend Boek te vermeerderen, op eenige plaatsen, konde het zyn, te verbeteren, hadt niemand, tot nog toe, opzetlyk, ondernomen, en scheen, in ons, van vermetelheid niet vry te pleiten. — Wy deinsden, eene pooze, te rugge. — Dan, 't gevoel der nuttigheid van het Voorstel, onze lust tot deeze studie, de hoop, dat onze kragten, onder 't arbeiden, zouden aanwassen, 't vertrouwen op elkanders medehulp en op de bescheidenheid onzer Landgenooten; met welkers kunde wy de onze tragteden te vermeerderen, zonder onzen grooten Voorganger, myn' ouden, gemeenzaamen, en aan myn hart altyd dierbaaren, Vriend, zottelyk te willen bedillen; 't verlangen, inte-*

gen-

A 502705 DUPL

DJ
107
.W13
1770
suppl.

BYVOEGSELS

EN

AANMERKINGEN

VOOR DE

VADERLANDSCHE

HISTORIE.

ſchriften der Chronyk van MELIS STOKE, *welken men met den anderen heeft konnen vergelyken*: 3. *de* Brabandſche Yeesten, *van* NICOLAAS DE CLERCK: 4 *de Chronyk van* VOORNE, *door* TAERLING: 5. 't Graafſchap van Zeeland, *door den Heere van* GRYPSKERKE, *en de, voorheen wel gedrukte, maar, ſedert* WAGENAARS *ſchryven naar 't beste Handſchrift fraaier uitgekoomen, oudſte* Latynſche Egmonder-Chronyk, *bewerkt door den reeds geroemden, Hoogleeraar* KLUIT.

Zo veel; ondanks alle de rampen, met welken deeze Gewesten, ſints de vroegſte tyden, te worſtelen hadden; is, nog heden ten dage, van deeze vergeetenen, doch, in den t'ſaamenhang der gebeurtenisſen, belangryke eeuwen, overgebleeven en onder ons oog gekoomen. Er is, ontwyfelbaar, nog veel meêr, in s' Lands, in Stedelyke, en in byzondere Boekeryen, overig. En mogten de tyden eens toelaaten, dat dit alles, ten grooten nutte van s' Lands Geſchiedenisſen, in één ligchaam en aan 't licht gebragt wierde!

Meerder nogthans in getal, en niet minder in gewigt, zyn de, nog ongedrukte, Stukken, die den onderzoekende, betreklyk het laatſte *tydperk der Graafſlyke Regeeringe, tot aan de afzweeringe derzelve, te hulpe koomen. Hiertoe kan men, byzonderlyk, brengen de* Memoriaalen van den Hove van Holland: *by welk Hof, toen ten tyde, alle Staatszaaken van dat Gewest en Zeeland verhandeld wierden, in zo verre, dat men; ſchoon de Hollandſche Reſolutien, ſlegts ſedert den jaare* 1524, *bekend en gedrukt zyn, in deeze* Memoriaalen *de raadpleegingen der Hollandſche Steden, by en voor den Hove beſchreeven, op het midden der vyftiende eeuwe, ontmoet* (f). *Ook hooren, hier, verſcheiden,*

(f) Myn Byvoegſ. 5. St., *bl.* 58-61 (v.), op WAGEN. V. D., *bl.* 251. (2) r. 3. v. o. *ons*

ons medegedeelde, Gelderſche, Hollandſche, Zeeuwſche en Utrechtſche Charters en Reſolutien, op verſchillende Charterkamers berustende, waar onder die der Steden, Gouda, den Briele, Vliſſingen en s' Bosch, tot welke Plaatſen de voorige Ambtsbetrekkingen of, ſomtyds, namaalige Stedelyke vergunning, aan drie van ons den weg geopend hadden of nog openden. Men voege hier by de Reſolutien der algemeene Staaten, *zo der* Gendſche *als der* Utrechtſche *vereeniginge, en die der* Afgevaardigden tot de nadere Unie, *welke laatſten zeer zeldzaam en niet volkoomen zyn. Al het welke, met de ſchoone Verzaamelingen van, voorheen onuitgegeevene, doch nu gedrukte, Stukken, door de Heeren* BONDAM, VAN DE SPIEGEL *en* VAN HASSELT, *in 't behandelen van 's Lands Geſchiedeniſſen, door ons, is vergeleeken. Nog heeft men getragt, goed gebruik te maaken, onder anderen, van de Latynſche Brieven, door* JOACHIM HOPPER, *Nederlandſchen Staatsraad in Spanje, weleer geſchreeven aan den Preſident* VIGLIUS: *welke Brieven ontbraken, doch die de uitmuntende Taal- en Geſchiedkenner* DE NELIS, *in der tyd, Biſſchop van Antwerpen, naar een, onder hem berustend, handſchrift, voor zig ter perſe hadt doen vervaardigen en dan ſommigen zyner leiterminnende Vrienden: medegedeeld.*

Ten aanzien van het vyfde tydperk; heeft men ook gunſtige mededeeling gehad van nooit gedrukte en allerbelangrykſte Geſchriften, byzonderlyk van het zeer net Affchrift eener aanteekeninge uit zeker Beſoigne, door s' Lands Advokaat van OLDENBARNEVELD, *ten jaare* 1602, *met eenige Staatsleden gehouden, ter gelegenheid van eenige beweegingen, om den Stadhouder* MAURITS *tot Graave van Holland te verheffen; als mede van een gelyk afſchrift der* Verhooren *en verdere ſtukken, betrek-*

lyk de regtpleeginge van den Ruwaard DE WITT, *voor den Haven van Holland. Ook heeft men zig konnen bedienen van eenige oorſpronglyke Brieven van den Ambaſſadeur der Staaten, in Groot-Brittannie,* VAN CITTERS, *en van twee afſchriften van het onuitgegeeven gedeelte der Nederlandſche Hiſtorie van* WICQUEFORT. *Wat de gedrukte Werken betreffe; ten opzigte van deezen, heeft men, onder anderen, gebruikt de, door* WAGENAAR *niet gebezigde, Brieven van* CARLETON, *die, ten aanzien der noodlottige gevallen van* OLDENBARNEVELD *en* DE GROOT, *dikwyls zeer aanmerklyk zyn: als mede het Deel der geheime Reſolutien van Holland, 't geen, na* WAGEN. *tyd, gedrukt is.*

Deeze zyn de voornaame bronnen, uit welke wy geput hebben. De overige, die, ſomtyds ook aanmerkelyke ſtukken behelzen, zal men, in de Aanhaalingen, vermeld vinden. Voor zo verre de bovengemelde ongedrukte Stukken aan eenigen anzet niet in eigendom behoorden; is men de mededeeling byzonderlyk verpligt aan de Heeren BONDAM, CLIGNET, VAN HASSELT, KLUIT, KEUNE, LYNDEN VAN BLITTERSWYK, MEERMAN, REUVER, VERHEYEN VAN CITTERS, VISSER, VAN DE WALL, DE WITT VAN JAARSVELD *en andere kundige Mannen, wier zedigheid my verbiedt, hen te noemen, ſchoon zy, en allen, die ons verder behulpzaam geweest zyn, zich van onze dankbaarheid ten vollen konnen verzekerd houden.*

Zo zulk een voorraad, welks bezit, of vergunning, in ons ſtegts een geluk, geen verdienſte, is; aan onzen WAGENAAR *was te beurte gevallen, by het oprigten van het treflyk Gedagt, waarmede hy zyn Land heeft geëerd en zigzelven onſterflyk gemaakt, wy twyfelen geen*

oo-

oogenblik, of zyne meesterlyke hand zoude hetzelve tot nog meerder volmaaktheid hebben opgetrokken. Ons ſchoot, voornaamlyk, over, om, in ſommige, onzes meenings eenigſints donkere, plaatſen van het ſchoon en ruim Gebouw, 't geen men desnietemin, aan hem verſchuldigd blyft, wat meerder licht te brengen en, hier en daar, een vlak van de wanden te wryven, of wel dezelven, daar dit ons noodig ſcheen, met eenige nieuwe hiſtoriſche tafereelen, naar de egſte en beste Stukken getrouwelyk gevolgd, te bekleeden. In hoe verre wy dit, naar behooren, deeden, ſtaa aan het oordeel van kundigeren dan wy zyn! Hunne goedkeuring en de ſtreelende gedagten van, op hunne uitſpraak, te mogen gelooven, dat wy, in deezen kring van werkzaambeden, onzen Landgenooten van eenig nut geweest zyn, zal ons; wy ons veinzen het niet; altyd verheugen: dan, daar wy geenen onverdienden roem bejaagen en, door het daaglyksch beoefenen der weten/chappen, meêr en meêr overtuigd worden, hoe oneindig veel ons nog ontbreekt, zullen wy ons ook aan hun verpligt houden, die, ons overtuigend en beſcheidenlyk, onze dwaalingen onder 't oog brengen. De waarheid te zoeken was ons eenig oogmerk. Wy zullen nooit agten, haar te duur te koopen, al is het voor de erkentenis onzer misſlagen.

Wy hebben niet noodig geoordeeld; daar 't meest op de zaak aankomt; onze AANMERKINGEN en BYVOEGSELEN, door het onderſtellen onzer Geſlagnaamen te onderſcheiden. Doch daar men, naderhand, verſtaan heeft, dat eenige Minnaaren van 's Lands Geſchiedenis/an dit naders hadden gewenscht, is hier aan, in de NALEEZINGEN, te gemoed gekoomen.

De menigvuldige drukfeilen, die, in de BYVOEGSELS gevonden worden, en, zeer beſcheidenlyk, in twee on-

zer voornaamſte Tydſchriften, zyn aangeroerd, zyn vrugten onzer afweezenheid van de perſe, en van den ſpoed in het drukken. Zy zouden ons te meer ſmerten, zo ook de Naleezingen aan dat euvel hinkten. Die Naleezingen loopen, voor 't overige, meêr over de tien eerſte, dan de tien laatſte Deelen van Wagen. Dit is aan niemand, dan aan my, te wyten, die, te laat, gezien hebbe, dat het aangetekende op de tien eerſte Boeken te veel druks beſloeg, dan om, opgelyken voet, te konnen voortgaan, in een Boekdeel, dat reeds aankondigde; hoe bekrompen men het name den beloofden taks van 25 vellen papiers te zullen overſchreiden. Ik heb my dan, ten opzigte van 't vervolg, moeten bekorten, doch geene der Aanmerkingen myner Medehulpers aan deeze Bladen onthouden. Daar men zig niet verbonden hadt, om eene ſoort van evenveelheid of even uitgebreidheid van aanteekeningen, nopens elk Boek, in agt te neemen, hoope ik, dat myn bedryf eenige verſchooning zal verdienen. Ook denke ik, in een ander Werk, by nadere gelegenheid, breeder, over de volgende tyden, te handelen.

Hier zou ik konnen eindigen, zo niet eene byzonderheid my noopte, er het volgende by te voegen.

Gelyk men, in deeze Byvoegsels en Naleez, getragt heeft, zig, ſteeds, van gelykvormige ſtukken te bedienen, hadt dit ook plaats, in de Prentverbeeldingen, die geene ſpeelende, den Lezer vaak misleidende, gedagten van laatere Kunſtenaaren behelzen, maar allen, naar oorſpronglyke Stukken, gedaan zyn. By 't gewaagen aer Belegeringe van Dordrecht, door Jan van Brabant en Jacoba van Beyeren, ten jaare 1418, (g) zag ik, dat, naar 't getuigenis der Dordrechtſche Stadsbeſchryveren en voor hen van Goudhoeven, (h) op 't Raadhuis aldaar, een Ta-

ſe-

(g) Naleez, bl. 401. op Wagen. III D. bl. 429. r. 18.
(h) Beverw., Beſchryv. van Dordrecht, bl. 312 en Balen, Beſchryv. van Dordr., bl. 766. Goudhoev. Chron. bl. 489.

ferecl van die Belegering wierdt gevonden, 't geen; reeds ten tyde van BEVERWYCK, (*wiens Werk, al in den jaare* 1640. *uitkwam*), „ *door oudheid* „ *byna vergaan was*" *Zo zeldzaam een Stuk, byzonderlyk, indien het, eenigſints, gelyktydig mogte zyn, trof myne aandagt. Ik ſchreef er over aan den, in 's Lands Geſchiedenis zeer ervaarenen, Heere* VAN DE WALL, *en, daar zyne kundigheid my niet onbewust liet, dat zodanig Schildery nog aanweezig, zeer oud, maar, egter, niet gelyktydig was, hong ik, in 't eerst, in twyfel, of het geſchikt ware, er al of niet gebruik van te maaken? Dan de nog nadere berigten, nopens de fraaiheid van het Stuk op zig zelven, en der kunde, die de oorſpronglyke maaker moet gehad hebben, ten aanzien van het plaatslyke, by en omtrend Dordrecht, zo als het was, in de* 15*de eeuw, gevoegd by myne overtuiginge van het nut, om oude goede overblyfſelen, zo veel moogelyk, den tand des tyds te ontrukken, haalden my, eindelyk, over, om, kon het zyn, hetzelve in 't koper te doen brengen. Hier toe boodt de Dordtſche Boekhandelaar* VAN BRAAM *gedienſtelyk, zyne hulpe. Hy deedt er, na dat de Raad der Stad daartoe verlof hadt gegund, niet ſlegts eene zeer nette afteekening van vervaardigen; maar voegde er eene beſchryving by, welke my voorkomt, eene te gepaste verklaaringe te bevatten, dan dat ik dezelve niet gaarne, hier onder, zou plaatſen.* (*i*.) *Men zal er, onder anderen, uit zien, dat het Stuk, thans, op de Raadkamer hangende, nog om-*

(*i*) Het luidt dus:" Het Schilderſtuk, welk men, in deeze afteekening, evenredig heeft verkleend, is breed 5 voet, 3½ duim, en hoog 4 voet, 4½ duim. Rhyol. M. BALEN, in zijne *Beſchryving der Stad Dordrecht*, uitgegeeven in 1677, zegt, bla. 768, dat de in den jaare 1418 ondernoomen, belegering, waarvan hy, te dier plaatſe, het verhaal doet, afgemaald ten toon hange, op de Raad en Weeskamer. Op de

onbeschadigd is: hebbende men egter, by deeze gelegenheid, op een Bovenvertrek van 't Stadhuis, eene

de eerstgenoemde Kamer, vindt men dit ons Stuk; 't ander, thans veelzins vergaan en verflaauwd van kleuren, is nog te zien op een bovenvertrek van het Stadhuis; en buiten twyffel het oorfpronklyke, waarnaar BALENS voorganger, J. VAN BRUSSEWYCK, om dat het reeds ten zynen tyde (1640) zeer was verworden, het onze heeft doen copieeren. Dit oude overblyfzel is op ongeplaauwd doek, en de fchildering kenmerkt den Staat der kunften in deeze ftreeken ten tyde der gebeurtenis; pleitende dus voor deszelfs oudheid, zynde er anders geen naam of jaarteeken op te vinden. Voor het overige vindt men, by eene opletende befchouwing en vergelyking, daarin nog overvloedig zoo veel zichtbaars over, dat men volkoomen berusten konne in de getrouwheid der navolging, welke met olijverf en ftarke kleuren gepenfeeld, geheel gaaf en onbefchadigd is.

De eerfte ontwerper, dan, heeft zyn tafreel vermoedelyk ontworpen, even na het opbreeken van 't beleg, en het *locale* vertoond, zoo als het toen was; dat is, gelyk het was, drie jaaren voor den vloed van 1421. Egter gaf hy ons geenzins eene afbeelding volkoomen volgens de regelen der doorzichtkunde: maar, om zyn beftek des te meer te doen bevatten, heeft hy zig, naar tyds gebruik, in dat opzigt, eenige vryheden veroorloofd.

Door dit middel, brengt hy, in het verfchiet, ter regter zyde, het oog tot aan de famenkomst van de *Waal* en de *Maas*, en zelfs verder, tot boven den uitgang van de eerstgem. uit den *Rhyn*. ——

Voords wordt, alhier, de ganfche rivier de *Merwede*, fchoon flegts, (zoo ik dit woord in deezen mag gebruiken:) *figuratiyelyk*, egter genoegzaam naar waarheid, vertoond, gelyk zy, van *Gorinchem* of *Woudrichem* af, reeds liep, langs de zuidzyde van den *Alblasferwaard*, tot aan de Stad Dordrecht; verdeelende zig, aldaar, in twee takken, waarvan de regter of noordelyke den gem. Alblasferwaard ten oosten heeft, en ten westen een Eiland, thans beyattende den *Zwyndrechtfen Waard*, midsgaders *Oud*- en *Nieuw Reyerwaard*, de bedykingen van *Tfelmonde*, enz. Den flinker- of zuidelyken tak der *Merwede* ziet men gefcheest, zoo als die liep, en nog loopt, langs de zuid- en westzyden van het gemelde Eiland; en, aan de flinker of westelyke zyde van het Stuk, vertoont zig de gedaante van het land, zoo als het was voor de groote veranderingen, die, drie jaaren laater, ftonden te gebeuren; waarvan, onder anderen, de opening van eenen nieuwen doortogt naar de Zeeuwfche ftroomen het gevolg is geweest, wanneer ons Eiland, door 't verdrinken van zooveele plaatfen, aan twee zyden, werd afgefcheurd van den grond, waarmede het, nu nog, vereenigd was.

Aan de Landzyde der Stad, ziet men, ten oosten of ter regter hand, den Dyk van den *grooten Zuidhollandfchen Waard*, zoo als die liep van de Stad af; tot aan dien van het *Land van Altena*, waarmede hy verbonden was. Ter flinker hand, of aan de westzyde, ziet men dien, gelyk hy, buiten de *Vul*- of *Vollerspoort*, door 't gebruik de *Vuilpoort* genaamd, zich ftrekte langs *Puttershoek*, enz. Deeze Dyk was, ten wederzyde, vereenigd met de Voorftraat, die er oorfpronkelyk een gedeelte van uitmaakte, waar langs de Stad, by haar aan-

eene Schildery, op ongeplamuurd doek, ondekt, grootendeels verworden en, in kolevren,

aanbegin, zich uitstrekte, als een langwerpig Dorp, en welke, by onze aloude Voorvaderen, den naam droeg van *ouden-* of *hoogen Dyk.*

De *Groote Kerk*, als mede de *St. Nicolaas Kerk*, (thans de *Nieuwe Kerk* geheeten,) zoo als zy was voor den brand van 1568, en, in het plan van VAN DEVENTER, waarvan straks nader, gezien wordt, zyn genoegzaam gelykende: waaruit men een voordeelig besluit mag opmaaken ten opzigte van de afbeelding der andere uitsteekende Gebouwen, inzonderheid van den hoogen Toorn, in 't midden der Stad, waarvan een vlag of vaandel is uitgestooken. Deeze zal de *To'toorn* geweest zyn, naby de *Tollebrug* en het *oude Stadhuis*, met welk laatste hy gelykzydig is afgebrooken, in 1544.

Van het westelykste Bolwerk, alhier aan den Stadsmuur vertoond, was, niet lang geleeden, overig zekere muurtooren, in het gemelde plan mede te zien. 't Was deeze, welken BALEN, bl. 61., noemt *Lotjens Toorn*, daar hy spreekt van de vyfde vergrooting, in 1617, waardoor de Stad zig eenigzins verder ten westen heeft uitgebreid. Deeze Toorn was eerst tot eene wooning vervaardigd, dog, voor weinige jaaren, is dit gebouw, staande by het einde der Dulhuisstraat, tot eene loodwitfabriek gemaakt.

De Stad hadde, reeds voor 1418, haare driekantige gedaante, waarvan de *basis* zig strekt langs de rivier, of de waterzyde; terwyl het toppunt, niet verre van de *Vriezepoort*, zig ten zuiden rigt, met eenen stompen of boogswyzigen hoek. Deeze gedaante heeft onze Schilder niet naauwkeurig uitgedrukt, waardoor het mooi jelyk valt van de overige Toorens en Poorten, ook uit vergelyking van het oude plan, iets te zeggen. Egter is die Poort, welke hier gezien wordt tegen over de Groote Kerk, en wel tegen over de kleine- of middendaks spuise, zekerlyk de *Spuipoort*, zo als die oulings was: zynde, naderhand, herbouwd.

De Poort, waardoor de uitval geschiedt, is de *Vriezepoort*, voortyds veelal de *Landpoort*, en somtyds de *Minrebroederspoort* genaamd: nu slegts bestaande uit weinigmeer dan eenen enkelen boog. Dog de gedaante, alhier vertoond, stemt overeen met die, welke gezien wordt in het meergemelde plan, zynde, volgens het opschrift, eene platte grond van Dordrecht, door JACOBUS DAVENTRIENSIS, of VAN DEVENTER, Landmeeter des Keizers, vervaardigd in 1545, waarvan ik eene afteekening bezit, door I. V. D. gemaakt in 1674. Zy is ook niet ongelyk aan den *Kruidtoorn*, thans naast de poort staande, zynde een zeer oud gebouw, in 1418 zeker reeds aanweezig. Volgens BALEN (*), droeg het eertyds den naam van *Mennebrugsthoorn*, en hadde eenen uitgang *ten Grooten Waard*; dog in deszelfs muuren, vindt men, zooveel ik weet, geene spooren van zulk eenen uitgang, veel minder van eenen doorgang.

Alle Stroomen, Vlieten, Wateringen en Wegen van den *Zuidhollandschen Waard* zyn, zooverre als de vloed van 1421 zyne verwoesting heeft uitgebreid, dusdaanig verward, dat het, thans, hezwaarlyk valt, derzelver oude rigtingen op te speuren. Egter, indien

(*) Bl. 68.

een verflaauwd, doch, voor 't overige, met de afbeeldinge van die op de Raadkamer overeenſtemmende, voor zo verre nog zigtbaar is. 't Zou

dien, uit deeze onze oude afbeelding, gelyk ik meene, eenige handleiding te ontleenen is, zoo mag men opmerken, dat het Stroompje, welk zy vertoont als Stadwaards loopende, zig inmonde in de buitengraft, omtrent ter zelfder plaatſe als thans *Beeltjes haven*. Vervolgens is deszelfs rigting van de Stad af, mede niet ongelyk aan die deezer Haven; naamlyk, eer zy zig, aan den tweeden Cingel, aldaar genaamd de *Zandweg*, ten westen kromt. Aan de overzyde van deezen Cingel, is eene breede wegſloot, die, een weinig verder, bereikt de *Boerekil*, door deskundigen, gemeenlyk, gehouden voor een overblyfſel van de oude Rivier de *Dubbel*, waarvan het zeker is, dat zig in de graft inmondde een Sprank, of afleiding, waardoor de Schepen in dezelve, en vervolgens aan- en binnen de Stad kwamen. Over deeze Rivier, die, ten oosten, uit de *Maas* koomende, tegen over *Meerdervoord* in de *Merwede* uit kwam, zie men verder de aanteekening van den Heer Burgemeester VAN DE WALL, *Hardy. en Priv. van Dordr. bl.* 4. — Schuins over de inmonding van dit Watertje, op de hoogte van de Graft voor en langs het Beggynenhof, ziet men, alhier, in den Stads muur afgebeeld een boog, welke thans niet meer aanweezig is. In het plan van VAN DEVENTER en in dat, welk gevonden wordt in BALENS beſchryving, zoekt men deezen boog vergeefs: 't welk vreemd is, vermids de laatstgem. (*) zegt, dat dezelve laatstmaal vernieuwd is in 1568, en, ten zynen tyde, nog daadelyk te zien was. Ook vertoont de platte grond der Stad, in 't Stedeboek van BLAAUW, in 1649 uitgegeeven, denzelven zeer ruim en hoog. Hierdoor voer men, gelyk BALEN vervolgens getuigt, voorby het *Beggynhof*, tot voor de Markt, (**) welke, lang voor- en na den jaare 1418, werd gehouden op de *Breeſtraat*. Dus wordt beantwoord de vraag, door welke opening de vaartuigen, eertyds, ter landzyde binnen kwamen; hebbende de opgemelde graft gemeenſchap met de overige binnengraften.

De laatſte Poort, ter ooſter of regter zyde, is de *Rieddykſche Poort*, waarvan de uitgang, ook volgens het plan van VAN DEVENTER, eertyds wel eenigzins anders was gerigt dan die der tegenwoordige, doch welke, zoo de afbeelding doorzigtkundig ware gemaakt, zig egter, op deeze wyze, niet konde vertoonen, maar, links omgedraaid en agterwaards wykende, zig, grootendeels, agter de Stad verſchuilen zou.

Hoe het zy, ondanks deszelfs gebrek in deezen, heeft dit oude Schilderſtuk, ten opzichte van het *locale*, waartoe ik my, hier, alleen bepaald hebbe, veele verdiensten, en is te ſtellen verre boven eene menigte van laatere hiſtoryprenten, welke, enkel denkbeeldig zynde, en zonder de minſte gelykenis, aan de nakomelingſchap in 't geheel geene, of gansch valſche ſchetſen zullen overbrengen van de toneelen, waarop de bedryven, door de Geſchiedſchryveren verhaald, verrigt zyn.

(*) Bl. 767. (**) Zie ook BEVERWYCK, bl. 311.

't Zou my niet vreemd dunken, dat dit verworden en verflaauwde Stuk dat geene is, 't welk ook BEVERWYCK *bedoelde, en 't geen hy zegt „ te hebben doen copyeren" (k), als mede, dat die Copie het ſtuk is, 't geen thans, op de Raadkamer, berust.*

Eindelyk; gelyk WAGENAAR *zeide, dat men, in zynen tyd „ het voor eene genoegzaame aan-„ pryzing van een Werk rekende, dat er de „ Nederlandſche Oudheden, gewoonten, regeering „ en geſchiedenisſen in opgehelderd of ontvouwd „ werden:" wenschen wy niets meerder, dan dat deeze lust, nimmer, verflaauwe! Weinige geſchiedenisſen verdienen zo veele opletlenheid als de onzen, nadien 'er weinige zyn, welke meerdere en treflyker bedryven omvatten, toepaſſelyk op de voornaamſte gevallen van dit leeven. 't Zyn, immers, onze Voorouders, die, van de vroegſte tyden af, met eenen, weinig beloovenden, grond en de heerschzugt van magtige Volkeren te ſtryde hebbende en, duizendmaal, tusſchen nood en dood dobberende, alle die gevaaren niet ſlegts zyn ontworteld, maar, door konst, als ware het, de natuur overwinnende en zig boven hun lot verheffende, allengskens de verwondering en verbaazinge van Europa, den lof zelfs der Vyanden, naar zig trokken, en hunne Landsgenooten voerden tot het hoogſte peil van menschlyken welvaart en geluk. De geſtaafde bedryven van zulke Voorouderen, de middelen, door welken zy die bewerkten, de leſſen van zo veele eeuwen, niet gaarne te kennen, in 't oog te houden. te*

eer-

(k) BEVERWYCK, *l. c. bl.* 232.

eerbiedigen en, daar van; doch, altyd, met onzydige en oordeelkundige vermydinge hunner zwakheden en feilen; het noodig gebruik niet te maaken, kan nooit vallen in het dankbaar hart der Nakoomelingen, noch in derzelver beſchaafde begrippen van pligtmaatigheid en nuttigheid voor het algemeen en byzonder welzyn. Het tegendeel van dien zou ons, ligtelyk, gevaar doen loopen, van afteſtruikelen op duistere dwaalpaden, die, naar maate zy verder weeken van de bronnen onzer welvaart, ons, des te raſcher; 't geen God gunſtiglyk verhoede! zouden doen naderen aan de woeste wooningen van een onvermydlyk bederf, voor dit ons, wel eêr zo gezegend en, te midden van zyne rampen, dubbeld geliefd Vaderland.

Gouda den 25 *Nov.* 1797.

H. VAN WYN.

BERIGT.

De *Naleezingen*, met de Letteren V. W. geteekend, en alle verdere, onder welken, in 't geheel, geen naamteeken ſtaat, zijn van Mr. H. VAN WYN.

Die, met de Letter L, zijn van Mr. C. N. LAMBRECHTSEN.

Die, met de Letters A. M., zyn van Mr. A. MARTINI.

Die, met de Letters T. W., zijn van den Profesſor TE WATER.

NALEEZINGEN

OP DE

VADERLANDSCHE HISTORIE.

Bl. 24. r. 1: „ Zy" (de Germaanen) „ hadden — nog verſcheiden' *mindere* Godheden, welker getal, doot *hunne gemeenſchap met de Romeinen, niet afgenomen zal zyn.*" Getrouw- en ſtandvastiglyk den voorouderlyken Godsdienst aan te kleeven was een hoofdtrek, onder de zedelyke hoedanigheden der Germaanen, waar van men, in veel laatere eeuwen, de duidlykſte overblyffelen kan vinden (*a*). Dat egter deeze regel, al vroeg, haare uitzonderingen hadt, is blykbaar uit het geval van SEGEMUND, Zoon van SEGESTES, één' der Cherusſiſche Vorſten, die, nog voor de nederlaag van den Romeinſchen Landvoogd VARUS, en, naar 't ſchynt, omtrend het agtſte of negende Jaar, na de geboorte des Heilands, door de Romeinen, tot Priester van hunnen Altaar onder de Ubiers wierdt aangeſteld, en, toen hy; die nog een Jongeling was; kort daar aan, zyn' haairband aan ſtukken brak, tot de misnoegden, onder ARMINIUS, overliep, doch zig, wel haast, weder in handen van GERMA-

I. Deel. B. I.

(*a*) Vita S. ELIGII, in Acta. SS. Belgii. *Tom.* III. *p.* 147. WAGEN. Vaderl. Hiſt. I. D. *bl.* 361, 419.

NICUS begaf, zynen Vader tot voorſpraak kreeg, om in die, zo aanzienelyke als voordeelige, bedieninge, te worden herſteld (*b*). Of de Batavieren, die, ſedert hun verbond met CÆSAR, en dus, zo voor als na den opſtand van CIVILIS, door de Romeinen, onder hunne getrouwſte Bondgenooten; gelyk bekend is; gerekend wierden, die dat Volk, daaglyks, onder zig zagen en in hunne Legers dienden, of, zeg ik, de Batavieren de laatſten der Germaanen, in het aanneemen van eenige of meerdere Romeinſche Goden of Godsdienſtplegtigheden, geweest zyn, zou ik niet durven verzekeren. In de eeuw, van welke hier gewaagd wordt, vinde ik dit, egter, van niemand derzelven gemeld (*c*): doch men zou 'er, mooglyk, iets meerder van zeggen konnen, indien men den juisten tyd wist te ontdekken, op welken zekere FLAVIUS, Zoon van VIHTIRMAT, of VIHTIRMAS, en (zo de leezing, door de Uitſchryveren, niet bedorven is) *opperſte Overheid van het Volk, of van de Stad, der Batavieren*, eenen altaar heeft toegeweid aan HERCULES *Maguſanus* (*d*). Want, ſchoon POSTU-

* *Summus Magiſtratus Civitatis Batavorum.*

(*b*) TACIT. Annal. *Lib.* I. C. 57-60. MASCOU Geſchichte *der Teutſch.* 3 B § 17 (9), § 22, *bl.* 69 en 73. Men kan twyfelen, of aan den wensch van SEGESTES wel voldaan wierde: immers dat SEGEMUNDUS te Rome in zegepraal wierdt ingeleidt, leert STRABO, *Lib.* 7. *p.* 262. Maar 'er zyn voorbeelden, dat zodanige Lieden, des niet te min, ſedert, weder in hooge bedieningen kwamen. VOPISCUS *Cap.* 35.

(*c*) Vergel. WAGEN. D. bl. 171. r. 6. en myne *Naleezing*, op *bl.* 98. r. 1. Ook hier *bl.* 10.

(*d*) Vid. H. CANNEGIETER in POSTUMO, *Cap.* 15. *p.* 258—260. Of en waar de Steen, op welken dit opſchrift gevonden wordt, nog aanwezig zy, is my onbewust. Ik heb be-

TUMUS; gelyk ook WAGEN:, ſtraks, zal zeggen; op ſommige penningen, dien naam draagt, volgt hier uit niet, dat deeze, zogenaamde, Godheid, niet veel eerder, bekend kan geweest zyn, en dat geene vroegere Keizeren dien titel zouden hebben konnen draagen. Men vindt, in tegendeel, dat aan denzelfden POSTUMUS niet ſlegts, maar ook, bevoorens, aan SEVERUS en, misſchien, aan oudere Romeinſche Vorſten, de eernaam van eenen HERCULES *Deuſonienſis* wierdt toegelegd (*e*). V. WYN.

Bl. 24. r. 11. v. o. „ De Bynaam *Maguſanus* en *Macuſanus*, dien HERCULES, in — opſchriften, en op eenige penningen van POSTUMUS, draagt, *wordt, op veelerleie wyze, verklaard.* Sommigen willen, dat *Magazohuis*, in 't oud Duitsch, zo veel als *Voedſterheer* betekende. Hier van zou men dan — *Maguſanus* gemaakt hebben. Anderen, vindende dat *Maccuvi*, in 't oud Keltisch, *een' gewapend' man* betekent, leidden hier van den naam *Macuſanus* af." Schoon ik, rondborstiglyk, bekenne, de juiste beteekenis van den naam *Maguſanus* of *Macuſanus* niet te hebben konnen ontdekken, meene ik my, egter, verzekerd te mogen houden, dat de bovenſtaande afleidinge de waare niet zyn kan. Men vergunne my, ten dien opzigte, eenen taalkundigen uitſtap, maar die, ten naasten, aan de historie verbonden is.

Voor

be, onlangs, moeite gedaan, dit en de zekerheid der leezinge van denzelven op te ſpooren. Zo my dit gelukt, zal ik zulks, op 't einde deezer *Naleezingen* of, by andere gelegenheid, melden.

(*e*) CANNEGIETER *l. c. Cap.* 142 et 145.

Voor zo veel ik heb konnen nagaan, is *Magazobuis*, nimmer, een gebruiklyk woord geweest. De beroemde en, hier, by onzen treflyken Schryver aangehaalde, CANNEGIETER heeft zulks, 't is waar, gezegd, maar men dient het, in dien kundigen man, als eene verschryvinge, aan te zien, die, door anderen (*f*), is nagevolgd. In het *Theutonisch* Woordenboek van SCHILTER; op 't welk hy zig beroept; vindt men alleenlyk het woord *Magasohun*, in 't meervoudige, door *Voedsterheeren* * verklaard: waar voor men, in het enkelvoudige, zeide *Magazogo* en *Magazuo*. Die woorden koomen, baarblyklyk, van *mage* en *magus*, een *kind*, een *bloedverwant*, * en *zihen* of *zeohan*, d. i. *geleiden*, *optrekken*: duidende dus *Magazogo*, enz: oorspronglyk, aan een' *Geleider*, (*g*) een' *Optrekker*, *Opvoeder*, *Voedsterheer*, of *Kinderoogd*: zo als, daar om, in een Frankisch Rym der negende eeuwe, het Opperwezen zelve gezegd wordt de *Magazogo* van LODEWYK, Koning van Duitschland, geweest te zyn, toen hy nog een *kind* en van zyne Ouders beroofd was (*h*).

* *Educatores: Nutrii: Pædagogi, Tutores.*

Deeze was dan de oorspronglyke beteekenis van dit woord, die, blykens het zelfde Rym, nog eeuwen lang, na den tyd van POSTUMUS, stand greep, zonder dat ik eene

(*f*) VAN LOON, aloude Holl: Hist., 1 D. bl. 293. KRUISBERG Antwoord en Verh. in de Maatsch. van Vlisl., 2 D. *bl.* 42.

(*g*) SCHILTERI *Glossar. Teutonic.*, in prædictis vocibus, *fol.* 56c. conf. WACHTER *Glossar. Germanic.*; in voce *Mag. fol.* 122.

(*h*) RHYTMUS in victoriam LUDOVICI Regis, r. 8–10. apud *Schilter.* Thesaur. Antiquit. *Tom.* 2, *fol.* 8 et 9.

eene andere, of meêr algemeene, beteekenisſe aan het zelve gehegd vinde: en nu wordt de vraag, of men, van hier, 't woord *Maguſanus* dient afteleiden?

Ik beken; en 't is, zonder twyfel, opmerklyk; dat, op één' der penningen van POSTUMUS, die Vorst verbeeld wordt, eenige Kinderen te omarmen: waarom men vermeend heeft, dat hy, ook hier in, HERCULES; die voor een' kindervriend gehouden wierdt; hadt willen navolgen. Maar, als men agt geeft, dat, juist op dien zelfden penning, niets van HERCULES noch van 't woord *Maguſanus* gezien of vermeld wordt: als men overweegt, dat 'er, alleenlyk, op geleezen worden de woorden *Keizerlyke kindermin*, of *goedertierenheid*, ** *Pietas Auguſta.* en dat, integendeel, op dien, wiens randſchrift met de naamen HERCULES *Maguſanus* pronkt, geene kinderen voorkoomen (*i*), vinde ik geen grond genoeg, om bovengemelde afleidinge te omhelzen: zelf niet, ſchoon zy wordt aangedrongen, door zekere bewoordinge van MACHUTS-*kinderen*, welke zegswyze, binnen Dordrecht, gebruiklyk zou zijn (*k*), maar die, in dat geval, myns oordeels, geene betrekking tot *Maguſanus* behoeft te hebben, en ik eêr agten zoude, ontleend te zyn van MACHUT, *d. i.* MAHOUT of MALO, die, in de zesde eeuwe, Biſchop van *Aleth*, in *Bretagne* was, en, hier te lande, al vroeg, geëerbiedigd wierdt (*l*).

Wat

(*i*) MARTIN. Religion des Gaulois, *Tom* 2. *Liv.* 3. *Cap.* 8. p. 26——30.

(*k*) CANNEGIETER in POSTUMO. *Cap.* 9, p. 137.

(*l*) Acta SS. Belgii. *Tom.* II, *pag.* 590 *et* 600. L'Art de verif. les dates, *fol.* 161. By nader onderzoek, blykt my, uit BALEN's Beſchryv. van Dordr. *bl.* 196, ennit de Kerkl. Oudheden.

Wat het woord *Maccuri* betreffe; ſommigen oordeelen, dat het zelve een' *Man, gewapend met een vork* (*m*), beteekene, en paſſen het, uit dien hoofde, op HERCULES *Maguſanus* toe, om dat dees, in verſcheiden', Nederduitſche, Beſchryvingen en Prentverbeeldingen, zo der voorleedene als deezer eeuwe, wordt afgeſchetst, met een' dolphyn in de regte, en een' tweetandigen vork, in de ſlinke hand. Maar, daar reeds de Heer CANNEGIETER de volſtrekte valschheid van deeze afteekeningen; door welken veele, in- en buitenlandſche, Geleerden waren misleid geworden; heeft doen zien en, teffens, aangeweezen, dat HERCULES *Maguſanus*, noch op de penningen, noch op de ſteenen, in deezer voege, wordt afgebeeld (*n*), vervalt ook de grond van die afleidinge. Laat ik, by deeze gelegenheid, nog mogen aanmerken, dat, terwyl men de HERCULES *Maguſanus* en, even als dees, de HERCULES *Deuſonienſis*, zonder vork of visch, eenvoudiglyk met een' leeuwenhuid, op den regter arm, en een' boog en knods, in de ſlinke, op de penningen,

van V. HEUSSEN en VAN RYN; 3. D. *bl.* 553 en 554, dat waarlyk, in die Stad, en wel in de L. Vrouwe Kapel van *de Ploeg*, de kinderen, oudtyds geagt wierden, door S. MACHUT, van zekere ziekte geneezen te worden, waarom men ze S. MACHUTS-*Kinderen* noemde. Een naam, die, ſedert, als de Kapel, verdweenen is. Men meent, in de aangehaalde Kerkl. Oudh. *l. c.*, dat de oorſpronglyke naam niet *ploeg*-, maar *plaag*-Kapel; ziende op de ziekte, of plaage; zal geweest zyn: maar de doorkundige Heer VAN DE WALL meldt my, de eerſte leezing, voor de beste, te houden.

(*m*) Religion des Gaulois *l. c. pag.* 31; ALDENBRUCK de religione Ubiorum, *pag.* 34.

(*n*) CANNEGIET, in Poſtumo, *Cap.* 16. *pag.* 161 et 12.

gen, vertoond vindt (*o*), men, tot nog toe; voor zo ver ik ooit kon naſpeuren; nimmer, eenige ſteenen Beeldtenis van die gedaante, met het byſchrift van *Maguſanus* ontdekt heeft, maar ſlegts zodanige op- en byſchriften, zonder beeldtenis. Van dien aard was ook het byſchrift, dat, volgens verhaal van een' ouden Schryver (*p*); wiens woorden verkeerdelyk zyn opgevat (*q*); ten jaare 1514, op 't ſtrand van West-Kapelle, wierdt gevonden. 'T is, om die redenen, dat ik den HERCULUS, op de ſteenen van *Nehalennia*, voor geenen *Maguſanus* groete. Hy heeft eene andere gedaante en geen byſchrift. v. w.

Bl. 25. r. 10. *Oudtyds*, hier te Lande, aan zekere Godinne NEHALENNA *godsdienſtige eere beweezen.*"

Zeer gelukkig zou het geweest zyn (*r*), in

(*o*) CANNEGIET. *l. c. Cap.* 10, 16. *pag.* 142—146; 160 et 161.

(*p*) GERARDUS *Noviomag.*, apud SCRIVER., in Batav. illustr. p 139.

(*p*) SCHOEPLIN Alſat: Illustr. *Tom.* I. *fol.* 491.

(*r*) Men ſchynt, by de ontdekking dezer ſtukken, te Domburg, ten jaare 1647, niet bedagt geweest te zyn, om dezelven allen by een te houden: waar door zy, even als zo veele anderen der vroegſte zeldzaamheden deezer Landen (zie MIERIS *Beſchryv. van Leiden*, I. D. *bl.* 6. Chronyk van Nymegen, *bl.* 210. en 228. KEISLER *de Nehalennia*, § 21. *Memoir. de l'Academ. de Bruxell*, *Tom.* 5. p. 70.) verſpreid, en eenigen, misſchien, onbekend geworden zyn. VAEDIUS en, na en uit hem, SMALLEGANGE hebben de Domburgſche Beeldtenisſen wel uitgegeeven: maar dat zyne Afteekenaars niet naauwkeurig geweest zyn, is hun bekend, die, of die overblyfzelen zelve, of de naauwkeurige afteekeningen daar van, onder 't oog van wylen den kundigen CANNEGIETER of anderen gemaakt, ooit beſchouwd en daar mede vergeleken hebben, en die te wenſchen waren, dat, nevens het verdere, 't geen die naarſtige Onderzoeker der Romeinſche Oudheeden van ons Vaderland heeft op 't papier gebragt en nagelaaten, eenmaal, het licht aanſchouwen mogten.

indien eenige van de, ontdekte en nog voorhanden zynde, overblyfzelen der NEHALENNIA, een duidlyk blyk met zig gebragt hadden van hunnen ouderdom; waar door men, veelligt, het tydſtip hadt konnen opmaaken, ſedert het welk, niet ſlegts de Romeinen, hier te Lande, maar ook de Bewoonders van Walcheren, derzelver Goden, in menſchlyke gedaante, eerbiedigden: 't geen, zonder twyfel, een punt van gewigt is. Wel is waar, men heeft, teffens, vry veele Romeinſche penningen, ter zelve plaatſe, gevonden, onder welken er één zou geweest zyn, met het byſchrift van *Tribunal* SCRIBONII, of regtbank van SCRIBONIUS, dien men, wel twee honderd jaaren, vroeger reekende, dan 's Heilands komst op aarde (*s*), terwyl een tweede de beeldtenis droeg van JULIUS CÆSAR (*t*). Maar, waar is 't bewijs, dat deeze penningen, die, ook elders, voorkoomen (*u*), eenige betrekking tot den dienst of, tot den Tempel of Ka-

(*s*) SMALLEG. Chronyk van Zeeland, *bl.* 85 en 98, deezen penning opgeevende, als, door hem, onder de opgedolvene zeldzaamheden, ten jaare 1647, te Domburg gekogt, zegt, dat hy 't gebouw van een Huis vertoonde, en brengt het byſchrift tot SCRIBONIUS LIBO, van wien LIVIUS, *Lib.* 23. *Cap.* 21. gewaagd. Om niet te zeggen, dat, ten jaare *zestien*, na Christus geboorte, te Rome, mede een Burgemeester van dien naam was, komt my waarſchynlykst voor, dat, op dien penning, niet *tribunal*, maar *puteal*, zal gelezen zyn, (conf. SMETII Antiquit: *pag.* 183.) en dus beteekenen het Outer op de markt van Rome, 't welk men, eed zweerende, plagt aan te raaken, en bekend is, onder den naam van *puteal Libonis*. Vid. ROSINI *Antiquit. pag.* 678. en een afbeeldzel van dien penning, by OUDAEN, *Roomſche Muntoudh. bl.* 2.

(*t*) SMALLEGANGE. *l. c.* bl. 671.

(*u*) SMETII *Antiquit. p.* 185. VARERIUS. Addit. ad Lib. prodrom. II vel. Flandr., *l. c. fol.* LV. et LVI.

Kapelle van NEHALENNIA gehad hebben? van welke zy; ſchoon niet verre van daar gevonden; geen het minſte gewag maaken. De tyd, wanneer alle deeze ſtukken onder d'aarde zyn geraakt, is even onzeker, als het oogmerk, waar mede zulks is geſchied: indien dit, naamlyk, aan eenig oogmerk, en niet aan byzondere toevallen, welker geheugen verlooren is, moet toegekend worden, (*v*). Men kan, zo ik my niet bedriege, uit dit alles niet meêr afleiden, dan dat de Romeinen zig, vry vroeg, in Walcheren hebben opgehouden (*w*). Niet dat ik zulks, met ſommigen, zoude uitſtrekken tot wel twee eeuwen voor onze gewoone tydreekening, toen noch CÆSAR, noch, denkelyk, eenig Romein, deezen grond ooit betreeden hadt; maar 't kan wel zyn, en 't zou ſtrooken met de meening van kundige mannen, dat dezelfde CÆSAR, na 't overwinnen der Menapiers, ook de Inwoonderen van deezen hoek, 't zy dezelven den naam van *Toxandriers*, of eenen anderen, droegen, (*x*) zal hebben beſtookt, (*y*) en dat deeze menſchen, daarna, onder 't jok gebragt en van Romeinſche Bezet-

(*v*) Conf. BATTELY *Antiquitat. Rutupin.* p 81, 82.

(*w*) 'T is, voorts, zeer mooglyk, dat 'er nog eenige penningen in den grond zitten, ten minſten, voor zo ver zy een vak maaken van CÆSAR tot VITELLIUS, van deezen tot TRAJANUS, van TRAJANUS op SEVERUS enz. wyl CAJUS, CLAUDIUS en anderen ook hier te Lande geweest zyn: als nader zal blyken.

(*x*) ALTING Notit. German. inferior. voce TAXANDRI, *fol.* 107. SPENER notit. German. Med. ævi. Lib. VI. *Cap.* 5. § 82. p. 336—302. ENGELBERTS aloude Staat, 3 Deel. bl. 113. J. GHESQUIERE, Diſſert. Geograph. Histor. Academ. Bruxell. T. V. *pag* 15.

(*y*) CÆSAR de Bello Gallico, Lib. III. *Cap.* 28, 29. *Lib.* IV. Cap. 22, 38. *Lib.* VI. *Cap.* 6.

zettinge (zo als ook die gevondene penningen, veelal, op krygsbedryven ſpeelen (*z*)) voorzien, allengskens met de zeden deezer krygslieden konnen gemeenzaam geworden, en tot den beeldendienst uitgelokt zyn. Ook is niets mooglyker, dan dat die Inwoonderen; wyl de Domburgſche gedenkteekenen van kryt- en mergel-handel gewaagen; onder Romeinſche beſcherminge eenigen koophandel, met de Britanniers, gedreeven hebben: nadien, ondanks 't gevaar van de zee, al voor CÆSARS tyd, ſommige Galliſche Kooplieden de, tegenoverliggende, Britſche kust plagten te bezoeken, welkers Bewoonders, mede Belgen van oorſprong waren en, volgens 't eenpaarig getuigenis van vroegere en laatere Schryveren, (*a*) de zeden hunner Voorouderen volgden, en de Landen, met Belgiſche naamen, naar die geenen, uit welken zy gekoomen waren, benoemden. Men vindt zelf, dat, ten tyde van AUGUSTUS en TIBERIUS, van en naar Britannie, eenige koopgoederen wierden aangebragt, en dat dezelven; toen de Romeinen, na den togt van CÆSAR en tot dien van CLAUDIUS, zig weinig aan de Britan-

(*z*) Van hier de randſchriften: „ *Fides Militum. Victoria* MARTI." vid. apud VREDIUM. *ll. cc.*, conf. et SMETIUM *Antiqq. Neom* p. 129.

(*a*) CÆSAR. *l. c.* Lib. IV. Cap. 20. V. *Cap.* 12. TACIT. in *Agricola* Cap. II. POMPON MELA. Lib. III. p. 265. edit GRONOV.; CAMDENI BRITANNIA, by welken men BAXTER, GALE, BURTON, RAPIN THOIRAS en anderen voegen kan. Men zie, verder, de oude Kaarten van Brittanie en BATTELY Antiq. Rutupin. *pag.* 46, 77.

tannien lieten gelegen liggen; door zwaare belastingen, op het uit- en inkoomen, wierden gedrukt, doch, aan de kust der Morinen ontscheept, wyders, binnen door (denklyk over de Schelde), naar de, digter aan den Ryn gelegene, Landen, aangevoerd. (*b*) Die wyze van verzending kan evenwel, sedert, veranderd en, eerlang, van Haven tot Haven, regt over zee, geschied zyn. Behalven de *Nehalennia*, schynen de beeltenisſen en 't outaar van *Neptunus*, mede te Domburg gevonden, dit gevoelen te bevestigen.

Zo ik, met dit al, myne gedagten, over de oudheid der afbeeldingen van NEHALENNIA moest zeggen, zoude ik dezelven, liefst, brengen tot de tweede eeuwe: onder anderen, om volgende redenen.

Eerstlyk; om dat; zo als bekend is; de Romeinsche Geschiedschryver TACITUS, in zyn gulden Boekje, over de zeden der Germaanen, getuigt, dat zy; die ook, gedeeltelyk, Belgisch Gallie bewoonden; in zynen tyd, noch Tempelen, noch afgebeelde Goden hadden. (*c*) Hy; die ik niet weet, dat, door een der ouden, hier in wederſprooken wordt, en die, het zy hy in Germanie geweest zy of niet, (*d*) voor

(*b*) STRABO *Lib.* IV. *p.* 304 et 305. POMPON. MELA de situ orbis *Lib.* III. *edit* GRONOV: *Cap. p.* 262 et 263.

(*c*) TACITUS de Morib. Germanor. *Cap.* 9.

(*d*) De geleerde SCHLÖTZER en anderen, in Duitschland, hebben, onlangs, gedagt, dat het zeggen van PLINIUS, dat COEM. TACITUS *Procurator* van Belgisch Gallie geweest zy, niet op den onzen kan toegepast worden. Waar over, by nadere gelegenheid. Zie ERNESTI Aufsätze zu dem TACITUS, *pag.* 8.

voor een' deftigen en geloofwaardigen Schryver, bekend is; ſtelde dit Werkjen op, onder het tweede Burgemeesterſchap van TRAJANUS: 't geen overeenſtemt met het agt en negentigſte jaar onzer tydrekening (*e*).

Ten tweede: wyl ik, tot nog toe, de meesten reden vinde, om, op 't ſpoor van kundige mannen (*f*), NEHALENNIA tot de zogenaamde *Moedergodeſſen* der Germaanen te brengen. De beeldendienst deezer heilige *Moeders* wordt meest gebragt tot de tweede eeuwe (*g*).

Ten derde: om dat, in de opſchriften der gewyde Steenen van de NEHALENNIA, die, allen, in 't Latyn geſteld zyn, ook alle haare Offeraars Romeinſche geſlagtnaamen draagen, 't zy zuiver, 't zy met eenige buiginge of byvoeginge, welke, duidlyk doet zien, dat ſommigen ten minſten geene oorſpronglyke Romeinen waren (*h*). 'T is bekend, dat het draagen van zodanige Romeinſche geſlagtnaamen geenen Vreemden vry ſtondt, ten zy dezelven, alvoorens, het Romeinſche Burger-

(*e*) TACITUS *l. c. Cap.* 37. vergelyk, *l'Art de verifier les dates, fol.* 327.

(*f*) CANNEGIET., de Ara ad Neomag. invent. *pag.* 22 et 23, ENGELBERTS, in de Byvoegſ. op WAGEN. I. St. *bl.* 29 en 30 Aloude Staat der Nederl. 3 D. bl. 113 en 127.

(*g*) CANNEGIET. de Dea Buronina, *pag.* 46.

(*h*) Dit blykt, b. v., uit de benaamingen van DACINUS Liſſionis. vid. Vrede l. c. No. 4. denklyk ook JANUARINUS AMBACHTIUS KEISLER de *Dea Nehal.* p. 249, 923 et p. 288. 949, VAN LOON, Holl. Hist. I. D. bl. 292 et 294. ASCATTINIUS RASUCO. KDISL. l. c. c. §. 24. p. 249 en AMMACIUS HUCDIONI. zynde een ſteen, die, in de verzaameling der Leidſche hooge Schoole, bewaard wordt. Men zie over deeze naammengelinge en 't geen verder deeze ſtoffe raakt CANNEGIET. *de mutata Romanorum nominum ratione*, Cap. 6. *pag.* 25 et 27. *Manum. Dodewerd.* p. 214. 219.

gerſchap verkreegen hadden, ja dat het zig eigendunklyk aanmaatigen van dien, zelf onder Keizer CLAUDIUS, met het hoofd geboed wierdt. 't Is waar, dat dit Burgerregt, al in de eerſte eeuwe, (*i*) aan eenigen der voornaamſte Grooten, onder de Batavieren en andere Germaaniſche, met de Romeinen verbondene, Volkeren, wierdt geſchonken: (*k*) maar my is geen bewys voorgekoomen, dat zulks, in die eeuwe, ook nopens Luiden van minderen rang, in deeze Gewesten, zo gemeen was geworden, als uit de bovengemelde ſteenen, die in groot aantal zyn, en van welken er, ligtelyk, nog meerder zullen geweest zyn, (*l*) ſchynt te blyken. Doch dat die gunst, in de tweede eeuwe, ruimer uitgedeeld wierdt en, toen, de deur opende, tot gemeenſchaplyken beeldendienst onder zeer veele Volkeren, die nog wyder wierdt, zo dra Keizer CARACALLA, in 't jaar tweehonderd en twaalf, (*m*) deeze mildaadigheid over alle de, aan het Roomschgebied onderworpene, Volkeren uitſtrekte, ſtemt met het gevoelen van die geenen, welken de kennis der Romeinſche oudheden en regten met de Germaaniſche vereenigd en, daar in, uitgeblonken (*n*) hebben. (*o*). v. w.

Bl.

(*i*) CANNEGIETER de Mutat. Romanor. nomin: rat., Cap. 6. p. 25 *ſeqq.*

(*k*) Naleez. op bl. 102. (1.)

(*l*) Zie Note (*w*) op bl. 9 alhier.

(*m*) L. 17 ff *de Statu Homin:*. Voyez auſſi *l'Art de verifier les dates* fol. 342.

(*n*) CANNEGIETER de Dea Burorin. *p.* 46. SCHOPHL. Alſat. Illuſtr. Tom. I. *p.* 289. *ſeqq.*

(*o*) Ik ſchreef deeze Aanmerking, voor, omtrend, vyf jaaren: doch

Bl. 55. r. 3. v. o. „ *Aan* KLAUDIUS DRUSUS — wierdt het beſtier, 't welk tot den *togt tegen de Germaanen* geſchikt was, *opgedraagen.*" Onze treflyke Schryver maakt geene melding van den ſtand der zaaken in Germanie, ſedert het ombrengen van JULIUS CÆSAR, tot de overkomst van DRUSUS hier te Lande, en daar dit, egter, een tydvak behelst van meêr dan dertig jaaren, kan het van nut zyn, het zelve;

voor

doch, onlangs, komt my in handen eene, in dit jaar 1796 gedrukte, Verhandeling over de Godin *Nehalennia*. Schoon 't hier de plaats niet is, om de gevoelens der byzondere Geleerden over deeze ſtof voor te brengen, meen ik, egter, dit Stukje te moeten aanroeren, als, geheellyk, van alle voorige verſchillende. De kundige Schryver; die zynen naam niet heeft verkoozen te noemen; vermeent, op bygebragte gronden, hoofdzaaklyk: dat de *Nehalennia* eene Romeinſche Godin is, denklyk *Ceres*, en, onder de eerſte Keizers, door dat Volk, met zig, in Brittannie gebragt. Dat, toen ten tyde, de Zeeuwſche kust, by de uitwateringe der Schelde, nog naauwlyks bewoonbaar was, maar dat eenige Britanniers, vereenigd met Romeinen, en met het *jus civitatis* vereerd, reeds op 't Gewest der Batavieren handel dryvende, ten dien einde de Walcherſche kust; als, ten naaste, aan de hunne geleegen; àl vroeg zouden bezogt, zig daar nedergeſlagen en hunne Goden met zig overgevoerd hebben: onder welken deeze Godin, die, naar de Plaats van waar zy overſtaken, en welke Hy vermoedt, in de Keltiſche taal den naam van *Nehal* te hebben gedraagen, ook *Nehalennia* kon gezegd zyn, op dezelfde wyze en in den zelven geest, als de Romeinen de Godes *Cybele*, voormaals uit Schytie gehaald, *mater Idæa* noemden, en gelyk, in laater' tyd, de Europiſche ontdekkers van onbekende Landſtreeken, die nieuwe gevondene oorden benoemden naar de Landen, uit welken zy vertrokken, of naar de Heiligen, die, by hun, in byzonderen eerbied waren. Hoe zeer deeze gedagten van myne oorſpronglyke, in den Tekst voorkoomende, mogen verſchillen, ben ik ver van, in zulk een duistere zaak, te beſlisſen. Dit is zeker, dat, hoe zeer verſcheiden' der bovengemelde denkbeelden een nader bewys vereisſchen, ook naar het gevoelen des Schryvers zelven, en men het, opens de eerſte bewooning van Zeeland, zeer oneens is (zie note *x*, *bl.* 9, albier) juist ook om die reden dit Stukje en myne gezegdens ſtof opleeveren voor nader onderzoek.

voor zo verre dit klein beſtek toelaat; aan te vullen: te meêr, nadien, in het midlerwyl gebeurde, de redenen en gronden gevonden worden, door welken AUGUSTUS bewoogen wierdt, om den laatstgemelden Veldheer te magtigen, tot het voeren van eenen algemeenen oorlog, tegen de Overrynſche Germaanen.

Schoon de Batavieren de zyde van CÆSAR gehouden hadden, en men de duurzaamheid van hunne trouw niet verdagt hieldt, kan men dit, met zo veele ruimte, noch van de Germaanen, noch van hunne Nabuuren, de Galliers, zeggen. 'Er ſcheen zelfs reden, om te dugten, dat de maare van 's Vorſten dood en der geweldige partyſchappen, die zig, terſtond, onder de Romeinen opdeeden, in beiden de Gewesten een' gevaarlyken opſtand zouden doen uitbarſten, in welken ook, natuurlyk, onze Landsgenooten, uit hoofde hunner ligging, 't zy regtſtreeks, 't zy van ter zyde, konden gemengd worden. 't Is waar, na die eerſte, vreesverwekkende, gerugten, kreeg men, al rasch, te Rome, zeer gerustſtellende tydingen. LUCIUS MUNACIUS PLANCUS, thans, aan 't hoofd van een magtig Leger, in Gallie gebiedende, hieldt dat Gewest, ten minſte aan deeze zyde, in rust, en de, zo doorzigtige, als, voor altyd, beroemde MARCUS TULLIUS CICERO ſchreef, om deezen tyd, aan zynen Broeder ATTICUS: dat hem, uit nadere Brieven, gebleeken was, hoe men, aan de beweegingen in Gallie en Germanie, te vroeg, geloof hadt geſlagen: dat alles, al-

daar

daar, in volkoomen rust was, en dat de Germaanen, op 't verneemen van CÆSARS overlyden, reeds eenigen, uit hun midden, aan AURELIUS; wien, door den Burgemeester HIRTIUS, het hoog gezag in dat Landschap was opgedraagen; hadden afgezonden, met betuiginge, van zig naar zyne bevelen te zullen schikken (*p*). Doch dit alles hieldt geen' stand. De Galliërs trageden, allengskens, het Roomsche jok te ontduiken, en, daar sommige Over Rynsche Volkeren, met naame de Sueven, op nieuws, de Ubiers, Bondgenooten der Romeinen, schynen ontrust te hebben, (*q*) zondt AUGUSTUS zynen Schoonzoon, MARCUS VIPSANIUS AGRIPPA, ter herstelling van zaaken, naar beneden, omtrend het jaar 715 of 716, na de bouwing van Rome, dat is, in het 38e of 39e voor onze gewoone tydreekening (*r*). AGRIPPA, één der beste Generaals zyner eeuwe, streedt niet alleenlyk met de Galliërs, maar, op 't voorbeeld van CÆSAR, den Rhijn overtrekkende, verloste hy de Ubiers, voerde hen, over den Stroom, aan den Gallischen oever (*s*), en deedt ze zig nederslaan en vestigen ter zelfder plaatse, daar, naderhand, zyne Kleindogter, AGRIPPINA, eene Romeinsche Volkplantinge stig-

(*p*) CICERO. Epistol ad ATTICUM, *Lib.* XIV. *Epist.* 1, 4 et 9, nec non ad Familiares, *Lib.* X. *Epist.* 4, 8, 9 et 11.
(*q*) WAGEN. Vaderl. Hist. albier, *bl.* 45.
(*r*) L'Art de verifier les dates. *Discours prelimin. p.* xv.
(*s*) DION. CASSII Histor. Rom. *Lib.* 46. p. 387. Conf. BUCHERIUS in Belgio Romano. *Cap.* 9. §. 9. p. 22.

ſtigtte, die, met deeze Duitſchers vereenigd, den oorſprong gaf aan de, nog jegenswoordige, Stad Keulen: ſedert, naar haar, *Colonia Agrippina* gezegd (*t*). Wat, wyders, AGRIPPA, geduurende dit zyn verblyf in Belgisch Gallie en Germanie, heeft uitgerigt, of hy de Batavieren; van welkers grenzen hy niet verre kan zyn afgeweest, en van welker hulp hy zig, zeer denklyk, zal bedient hebben; thans ook bezogt en, in ons Land, de eerſte hand; gelyk ſommigen meenen; (*u*) heeft begonnen te leggen, aan die openbaare wegen, welken de Romeinen, in 't vervolg, voltrokken, kan zeer wel zyn: ſchoon het my, uit de oudſte geſchriften, niet duidlyk genoeg gebleeken is. Vast gaat het, dat AGRIPPA een minnaar van bouwen was, en zig, elders zeer min ſten, daar door heeft beroemd gemaakt. (*v*) Ik vinde niet, hoe lang, na zyn vertrek, de rust bleef voortduuren, maar wel, dat, een' geruimen tyd hier na, de *Morinen*, aan de westzyde van Belgie, opſtonden, terwyl de *Sueven*, ten Oosten, in merkelyken getale, weder over den Ryn kwamen en de Romeinſche Bezittingen en Bondgenooten beſtookten. Men leest, dat CAJUS CARINAS deeze Volkeren ſloeg, eenige Gevangenen naar Rome zondt en dezelven deedt opleiden in den zegepraal, die hem, aldaar, omtrend ne-

(*t*) STRABO. de ſitu Orbis. *Lib.* IV. *pl.* 194.
(*u*) BUCHERIUS. *l. c.* CANNEGG. in Monum. Dodew. werd. *Cap.* 5, *p.* 257. 262.
(*v*) RAU de Ara Ubiorum. Lib. I. C. I. *p.* 9, Vide et Diſſerta mea de Aggerib. *C.* I. *p.* 18.

negen en twintig jaaren voor de tydrekening der Christenen, ter deezer zaake, nevens AUGUSTUS, was toegeſtaan. Dan, het bleek, eerlang, hoe die vertooning veel éer een bewys was van den hoogmoed der Romeinen, dan van genoegzaame onderwerpinge der Germaanen: nadien, op het zelfde tydpunt, dat men zig, te Rome, met deeze, byna ydele, vertooning vermaakte, de Trevieren en andere Duitſchers de vyandlykheden nog bleeven voortzetten en, in 't vervolg, niet dan met moeite, door NONIUS GALLUS, gefnuikt wierden. (*w*). Ja het vuur des oorlogs, ſchoon, op ſommige plaatſen, gedempt, brak, op andere, met dubbele woede uit: in zo verre, dat ook eenige Romeinſche Kooplieden, door Germaanen; men weet niet uit welk byzonder geſlagt; in koelen bloede, wierden omgebragt: waar over, kort daarna, de Romeinſche Bevelhebber, M. VINICIUS, met de wapenen wraak nam. (*x*) Sedert wierdt, tot beteugeling der Galliers; die, onderling, oneens waren en van de Germaanen grooten overlast leeden; (*y*) AGRIPPA weder over de Gallien geſteld. Hy ſtilde de oneenigheden, vertrok, toen, naar Spanje en kreeg TIBERIUS tot opvolger: (*z*) die my egter toeſchynt, thans, niet verder, dan in het Over-Alpiſch Gallie, gekoomen te zyn. (*a*). Hoe het zy,

LOL-

(*w*) DIO. *l. c.* ad ann., ab U: C:, 725. *Lib.* 51. p. 457 et 459. VIRGIL. Aneid. *Lib.* 8. v. 722—727.
(*x*) DIO. *l. c.* ad ann. 729. *Lib.* 53. *p.* 514.
(*y*) DIO. *l. c. Lib.* 54. p. 528. ad ann. 735.
(*z*) MASCOU *l. c.* 3 B. *p.* 60. §. VII.
(*a*) SUETON. in TIBER. C. 9. ubi CASAUBONUS.

LOLLIUS kwam, na hem, hier te Lande en; onder deezen, de twist op het hoogſte. De *Sikambren* hadden, nu, twintig Romeinſche Hoplieden; op last, zo men gist, van LOLLIUS, die voor een' gierigaard te boek ſtondt (*b*), in hun Land gekoomen, ter onbehoorlyke afperſinge van gelden; aan 't kruis geſlagen, en, daar op, verzeld met hunne Nabuuren en gunſtelingen, de *Uſipeten* en *Tenkteren*, (*c*) over den Ryn geſtoken zynde, gelukte het hun niet ſlegts, de, op hun afkoomende, Ruitery in eene hinderlaage te verſchalken, maar ook aan LOLLIUS zelven; met verovering van den adelaar der vyfde keurbende; eene zoo ſchandelyke nederlaage toe te brengen, dat AUGUSTUS, op 't bekoomen van deeze tyding, Rome verliet en; om dien vlek aftewiſſchen; met nieuwe Benden, naar Gallie ylende, den Germaanen zulk een' ſchrik aanjaagde, dat zy, zonder hem af te wagten, zig weder over de Rivier begaaven, Gyzelaars aanboden, en vrede verkreegen. (*d*) Dit gebeurde, omtrend zestien jaar voor Chriſtus geboorte. De Vorſt, ſchoon dus van 't voortzetten der wapenen bevryd, vondt egter goed, dit en 't volgend jaar, zig in Gallie, misſchien ook in Germanie, op te houden, om, zo door zyne tegenwoordigheid, als door nieuwe en noodige inrigtingen, de rust in die Gewesten, door

(*b*) VELLEJUS PATERCUL, *Lib.* 2. *Cap.* 97.
(*c*) *Zie* over deeze Volkeren WAGEN., alhier, bl. 43 (8) en (9): ook *bl.* 44. (5).
(*d*) SUETON, in Aug. *Cap.* 23. DIO, *l. c. Lib.* 53, *p.* 528, 534, 536.

voor het toekoomende, te verzekeren: waar in hy, egter, niet slaagde. (e) De woelingen der Germaanen hielden niet op, en de onrust in Gallie wierdt vermeerderd, door 't gedrag van zekeren LICINNIUS. Dees, een Gallier van geboorte, voorheen, door de Romeinen, gevangen en tot Slaaf van JULIUS CÆSAR gemaakt, maar, door dien Vorst, met de vryheid beschonken, was nu, door AUGUSTUS, tot Landvoogd * der Gallien bevorderd, en perste der Gemeente, niet slegts de gewoone, maar ook de ongehoordste, schattingen, maandelyksch, af, daar toe, eigendunklyk, het betaaljaar op *veertien* maanden stellende, en; om zig zelve te verryken; beveelende, dat, by de maand *December*, (die, in de Latynsche taale, als men weet, de *tiende* betekent) nog eene *elfde* en *twaalfde* moest gevoegd worden: welken hy, als 't ware naar AUGUSTUS, de *Augustische* noemde. De Keizer, hier over, door de Landzaaten, klagtig gevallen, hadt genoeg met dit werk te doen: doch de booswigt wist de verdiende straf te ontduiken, door den Vorst by zyne goud- en zilverstapels te brengen, en het zo te doen voorkoomen, als hadt hy, alleenlyk ten dienste van denzelven en van 't Room-

* *Procurator.*

(e) TACIT. Annal. *Lib.* I. *C.* 46. DIO CASSIUS. I. c. *Lib.* 54. *p.* 535. zegt, dat de Noordzee, om deezen tyd, een Zeemonster aan strand hadt opgeworpen, 't geen, twintig voeten dik en zestig lang zynde, slegts 't hoofd van een visch hadt, doch, in alle de overige ledemaaten, naar eene Vrouw geleek. Dit verhaal wierdt gretig geloofd, en men liet niet na, bezorgt te zyn, als een voorteeken van onrustige tyden, aan te merken.

Roomſche Volk, den Galliers die ſchatten ontwrongen, ten einde deezen van zulk een' rykdom geen misbruik zouden maaken, of er door aangezet worden, om eerder afvallen. AUGUSTUS liet zig hier door beleezen. (*f*) Doch, voor zyn vertrek naar Italie, gaf hy 't hoog bewind der Gallien aan zynen tweeden Stiefzoon DRUSUS: die, rasch, de handen volkreeg aan het ſtillen van eenen nieuwen opſtand, uit het heffen van nieuwe belastingen gebooren. 't Gelukte hem, in 't eerst: maar, wel haast, wierden de Galliſche grenzen, door de Sikambren; over welker bevrediging AUGUSTUS, te Rome, nu zegevierde; (*g*) weder ontrust, en daar zy, door eenige Germaanſche Volkeren, zelfs van deeze zyde des Ryns, ondersteund wierden, hadt dit meêr in. DRUSUS weêrſtondt zynen Vyand: (*h*) doch, oordeelende, dat de verkreegen' bezittingen niet te behouden waren, ten zy de zaaken, op eenen meêr ernſtigen voet, wierden aangetast, verzogt en verkreeg de, op roem verhitte, Jongeling by AUGUSTUS, om, op 't voorbeeld van CÆSAR; 't geen, gelyk wy boven zagen, (*i*) ook door AGRIPPA gevolgd was; den Ryn over te ſteeken, de, aldaar woonende, Germaanen op hun' eigen grond te beſtooken en, kon 't zyn, aan 't Roomsch gebied te onderwerpen. Van welk gevolg dit was, zal onze WAGEN. doen zien. Als ik, voor 't overige, bedenke, dat DRUSUS,

(*f*) DIO *l. c. Lib.* 54. *p.* 535 *et* 536.
(*g*) HORATIUS *Lib.* 4 *Ode.* 4.
(*h*) Epitome LIVII. *Lib.* 137. DIO *l. c. Lib.* 54. *p.* 538.
(*i*) Alhier bl. 16.

sus, by een' ouden Schryver, gezegd wordt, door AUGUSTUS, in *Germanie*; d. i. meen ik, Gallie, aan deeze zyde des Rhyns, 't geen, als men weet, door Germaanen bewoond wierdt; (*k*) te zyn gelaaten, komt het my, behoudens beter oordeel, waarschynlykst voor, dat hy, sedert, eêr te Lande, dan ter Zee, zal zyn afgezakt naar 't Batavisch Eiland: op welkers hoogte, hy, vervolgens, over den Ryn ging (*l*).

Bl. 58. r. 12. „ DRUSUS — toog tegen de *Sueven*, *Usipeten* en Sikambers." Ik zie niet dat DRUSUS, in deezen eersten togt, tegen de *Sueven*, heeft ge-oorloogd: maar wel tegen de *Usipeters*, *Tenkteren* en *Katten*. Ik weet wel, dat onze WAGEN., voorheen, gezegd heeft, dat de Sueven, somtyds, met de Katten één Volk beteekenden; maar hy heeft 'er, te regt, by aangemerkt, dat dit, in de Schriften van *Cæsar* alleen, plaats heeft. (*m*) De Schryvers, die van DRUSUS spreeken, onderscheiden, duidlyk, deeze Volkeren van elkander'. (*n*).

Bl. 60. r. 9. „ In eenen *derden* togt, de *Wezer overgetrokken* zynde." Dit geschiedde, in een' vierden togt. Ik las dan liever, in deezer voege: „ In eenen derden togt, oor„ loogde hy tegen de Katten, die van de Ro„ meinen waren afgevallen en zig weder „ met de Sikambren verbonden hadden: „ in

(*k*) DIO. *l. c. Lib.* 54. p. 538. CÆSAR B. G. *Lib.* 2. Cap. 3.
(*l*) Vergelyk WAGEN. alhier, *bl.* 56. en volgg.
(*m*) WAGEN. alhier. bl. 39. (1)
(*n*) DIO. *l. c. Lib.* 55. *p.* 548. FLORUS. *Lib.* 4. C. 12.

„ in eenen vierden togt; ten jaare 745 „ na de bouwing van Rome, (o) en 9 „ voor de geboorte van Christus; sloeg hy „ de Katten, drong door tot de Sueven „ en, toen, zig naar de Cheruscen wen„ dende en de Wezer overgetrokken zyn„ de, (p) poogde hy" enz.

Bl. 62. r. 6. „ Het hoogbewind des Germanischen Krygs aan — TIBERIUS, *omtrend ten tyde van Christus geboorte*, opgedraagen." TIBERIUS kwam, egter, niet terstond in Germanie, maar, zo 't schynt, eerst ten jaare 757, na de bouwing van Rome, en drie, na 's Heilands geboorte. M. VINICIUS oorloogde inmiddels onder deeze Volkeren, dan aanvallender, dan verweerender wyze, met eenig voordeel (q): waar over hem, sedert, een zegepraal wierdt toegestaan, zo als ook aan L. DOMITIUS ÆNOBARBUS, Grootvader van Keizer NERO, die, mede, om deezen tyd, gezegd wordt, een' veldtogt tegens de Germaanen volvoerd te hebben, en dieper in Duitschland, dan één der vroegere Bevelhebberen, ja tot over de Elve, te zyn doorgedrongen. (r) 't Blykt voorts, uit een' Brief van TIBERIUS zelven, dat deeze Vorst, negenmaal, 't opperbevel in Duitschland gevoerd heeft. (s)

Bl. 63. r. 2. v. o. „ TIBERIUS opvolger, QUINTILIUS VARUS — hadt zig, door zyne

(o) DIO. *l. c.* Lib. 54. p. 546.
(p) DIO. Lib. 55. p 548.
(q) VELLEJ. *l. c.* Lib. II. edit. LIPS. p. 66 et 67.
(r) TACIT. Annal. *Lib.* I. *Cap.* 63 et *Lib.* 4. *Cap.* 44. ubi LIPSIUS N. 217 et 218. MASCOV, *l. c.* B. 3. §. 21. *bl.* 72.
(s) TACIT. Annal. *Lib* 2. *Cap.* 26.

re *geilheid en trotsheid, by de Germaanen gehaat gemaakt.*" Voor de komst van QUINTILIUS VARUS, was C. SENTIUS SATURNINUS Landvoogd van Germanie geweest. (*t*) Uit vergelyking der oude Schryveren, blykt, dat de haat der Germaanen tegens VARUS, voornaamlyk uit het volgende, gesprooten waa. De Romeinen hadden deeze Volkeren, tot nog toe, met zo veele zagtheid als beleid, gehandeld. In de Winterlegeringen en Vestingen, die men onder hen bouwde, ging de Soldaat vriendelyk en gemeenzaam met hun om, waar door zy, hoe zeer niet ongedagtig aan de voorige vryheid, ouderlijke zeden en gebruiken, zig, allengskens en ongevoeliglyk, aan die der Romeinen begonnen te gewennen. Maar VARUS, naauwlyks aan 't bewind gekoomen, sloeg een' gansch anderen weg in. De Germaanen met veragting aanziende en als wezens, die niets, dan stem en gedaante, van den mensch hadden, dreef hy, dat 'er eene plotzelinge hervorminge, onder hen, kon en moest plaats hebben. Hij begon hun dan, als slaaven, te gebieden, als overwonnenen gelden af te persen en Romeinsche wetten, pleitbezorgers en regtbanken onder hen in te voeren: doende zelfs, voor de laatstgemelden; als was hy te midden van Rome en onder zyne Landslieden; de ernstigste zaaken beslissen, ja zig vermeetende, dit, aanhoudend en zonder

den

(*t*) VELLEJ. PATERCUL. &c. lib. 2. p. 76.

den minſten tegenſtand, te konnen doen uitvoeren. — Hy bedroog zig. De Germaanen, meêr warsch van vreemde wetten dan van wapenen, gehoorzaamden wel gedwongen, en gelieten zig, uiterlyk, zyn gedrag goed te keuren, doch, wiegende zyne vermeetele onbedagtzaamheid, langs deezen weg, in den diepen rust van een te groot vertrouwen, ſterkten zy zig, onder de hand, en, toen VARUS 't gevaar verre van zig afreekende, en zelfs de waarſchouwing van SEGESTES; medehoofd der Cheruscen, maar met ARMINIUS oneenig, over 't rooven van zyn dogter; in den wind ſloeg, brak, onvoorziens, het onweêr los en hem en den zynen op 't hoofd. (u)

Bl. 66. „ Door den Overſten PEDO." Men heeft, reeds voor my, gegist en, zo 't my voorkomt, niet onwaarſchynlyk, dat deês dezelfde was, die, in Latynsch gedigt, den togt, welke GERMANICUS over den Oceaan deedt, beſchreeven heeft. Of hy dezelfde is, die het Treurdigt op DRUSUS, Vader van GERMANICUS, voorheen aan LIVIA, Gemaalin van AUGUSTUS, opdroeg, is in geſchil. (v)

Bl. 70. r. 9. „ 't *Huis te Britten* — ten *noordwesten* van Katwyk." Zo ſchreef de,

(u) DIO *l. c. Lib.* 54. VELLEJ. *Lib.* II. C. 117 et 118. TACIT. Annal. *Lib.* I. *Cap.* 55—62. FLOR. *lib.* 4. C. 12.

(v) SAXII Omasticon. Litterar. T. I. p. 198. Mascou geſch. der Teutsch. *Tom.* I. B. 4. § 5. bl. 88 (1) J. GORALLI ſive CLARII Præfat. ad PEDON. ALBINOV. *l. c.*, *p.* 127, *seqq.*

de, hier aangehaalde, VAN LOON en, misschien, zo wel als WAGEN., by overylinge, 't Huis te Britten ligt, ten *noord-oosten* van Katwyk op Zee, naar de zyde van Noordwyk: welk laatste onze kundige Schryver zelf, voorheen, aanteekende. (*w*) In plaats der, straks volgende, woorden, „ de steenen van den grondslag, waren *vier voeten breed, drie voeten hoog*," die, in de Nederduitsche vertaaling van GUICHARDIN, gevonden worden, (*x*) schynt men beter „drie voeten breed en vier voeten lang" te zullen leezen. (*y*) Men vindt van 't Huis te Britten, dat ik weete, geen vroeger gewag, dan in de Chronyk van JOHAN VAN LEIDEN, dien de groote Hollandsche Chronyk veel al heeft uitgeschreeven. Schoon VAN LEIDEN zegt, dat, in zynen tyd, dit Gebouw, door de zee reeds bedolven was, (*z*) vondt men egter, by laag water, ten jaare 1520, de muuren nog agt, maar, in 1552, slegts twee voeten hoog: doch men kon de vertrekken onderscheiden. (*a*) Twee honderd jaaren daar na, dat is, in 't jaar 1752, vertoonden zig de grondslagen weder: schoon zy, toen, slegts in paalwerk bestonden, (*b*) zyn-

(*w*) Staat der Vereenigde Nederl. 6 D. *bl* 447.
(*x*) Beschryv. der Nederl. *bl.* 243.
(*y*) SCRIVER. Batav. illustr. p. 176. en JUNII Batav. p. 131.
(*z*) Annales *Lib.* 5. *Cap.* 31. Divis: Cron. 2. *Divis. Cap.* 1. p. 29.
(*a*) SCRIVER. Oud-Batav. *bl.* 10 en 13. v. d. HOEVE, Handw. Chron. 4 Boek. *bl.* 91. GUICHARDIN. *Descript. des Pays bas.* fol. 243 et 244. (edit. 1567.)
(*b*) FRANCQ VAN BERKHEY. Natuurl. Hist. van Holl. 1 D. *bl.* 164—167.

zynde veele steenen, telkens, by het te voorschyn koomen, door de gaanden en koomenden, vervoerd. De Schryvers geeven de ligging van 't Huis te Britten verschillend op, en sommigen bepaalen die op wel zestien honderd schreeden, anderen op drie honderd roeden, gereekend van Katwyk aan Zee. (c) De laatste en, zoo men vertrouwen mag, zeer naauwkeurige, opgaaven van Ooggetuigen, stellenze op een' afstand van, tusschen de vyf en zeshonderd, schreeden (d).

Bl. 72. r. 2. v. o. „ GERMANICUS maakte zig gereed, om den *oorlog ten einde te brengen.*" Hier toe kwamen hem zeer te stade de verschillen, die, onder de Cherusische Vorsten, reeds plaats hadden. Voorheen, hadt zig SEGESTES, de Schoonvader van ARMINIUS, met zyn' Zoon SEGIMUND, aan de Romeinen overgegeeven: nu, deedt SEGIMER, Broeder van dien SEGESTES, nevens zynen Zoon SESITHAG, het zelfde. (e) Aan allen wierdt, door GERMANICUS, vergifnis toegezegd, en zy in de Stad der Ubiers verplaatst.

Bl. 73. r. 1. „ Hy" (GERMANICUS) „ *liet een Vloot van dertien Schepen bouwen*, behalven verscheiden korte Vaartuigen." Waar zy gebouwd wierden, leeze ik niet: denkelyk in de nabuurschap: doch; wyl zy, eerst na den bouw, naar 't Eiland der Batavieren;

(c) GUICCIARDIN, *l. c. pag.* 244. Kaart van DEUTEKOM, van den jaare 1588, *by* PAKS. Katw. Oudh. p. 78. OUDAAN R. Mogendh. *bl.* 19, 25.

(d) FRANCQ VAN BERKHEY. *l. c.*, ENGELBERTS Aloude Staat der Nederl. I D. *bl.* 60 en 93.

(e) TACIT. Annal. *Lib.* I., *C.* 57—60 et 71.

ren, als ſtraks blyken zal, ſteevenden; zekerlyk niet allen, op 't Eiland zelve, ſchoon aldaar Bosſch genoeg was. Men hadt zo groot eene Vloot noodig, wyl 't Leger van DRUSUS, met het welke hy tegen ARMINIUS en de Cheruscen, gedugte Vyanden, aantrok; uit meêr dan vyftig duizend Romeinen beſtondt, behalven de Galliſche, Duitſche, Rhætiſche en Vindéliſche Bondgenooten, die mede veele duizenden zullen bedraagen hebben. (*f*)

Bl. 76. r. 12. v. o. „ *Een* hevig gevegt." GERMANICUS ſloeg, tweemaalen, de Cheruscen: eens, toen zy door ARMINIUS zelven wierden aangevoerd, en dees, zwaar gewond, zig naauwlyks, door de ſnelheid van zyn paard, met de vlugt wist te redden, andermaal, toen, kort daarna, INGUIOMER, Oom van ARMINIUS, de verſtrooide benden by een raapende, de Romeinen op nieuw aantaſtte, maar, met zwaar verlies, te rug geſlagen wierdt. By beide deeze gelegenheden, rigt te GERMANICUS zegetekenen op en, by de laatſte, dat geene, 't welk WAGEN. alhier, *bl.* 77, opgeeft. (*g*)

Bl. 76. r. 8. v. o. „ *Onder de gevangenen, bevondt zig* — SEZITHAG, Zoon van EGIMIR, Legerhoofd der Cheruscen, en *zyne Vrouw* RHAME, *Dogter* van UKROMIR, *Legerhoofd der Batten of Batavieren.*" 't Blykt my; zal ik regt uitſpreken; noch uit de aangehaalde plaats van STRA-

(*f*) TACIT. Annal. *Lib.* 2. *Cap.* 17.
(*g*) TACIT. Annal. *Lib.* II. *Cap.* 13—23.

STRABO, noch van elders, dat SEZITHAG, in deezen ſlag, zou gevangen zyn geworden, en het dunkt my niet uitgemaakt, dat RHAME eene Dogter was van een Legerhoofd der *Batavieren*. Wat SEZITHAG betreffe; ik heb reeds, uit TACITUS, opgemerkt, (*h*) dat hy zig, lange voor deezen ſlag, aan de Romeinen hadt overgegeeven, en ik vinde nergens, dat hy, ſedert, kans gezien hebbe, om tot de Cheruscen weder over te loopen: zo als men egter, indien hy zig, nu, weder by dat Volk bevonden hadt, zou mogen denken, en zulks, ondanks de Romeinen hem zeer in 't oog hielden, om dat hy 't lyk van VARUS beſpot hadt. (*i*) Ten opzigte van RHAMIS; voor welke onze treflyke Schryver, voorheen, RHEIME, doch, na 't verwerpen van *Kolyn*, alhier, beter, RHAME, leest; zy wordt wel, in ſommige handſchriften van STRABO, de Dogter genoemd van UKROMER of WAROMER, Veldheer der *Batten*, maar anderen behouden, in plaats van dit laatſte woord, de oude leezing van *Katten*. (*k*) Ook is het zeker, dat dit laatst genoemd Volk, onlangs, met de Cheruscen verbonden en met de Romeinen; (*l*) in oorlog geweest was, ja dat de Germaniſche Gevangenen, van welken onze WAG. alhier ſpreekt, omgeleid wierden in eene zegepraal, die, aan GERMANICUS, over de Cheruscen, *Katten* en Angri-

(*h*) Zie Naleez. op WAGEN. *bl.* 72. r. 2. v. o.: alhier *bl.* 27
(*i*) TACIT. Annal. *Lib.* I. C. 71.
(*k*) MASCOU Geſchicht. der Teutſch. 1 D. 4 B. §. 16. *pag.* 98.
(*l*) WAGEN. alhier. *bl.* 65, 73 en 74.

gi ivarien, was toegeſtaan (*m*), en in welken men mede een *Kattiſch* Prieſter zag, LIBYS genaamd: welke naam misſchien dezelfde is, als ons LIEVE en, als LIFFIO, op de ſteenen van NEHALENNIA. Zo RHAMIS, ondertuſſchen, eene Kattiſche Vorſtin geweest is, ſchynt de naam van haaren Vader aan te wyzen, dat zy onderſcheiden was van de Dogter van ARPUS, mede een Vorst der Katten, welke, met haare Moeder, door SILIUS was gevangen. (*n*) 't Geen, op zig zelve, zeer mooglyk is, als men let, hoe, even als onder de Cheruscen, zo ook, om deezen tyd, onder de Katten, verſcheiden' Vorſten voorkoomen: gelyk, b. v., de Romeinſche Historie, kort hier na, van eenen ADGANDESTRIUS gewag gemaakt. (*o*)

Bl. 81. „ Deeze, dien nu *het gebied in Neder-Germanie* aanbetrouwd was." Men merke op, dat wel GERMANICUS 't gebied over Opper- en Neder-Germanie hadt gevoerd, maar dat, na zyn vertrek, elk deezer Landſtreeken een' afzonderlyken Landvoogd kreeg. Zy hadden, ieder, vier Legioenen onder zig. (*p*)

Bl. 89. r. 4. „ Hy" (CALIGULA) „ deedt de Kleederen, — van zyne — Zusters, — *aan den Ryn, omtrend den Oceaan, en dus waarſchynlyk in 't Eiland der Bataviers, verkoopen.*" Dat CALIGULA, in Gallie gekoomen, tegen de Germaanen, over den

(*m*) STRABO *Lib.* VIII. *p.* 292. TACIT. Annal. *Lib.* II. *Cap.* 41.
(*n*) WAGENAAR alhier. *bl.* 74.
(*o*) TACIT. Annal. *Lib.* II. C. 88.
(*p*) MASCOU Geſchicht. der Teutſch., 1 D. 4 B. §. 22.

den Ryn trok, doch, ſtraks, van daar en van den Oceaan, weder keerde, getuigt DIO CASSIUS, in éénen adem (*q*), als 't ware, en SUETONIUS voegt 'er by, dat hy, op een' ydelen ſchrik voor den aanval der Germaanen, zig, al vlugtende, op de handen der zynen, en boven de hoofden der omſtanderen, liet te rug draagen, over een' brug, met welke hij den Ryn gedekt hadt (*r*). Daar dit deel van den Ryn, 't geen Gallie van de Overrynſche Germaanen ſcheidde en by den Oceaan lag, het Eiland der Batavieren beſproeide, ſchynt het my duidlyk genoeg, dat CALIGULA zig, ook in ons Land, heeft opgehouden; maar hier in ligt, zekerlyk, nog geen volledig bewys, dat de bovengemelde verkoop, by de Batavieren is geſchied, of dat de belagchlyke overwinning op de Zeeſchulpen, en het oprigten van een' Vuurboet, (*s*) aan onze Stranden, moet gezogt worden. DIO noch SUETONIUS; de eenige Schryvers, die van deeze zaaken gewaagen; zeggen dit, met zo veele woorden. De laatſte ſpreekt 'er eerst van, by gelegenheid en na een lang verhaal der misdryven, door den, zo boozen als verdwaasden, Keizer, gepleegd, ſedert hy dieper in Gallie was doorgedrongen, en rept zelfs van den ſchulpenroof niet, dan onmidlyk voor CALIGULA's vertrek, uit de Gallien, naar Rome. (*t*) Ook zoude het, in allen gevalle, tegen den aart van hem; die, tot de grootſte zot- en buiten-

(*q*) DIO CASS. Histor. Rom. *Lib.* 59. *fol.* 655. C. D.
(*r*) SUETON. in CAJO. *Cap.* 51.
(*s*) WAGEN. alhier, *bl* 87 en 88.
(*t*) DIO *l. c. Lib.* 53. *fol.* 656—659, 661. D, E, A.

tenſpoorigheden in ſtaat was; niet geſtreden hebben, indien hy, uit het binnenſte van Gallie, een' ſpringtogt, naar de, digst bygelegene, Galliſche kust gedaan hadt. Dan, ik beſliſe niet in eene zaak, die my nog duister voorkomt, waar over de gevoelens zeer verdeeld zyn, en men, met reden, twist, of DIO zig, hier, wel aan den tydsorder binde. Men zie, midlerwyl, de, hier onder vermelde, Schryvers, (*u*), en beklaage het verlies ook van dat gedeelte der Jaarboeken van TACITUS, in welken het gebeurde onder CALIGULA beſchreeven was. (*v*)

Bl. 92. r. 10. „ Aan DOMITIUS CORBULO was 't *beſtuur van Neder-Germanie opgedraagen.*" 't Blykt uit TACITUS, dat SAN-

(*u*) CLUVER. German. Antiq. *Lib.* 2, Cap. 36. BUCHER. in Belg. Roman. *Lib.* 4. Cap. 10. §. 13. SCRIVERS Oud Batav. *bl.* 19. CANNEGIET. de Brittenb. *Cap* 8. KLUIT, Wederlegg. der Vaderl. Oudh. van J. BENT. §. 6-9. ENGELB. Byvoegſel op WAGENAAR D. *bl.* 52—55. De Toren te Bologne, of, zo gezegde, *Tour d'ardre*, die, nog in 't begin der, voorgaande eeuwe, in wezen was (D'ANVILLE *Notice de Gaule. pag.* 354,) en, door ſommigen, de Vuurbaak van CALIGULA gezagt wordt; zie ik dat, reeds in de 12de eeuw, door den Nederlandſchen Digter, JACOB VAN MAERLANT; die, door volgende Chronyken, ſchynt nageſchreeven te zyn; als een Romeinsch Gebouw wordt opgegeeven, en aan JULIUS CÆSAR, maar zonder bewys, toegekend (Spiegel Hiſtor. 2 D. *bl.* 8.). Men noemde, volgens denzelfden Schryver, toen reeds, en nog, *Bologne*, in het Nederduitsch, *Boenen*: 't geen ik aanteekene, om dat ik niet weete, of men, misſchien, van hier, den zo gezegdeu *Caljaart*, ook *den Buide* genoemd heeft, welken naam hy, ten minſte, in eene oude opgaave, by PARS (Katw. Oudheden. *bl.* 94) gezegd wordt, gedraagen te hebben; en dien ik, anderſints, gaarne, belyde niet te verſtaan. De benaaming van *Caljaart*, of ſoortgelyke, is, mede, voor zo ver ik, op Katwyk, uit de Viſchers Heb kunnen verneemen, niet meer in gebruik.

(*v*) TACIT. Annal *Lib.* XI. *Cap* I. ubi, LIPS. Adde FABRICIUS Biblioth. Lat., *Tom.* I, *pag.* 750.

SANQUINEUS MAXIMUS, even voor CORBULO, Landvoogd van Germanie geweest, maar, nu, overleden was, en dat die laatste omſtandigheid ook tot den opſtand der Cauchen medewerkte. (*w*) Dat SABINIUS SECUNDUS op de Cauchen zou hebben gezegepraald, agt men een feil in den deftigen SUETONIUS. (*x*)

Bl. 93. r. 5. „ *Vroedſchap*". By TACITUS leest men 't woord *Senatus*. Die Schryver verſtaat 'er dus door zodanig eenen Raad, als de Romeinen, in hunne Wingewesten, gewoon waren aan te ſtellen, en die, zekerlyk, verſchilde, van 't geen men, in ons Land, naderhand, door *Vroedſchap* plagt te verſtaan. Doch onze WAGEN. volgt hier, zo als in meerdere bewoordingen (b. v. *Burgery*, voor *Civitas*) (*y*), de overzetting van den, op zig zelven, treflyken Taalkenner en Historieſchryver, HOOFT, die, te meermaalen, gewoon is, den Latynſchen zin van TACITUS op een, naastbykoomend, Nederlandſch gebruik, over te brengen, zoo als TACITUS zelve gewoon was, de Galliſche en Germaniſche benaamingen, in een Romeinſchen zin, tot verſtand van

(*w*) TACIT. Annal. *Lib.* XI. *Cap.* 18. *Lib.* 6. *Cap.* IV. ubi LIPSIUS.

(*x*) SUETON. in CLAUDIO. *Cap.* 24.

(*y*) HOOFT, Jaarb. van TACITUS XI, B. Hoofdſt. 19, 22, 23: en over *de Zeeden der Germaanen*, 14, 15, 25 Hoofdſt. CIVITAS; 't geen men agt, van *cobre*, dat is, *byeenkoomen*, afſtammen; beteekende by de Romeinen, in de eerſte eeuw, wanneer zy van Germaanen ſpreeken, meest al, *Volkeren* en *Landſchappen*. Zie, onder anderen, BERGIER, Hiſt. des grands Chemins de l'Empire, Tom. 2. p. 628.

van zyne Landgenooten, te verklaaren.

Bl. 93. (7) r. 6. „ *Groninger Landwetten* — houdt men voor een *gevolg van de wetten, die* CORBULO *gemaakt heeft.*" Als men opmerkt, dat deeze wetten, door een Vyand gegeeven waren, die, na een kort verblyf van, mooglyk, eenige maanden, (z) 't Land weder verlaaten moest, is het niet te vermoeden, dat de Friezen, nu weder vry, en zo zeer op hunne voorige inzettingen gesteld, die van Vreemden zouden hebben aangekleefd. Men heeft daarom, voor eenige jaaren, geoordeeld, dat, wanneer 'er, in de Friesche wetten, eenige overeenkomst met de Romeinsche wordt gevonden, het te denken is, dat de natuurlyke reden deezen verschillenden Volkeren eenige zaaken, uit het zelfde oogpunt, kan hebben doen beschouwen: (a) waar by ik zou voegen, dat de Groningsche wetten, myns oordeels, in laatereh tyd gesteld zyn en toen men, hier te Lande, meerdere zaaken uit het Romeinsche regt overnam.

Bl. 95. r. 4. „ Graft van KORBULO." Men kan, over deeze Graft en de Dyken van DRUSUS en PAULINUS POMPEJUS; by WAGEN., alhier, bl. 58 en 96, vermeld; breeder zien het onder aangehaalde Werkjen (b).

Bl. 98. r. 1. „ De *ontruimde Akkers* werden gedeelt, door *Anzibarien*, — *ingenomen*

(z) ALTING Notit. German. infer. P. 1. p. 74.
(a) VON WICHT, Ost-Fr. Landr., Vorber. bl. 26—31. § 9. HALBEMA. Verhand. over Regeer. der Ommelanden: in de Verhandel. van het Genootsch. van Gron. 2 D. bl. 28-29.
(b) KLUIT Wederlegg. der Vaderl. Oudheid. van BRENT, § 37 en 74. bl. 149—155.

then; — doch AVITUS — *joeg 'er hen — weder uit.*" TACITUS verhaalt, dat de Anzibarien een aanzienlyker Volk waren, dan de, korts te vooren genoemde, Friezen, en alle medelyden waardig. By hen bevondt zig zekere BOJOCALUS, die den Romeinen, by de vyftig jaaren, en zelfs ook tegen ARMINIUS, trouwlyk gediend hadt, en die, nu, op AVITUS verzogt, zynen Landlieden de verlaatene Akkers te doen behouden, waar tegen deezen zig aan 't Romeinsch gebied zouden onderwerpen. Om dit kragt by te zetten, voegde hy 'er, onder anderen, by: „ dat, eerst de Chamaven, ſtraks de Tubanten, ſedert de Uſipeeten, deeze Landeryen bezeten hadden: dat, gelyk de hemel den Goden, zo 't aardryk den Sterveling gegeeven, en al, dat ledig lag, gemeen was. Waarna, 't oog naar de zon wendende, en 't overig geſternte, als ſtondt het voor hem, inroepende, vraagde hy hetzelve, of 't hunne vil was eenen ydelen grond te aanſchouwen? Liever mogten zy 'er de zee over ſtorten, tot verderf der landrooveren!" Zo ſprak hy: doch AVITUS gaf ſlegts, hier op, dit trots antwoord: dat men 't gebied zyner magtigeren moest verdraagen, en het den aangeroepenen Goden hadt goedgedagt, aan 't welbehaagen der Romeinen te laaten, wat deezen geeven of neemen wilden. Ondanks dit vertoog aan de *Anzibariën*, boodt egter AVITUS, aan BOJOCALUS, eenige Landeryen, tot eigen gebruik, aan: die, wars van alle verraadery, hier op uitborst: „ *'t kan ons aan Land, om in te leeven, niet, om in te ſterven, ontbreeken.*" Toen, ſcheidde men, verſtoord, van een. De Anzibariën riepen de

Brukteren, Tenkteren en verder afgelegene Volkeren, tot hulp. Maar AVITUS, wel rasch, de Brukteren, CURTILIUS MANCIA; die over 't Leger in Opper-Germanie geboodt; de Tenkteren, in dwang houdende, wierdt alles, binnen kort, bevreesd, om zig tegen de Romeinen te verzetten: in zo verre, dat de Anzibarien, van alle hulp verstoken, eerst naar de Usipeeten en Tubanten, toen naar de Katten en Cheruscen, te rug vlugtende, doch, overal, als berooide zwerveren en vyanden, weggestooten en verjaagd zynde, eindelyk, onder andere Volkeren, geheel verstmolten: zynde hunne jeugd in verschillende stryden omgekoomen, en de oneêrbaare ouderdom tot slaaven, onder hunne overwinnaars, verdeeld geworden (*c*).

Bl. 100. r. 2. v o. „ VERGINIUS RUFUS, die — over het Leger in *Germanie* geboodt." Verstaa *Opper-Germanie*. (*d*) Over dat in Neder Germanie was FONTEJUS CAPITO, thans, gestelt, die, met de zynen, geen deel in dit werk schynt genomen te hebben en, daarom, door de aanhangers van GALBA gedood is (*e*): waar na VITELLIUS hem opvolgde (*f*).

Bl. 102 (1). „ *Dien* TACITUS, *altoos*, KLAUDIUS CIVILIS *noemt, geeft hy hier* (Histor:

(*c*) TACIT. Annal. Lib. 13. C. 55 et 56. conf. SPENER. Notit. Germ. P. I. *p.* 281—287.
(*d*) TACIT Hist. L. 1. C. 8. PLUTARCH. in GALBA, p. m. 1056.
(*e*) TACIT. *l. c. Lib.* 1. C. 7. 18.
(*f*) TACIT. *l. c. Lib.* 1. C. 52.

ſtor. Lib. I. Cap. 59) *den naam van* JULIUS CIVILIS. 't Zy dat *zyn geheugen hem bedroogen*, — 't zy dat CIVILIS *naam waarlyk* JULIUS *geweest zy*. Ten minſte men heeft *een oud opſchrift* ontdekt, in 't welk de naam van JULIUS CIVILIS geſpeld wordt."

De zaak is duister, en niets mooglyker, ja, misſchien, niets zekerder, dan dat TACITUS, of zyne oudſte affchryveren, zig vergist hebben. Ik zegge zyne *oudſte*: want, daar, myn's weetens, niemand zyner Uitgeeveren van eene verſchillende leezinge, op de boven aangehaalde plaats, gewaagt, agte ik, dat de, nog overig zynde, bekende affchriften van dien Schryver; welken tot het laatſte der 4e eeuw klimmen; (*g*) eenpaariglyk luiden.

Dan, met dit al, gevoel ik eenige moeite, om den naam van JULIUS, in den tekst van TACITUS, te veranderen, en om het denkbeeld te verwerpen, dat CIVILIS niet zo wel dien naam, als dien van CLAUDIUS, gedraagen kan hebben. Zie hier myne eenvoudige gronden.

Men weet, dat de naam van CLAUDIUS, welken CIVILIS, by TACITUS, voert, een *Romeinsch*-burgerlyke geſlagtnaam was, en dat dus onze Batavier een *Romeinsch* Burger moet geweest zyn, alzo niemand, dan de zodanige, zulken geſlagtnaam mogt draagen (*h*): een' naam, die

(*g*) PICHENA *Præfat. in* Tacitum.

(*h*) CANNEGIET. de Mutat. Romam. Nom. rat., C. 6. *p.* 25. et in Monum. Dodenwerd., *C.* 1. *p.* 216. die, te regt, het gevoelen der zulken berispt, welken den naam van *Claudius Civilis* uit de Nederlandſche taal afleiden. Men denke; zo het waardig is te noemen; aan het bekende KLAAS BURGERS. Geleerder, maar niet zekerder, is de gisſing van den vermaarden REINESIUS, in *Eponymologico* Mſc., voce *Ci-*

die hem ook, zonder dat vereischte, door TACITUS, een' Romeinsch' Burgemeester, niet zou toegekend of gegeeven zyn. Maar, daar nu die Burgeren gewoon waren, niet een, of twee, maar drie of vier naamen; t. w. een *voor-*, een *geslagts-*, een *by-*, en, somtyds, een' *toenaam*; te draagen, is, immers, veiligst te onderstellen, dat dit ook by den onzen zal plaats gehad hebben, schoon hy; naar de gewoonte der Latynsche Schryveren, welken alle die naamen niet, te gelyk, opgeeven; by den meergemelden TACITUS, alleenlyk onder dien van CLAUDIUS CIVILIS en, meest, slegts onder dien van CIVILIS, (*i*) voorkomt. Ik weet wel, dat de naam van JULIUS, even als die van CLAUDIUS, een *geslagtnaam* was, en dat, ten tyde der vroegste Keizeren, twee zodanige naamen, zeldzaamer, dan in het vervolg, by een' en denzelfden persoon gevonden wierden; maar deeze regel heeft veele uitzonderingen. TACITUS zelve gewaagt van ROSCIUS CÆLIUS en FULVIUS AURELIUS, Tydgenooten van CIVILIS (*k*). Meêr voorbeelden zyn 'er, uit PLINIUS, SUETONIUS en anderen, voorhanden, en zeker Ba-

CIVILIS, vermeenende, dat die bynaam ontleend zy, uit een oud Germaansch woord *Sibiho*, of *Sibico*, en dat TACITUS, of liever zyne Afschryvers, van *Sibih*, gemaakt hebben *Sivilis* en, naderhand, *Civilis*, met verandering der *b* in *l*. Ik den de kennis deezer byzonderheid verschuldigd aan den Utrechtschen Hoogleeraar SAXE; en beken zeer gaarne, aan dien zeer geleerden man, tot nog toe, te vergeefsch, naar deeze woorden *Sibiho* of *Sibico*, in alle, my bekende Schryvers, gezocht te hebben. Welke, ondertusschen, de oorspronglyke naam van CIVILIS, in onze taal, geweest zy, blyft een raadsel, doch dat hy 'er een zal gehad hebben, by my geen twyfel.

(*i*) TACIT. Histor. *Lib.* 4. *C.* 23 en 26, 28 29 etc.

(*k*) TACIT. *l. c. Lib.* 1. *Cap.* 60 et 79

Batavier komt, een tyde van AUGUSTUS, voor, onder de naamen van T. AURELIUS SCRIBONIUS (*l*). Doch; het geen onzen CIVILIS zelven raakt, en dus nader bykomt; FRONTINUS en PLUTARCHUS, die te gelyk met TACITUS leefden (*m*), noemen hem nooit CLAUDIUS. De eerstgemelde gewaagt van hem, alleenlyk onder den naam van JULIUS CIVILIS (*n*), de tweede slegts onder dien van JULIUS (*o*). Wanneer men hier bywoegt, dat JOHANNES SALISBURIENSIS, een Schryver, wel van de twaalfde eeuwe, maar van zeldzaame kunde en roem, hem mede den naam van JULIUS CIVILIS toeroegt (*p*), dat ook MANUTIUS reeds heeft aangemerkt, hoe de bynaam *Civilis* eigen was aan het geslagt der JULII, (*q*) en dat, eindelyk, J. G. VOSSIUS, ter plaatse, uit GRONOVIUS, by WAGEN., aangehaald, een' Steen heeft opgegeeven, die, hoe zeer my de leezing, in andere opzigte, zeer bedorven toeschynt, egter, duidlyk, spreekt van eene gelofte, door eenen JULIUS CIVILIS ('t zy dees dan de onze geweest zy, of niet), aan BELATUCADER (misschien de *Zon*), gedaan, (*r*) ryst, mynes oordeels, het vermoe-

(*l*) Vid. apud CANNEG. de mutat. Romanorum rat. Cap. 2, p. 6, 7, 8, 9 *cat.*

(*m*) SAXE Onomast. *Tom.* I. *pag.* 277, 284, 286.

(*n*) FRONTIN. IV, STRATEG. III, Ex. 14. *p.* 190. Conf. SAVILIUS ad TACIT. Hist., Lib. IV. C. 13.

(*o*) In EROTICO, *p. m.* 770.

(*p*) In Policrat. *Cap.* VII. *p. m.* 238.

(*q*) De priscis Roman. gentilit: post ROSINI Antiquitt. Roman., *p.* 807.

(*r*) De plaats van VOSSIUS luidt, by GRONOVIUS, ad TACIT., Histor. *Lib.* I. *Cap.* 59. n. 2. dus: BELATUCADRO

moeden, dat TACITUS zig niet heeft misdagt, en dat, in tegendeel, de naam van JULIUS, zo wel als van CLAUDIUS, by den toenaam CIVILIS; dien een laater Batavier, nog in de vierde eeuw', droeg; (*s*) kan worden gevoegd, en door den onzen gevoerd zyn, tot eenen vry grooten graad, ik zegge niet van zekerheid, maar, ten minsten, van aanneemlykheid. De beroemde ALTING noemt hem zelfs, volluit, JULIUS CLAUDIUS CIVILIS? (*t*) maar, wyl de plaats, by hem aangehaald, voor deeze meeninge geen bewys uitlevert, heb ik van hem, tot dus verre, gezweegen.

Bl. 107. r. 6. „ *Germaniſche en Bataviſche Regementen, die, met naakte lighaamen, toeliepen.*" Dat dit naakt gaan deezer Volkeren alleenlyk moet verſtaan worden, in tegenſtelinge der zwaarder gedekte en gewapende Keurbendelingen; is, door ſommigen, op goede gronden, aangeweezen (*u*).

Bl. 117. r. 13. „ Hy" (CLAUDIUS CIVILIS) — „ *was; onder* VITELLIUS, wo-

hy-

Jul. CIVILIS. OPT. V. S. L. M. Maar hier ſchuit een drukfeil. By VOSSIUS zelven, zyn drie opſchriften voorhanden, van welken er twee ons raaken, en dus luiden: de eene:

BELATUCADRO. JUL. CIVILIS. OPT. V. S. L. M.:

De andere,

DEO. BELATUCADRO. LIB. VOT. FECIT. JOLUS. Vid. VOSSII Opera. *Tom. V. Lib. 2.* Ik laate aan meer kundigen de beſliſſing, nopens de egtheid van ook deeze leezing, gaarne over. De letters OPT. en OPTIO (Wy zeggen *Lieutenant*) zyn, op de ſteenen bekend, en beteekenen den rang van den Stiger. Vid. GRUTERI. *Inſcription Tom. 1. fol. 12. No. 1. fol. 86. n. 9; fol. 87. n. 2.* De bovengemelde Steenen zyn in Britannie gevonden, en 't is opmerklyk, dat onze CIVILIS ook daar geweest is. Vergel. WAGEN., alhier, *bl.* 91. (5). Hy kan dus, door JULIUS of JOLUS, misſchien, bedoeld zyn.

(*s*) Zie WAGEN., alhier *bl.* 163.

(*t*) Not. German. infer. P. 1. *fol.* 103.

(*u*) GEBAUER in Manuſcr. *de Nuditate. veter. Germ.* in Veſtig. Jur. German. Antiq., preſertim *pag.* 376.

derom *in gevaar geraakt*." Onze Chronyken beuzelen, dat zyne Dogter aan VITELLIUS is gehuuwd geweest. Van waar zy dit hebben, is my onbewust. (*v*) By de Romeinſche Schryvers, vindt men hier niets van: maar wel, dat VITELLIUS twee Gemalinnen van zyne eigene Landaart gehad heeft: eerst PETRONIA, toen GALERIA FUNDANA, die hem overleefde (*w*).

Bl. 119. r. 5. „ *Daar lagen*" enz. Zie over 't getal der Keurbenden, die, thans, aan den linker oever des Ryns lagen, de onderaangehaalde plaats (*x*).

Bl. 122. o. r. „ Deeze *Burgten* dienden — den Romeinen, *in tyden van oorlog*, voor *Wapenhuizen*, in *tyden van vrede*, voor *Koorenſchuuren* of *Pakhuizen*." Schoon de woorden *Caſtella*, en anderen, die, zeer vroeg, by de onzen, *Burgen* geheeten hebben, in de vierde eeuw de betekenis hadden, welke onze treflyke Schryver 'er hier aan geeft, meen ik egter, dat zy, in de eerſte eeuwe, doorgaans *Slooten* beteekenden, die, met muuren en toorens geſterkt, en van wal en gragt omgeeven, door de Romeinen, aan de grenzen, groote Rivieren, enge paden en andere aangelegene plaatſen, ſomtyds op den afſtand van eenige mylen van den anderen, gebouwd wierden, en ter inlegering ſtrekten van het Krygsvolk. Zodanigen hadt reeds DRUSUS gemaakt, en zulken verſtaa ik ook hier (*y*). Bl.

(*v*) AUREL. Batav. *Lib.* 1. *c.* 7. PONTANI Hiſt. Gelr. *Lib.* 2. *p.* 10-13.

(*w*) SUETONIUS in VITELLIO. C. 6 et 7. Dio *Lib.* 65. *Cap.* 9.

(*x*) SAVILIUS ad TACIT. Hiſtor *Lib.* 4, *Cap.* 13.

(*y*) Zo ſpreekt TACIT. ook van *'t Caſtellum Luppiæ*, of Slot, aan de Rivier de Lippe. Men zie verder, over *Caſtella*, HIE-

Bl. 127. r. 6. v. o. „ *Eindelyk deinsden ook de Keurbendelingen af.*" Daar de Romeinen, na 't verbranden hunner Legerplaatsen, zig, onder AQUILIUS, naar 't bovenſte deel des Eilands hadden by een getrokken, maar, ſedert, door CIVILIS geſlagen en, tot den naam toe, van 't Eiland verdreeven waren, en daar nu ook de Keurbendelingen; die HORDEONIUS FLACCUS, van over den Ryn, tegen de Batavieren (*z*) gezonden hadt; het zelfde lot moesten ondergaan en naar *Vetera* wyken, (*a*) komt het my duidlyk voor, dat, even min in 't bovenſte, als in 't onderſte deel, van het meergezegde Eiland, ja zelf van het vaste Land der Batavieren, eene Romeinſche bezetting zal overgebleeven zyn.

Bl. 132. r. 10. „ *Beelden* van *wilde Dieren*," enz. Men lette, in 't voorbygaan, op de oude gewoonte der Germaanen, om elk Volk onder zyne byzondere Veldtekenen te doen ſtryden, om die Veldteken te doen bewaaren in de heilige Bosſchen; hunne Tempels; en op het bewys, dat, ſchoon zy geene beeldenisſen hunner Goden maakten (*b*), zy egter de gedaante van loevende ſchepſelen wel nabootſten.

Bl. 153. r. 17. „ CIVILIS hadt zyn hair uitgekemd en *opgekruld* gedraagen." By HOOFT, leest men, hier ter plaatſe, *gekruift* (*c*). Ik voele

TIUS de Bello Alexandr. *Cap.* 30. TACIT. de Morib. Germen. *Cap.* 3. Cæt. OROSIUS Hiſt. *Lib.* 7. *Cap.* 32. Zie ook Naleezing op *bl.* 205. r. 4. En byzonderlyk, KNIGGE, de natura Caſtror. in German. *Cap.* 1-4, *pag.* 1. *ſeqq.*

(*z*) TACIT. Hiſt. l. 4. C. 18.
(*a*) TACIT. *l. c.* C. 18. WAGEN. alhier, *bl.* 181.
(*b*) TACIT. de Mor. German. *Cap.* 9.
(*c*) TACIT. Hiſt. B. IV. C. 61. *bl.* 459.

geen grond genoeg voor zodanige overzetting. In de uitgave van TACITUS, door GRONOVIUS, LIPSIUS en anderen, lees ik, „ *rutilatus crinis;*" d. i. „ *geel* of „ *rood gemaakt* hair:" welke gewoonte der Germaanen te over bekend is. Het uitkammen of neerkammen van 't hair, 't geen ook TACITUS, hier, aan CIVILIS toeschryft, ſtrekt tegen over het knoopen van 't zelve, op den kruin van 't hoofd (*d*).

Bl. 167. r. 15. De *bende der Germaanen, binnen de Agrippiner Bouwſtad* gelegerd, van de Stedelingen — *verbrand.*" Sommigen verklaaren de woorden van TACITUS zo, dat ook de Bende der Cauchen en Friezen, (*e*) te Tolbiak (*Zulpich*) liggende en tot de Troepen van CIVILIS behoorende, verbrand was. En zeker, de leezing van TACITUS kan dit zeer wel toelaaden. (*f*) Ondertuſſchen, ſchynt een oud Digter dit bedryf der Agrippiners; door 't welke zy, na 't verraaden der Bloedverwanten van CIVILIS en het ombrengen der Germaanen, CEREALIS inriepen; toeeſchryven aan zekeren MARSILIUS, *den Wyzen* *: gebynaamd, die, * *Sapiens.*
ſedert, door de Romeinen, niet ſlegts aan 't hoofd der Stedelyke Regeeringe * geſteld, maar, na zyn * *Magiſtratus.*
overlyden, ook met een praalgraft, bewesten de muuren van Keulen, zou vereerd zyn geworden, en welks laatſte overblyfzel men verhaalt, eerst in deeze eeuwe, weggeraakt te zyn, als mede, dat

(*d*) Vergel. WAGEN. alhier *bl.* 17 en 18. ook ENGELB. Aloude Staat, I Deel, p. 355.
(*e*) ALDENBRÜK de relig. Ubior. *pag.* 104-105. MASCOU *l.c.* 4 B. §. 53.
(*f*) Hiſt. *Lib.* 4. *Cap.* 79.

dat de Inwoonders dier Stad, tot het jaar vyftienhonderd onzer tydreekeninge, gewoon geweest zyn, de herdenking van dit gebeurde, op den vyfden dag na Pinkſter, te vieren, en, alsdan, met Krygsmuziek, ſtaatiglyk, rondom de muuren te trekken (*g*).

Bl. 173. (3.) r. 3. „ *Hier doet zig eene zwaarigheid op. Immers lagen 'er thans meer dan twee Keurbenden, in het Eiland, in bezetting* (TACIT. *Hist.* Lib. V: Cap. 20.)". *Lieſ*, mag men vraagen, CIVILIS *dit Krygsvolk niet in den mond?* „ Men leest wel, in de gemelde plaats van TACITUS, dat de *tiende* Keurbende, te *Arenacum*, de *tweede*, te *Batavodurum*, lag, doch geenzints, dat zy 'er reeds lagen, voor de terug wyking van CIVILIS op het Eiland, zo als men, in 't eerst, uit WAGEN. zeggen, hier aangehaald, zou konnen denken. Doch, als men deeze plaats van onzen treflyken Schryver vergelykt met eene andere, voorkoomende bl. 175 (8), alwaar hy, te regt, uit TACITUS, aanmerkt (*h*), dat de 2e en 10e Keurbende, eerst na CERERALIS komst hier te Lande, herwaarts was gekoomen, en dat dit Krygsvolk, waarſchynlyk, terſtond na de nederlaag van CIVILIS by Vetera, *hier*, (d. i., by WAGEN., in het Eiland der Batavieren) is gelegd geworden, agte ik, dat men de boven aangehaalde woorden niet in den aller

(*g*) ALDENBRUCK. *l. c.*

(*h*) TACITUS zegt dit nader, Hist. *Lib.* IV. *Cap.* 66, ook blykt, *l. c.*, Lib. V. Cap. 18, dat de tiende Keurbende, eerst kort voor den laatſten ſlag met CIVILIS, in Duitſchland was aangekoomen, en, daags daarna, door CERERALIS, by zyn Leger gevoegd wierdt.

ler bepaalſten zin moet opvatten, of dat zy, anders, tegen elkaêr zouden ſtryden.

Bl. 174 (4). r. 14. „Als men agt geeft op *het verhaal van* TACITUS, die, te *vooren* (*Hist.* Lib. IV. Cap. 15) gezeid hadt, dat AQUILIUS, *aan het bovenſte deel des Bataviſchen Eilands, eenig Krygsvolk hadt byeen verzameld*, en die, *hier*, (Lib. V. Cap. 20), zegt, dat CIVILIS *op deeze Legerplaatzen aanviel, na dat hy in het Eiland geweeken was, wordt het waarſchynlyk, dat men deeze Legerplaatzen, in het bovenſte deel des Eilands, zoeken moet.*" Ik weet, hoe reeds de beroemde ALTING vermeend heeft, dat, na de Batavieren de Romeinſche benden, onder AQUILIUS, uit het benedenſte deel des Eilands verjaagd hadden, zy, nu, volgens 't verhaal van TACITUS, de overige bezettingen, in 't bovenſte deel des Eilands, zouden hebben willen verjaagen. (*i*) Doch TACITUS zegt dit niet: hy ſpreekt van geene *overige* bezettingen, en ik vinde, by hem, geen het minſte verband of betrekking, tuſſchen deeze laatſte gebeurtenisſen en die met AQUILIUS: welken ik ook vertrouwe getoond te hebben, (*k*) dat, al lange, zo wel uit het bovenſte, als onderſte gedeelte des Eilands, door de Batavieren, was verdreeven. Is 't ook te denken, dat de Batavieren, toen zy hunne wapenen, tot Trier toe, klinken deeden, toen zy de Keurbenden verwonnen en alle derzelven Legerplaatzen

(*i*) ALTING Notit. Germ. infer. P. I. *pag.* 8. voce *Aretacum.*

(*k*) Zie myne Nal. op WAGEN., bl. 127. r. 6. v. o. Alhier, bl. 49

zen verbrand hadden, in den loop dier overwinningen, hunnen Vyand, agter zig, op eigen bodem zouden hebben laaten nestelen? Al 't geen TACITUS zegt van de vier Légerplaatzen, door WAGEN. hier bedoeld, komt, myn bedunkens, hier op neder: dat 't Romeinsche Leger, by gebrek van Schepen om een brug te maaken, CIVILIS niet dadelyk konde volgen: dat dees den Dyk van DRUSUS doorstak, waar door de stroom meêr naar Gallien, met enger bedde tusschen 't Eiland en de Over-Rhynsche Germaanen, afliep: dat VICTOR en CLASSICUS, honderd dertien Trevirsche Raadsmannen, benevens ALPINUS MONTANUS en zyn Broeder D. ALPINUS, mede over den Ryn gingen: dat zy en de overigen, door medelyden en giften, eenigen bystand kreegen, onder waagzieke Volkeren: en, eindelyk, dat de laatste poogingen van CIVILIS bestonden, in het aanvallen op de Bezettingen of Legerplaatzen der Regementen, Vleugels (*l*) en Keurbenden, die, in vier maatige Dorpen, Buurten of Vlekken (*Vici*), verdeeld lagen, en wel op de *tiende* Keurbende, te *Arenacum*, op de *tweede*, te *Batavodurum*; en op de Regementen en Vleugels, te *Grinnes* en *Vada* (*m*). Of, wyders, deeze plaatzen, in of buiten 't Eiland lagen, wanneer en hoe die Bezettingen op de bovengemelde vier plaatsen gekoomen waren, zegt hy niet, en spreekt eerst van den te rug keer der Romeinen in 't Eiland, by ge-

(*l*) Zie WAGEN. *bl.* 126 (4).
(*m*) TACIT. Hist. L. V. C. 20.

gelegenheid van hunnen inval en plundering in 't zelve, na dat nu reeds CIVILIS, te vergeefsch, een' ſtryd op de Maaze beproefd en, ſedert, naar de Overryniſche Germaanen geweeken was. Dit alles en de overweeging, dat de Romeinen nog beezig waren aan 't maaken van een Brug, en dus nog niet waren te *Batavodurum*, toen zy, door de Batavieren, aldaar wierden overvallen, als mede dat CIVILIS, by *Vada* en *Grinnes*, over den Ryn wierdt te rug gejaagd, doen my niet vreemd zyn van 't gevoelen, dat deeze Legerplaatſen, buiten 't Eiland, zyn opgeſlagen geweest: werwaarts CIVILIS, of de zynen, zig nu en dan, misſchien vry ver, waagden (*n*).

Bl. 175. (5) r. 11. „ *Vicus*, welke naam men — op penningen vindt, die —, *te Duurſtede gemunt* zyn." Dat *Wyk te Duurſtede* van dit *Vicus* van TACITUS is onderſcheiden, heeft men, na onzen WAGEN., aangetoond (*o*).

Bl. 176. r. 5. „ De *dapperſte der Romeinen* wierden *verſlaagen*" en, Bl. 177. r. 4., „ de Germaanen wierden hals over hoofd in den ſtroom gedreeven." Op deeze, of op een' der voorige ſlagen, kan DIO zien, verhaalende, hoe, in de gevegten met CEREALIS, zo veele Romeinen en Germaanen omkwaamen, dat de loop van den ſtroom 'er door belemmerd wierdt (*p*). Maar, mooglyk, is dit ſlegts Romeinſche ſnorkery.

Bl. 182. r. 4. „ CIVILIS beweerde." Zeer

(*n*) TACIT. Hiſt. *Lib* V. 19—24.
(*o*) VAN DE WALL, over *Quinto-Vicus*, in het Ie D. der Verhandel. van de Maatſch. der Nederl. Letterk., te Leiden, bl. 76 en volgg.
(*p*) DIO, *Lib.* 66. *Cap.* 6.

Zeer denklyk is het, dat dit gesprek, in de Latynsche Taal, gehouden wierdt. Uit zyne geboorte geschikt, om, door de Romeinen; die heerschende Bondgenooten van zyn Land; in wigtige zaaken van vrede of oorlog, gebruikt te worden, is het zeer denklyk, dat deeze Taal reeds een gedeelte der opvoedinge van CIVILIS zal hebben uitgemaakt, en dat hy, na eene verkeeringe van ruim vyf en twintig jaaren (q), met en onder dat volk, dezelve niet minder zal gekend hebben, dan, voorheen, in een' afgelegener' oort van Duitschland, de beroemde Vorst der Cheruscen, ARMINIUS, tafelvriend van VARUS, die; als de onze, Roomsch Burger, ja tot den Ridderlyken stand bevorderd; ten aanhooren van beide de Legers, met zynen Broeder FLAVIUS, in 't Latyn, heeviglyk twistte. (r) Anderen hebben deeze stof breder behandeld, (s) en ik agte, voor my, de aanleering dier taale, onder de meerdere en mindere Batavieren, zo oud, als hun Verbond met CÆSAR.

Bl. 182, r. 7. r. o. „ *Buiten twyfel* heeft CERIALIS hem „ (CIVILIS)" de *beloofde vergiffenis toegestaan.*" 't Kan zeer wel zyn: maar ons ontbreekt zekerheid, by 't ontbreeken der verdere schriften van TACITUS. Dat VELLEDA, die met CIVILIS altyd hadt samengespannen (t), sedert, in handen der Romei-

(q) WAGEN. alhier, bl. 91 (5).
(r) VELLE J. PATERC. *Lib.* 2. *C.* 118. TACIT. Annal. *Lib.* 2. C. 9——13.
(s) MAURIT. Ontled. Ouderd. 2 D. *bl.* 457--476 en 477. bl. 568—571.
(t) WAGEN. alhier bl. 157, 180, 181.

meinen, geraakte en, toen, naar Rome wierdt gevoerd, is, uit het zeggen van TACITUS, gevoegd by dat van den gelyktydigen Digter STATIUS (*u*), op te maaken. Sommigen meenen, dat zy aldaar in zegepraal wierdt omgeleid (*y*): waar voor ik egter geen genoegzaam bewys vinde.

Ondertuſſchen wagte men zig, zekeren Steen; by den onder aangehaalden Schryver te vinden (*w*), en op welken men de gevangene VELLEDA zegt vertoond te worden; voor egt aan te zien. 't Zy die Steen 't gevangenneemen van SUSANNA, 't zy iets anders beteekene, de kleding van eenige, daar in voorkoomende perſoonen, doen twyfelen, of hy niet, na dit tydperk, is gemaakt.

't Ongeluk van VELLEDA wierdt, eenige jaaren daar na, van zwaardere rampen, onder haar Volk, gevolgd. De Brukteren oneenig geworden zynde met hunnen Koning, nam de laatstgemelde zynen toevlugt tot de Romeinen, die hem, onder VESTRICIUS SPURINNA, een' ouden Veldoverſte en, misſchien, toen, Landvoogd van Neder Germanie, wel op den troon, maar geenſints in 't rustig bezit van dien, herſtelden (*x*). Hunne Nabuuren, de Chamaven en Angrivarien, vielen, eerlang, op hen aan, verſloegen 'er meêr dan

(*u*) TACIT. *de Mor Germ.*, *Cap* 8. „ Vidimus, ſub divo VESPASIANO, VELLEDAM." STAT. *Lib.* 1. *Cap.* 4. V. 90.
„ Non vacat, arctöas acies Rhenumque rebellem
„ *Captivaque* preces VELEDÆ." *cæt.*
(*y*) LIPSIUS ad TACIT. de Mor. Germ. C. 8. CANNEG. de Britenb. *pag.* 142——144.
(*w*) VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. 1 D. *bl.* 154. CANNEG. de Britenb. *pag.* 145.
(*x*) PLIN. Lib. 2. *cap.* 7. conf. TACIT. Hiſt. Lib. 2 C. 11, 18, 36.

dan zestig duizend, dreeven de meeste overigen uit het Land en vestigden 'er zig zelven (*y*). Dit alles moet, in 't laatst der regeeringe van DOMITIANUS, of liever onder die van NERVA, zyn voorgevallen (*z*). De Romeinen groeiden in deezen twist, en zagen niets liever, dan dat de Germaanen elkanders Vyanden wierden, zo zy hunne Vrienden niet zyn wilden (*a*). Deeze onderlinge twisten deeden, in 't vervolg, den Germaanen ook meerder kwaad, dan de Romeinsche wapenen zelve.

Bl. 189. r. 4. „ Terwyl hy" (TRAJANUS) „ aan *den Ryn*, in Gallie, 't gebied voerde." Verstaa aan den Neder-Ryn, by Keulen (*b*), en dus in Neder-Germanie, alwaar hy Landvoogd zal geweest zyn.

Bl. 190. r. 4. „ *Steden* in *Germanie*, *over den Ryn*." Zie myne Naleezingen op bl. 205, r. 4. en 209. r. 7.

Bl. 198. r. 6. „ Terwyl hy *in Gallie* oorloogde." Men leest niet; voor zo ver ik weete; op welke plaats van dat Gewest: maar wel, dat hy een Schipbrug over den Rhyn sloeg, dat 'er, met wisselend geluk, wierdt gevogten, en dat hy zig meest van Mauren bediende, als die ligt en gezwind en best in staat waren, om, op den verstten afstand, met de werpspiets en den booge,

(*y*) TACIT. de Mor. Germ. C. 33.
(*z*) Conf ALTING Not. Germ. inf. P. I. *p.* 20. *voce* BRUCTERI. SPENER. Not. Germ, Med. æul, T. I. Lib. 4, Cap. 3. *pag.* 253. (*a*) MASCOU gesch. der Teutsch. I. D., 6 B. *bl.* 144.
(*a*) TACIT. de Mor. Germ. C. 33.
(*b*) EUTROPIUS, *Lib* 8. *Cap.* 2 SPARTIAN. in HADRIANO. C. 2. Vergel. WAGEN. alhier, *bl.* 128 en 129 (6)

ge, de weinig gedekte hoofden en groote ligchaamen der Germaanen te treffen (c). Men twist ook over de plaats, daar hy wierdt omgebragt. LAMPRIDIUS zegt, het gebeurde in *Britannie*, of; voegt hy 'er by; „ zo anderen verhaalen, in *Gallie*", in een ſtreek (*tractu*), genaamd *Sicila*. AURELIUS VICTOR noemt ook *Sicila*, maar plaamt het alleenlyk in *Brittannie*. HERODIANUS en anderen verſchillen in omſtandigheden: doch EUSEBIUS en nog twee oude Schryvers verhaalen, dat deeze euveldaad by Ments zou geſchied zyn: waar om eenigen vermoeden, dat men op het Dorp *Sicklingen* denken moet (d). Ik vinde, in den Neder Palts, eene Stad en Voogdy, *Bretten* gezegd. ook is er, niet verre van Ments, nog jegenwoordig, een plaats, reeds van ouds, onder den naam van *Britzenheim* en *Britzenheim*, bekend. Veelligt heeft die ſtreek, voorheen, mede den naam van *Britannie* gevoerd (e): of, mooglyk, hebben de Latynſche Schryvers deeze verklaaring aan een Duitsch woord gegeeven, 't geen zy niet verſtonden, en 't welk, uit zynen aart, zo wel van *breed*, als van de *Britten*, zou konnen afſtammen.

Bl. 199. r. 2. „ *Germaaniſche Gebugten afgebrand.*" MAXIMINUS begrootte dit getal; zo 'er geen feil in de afſchriften is; op wel veertig duizend. De Steden * en Gebou- * *Urbes.*

wen

(c) HERODIAN. Lib. 6. C. 7.
(d) *Zie* de Schryvers, aangehaald by MASCOU, Geſchicht. der Teutſch. I D. V. B. *bl.* 259, 160.
(e) GUDENUS, Codex Diplom. *Tom.* 1. p. 938, *Tom* 2, *p.* 476, 852, 949.

wen der Germaanen; zegt een Schryver der derde eeuw (*f*); waren zeer aan brand onderheevig, om dat ze zeldzaam van gehouwen of gebakken ſteen, meest van hout, als hutten *, waren opgebouwd.

* *Tabernacula.*

Bl. 199. r. 16. „ Hy" (MAXIMINUS) „ waagde *een ſoort van Scheepsſtryd*, tegen de Germaanen." Men denke egter niet, dat hier Schepen gebruikt wierden. CAPITOLINUS, hier aangehaald, voegt 'er by, (*g*) „ *in de moerasch*: " * dezelfde naamlyk, van welke, even te vooren, geſprooken was (*h*). De Romeinſche Schryvers drukken zig, te meêrmaalen, in deezer voege, uit, wanneer zy van een gevegt, te voet of te paarde, in een broekigen grond, gewaagen (*i*). 't Kan, voor 't overige, zeer wel zyn; gelyk onze WAGEN. gist, dat deeze ſtryd niet ver van onze Grenzen, voorviel. Men zou er meêr van weeten, indien de tyd ons het ſchilderſtuk bewaard hadt, 't geen MAXIMUS, in 't groot *, van deeze zyne overwinningen, hadt doen maaken. 't Wierdt, by zyn leeven, voor het Raadhuis te Rome, ten toon gehangen: maar, na zyn dood, deedt de Raad het verbranden (*k*). Met dat al, ſchynt deeze togt zig, meest binnen 's Lands, bepaald te hebben, alzo men vindt, dat MAXIMINUS, zo 't zyn dood niet belet hadt, voornemens geweest was, in 't volgend Jaar, Ger-

* *Inipsa palude.*

* *Magnis imaginibus.*

(*f*) HERODIAN. in MAXIMIN., *L.* 7. *C.* 12.
(*g*) In MAXIMINO. *Cap.* 12.
(*h*) Conf. HERODIAN. *Lib.* 7. *Cap.* 2.
(*i*) TACIT. Annal. *Lib.* 12. *Cap* 56. Vergel. ook WAGEN., alhier, *bl.* 169. r. 15. v. o.
(*k*) CAPITOLIN. in MAXIM. *Cap.* 16.

Germanie, tot aan de zee toe, onder te brengen (*l*).

Bl. 205. r. 4. „ Het *Stedehouderſchap over Gallie* en de *Overrynſche Grenzen* des Ryks, opgedraagen aan JUNIUS POSTHUMUS." Lees, in plaats van JUNIUS POSTHUMUS, alhier, M. „CASSIANIUS LATINIUS POSTUMUS," die de Vader was van C. JUN. CASS. POSTUMUS (*m*), en verſtaa, door Overrynſche Grenzen, dien uitgeſtrekten Zoom, Landſtreek, of Mark, welken de Romeinen, aan geene zyde des Ryns, veroverd hadden, en die zy, tegen de invallen der Germaniſche Volkeren; zo wel dieper in 't Land, als byzonderlyk aan den oever dier Rivier, welken oever ook, buiten dien, van ouds, door eene Vloot gedekt wierdt (*n*); gewoon waren, met gevestigde Legerplaatzen, Steden, Slooten of Burgen, Gragten, aarde Wallen, houten Paalwerken, of ſteenen Muuren, (waar van zo ſtraks nader (*o*),) te verſterken en te omgeeven: terwyl zig, binnen dezelven, eene aanzienlyke en, door langen krygsdienst meestal ge-oeffende, Oorlogsmagt, bevondt: alles onder 't opperbevel van eenen Veldheer of *Hertog*, in 't Latyn *Dux*: met welke laatſte benaaminge

(*l*) HERODIAN. *Lib.* 7. *Cap.* 10. en CAPITOLIN. in MAXIMIN. *C.* 13.

(*m*) CANNEG. in POSTUMO *p.* 114, 281.

(*n*) TACIT. Hiſt. *Lib.* 1. *Cap.* 58. Conf CANNEG. in POSTUM., *Cap.* 8. *p.* 131 en WAG. hier p. 232.

(*o*) Zie myne Naleezing alhier op WAGEN. *bl.* 209. r. 7, en 212. r. 3. en denzelfden Schryver, *bl.* 283. r. 18. en EUMEN. Panegyr. IV. *Cap.* 17. MASCOU, *l.c.* p. 211 (*q*).

ge ook POSTUMUS, door VALERIAAN, in deeze Landstreek, was aangesteld (*p*). Hoe verre deeze Rynoever zig, onder 't gebied van POSTUMUS, uitstrekte, is in verschil. Sommigen oordeelen, van den oorsprong des Ryns, tot aan Zee (*q*): anderen, alleenlyk van den Nekker, tot den Donau (*r*).

Bl 207. r. 9. „ Hy" (POSTUMUS) „ wist zig — *zeven*, anderen schryven *tien*, jaaren te handhaaven." Behalven EUTROPIUS, geeft ook OROSIUS (*s*) tien jaaren regeering aan POSTUMUS: welk gevoelen door de oude penningen, wordt bevestigd (*t*). Sommigen reekenen de tien jaaren, sedert den tyd, dat VALETINIAAN: hem over de Gallien stelde. TE WATER.

Bl. 207. r. 14. „ LOLLIANUS" Men heeft alle reden, om te vermoeden, dat de plaats van TREBELLIUS POLLIO, by de Uitschryvers, bedorven, en dees LUCIUS ÆLIANUS zal genoemd geweest zyn (*u*). TE WATER.

Bl. 209. r. 7. „ De *Germaanen* waren over *den Ryn*, *de grensscheiding des Roomsche Ryks*, *gekomen*." Om over den Ryn te koomen, waren zy eerst, met geweld, gebrooken door eene ontzaglyke schuttinge en omtuininge van groote en sterke paalen, die

(*p*) TREBELL. POLL. in POSTUMO, *Cap.* 3.
(*q*) CANNEG. in POSTUMO, *Cap.* 2. *p.* 116. nec non in TREBELL. POLL. *C.* 3.
(*r*) SCHOEPL. Alsat illustr. *Tom.* 1. *fol.* 384, 626.
(*s*) Lib. VII. C. 22.
(*t*) CANNEG. in notis ad TREBELL. *p.* 181, 182.
(*u*) Vid. CANNEG. in POLL. *Cap.* 2. p. 18 (6). BANDURI in Numism. in POSTUMO, p. 315. SCHOEPL. *l. c. fol.* 385. (*k*)

die Keizer ADRIAAN, tusschen die Rivier en den Donau, als mede op andere plaatsen; even als SEVERUS in Brittannie; ter dekking van het Roomsch gebied, hadt doen opregten, en, in welker plaats, Keizer PROBUS, daar na, een' steenen muur deedt zetten (y). Van deeze en soortgelyke Werken, die van eenen verbaazenden omtrek, over berg en dal, somtyds vyftig of zestig mylen lang, voortliepen, vindt men nog, op veele plaatsen in Duitschland, aanmerkelyke overblyffels, die, onder den naam van *Pfahl-reyn*, *pfahl-heck*, *pfahl-grabe* en, by de Landlieden, onder dien van *Teufels mauer* en *Teufels Hecke*, bekend zyn (w). 'T is niet onwaarschynlyk dat de Romeinen, op de grenzen van Batavie, zo lang zy nog, aan de Over-Rhynsche Germaanen, geen gedeelte van deezen grond hadden afgestaan, ook soortgelyke Werken en van zeer vroegen tyd, zullen gehad hebben, die, nog misschien heden ten dage, onder onze opgehoogde Landen en Rivier-bedden, verhoolen liggen, gelyk de muurweg op de Gamles. Overal, daar Romeinsche Legers waren, waren ook zwaare verschansingen, Men

(y) SPARTIANUS in HERODIANO, *Cap.* 12.

(w) Conf. MASCOU Geschicht. der Teutsch., 1 D., IV. B. §. 8. *p.* 91, 92. V. B. § 10. *bl.* 145 en 154. *bl.* 193 en 194. SCHOEPL. *Alsat. ill. Tom.* 1, *fol.* 242. § 12. *fol.* 249. § 22. BEHRENS, in *Hercynia curiosa*, *pag.* 129, is in 't ongelukkig begrip gevallen, dat de overblyfsels van deezen muur (die men ook, niet verre van Quedlingberg, vindt) om de grootte der steenen en hoogte der plaats, door geene menschlyke hand konden gebouwd zyn, maar, voor een godlyk wonder, moeten worden aangezien.

Men denke aan 't verrigte van DRUSUS, van GERMANICUS, van hunne Opvolgeren: van GERMANICUS byzonderlyk; die de gantſche Landſtreek, tuſſchen het Slot Aliſo en den Ryn, reeds met nieuwe Wallen en *Limites* (zo noemde men alle die Vestingwerken), liet verſterken (*x*).

Bl. 212. r. 3. „ PROBUS ſtigtte *Steden en Sterkten* op den — Over Rhynſchen bodem, in welken hy *Krygsvolk* plaatſte, *aan het zelve ook eenige Landeryen tot onderhoud afſtaande.* Zie, over de *Steden* en *Sterkten*, de laatsvoorgaande Naleezinge en die op *bl.* 205. r. 4. Wat de uitgifte van Landeryen aan 't Krygsvolk, in deeze verſterkte omtrekken of *Marken*, betreffe; dit hadt, reeds federt SEVERUS, indien niet vroeger, plaats gegreepen. Men gaf hun die Landen, zelfs met Slaaven en beesten, om dezelven te bebouwen, mits zy, hier voor, in plaatze van ſoldy, zig verpligteden tot beſcherming van den Roomſchen grond met de wapenen. Veele Geleerden, ook van den eerſten rang, als CAUSAUBONUS, GODOFREDUS, HERTIUS en anderen hebben vermeend; en niet zonder reden; dat, in deeze gewoonte, den oorſprong is te vinden van het Leenregt der Duitſche Volkeren, die, by het vermeesteren der Romeinſche Landen, verſcheiden inzettingen en gebruiken dier Natie, hebben overgenomen en zyn nagevolgd, alles evenwel met zodanige verandering, als zy vermeenden, met den aart en

(*x*) TACIT. Annal. *Lib.* II. *Cap.* 5, 6, 7.

en omſtandigheden van elk byzonder Volk, meest te ſtrooken (*y*).

Bl. 213. (7). „ *Zeer waren de Romeinen 'er opgeſteld*" enz. Men moet, geloof ik; hier onderſcheid in den tyd maaken. Zo lang de Romeinen kragten genoeg hadden, duldden zy geene vreemde Volkeren, op den Galliſchen bodem, dan by een enkel toeval, zo als, by voorb., toen zy de Ubiers herwaarts overvoerden, om deeze Bondgenooten; tegen andere Germaanen, te beveiligen (*z*). Maar toen, ondanks de dapperheid van ſommige Keizeren, hun de kragten, al meêr en meêr, begonden te ontbreeken, en zy den ſtroom der Volkeren, op den duur, niet zagen afkeeren, ruimden zy aan dezelven eenige Landen in, mits deezen voor hun zouden ploegen, zaaien, *enz.* Dit was voorzigtig, en kwam zelfs naast aan de voorige grootheid van hun gezag, maar was 'er niet gelyk aan. Dat men het, verder, zo hoog te Rome opveizelde, ſproot, zo ik my niet bedrieg, meêr uit een' ſtaatkundigen trek, ter gerustſtelling van het Volk, dan wel uit eene overtuiginge, dat, hier door, het aanzien der Romeinen, waarlyk, weder tot de oude hoogte gereezen was.

Bl. 217. (8). „ *Luſoria.* VEGETIUS *geeft 'er geene beſchryving van.*" Men houdt ze, niet zonder grond, voor een ſoort van *Wagtſchepen* (*a*).

Bl.

(*y*) Zie MASCOU. Geſch. der Teutſch. IV. B. § 10. p. 91 en 92. V B. § 54. p. 194 en 195 (9).

(*z*) Zie myne Naleez. *bl.* 16. op WAG. Ie D. *bl.* 55. r. 3. v. o.

(*a*) Vid. LINDENBROG. Obſerv. ad AMMIAN. MARCELL. *Lib.* XVII. *p.* 62. CANNEG. in POSTUM. *pag.* 133.

Bl. 218. r. 8. „ *Zy kwamen* — behouden aan hun *Eiland Batavia* te rug." EUMENIUS en EUTROPIUS, hier aangehaald, zeggen niet, waar deeze Franken woonagtig waren, maar de eerſte zegt alleenlyk, dat zy weder naar huis (*domum*) keerden. Onze WAGEN.; met welken anderen overeenſtemmen (*b*); past dit op *Batavia* toe: misſchien, om dat verſcheiden deezer Volkeren, door EUMENIUS, gezegd waren, op 't einde der derde eeuwe, Batavia bezeten te hebben (*c*). Zyne meening heeft dus veel ſchyn, maar geene volkoomen zekerheid. Een geleerd Schryver gist, vry geestig, dat men, in vervolg van tyd, de wonderbaare reize en te rug komst van deezen hoop Franken op reekening van 't geheele Volk kan geſteld hebben, en dat, hier uit, het verdigzel, als waren zy van de Mæötiſche Zee, of Troje, of Macedonie, afkomſtig, kan geſprooten zyn (*d*).

Bl. 218. r. 16. „ In *deezen tyd*, wierdt DIOKLETIAAN" enz. Men vindt, dat ook CARINUS, Zoon van CARUS, den Opvolger van PROBUS, gelukkiglyk, aan den Ryn, zou geoorloogd hebben (*e*): doch my blykt niet duidlyk genoeg, op welke hoogte, en tegen welk Volk.

Bl.

(*b*) Zie b. v. LOON. Aloud. Hiſt., Ie D. *bl.* 202.
(*c*) WAGEN. alhier bl. 210 (6).
(*d*) MASCOU Geſch. der Teutſch. T. I. B. 5. §. 57. p. 397. Vergel. WAGEN. Voorred. voor dit Deel, *bl.* 4.
(*e*) VICT. in Caſ. Cap. 38. NEMESIAN. in libr. Cynegetic. V. 65—70.

Bl. 221. r. 9. v. o. „ EZATECH." Misschien dezelfde naam, als die STRABO, door 't woord ZEZITHAG, uitdrukte (*f*).

Bl. 223. r. 4. v. o. „ MAXIMIAAN *plaatste eenige Franken*," enz. DIOCLETIAAN en MAXIMINIAAN, zyn ook de eerste geweest, die, naar hunne overwinningen, zo wel den titel van *Francicus*, als van *Alemannicus* en *Gallicus*, aannamen (*g*): 't geen, teffens, een bewys uitlevert van de vermaardheid, tot welke de Franken, nu reeds, gekoomen waren.

Bl. 225. r. 7. v. o. „ Germaanen, *misschien van de*, korts te vooren verdreeven', *Franken* —, terwyl de Ryn toegevroozen was —, *in 't Eiland der Batavieren gevallen*." Dat deeze togt niet alleenlyk aan de *Franken* moet worden toegeschreeven, schynt my daar uit te blyken, dat EUMENIUS, hier aangehaald, dezelve toekent aan eene *vreesliyke meenigte van verschillende Germanische* Volkeren: daar hy, van de *Franken* sprekende, gewoon is, hen, met eigen naam, te roemen (*h*).

Bl. 229. r. 16. „ *Twee Koningen*." Volgens de meening van één der uitmuntenste Historieschryvers, zouden zy behoord hebben, tot die Franken, die Batavia bewoonden.

Schoon

(*f*) Zie by WAGEN. alhier. *bl.* 76.
(*g*) MASC. Gesch. der Teutsch. VI B. § 4. p. 206. CONSTANTYN en andere hebben ook, sedert, dien titel gevoerd. MASCOU. *l. c.* § 21, *pag.* 221.
(*h*) EUMENIUS, in Panegyr. CONSTANT. *p.* 205. conf. *p.* 194 et 214.

Schoon ik ongaarne van hem verschille, komt my egter die meening niet uitgemaakt voor (*i*).

Bl. 233. r. 6. „ De *Franken — gingen thans veel met de Romeinen om.*" Men vindt, dat verscheiden van hun, thans, in 't eerste aanzien ten Hove en in groote Krygsambten gesteld waren. Ook dienden veele Franken Keizer CONSTANTYN, in den oorlog tegens LICINIUS, onder 't geleide van een aanzienlyken Frank, BONITUS genaamd. 't Verdient, met één woord, te worden aangeteekend, dat deezes Zoon, SILVANUS (hunne Duitsche Geslagtnaamen zyn, even als die van CIVILIS en anderen, verloo-

Rector peditum militiæ, seu Magister militum.

ren), na, door Keizer CONSTANTIUS, tot Generaal van 't Voetvolk te zyn aangesteld, en, aan dien Vorst, by den beneden Ryn, de treflyke dienften te hebben beweezen; sedert, schoon onschuldig, by hem, van hoog verraad wierdt aangeklaagd. SILVANUS, die de Romeinsche wapenen, zelfs tegen zyne eigene Landsgenooten, hadt gevoerd, en zig tot deezen niet durfde wenden; deedt zig nu, uit vertwyfeldheid, te Keulen, voor Keizer uitroepen. 't Leger was, in 't eerst, op zyne hand, doch, welhaast, wierdt hy, door list van eenen URSICINUS; dien hy zyn' Vriend waande; in een Christen Kappèl, (want hy schynt deezer leere te zyn

(*i*) EUTROP., *Lib.* 10. *Cap.* 2. en MASCOU. *l. c.* VI. B., *bl.* 213. §. 15.

zyn toegedaan geweest) binnen voornoemde Stad, moorddaadiglyk, om 't leeven gebragt (*k*).

Bl. 233. r. 11. v. o. „ De *Broederkryg*, die, na KONSTANTYNS dood —, ontstondt, *gaf, mogelyk, aanleiding*, dat de *Grenzen des Ryks ontbloot werden.*" DIOCLETIAAN hadt de Ryn-grenzen, die hier bedoeld worden, op nieuws, met Vestingen en sterke bezettingen voorzien. Sommige meenen, dat CONSTANTYN, die, zekerlyk, eene geheele verandering in den vorm van 't bestuur der Wingewesten maakte en den Keizerlyken zetel, verder van den Ryn, uit Keulen naar Trier, en dus het Krygsvolk meêr binnen 's Lands verplaatste; hier door den inval der Over-Rynsche Volkeren begunstigd hebbe. Maar anderen agten, dat hem die blaam, te onregt, zou zyn aangewreeven. (*l*).

Bl. 234. r. 6. „ *Opgeworpen Keizer* MAGNENTIUS." Men lecte, in 't voorbygaan, dat ook hy; een Neder-Duitscher van oorsprong, doch in Gallie opgevoed (*m*); onder anderen eene zeer groote meenigte Franken en Saxers, die *aan den Ryn en Oceaan of Westzee* woonden, en hem, als zyne maagschap *, bystonden, tegen de Romeinen te velde bragt. Onder deezen was SILVANUS, de Zoon van BONITUS, van wien

* *Affinitatis nomine: — generis ejusdem accognati.*

(*k*) AMMIAN. MARCELL. *Lib.* 15. Cap. 5.
(*l*) ZOSIMUS *Lib.* 2. Cap. 33. 34. conf. CANNEGIET. in Postumo. C. 6. *p.* 1280. MASCOU. *l. c.*, ic. *D.* 6. *B. bl.* 229.
(*m*) ZOSIMUS Lib. 2. p. 130.

wien ik, boven, ſprak (*n*), en die met eenige anderen tot Keizer CONSTANTIUS overging (*o*).

Bl. 234 r. 4. v. o. „De verwoeste *Steden* lagen *onbewoond*, of waren door de *Germaanen* in *bezit genomen*." Ook in 't laatſte geval, hielden de Germaanen zig meest ten platten Lande op en ſchuuwden, volgens een' ouden Schryver, de, op de wyze der Romeinen, verſterkte plaatſen, als 't woest gedierte de netten (*p*). Dit ſtrookte met hunne oude zeden, en men heeft reeds gezien, dat de Tenkteren, toen zy, ten tyde van CIVILIS, hunne vryheid weder bekoomen hadden, de Agrippiners aanmaanden, om de muuren derzelver Stad af te werpen (*q*). Men kan hier, ondertuſſchen, weder uit opmaaken, dat de oorſprong der vroegſte Hoog- en Nederduitſche Steden, meest, aan de Romeinen te danken is, en wyl de Franken, telkens, in oorlog met dat Volk en, deels, Meesters van 't Land der Batavieren waren, agt ik het niet buiten vermoeden, dat ook, aldaar, de oude Vestingen der Romeinen vernietigd wierden of vervielen: Hunne taal raakte zelf, by eenigen, uit het gebruik, zodanig, dat de Romeinen eerlang, met de Chamaven; die een deel dier Franken uitmaakten (*r*), welken zig by onzen Ryn

(*n*) Naleezing op *bl.* 233. r. 6.
(*o*) JULIAN. Orat. I. p. 34. SOCRAT. Hiſtor L. 2. C. 32. p. 105 et 106.
(*p*) AMMIAN. MARCELL. Lib. 16. C. 2.
(*q*) WAGENAAR. alhier. *bl.* 156.
(*r*) Vergel. WAGENAAR. alhier, *bl.* 297.

Ryn hadden neder gezet; door Tolken, moesten spreeken (*s*).

Bl. 235. r. 7. v. o. „ *Met* een Leger." Lees „ *by* het Leger" JULIAAN wierdt, met slegts drie honderd en zestig man, afgezonden, door CONSTANTIUS, by het Leger in Gallie, 't geen, egter, nog eenigen tyd lang, door MARCELLUS en URSICINUS bestuurd wierdt, met niet minder gezag, dan dat van JULIAAN zelve (*t*).

Bl. 238. r. 6. „ In dit uiterste, koomen de *Batavieren met hunne Koningen*." Hoe vermindert, thans, dit Volk ook mag geweest zyn, de roem der oude dapperheid was hun, ook voor dit gevegt, nog bygebleeven. Zy heeten „ eene gedugte Bende, die bewaard was geworden, om, in den uitersten nood, door te breeken en de omringden te redden (*u*)." Wat de *Koningen* betreffe, sommigen meenen, dat men, by AMMIANUS, niet *Reges*, maar *Herules* (die men, dikwerf, met de hulpbenden der Batavieren vereenigd vindt) leezen moet. Misschien dat het woord *Reges*, hier, niet anders, dan *Bevelhebbers* beteekene (*v*).

Bl. 242. r. 6. „ Koning CHNODOMER zyn aanzigt bedekt hebbende." In den stryd zelve, was hy, door een vuurkleurig lint, hair- of vederbos; * want dit is moeilyk te bepaalen; aan den top van zyn helm gehegt, onderscheiden. Ook zat hy niet bloot, maar in schoone wapenrusting, en voerende eene

* *Terulus.*

(*s*) Vergel. WAGEN. alhier *bl.* 245.
(*t*) JULIAN. Epist. ad Athen. p. 277. SCHOEPL. p. 398.
(*u*) AMMIAN. MARCELL. Lib. 16. C. 12. Lib. 20, 27. C. 8.
(*v*) Vid. apud SCHOEPL. Alsat. illustr. p. 404.

eene ontzaglyke lans; op een moedig ros, 't geen hem; die kloek was van geſtalte; nog grooter deert ſchynen, dan hy was. Doch, zo dra de Romeinen zyn Leger naby kwamen, riep het Voetvolk, ('t geen, van ouds (*w*), by de Germaanen, tuſſchen de Ruiteren gemengd was, en geleerd om onder de vyandlyke paarden te ſluipen, hen te doorgrieven en, ſtraks, den, hier van onverdagten, ryder om verre te werpen en te dooden,) niet één ſtem: de Overſten moeſten afſtygen! zy wilden, naamlyk, niet, dat deezen meer kans, om zig te redden, dan den Gemeenen, overbleeve. CHNODOMER ſprong toen van zyn paard, en was verpligt, nevens de overigen, te voet te vegten (*x*). Naast hem, en boven vyf andere Koningen, gebood SERAPIO, zoon van zynen Broeder MEDERICH, over 't vereenigd heir. 't Welk ik te meêr aanteekene, om te doen zien, hoe 't verſchil der Godsdienſten, thans, by deeze Volkeren was ingedrongen. Zyn Vader, die, langen tyd, als Gyzelaar, in Gallie geweest was, en zig, in dat Gewest, daar de Weetenſchappen bloeiden, in eenige Godsdienst geheimniſſen der Grieken; by welken de Egyptiſche Goden, en byzonderlyk SERAPIS, zeer ge-eerbiedigd waren; hadt doen onderwyzen, veranderde, ſedert, den naam van deezen zynen Zoon, in dien van SE-

(*w*) TACIT. de Mor. Germ. C.

(*x*) Men ziet hier uit de weinige ondergeſchiktheid der Germaanen in den kryg: maar, ook by de Romeinen, was dezelve, thans, niet zeer groot. Vid. AMMIAN. MARCELL. *Lib.* 17. C. 1 et 8. p. 94, 109.

SERAPIS, zeer ge-eerbiedigd waren; hadt doen onderwyzen, veranderde, ſedert, den naam van deezen zynen Zoon, in dien van SERAPIO (x). JULIAAN zelve diende ook deezen Afgod, en in den Elſas, dat is, in 't zelfde Land, daar deeze Veldſlag voorviel, heeft men zeker bygeloovig geneesmiddel (*Amuletum*), met het Grieksch opſchrift van SERAPIS, gevonden: 't geen ik egter niet aanhaale, om het juist tot de bovengemelde perſonen betreklyk te maaken (y). Ook in Gelderland, is een HARPOCRATES ontdekt: en men heeft opgemerkt, dat, daar dees geeerd wierdt, men gewoon was, ook SERAPIS te eerbiedigen (z).

Bl. 243. r. 11. „ Hy" (JULIAAN), „ *zendt hun* (de *Saliers*) *eenig volk*" onder 't geleide van SEVERUS, langs den oever *des Ryns*, *agter na*, terwyl hy, met eene Vloot van zes honderd Schepen, — *den Ryn* afzakte, om den Vyand, in zyn eigen Land, by te koomen. De Saliers wierden, eerlang, — door hem, — overvallen." Eenige regels vroeger, wordt verhaald, dat JULIAAN, met zyn Leger, tot Tongere was genaderd, en dat de Saliſche Franken; welker Gezanten hy, met onwiſſe hoop en geſchenken, eerst naar hun land zondt, doch ſtraks, door eenig Volk, agter na deedt zetten; zig hadden neêrgeſlagen by zekere „ Plaats, gezegd *Toxandria:*" die onze treflyke Schryver, vervolgens, myns oordeels, zeer wel, voor een gedeelte der *Meyery van 's Hertogenbosch*, en wel van de *Brabandſche*

(x) AMMIAN. MARCELLIN. Lib. 16. C. 12.
(y) SCHOEPLIN. Alſat. illuſtr. *fol.* 499. § 199.
(z) SMETII. Antiqq. p. 126. *ſeqq.* 130.

ſche Kempen (*a*), aanziet. Maar, zo dit zo is, gevoel ik niet, hoe eene najaaging, langs den oever des *Ryns*, hier ſtrooken zoude, wyl 't zo even gemeld Gewest van die Rivier zeer verwyderd was: gelyk dan ook de geloofwaardige Hiſtorieſchryver AMMIANUS, die de Germaaniſche togten, deels, bywoonde, dit geenſints zegt, maar, zonder den naam van den Stroom; die ons om den *Demer*, de *Nekker*, of mooglyk om de *Maaze*, mag doen denken; te noemen, zig vergenoegt, met te zeggen, dat JULIAAN hen, als een blikſemſtraal, aan *den oever* (*b*), overviel en verſloeg. 't Is aanmerklyk, dat, volgens denzelfden AMMIANUS, de geheele overgaave der Saliers, met Vrouw' en Kinderen, hier op volgde, en dat die Schryver van geenen verderen aanval, of van eenigen Scheeptogt van JULIAAN, naar de Saliers, gewaagt, terwyl JULIAAN zelve, in zyne, hier aangehaalde Brieven, geen woord, voor zo ver ik zie, van Toxandrie ſpreekt, noch van Gezanten der Saliers, noch van hunne najaaging, maar, alleenlyk, vermeldt, hoe hy, ondanks 't gevaar der, hem omringende, Barbaariſche Volkeren, 't voorbeeld van den Romeinſchen Generaal FLORENTIUS (*c*), niet hadt willen volgen, noch zig, door middel van een geldelyk beding, den overtogt des Ryns baanen, maar, ſtoutelyk, den ſtroom was opgevaaren, en een deel der Saliers in zyne magt hadt gekreegen (*d*). 't Kan zyn; en zo

nee,

(*a*) Zie ook alhier bl. 380. (5).
(*b*) AMMIAN. MARCELL. *Lib.* 17. *C.* 8.
(*c*) AMMIANUS MARCELL. Lib. 20. *Cap.* 2.
(*d*) JULIAN. Epist. p. 279.

neemen het kundige Lieden op; dat men, alhier, aan twee verſchillende togten moet denken (*e*). Ook zou men, konnen vermoeden, dat 'er Gezanten, zo wel van de Bataviſche als Toxandriſche Saliers gezonden waren, of ook, dat de laatsgemelden, die AMMIANUS zegt, dat, voorheen (*olim*), Toxandrie bewoonden; dit Gewest nu verlaaten hadden, en dat JULIAAN, daarom, na 't wegzenden der Gezanten, zig, met zyne Vloot, langs de Maaze, naar den Ryn ſpoedde en, geheel onverwagt, voor 't Eiland Batavie verſchynende, de Inwoonders, of in perſoon, of door of met SEVERUS (want, ook hier, moet ik, met WAGEN., twyfelagtig ſpreeken), bedwongen hebbe. Dan ik beken, dat my dit punt nog duister is, en het oog van eenen, meêr doorzigtigen, noodig heeft.

Bl. 244. r. 6. v. o. „De Chamaven — beſlooven den Romeinen getrouw te willen blyven; *mids men hen in hunne bezittingen ongeſtoord liet.* JULIAAN *ſtaat hun de vrede toe, op dien voet.*" WAGEN. volgt hier EUNAPIUS: doch JULIAAN zelve getuigt, dat hy ze verdreeven heeft: 't welk, door AMMIANUS, wordt bevestigt, met te zeggen, dat JULIAAN hun den vrede ſchonk, mits zy tot hunne *oude bezittingen, naar welken zy gevlugt waren, wederkeerden* (*f*).

Bl. 246. r. 6. v. o. „ JULIAAN beſluit —, *Vaartuigen — te laaten timmeren.*" Dit was te

(*e*) MASCOU, *l. c.* 6 B. §. 60. *bl.* 258. Conf. VRED. Hiſtor. Comit. Flandr. T. 1 p. 236 et 239.

(*f*) JULIAN. Epist. p. 270. AMMIAN., Lib. 17. C. 8.

te noodiger, om dat de Chamaven zig, voorheen, meester gemaakt hadden van de Romeinſche koornſchepen, welken men, nu, bevondt, meest verrot te zyn (g).

Bl. 247. o. r. „ De *Quaden*, eene byzondere *ſoort van Saxers*." Bl. 251. r. 3. „ *Quaden* of *Saxers*." En Bl. 252. r. 3. „ *Quaden*." De *Quaden* koomen, 't is waar, als *een deel der Saxers* voor, by ZOSIMUS, op de, door onzen WAGEN., aangehaalde plaatſen, doch, voor zo verre ik heb konnen naſpeuren, by geenen anderen, ouden, Schryver. TACITUS plaatst ze reeds by de *Marcomannen* (h), of Bohemers; ANTONINUS (i), by de Rivier *Granua*, in Opper-Hongarie; AMMIANUS (k) by de Sarmaaten, en ZOSIMUS zelf zegt, in 't voorige Hoofdſtuk, dat zy, met de Sarmaaten, Panonie en Over-Moeſie afliepen, alwaar, zy, gelyk van elders blykt, ten jaare 357 of 358 (l), door CONSTANTIUS, geſlagen wierden. Met één woord, 't is eene uitgemaakte zaak, dat de Quaden, van de oudſte tyden af, tot de *Suéven* behoorden, die van de *Saxen*, altyd, onderſcheiden waren (m), en dat

(g) LIBAN. in Orat. Parent. C. 40. p. 205.
(h) De Morib. German. Cap. 30.
(i) MARC. ANTON. De ſe ipſo. Lib. 1., ſect. 14 et 25.
(k) AMMIAN. MARCELL. Lib. 17. Cap. 12. Conf. CLUVER. Geogr. Lib. 3. Cap. 3. p. 158, etc. Lib. 4. C. 2. p. 314.
(l) AMMIAN. MARCELL. L. 17. C. 12.
(m) CLAUDIAN in EUTROP. Lib. 1. V. 390.
—— „ Domito quod *Saxone* Tethys
„ Miſcet. — — —
„ Ante pedes humili *Franco* triſtique *Sueve*
„ Perfruor."

dat zy een groot deel van Moravie en Hongarie, aan geene zyde van den Donau, alwaar ook onze WAGEN. hen, te regt, plaatst (*n*); bewoonden. 't Is dan niet vreemd, dat, de naam van *Quaden*, in het 6, 7 en 8 Hoofdſtuk van ZOSIMUS eenige maalen voorkoomende, den meesten Uitleggeren geſtooten heeft, en zy doek het ook my. Sommigen meenen, dat men, op het voorbeeld van EUNAPIUS, aan *Chamaven* (*o*), anderen; wyl de *Chamaven* toe de Franken, nimmer tot de Saxen, behoorden; (*p*) eerder aan de *Cauchen*, te denken hebben (*q*): welk laatſte my ook het waarſchynlykst voorkomt, ten zy ZOZIMUS hier de *Saxen* met de *Franken* verward hebbe. Hoe het zy, het oudſte gewag, 't geen men, met volle zekerheid, van de *Quaden*, hier of hier omſtreeks, ontmoet, behoort, meen ik, tot het begin der vyfde eeuw, toen zy, met de Wandaalen, Alanen en Sarmaaten, hunne Nabuuren, in de Gallien vielen: waar van ook onze WAGEN., alhier, *bl.* 271, ſpreekt. Voor dien tyd en, misſchien, kort na dat zy, door CONSTANTIUS, waren geſlagen en bevredigd, hebben de *Quaden* in de Romeinſche

(*n*) Alhier, *bl.* 247 (7). Vid. omnino STRUVII Not. Germ. antiq. *P.* 1. *pag.* 58, 91, 155, 275. *P.* 2. *p.* 149, 152. et Auct. ibi allegt, nec non BUNO ad CLUVER. Geograph. Lib. 3. C. 2. p. 366 (*a*).

(*o*) MASCOU. *l. c.* le B. *b.* 257. HUIDEC. op STOKE, 1. D. *bl.* 18.

(*p*) CLAUDIAN. *l. c.*, ook WAGEN., alhier, *bl.* 227 (6). *bl.* 252 (8).

(*q*) CLUVER. German. Antiq. Lib. 3. C. 21. §. 5. p. 598. LEIBNITZ Scriptor. Brunsvic., *Tom* 1. *p.* 23. (*b*). STRUVIUS *l. c.* Tom 1. p. 366 (*l*).

ſche Legers gediend, maar, tot nog toe, zyn zy my, onder JULIAAN, als hier te Lande dienende, niet voorgekoomen. Ik vinde ze, in de *Notitia Imperii*; een werk, 't welk geen mensch ook van de vyfde eeuw agt; alleenlyk in 't Oostersch gedeelte van 't Ryk, in bezettinge (r).

Bl. 251. r. 11. „ *Neder-Saxers.*" Van deezen naam heb ik reeds gehandeld, op bladz. 70. van het eerſte Stukjen der *Aanmerk.* en *Byvoegſels* op WAGEN. I^e D., *bl.* 300. o. r., en zal 'er, nu en dan, nog even van ſpreeken. Neder-Saxe komt nergens, by Romeinſche Schryvers, voor.

Bl. 252. r. 13. „ *Eer de togt*" (der Batavieren naar Brittannie) „ *voltrokken wierdt*, — kwam er bevel van KONSTANTIUS, dat men hem de *Herulen* en *Batavieren* zou *toezenden*." AMMIANUS, hier aangehaald, zegt, dat de Herulen en Batavieren, *voor* 't inloopen van 's Keizers bevel, reeds met een' gunſtigen wind, van Bologne ſcheep gegaan, te *Richborough* geland en, verders, tot Londen voortgetrokken waren. 't Geen dan, alhier, gezegd wordt, raakt niet hen, maar, volgens AMMIANUS zelven, eenige Overryniſche * Benden, onder welken naam de Batavieren niet gewoon zyn voor te komen, en die hy ook, verders, zegt *Petulantes* en *Celtæ* geheeten te zyn geweest, en JULIAAN tot Keizer te hebben uitgeroepen (s). Die Keizer vertrouwde, ſedert, veel op deeze troepen (t), welken men; zo

* *Trans-Rhenani.*

(r) Notit. Imper, *Edit.* LABBE, Sect. 20. pag. 33. „ *Ala prima Quadorum, Oſſi minore Trinytheos.*"

(s) Vergel. ook WAGEN. alhier, bl. 119 (6). AMMIAN MARCELL. Lib. 20 C. 1—5 et Cap. 9.

(t) AMMIAN. MARCELL. *Lib.* 21. C. 3.

zo als ook de Batavieren ('t zy er met de laatstgemelden een nader beding gemaakt of 't voorige overtreden was), in de volgende eeuw, by de Romeinſche Legers, niet ſlegts hier te Lande, maar ook in Illyrie, Italie en zelf in Africa, vindt (*u*).

Bl. 253. (1). „ De *Attuarien* ſchynen in *Gelderland*, of in 't Graafſchap Zutphen, gewoond te hebben." De Uitgaave van VALESIUS en, zo ik zie, ook van LINDENBROGIUS, leezen wel *Attuarii*, maar andere *Anſuarii* of *Amſvarii* (*v*). Nopens de oorſpronglyke wooninge der *Attuarii*; die, ſedert, een hoofdtak der Franken wierden; is ook verſchil (*w*): wordende zy, door eenige Schryvers, by de Rivier de Haze, in 't Osnabrugſche, door anderen aan de Lippe en elders, geplaatst.

Bl. 257. r. 12. „ Welke byzondere Volken *in dit Verbond* begreepen waren, *is bezwaarlyk te zeggen.* Sommige Hiſtorieſchryvers verzekeren, dat *alle* de Germaaniſche Volkeren zig, tegen de Romeinen, verbonden. *Onze oudſte en beſte Chronykſchryveren* noemen, in het byzonder, de *Nederſaxers* en *Frieſen*". ZOSIMUS, hier aangehaald, ſpreekt van een' inval der *geheele Germaniſche* Natie, op 't Romeinsch gebiedt: 't geen dus een voorafgegaan Verbond zou veronderſtellen. Doch de beste en oudſte Romeinſche

(*u*) Notit. Imperii, *Sect.* 8, 38, 40. *p.* 15, 65, 72, 77. Vergel. WAGEN alhier, bl. 256.

(*v*) SPENER, Notit Germ. antiq. T. 1. *Lib.* 4. *Cap.* 5. p. 348, 342, et ibi.

(*w*) MASC. Geſch. der Teutſch. 6 B. § 63, *bl.* 262. LEIBN. Script. Brunsv. T. 1. *p.* 3 et 11.

ſche Schryver van deezen tyd, die, 't geen hy ſchreef, beleefde en, te regt, voor een' tweeden TACITUS geagt wordt (x), brengt deezen geheelen oorlog, en al wat denzelven raakt, alleenlyk tot de *Alemannen*, voor zo verre hy, naamlyk, de Gallien en Rhetien betreft, doch voegt 'er by, dat de Sarmaaten en Quaden, midlerwyl, Pannonie afliepen, en dat niet alleen de Pikten en andere vreemde Volkeren, maar ook de Saxers, Britannie aanhoudend kwelden (y). De oudſte onzer Chronyken (want onze WAGEN. heeft, elders (z), op goede gronden, in zynen tweeden druk, COLYN uitgeſchrapt) is, ruim negen honderd jaaren na deezen tyd, geſchreeven, en heeft, zo min als de overigen, nopens het gebeurde in deeze vroege tyden, eenige blyken van naauwkeurigheid. De omſtandigheden, egter, ſchynen aan te wyzen, dat het verhaal, 't geen zy, en byzonder STOKE, doen, van 't voorgevallene met de Saxers, ten tyde van VALENTINIAAN (die men beuzelt, dat Wiltenburg inpam), betreklyk moet gemaakt worden tot den inval van dit Volk, omtrend het jaar 370: waar van onze WAGEN., bl. 264, nader zal ſpreeken (a).

Bl. 258. r. 6. v. o. „Deez" (CHARIETTO) *valt op de eerſte Bende* der Bondgenooten *aan*, en gaat, *vervolgens*, in alleryl een Brug over den *Ryn* geſlagen hebbende, *den Vy-*

(x) VALESIUS et CHIFLET, in præfat. ad AMMIAN. MARCELL. edit. GRONOVII.

(y) AMMIAN. MARCELL. *Lib.* 26. *Cap.* 4 et 5. et *Lib.* 27, *Cap.* 1.

(z) Verhandeling van de Maatſch. der Nederl. Letterk. te Leiden, III. D. Bl. 203. en volgg.

(a) MELIS STOKE, II B. V. 54—75. en aldaar HUIDECOPER, bl. 11, 145—147. BERA Chron. *fol.* 4.

Vyand, op deszelfs eigen bodem, te keer." AMMIANUS MARCELLINUS, hier aangehaald, na vermeld te hebben, dat de Alemannen over de Grenzen waren gekoomen, en zig, sedert, by hoopen, over 't ys, dieper in Gallie begeeven en dat Gewest, wyd en breed, verwoest hadden, verhaalt verder, dat CHARIETTO, met eenige Troepen, die zeer heet naar 't gevegt waren, op de eerste bende deezer Vyanden aantrekkende, zig vereenigde met den ouden en afgeleefden Veld-Oversten, SEVERIAAN, die, by *Cabilona*; tegenwoordig *Chalons sur Saöne*, in Bourgogne; geboodt, en dat, de Romeinen, zo dra zy de Brug van een *naauw water (Pons brevioris aquæ)* waren overgetrokken, reeds van verre, eenige pylen en ander ligt werpgeweer op den Vyand afzonden, die dit, in 't eerst, op gelyke wyze, beantwoordde (*b*). Hier op, spreekt AMMIANUS van den stryd, die ook by onzen treflyken Schryver voorkomt: doch van nog een gevegt, eêr men die Brug overtrok, of van den naam van 't Water, of van eene groote Rivier, en wel, bepaaldlyk, van den Ryn, zegt hy niets, en ik vinde dus geen reden, om te

(*b*) AMMIAN MARCELLIN. *Lib.* 27, *Cap.* 1. „ *Alemanni-*
„ *Gallicanos limites*, formidati, *jam persultabant*. Statimque
„ post Kall. Januarius, quum, per glaciales tractus, hyemis rigi-
„ dum inhorrescerent fluius. *cuneatim egressa multitudo licen-*
„ *tius vagabatur. Horum portioni primæ* CHARIETTO, tunc, per
„ utramque Germaniam, Comes, occursurus, cum milite egre-
„ ditur, ad bella ineunda promptissimo, adscito in societatem la-
„ boris SEVERIANO, itidem Comite, invalido et longævo, *qui*,
„ *apud Cabilona, Divitensibus præsidebat et Tungricanis. Pro-*
„ *inde, confertius agmine in unum coacto, ponteque brevioris*
„ *aquæ, firma celeritate, transmisso, visos eminus Barbaros*
„ *Romani, sagittis aliisque levibus jaculis, incessebant, quæ illi,*
„ *reciprocis jactibus, valide contorquebant*."

te denken, dat deeze nederlaag *op der Germaanen eigen bodem*, maar, veel eêr, in *Gallie* zal geſchied zyn. Hier was het ten minſten, dat de Vyand zig, wyd en breed, verſpreid had, hier, daar CHARIETTO op hem wilde aanrukken, hier, daar hy zig vereenigde met SEVERIAAN (*c*). Toen JOVINUS, kort hier na, op de Allemannen weder aanviel, geſchiedde zulks mede in Gallie, te *Scarpona*; thans *Charpagne*; veertien mylen van Mets (*d*); en *Catalauni*, d. i., *Chalons ſur Marne.*

Bl. 258. r. 8. „ *De Batavieren — waren de eerſte in 't wyken.*" Schoon dit en 't volgende, tot bl. 260, overeenkomſtig het gezegde van ZOSIMUS, hier aangehaald, mooglyk is, meen ik egter; daar deeze vlek onze oude Landslieden raakt; te moeten doen opmerken: aan de eene zyde, dat ZOSIMUS 'er by voegt, hoe de Batavieren, na zy, op last van VALERIAAN, hunne wapenen weder bekoomen hadden, ſtraks de Legerplaats uittrokken, den ſtryd weder begonnen, en zig, in deezen oorlog, zo dapperlyk gedroegen, dat, meest door hun toedoen, van de oneindige meenigte der Vyanden 'er zeer weinigen overbleeven: doch, aan den andere kant, dat AMMIANUS; op wien, zonder twyfel, veel meêr ſtaat te maaken is; noch van het eerst wyken der Batavieren, noch van hunne ontwapening, noch ook dat de ſlagting

(*c*) HUFDECOP. op STOKE, *bl.* 12. D'ANVILLE Notice de la Gaule, *pag.* 187.

(*d*) D'ANVILLE Not. de la Gaule, *p.* 202 et 387. AMMIAN. MARCELL. *Lib.* 27. *C.* 2.

tirg onder de Vyanden, ſedert, meest aan hun te danken was, gewaagt, maar de zaak in dier voege voordraagt, dat alles, en dus ook Romeinen, zo dra men SEVERIAAN zag vallen en ſneuvelen, aan 't vlugten ſpattede, en dat het Vaandel der Herulen en Batavieren; van 't welk ook onze WAGEN. ſpreekt; eerst na den dood van CHARIETTO, die de vlugtenden zogt tegen te houden, door de Alemannen, welke hetzelve telkens, al huppelende, om hoog ſtaken, veroverd wierdt: waar by hy, eindelyk, voegt, dat men het zelve, niet dan na veel ſtrydens, weder bemagtigde (*e*). Onze WAGEN. zal dit laatſte ook, in 't vervolg, aanroeren (*f*),

Bl. 261. r. 6. v. o. „ Zo 't ſchynt tegen *Franken* en *Saxers*, die *hier* „(in Batavia",) *hun verblyf hadden.*" Ik heb geen grond genoeg, om, by 't zwygen der Ouden, dit verblyf als zeker te ſtellen. De Saxers, ſchoon een gedeelte zig op Batavie kan hebben neder gezet, waren, nog in de zevende eeuw (*g*), tuſſchen den Ryn en de Elve woonagtig. Zy koomen, elders, telkens voor, als een Volk aan Zee, tuſſchen 't welk en de Alemannen, de Franken gele-

(*e*) AMMIAN. MARCELL. Lib. 27. C. 1. *Nostrorum acies* impetu hostium acriore concuſſa, nec reſistendi nec faciendi fortiter copiam reperit, *cunctis* metu *compulſis in fugam, cum* SEVERIANUM *vidiſſent equo detrubatum miſſilique telo per offenſum.* Ipſe denique CHARIETTO — oppetiit, telhali telo confixus. *Posteujus interitum*, Herulorum, Batavorumque *Vexillum direptum*, quod, inſultando, tripudiantes Barbari, crebro ſublatum, altius oostendebant, *post certamina receptum est magna.* Conf. et SCHOEPL. Alſat. illuſtr., *Tom* 1. § 94, 95. *p.* 415, 416.

(*f*) Albier *bl.* 262.

(*g*) Geograph. Ravennas; *Lib.* 1. *Cap.* 12.

legen waren (*h*). De hier aangehaalde Schryver PACATUS zegt wel, dat THEODOSIUS, de Oude, Batavie, „door ſtryden te Lande, vertreeden hadt," maar hy zegt niet, dat 'er zig *Saxen* in Batavie bevonden. In tegendeel, hy ſpreekt eerst van deezen, in eene andere zinſnede, meldt hunne wooningen niet, doch wel, dat zy, „door *Zee*„ ſtryden, verteerd waren (*i*)," en hy ziet, ten deeze opzigte, misſchien, meest op de herhaalde invallen van dit Volk in Britannie: zo als ook CLAUDIANUS, by 't optellen der heldendaden van denzelfden THEODOSIUS, verhaalt, „dat de „ *Orcades*, van Saxisch bloed, nat gemaakt „ waren (*k*)."

Bl. 263. r. 12. v. o. „VALENTINIAAN — onderneemt hen, *in hun eigen Land*, aan te vallen." Dit rust op de woorden van STOKE. Doch van zulk een' inval ſpreeken weder de Romeinſche of Griekſche Schryvers niet, maar wel en alleenlyk van de ſlagting onder die Saxers, welken in *Gallie* gevallen waren. VALENTINIAAN; zegt de hier aangehaalde OROSIUS;" heeft de Saxers, een Volk, aan de ſtranden van den Oceaan en in ongenaakbaare poelen, woonende, juist op de Frankiſche gren-

(*h*) AMMIANUS, L. c. *Lib.* 27. C. 8 et *Lib.* 28, *Cap.* 3. ubi VALESIUS. POMPON. LÆT. p. m. 459. SPENER Notit. German. Antiq, P. I. Lib. I, C. 7, 8. *pag.* 41. *ſeqq.* et Lib. IV. C. 5, 98. p. 349 *ſeqq.* et *l. c.* p. 350.

(*i*) LATIN. PACAT. C. 5.

(*k*) De IV Conſul. HONOR. V. 28 et 32.

grenzen, verſlagen", en AMMIANUS verhaalt 'er, hoofdzaaklyk, dat geen van, 't welk men by onzen WAGEN.; *bl.* 264., van r. 10 tot r. 7. v. o.; zal vinden (*l*). Die Schryver noemt de plaats der ſlag niet: maar ſommige kaateren noemen *Deuſo*, anderen de *Uſo*. Een zeer geletterd man zou, liefst, *Alſo* leezen, en er is 'er, die *Deuſo*, (*m*) door Doesburg, verklaart, doch 't is my niet uitgemaakt. Dat de Hercules *Deuſoniensis* tot *Deuſo* behoore, is klaarder. *Oſi*, een Rivier in 't Badenſche, was, naderhand, aan den Ryn, de Grens tusſchen *Francia nova* (Franconie) en *Alemanie*, toen zy beiden den titel van Hertogdom droegen (*n*). De Frankiſche Grenzen zyn, in verſchillende tyden, verſchillend geweest (*o*).

Bl. 265. r. 9. „ MAKRIAAN, *tegen den inhoud des Verbonds*;" (met VALENTINIAAN) „ in 't Land der Franken — gevallen zynde." MAKRIAAN bleef, volgens den, hier aangehaalden, AMMIANUS, tot zynen dood toe, den Romeinen, voorbeeldelyk, getrouw. Zyne inval dan in 't Land der Franken, zal door hem, om zyne byzondere geſchillen, en niet als in dienst der Romeinen, geſchied zyn. De Duitſche Volkeren vogten, dikwerf, onder den anderen, 't geen de Romeinen gaarne toelieten, om dat zy 'er onderling door verzwakt wierden. MAKRIAAN was een Alemans-

(*l*) *L. c. Lib.* 28. *Cap.* 5. ubi VALES, Lib. 30. C. 7.
(*m*) HUIDECOPER op STOKE. 1e B. bl. 12 en 13. 145—152. CANNEGIET. de Mutat. Romanor. nom. rat., p. 2 en 143.
(*n*) SCHOEPL. Alſat. Ill. Tom. 1. f. 675.
(*o*) SPENER. Notit. Germ. med. P. 1. Lib. IV. C. 2. 349—356.

mannisch Koning, maar zelfs een Frankisch Vorst, ARBOGASTES, voerde, eenigen tyd hier na, een byzonderen oorlog tegen Franken.

Bl. 265 r. 4. v. o. „ *Graaf* VIKTOR, een *Sarmaat* van geboorte." AMMIANUS, hier aangehaald, noemt VIKTOR, den *Graave*, geen *Sarmaat*, maar hy geeft, elders, dien Volksnaam aan VIKTOR, den *Meester der Ruitery* *, 't geen, by de Romeinen, een grooter bediening was dan die van *Graave* (*p*). Ondertusschen blykt, by AMMIANUS, dat de Batavieren, die onder VIKTOR ſtonden, ten tyde van den ſlag by Adrianopole; daar VALENS (men weet niet regt op welk ên wyze) omkwam; op zekeren afſtand geplaatst zynde, om, (*q*) in den nood toe te ſchieten, te vergeefsch door dien Graave gezogt wierden, toen hy dezelven, ter redding van dien Keizer, tegen de overwinnende Gothen tragtte aan te voeren (*r*).

* *Magister equitum.*

Bl. 266 r. 1. „ De *Landen, omtrend den Ryn gelegen, genooten nu, jaaren agter een, een gewenschte rust.* Immers 't *ontbreekt ons aan Geſchiedſchryvers, die ons van het tegendeel kennis hebben gegeeven* Ook is 't gansch niet onwaarſchynlyk, dat de voorzorg van VALENTINIAAN — *de Overrynſche Volkeren belet heeft, de gewoone invallen in Gallie te doen.* Daar en boven getuigt één Digter,

(*p*) AMMIANUS MARCELL. Lib. 31. C. 12 et 13. Conf. Lib. 26. Cap: 5. ZOSIMUS *Lib.* 4. C. 24.
(*q*) *Bl.* 63, r. 6. op WAGEN. *bl.* 236, r. 6.
(*r*) AMMIAN. MARCELL. *Lib.* 31 *Cap.* 13.

ter, die deeze tyden beleeft heeft, *dat de beide oevers des Rynstrooms, thans, den Roomschen Ryks onderdaanig waren.* Doch, *in den aanvang der vyfde eeuwe*, leden deeze Landen eenen nieuwen — inval." De rust der Landen aan den Ryn en de stilzwygenheid der oude Schryveren, nopens het gebeurde aldaar, tusschen den jaare 378 en den aanvang der vyfde eeuwe, is zo groot en zo algemeen niet geweest, als de bovenstaande woorden van onzen WAGEN. wel mede brengen. 't Zal dus niet onnoodig zyn, dit vak, naar maate van myn kort bestek, aantevullen: te meêr, wyl my niet heugt in onze Nederduitsche geschriften, 'er iets van gevonden te hebben.

Nog by 't leeven van VALENS, vielen de Lentische Alemannen; die aan Retien grensden; in 't begin des jaars 378, over den bevroozen Ryn, in Gallie, by *Argentaria*, 't geen men voor de jegenswoordige Stad *Colmar*, in den Elsas, of voor *Horburg*, houdt (*s*). Zy wierden geslaagen, door de Romeinsche Veldheeren, NANIËNUS en MELLOBAUDES, of MEROBAUDES: dezelfden, die ook onze WAGEN., by eene andere gelegenheid, genoemd heeft. Merkwaardig is het, dat MELLOBAUDES, schoon Koning der Franken, teffens één der Opperbevelhebberen van de Keizerlyke Huistroepen * was (*t*), en, naar de mee,

* *Comes Domesticorum*

(*s*) SCHOEPL. Alat. illustr. *Tom.* 1. *fol.* 420 et 421.
(*t*) AMMIAN. MARCELL. *Lib.* 31. *Cap.* 7 et 8. Hy kaart, voorheen, eenen minderen rang, dien van *Tribunus*, bekleed,

meening van ſommigen, dezelfde, die ook de Roomſch Burgemeesterlyke waardigheid bekleed heeft (*t*): Dit moet egter, niet verwonderen, wyl de Romeinen, reeds ſints zeer lange, geene Keizers uit hunne eigene Natie, meêr verkooren, en men, ten Hove, gewoon, ja gehouden was, de Vorſten der vreemde Volkeren, door de hoogſte eerambten van Staat en Oorlog, aan zig te verbinden (*y*): 't geen ook, byzonderlyk, onder GRATIAAN plaats hadt, die, naar men zegt, door MEROBAUDES was op den troon geholpen (*w*). VALENS, ondertuſſchen, in Oogſtmaand des jaars 378, by de Veldſlag van Adrianopole, zynde omgekoomen, wierdt, door GRATIAAN, oudſten Zoon van VALENTIAAN den eerſten en, nevens zynen Broeder, VALENTINIAAN II (die Italie en Africa bekoomen hadt), ſedert den jaare 375, in 't Westen regeerende, ook in 't Oosten opgevolgd. GRATIAAN was een kloek en doorzigtig jongman, doch, zig alleen, tegens de, meêr en meêr toeneemende, woelingen en invallen van vreemde Volkeren in zyne uitgebreide Staten

bloed. Zie POMPON. LÆTUS, en breeder over de *Tribuni* en *Comites domestici*, AMMIAN. *l. c.* 14. C. 7. *fol.* 29 (6), ubi VALESIUS. Conf. CL. CHIFLET, in Diſſertat. de Statu Reipublic. Rom., ſub CONSTANTINO, ante AMMIAN., *edit.* GRONOVII.

(*t*) SCHOEPL. Alſat. Illustr. *Tom* I. *fol.* 420 (1). MASCOU Geſch der Teutſch. *Tom.* I. 7 B. § 31 (3).

(*y*) MEROBAUDES was, tweemaal, Burgemeester: eens in 't jaar 377, met Keizer GRATIANUS, en eens, in 't jaar 383, met FLAVIUS SATURNINUS. In 351, bekleedde GALLO, in 366 DAGALAIPHUS, in 385 BAUTO, dezelfde waardigheid. Vid. SOCRAT. Hiſt. L. 5. C. 12 *L'art de verifier les Dates*, *f.* 333.

(*w*) POMPON. LÆT. in VALENTIN.

ten onbeſtand agtende, zonder de hulp van eenen meêr ervaarenen Rykgenoot, badt hy THEODOSIUS; ſedert, met regt, *den Groote*, genoemd; uit Spanje ontbooden, hem, in Louwmaand des Jaars 379, 't Keizerlyk beſtuur van 't Oosten en van Illyrie opgedraagen, zig, ſtraks daaraan, uit Pannonie, naar Gallie begeeven en; naar 't ſchynt, niet zonder veel moeite (*x*); de Alemannen bedwongen: die, weder over den Ryn gekoomen en geenen tegenſtand ontmoetende, Landen verwoest, Steden verbrand, alles met ſchrik vervuld hadden (*y*). Ook moet, kort voor zynen aankomst, een opſtand onder de Franken (*in Francia*), vermengd met eenige *Sueven*, ontſtaan, doch ſpoediglyk gedempt zyn: ſchoon de Schryver; die dit beloefde, maar, in vry duistere woorden, vermeldt; ons de omſtandigheden van dien niet heeft mede gedeeld, en even min, wie die Suéven waren en, in welke deelen van Frankryk, dit gebeurde (*z*). In 't Keizerlyk Leger, dienden, ondertuſchen, de aanzienlyke Franken BAUTO en ARBOGASTES, welken GRATIANUS; nu adem tegen de Alemannen ſcheppende; wel haast, naar 't Oosten; aan zyne Rykgenoot THEODOSIUS, tegen de Gothen, ter hulpe zondt (*a*).

Tus-

(*x*) SCHOEPL. *l. c. p.* 582, § 115.

(*y*) LATIN. PACAT., Panegyr. C. 2. ZOSIMUS, *Lib.* 4. Cap. 24 SOCRAT. Lib. 5. *Cap.* 2 et 6. SOZOMENUS *Lib.* 7. *Cap.* 5. JORNANDES de reb. Get., *Cap.* 27, zegt, dat de Wandaalen in Gallie gevallen waren: maar ik denk, dat hy dezelven met de Alemannen verwart.

(*z*) AUSONII Gratiar. Act. pro Conſul., Edyll. 8, V. 29. conf. SPENER Notit. Germ. Ant. P. 1 *L.* 4. *C.* 5 § 10.

(*a*) ZOSIMUS, *Lib.* 4. *C.* 33. JORNANDES de reb. Get. C. 27.

Tusschen dit tydperk en den jaare 383 schynen eenige aanslagen der Gothen, tegen de Gallien, plaats gehad te hebben, welken GRATIAAN verydelde, door aan die Volkeren een deel van Moesie en Pannonie afteslaan (*b*). Doch, in dat zelfde jaar, brak, van eene anderen kant, veel zwaarder onweder, langs onze Gewesten, uit. Ook nu, was de jonge Vorst, tegen de Alemannen, weder in oorlog geraakt, toen MAXIMUS; die, van zynent wege, 't gebied in Britannie voerde; door het, aldaar liggend, Krygsvolk, op het onvoorzienst, tot Keizer zynde uitgeroepen, schielyk, met een Vloot, uit dat Eiland, naar den mond van den Rhyn over stak en, aldaar, voet aan Land zettede. De Romeinsche Bezettingen, misnoegd, naar men zegt, dat GRATIAAN hen minder, dan wel sommige Frankische, Alemannische en andere vreemde Krygsbenden, begunstigd hadt, vielen MAXIMUS toe (*c*), die ook, in een treffen, 't welk, kort hier op, volgde, GRATIAAN dwong, om naar *Lyon* te wyken: alwaar hem zyn laatste noodlot wagtte. ANDRAGATIUS, één der Hoofd-Officieren van MAXIMUS, (σφαληγὸς) deedt zig, heimelyk, in een overdekten Vrouwen-zetel, door Muilezelen gedragen, derwaarts draagen en, onder weg, 't gerugt loopen, dat 's Keizers jonge Gemalin, LÆTA, aankwam. De Vorst, die naar het bad stondt te gaan; snelde, op dit gerugt, zonder eenigen argwaan, het draagtuig, blydlyk, te gemoete: doch

(*b*) ZOSIMUS. *Lib.* 4. *C.* 35.
(*c*) ZOSIMUS. Lib. 4. C. 35. AUREL. VICT. Epit. C. 47. POMPON. LÆT. in VALENTIANO.

doch was naauwlyks onder bereik van 't zelve gekoomen, of de, zig ſchuil houdende, Boswigt vloog op hem aan en doorſtak hem. Eenigen meenen, dat de Frank MEROBAUDES; toen Burgemeeſter; oorzaak van 't verraad was geweest, doch, ter zelfde gelegenheid, om hals raakte (*d*).

Dit alles gebeurde, in Oogſtmaand des jaars 383 (*e*). 't Gevolg was, dat MAXIMUS, door geheel Gallie, en dus ook in onze Gewesten, voor Keizer erkend werdt. VALENTINIAAN II., na GRATIAANS dood, de eenige wettige Vorst van 't Westersch Ryk geworden, ontzag den nieuwen Opperheerſcher, en handelde, nog ten jaare 387, met hem (die, toen, als veele vroegere Westerſche Keizeren, te Trier, zyn Hof hieldt) door den beroemden AMBROSIUS, Biſchop van Milaan (*f*). Doch MAXIMUS, naar geene voorſlagen luisterende, trok, eerlang, naar Italie, en noodzaakte VALENTIANUS, naar Keizer THEODOSIUS te vlugten. Deeze Vorst, ook op den troon, de weldaaden, waar mede hy aan 't Huis van den Vlugteling verbonden was, niet vergeetende, nam deszelfs zaak op zig, ſloeg, driemaal, 't Leger van MAXIMUS, liet hem, te Aquileja, het hoofd voor de voeten leggen (*g*) en herſtelde VALENTINIAAN.

Naauwlyks hadden de Franken de ty-

(*d*) SOCRATES. Hiſtor. *Lib.* V. *Cap.* 11. f. 221 et ſeq. SOZOMENUS *Lib.* 7. *Cap.* 13. *fol* 535.
(*e*) MARCELLIN. Comes, in Chron.
(*f*) AMBROSII Epist. 27.
(*g*) LATIN. PACAT. Panegyr. C. 42–45.

tyding der nederlaage van MAXIMUS, by Aquileja, vernomen, of eenigen hunner vielen, onder 't geleide van drie Veldoverſten of Koningen, GENOBALD, MARCOMER en SUNNO, van nieuws, in Gallie, al brandende en blaakende en de ſchrik, tot by Keulen, verſpreidende. MAXIMUS zelve hadt, voor zyn vertrek naar Italie, twee Generaals, NANIËNUS en QUINTINUS, by zynen jongen Zoon, VICTOR, te Trier gelaaten, en NANIËNUS trok tegens hen uit. De Franken, met buit overlaaden, ſtaaken toen, gedeeltelyk, den Ryn weder over, terwyl een ander deel, by het Ardenniſche Woud, in Henegouwen, verſlagen wierdt. Kort hier, op rees 'er verſchil onder de twee Krygshoofden, of men de Franken in hun Land, al of niet, zou vervolgen? NANIËNUS keurde het af, om dat hy zig niet ſterk genoeg agtede. Doch QUINTINUS ging, omtrend Nuits, over den Stroom. Hy vondt, tot op merkelyken afſtand, de Frankiſche Hutten, ja groote Vlekken zelfs, van Inwoonders verlaaten, die zig in het diepſte der bosſchen hadden verſchoolen, na den ingang derzelven, door verhakkingen, moeilyk gemaakt te hebben. Ondanks dit alles, toog QUINTINUS, by 't eerst volgend daglicht, het Woud in, en kwam 'er, al om en om dwaalende, tegen den middag, door. Doch, bevindende, dat men den vasten grond, door zwaare omtuiningen, hadt afgeſlooten van de moerasſige velden, die 'er naast lagen, tragtte hy ook op de laatsgemelden in te breeken. Hier trof hy, in 't begin, ſlegts een klein getal Vyanden aan,

aan

maar die, op by een gevoegde ſtapels van afgehakte boomen geklommen, de Romeinen begroeteden met pylen, gedoopt in 't ſap van giftige kruiden, welkers wond, zo dra zy den opperhuid kwetſten, doodlyk wierdt. Doch, op één oogenblik, wierdt het Leger, door eene groote meenigte Franken, overvallen, en in de, opzetlyk opengelaaten, vlaktens gedrongen, in welkers diepe poelen de Romeinſche Ruitery over den anderen ſtortede en, door eigene paerden, vertrapt of verſmoord wierdt. Den Voetelingen trof geen beeter lot. Niet voortkonnende in den leemigen grond, wierden zy, met, byna, alle hunne Officieren, afgemaakt. Eenige weinigen, flegts, waar onder QUINTINUS, gelukte het, by 't naderen van den nagt, de Bosſchen te bereiken en deeze rampvolle tyding op den Romeinſchen grond over te brengen (*h*).

Men vindt, dat ook de Saxen, geduurende de onlusten met MAXIMUS, eenig voordeel op hem behaald hebben. Zy deeden, denklyk, een' inval op de Galliſche en Britſche Kusten: doch men vindt 'er geen duidlyk beſcheid van (*i*).

't Leedt niet lang, of VALENTINIAAN; nu zynen Broeder, ook in 't gebied van Gallie en deeze Gewesten, opgevolgd; begaf zig naar Neder-Germanie: doch THEODOSIUS voerde, om 's Keizers jong- en minbedreevenheid, in de daad, 't hoogst gebied en

(*h*) SULPITIUS ALEXANDER apud GREGOR. TURONENS, *Lib.* 2. *Cap.* 9.
(*i*) AMBROS. Epist. 17. *pag.* 815.

en ſtelde zelve weder alle vertrouwen op zekeren ARBOGASTES, een' Frank van afkomst, dien ſommigen voor een' Germaanſchen Banneling houden, (*k*) en die, zeker, reeds onder GRATIAAN, aan hoofd der Weſterſche Legers gediend hadt. Deezen zondt THEODOSIUS, ter herſtel van zaaken, vooraf. De Frank deedt, binnen kort, VICTOR en zyne voornaamſte aanhangers, NANIËNUS en QUINTINUS, van kant helpen. CHARIETTO; dezelfde, veelligt, van wien boven gewaagd is (*l*); en SYRUS wierden in hunne plaats geſteld. Zy waren, aan deeze zyde van den Ryn, tegen over de Franken, gelegerd, toen ARBOGASTES by VALENTINIAAN aandrong, om in het Land deezer Volkeren te vallen, ten ware zy den buit van 't voorleeden jaar te rug- en de aanſtookers van den Oorlog over-gaven, om, als Vredebrekers, geſtraft te worden. Maar VALENTINIAAN, voor geen' twist zynde, tradt, weinige dagen daarna, in een (*m*) heimelyk geſprek met MARCOMER en SUNNO, verkreeg eenige Gyzelaars, voor 't onderhoud van den Vrede, en hieldt zig daar mede voldaan.

Die zagtheid mishaagde zeer aan ARBOGASTES. Hy, ſchoon een Frank, wordt verhaald, een Volks- of Geſlagts-haat tegen deeze Koningjes gehad en begreepen te hebben, hunne verblyfplaatſen nooit zekerder te kunnen indringen en verdelgen, dan

(*k*) CLAUDIAN. de IV Conſul. HONOR. V. 74.
(*l*) Albier *bl.* 72-74.
(*m*) „ *Furtim* tranſacto colloquio." SULPIT. ALEXAND. apud GREGOR. TURON, *l.* 2, *C.* 9. Anderen leezen *auctim*, in welk geval het een *kort*, of *toeloops*, geſprek zou beteekenen.

dan wanneer de Boeſchen bladeloos waren, en dus den Inwoonderen geene hoop van zig te verſchuilen overbleef. Hy trekt dan, op 't hartſte van den winter des volgenden jaars, zonder zig aan den Keizer te ſtooren, naar Keulen, zet, met een Romeinsch Leger, over den Ryn, valt op de Brukteren; die, in 't Hircynisch Woud (*u*), naast aan den oever, woonden; als mede in 't Land * der * *Pagus.* Chamaven, en verwoest alles, zonder eenigen tegenſtand: nadien ſlegts weinige Ampſivariers en Katten, onder 't geleide van MARCOMER, zig, op de, verder afgelegen, heuveltoppen, deeden zien (*o*). In 't volgend jaar 392, ſtierf VALENTINIAAN; die dit hadt moeten duiden; te Weene, zeer ſchielyk, door toedoen, zo men denkt, van den zelfden ARBOGASTES, wien, ſints lange, alles van de hand vloog, en die, meest al, Franken van zyneu aanhang, in Staats- en Krygsbewind, gebruikte. Zo hoog was zyn gezag gekeegen, dat het aan hem ſtondt, zig zelven de Weſterſche kroon op te zetten: maar, denklyk uit ontzag voor THEODOSIUS, en om, onder den naam van een' zyner Afhangelingen, zelf te regeeren, plaatſte hy dezelve op 't hoofd van zekeren EUGENIUS (*p*) mede; gelyk ik liefst zou denken; een' Frank, immers, even als ARBOGASTES, der heidenſche Godsdienst toegedaan (*q*). EUGENIUS vernieuwde egter, aan

(*u*) CLAUDIAN. de IV Conſul. HONORII. v. 440 *ſeqq.*
(*o*) SULPIT. ALEXAND. apud GREGOR. TURON., *Lib.* 2. *Cap.* 9.
(*p*) Vergel. MASCOU Geſch. der Teutſch. B. 7. § 85. *pag.* 313, 314. en de, daar, aangehaalde Schryveren.
(*q*) AUSPICIUS apud DUCHESNE *T.* 1. *fol.* 864. SULPIT. ALEXAND. l. c., OROSIUS *Lib.* 7. *Cap.* 35.

aan de Ryngrenzen, de oude Verbonden met de Alemannen en Franken. Hy hadt ze, thans, noodig. Want, daar THEODOSIUS hem weigerde te erkennen, trok hy, verzeld van ARBOGASTES, dien Vorst, met een ſterk Leger, vol van Galliers en Franken, by de Juliſche Alpen, te gemoete: doch wierd, by den vloed *Frigidus*, onverre van Aquileja, in een zeer bloedig gevegt, gevangen en, kort daar na, onthoofd (*r*). ARBOGASTES, doorſtak zig, in de vlugt, met een tweeſnydend zwaard (*s*). Langs deezen weg, kwam ook 't Westersch Ryk; waar onder de Gallien, tot de zee toe, behoorden; in handen van THEODOSIUS den Grooten: onder wiens regeering, ik, verder, niet vinde, dat, hier omſtreeks, iets merkwaardigs voorviel zo als zy ook, reeds in 't jaar 395, een einde nam: gelyk nu, by onzen WAGEN., zal volgen.

Bl. 267. r. 8. „ *Sikambren*, *Brukteren*." De toenmaalige wooningen deezer Volkeren kan men, uit de voorgaande Naleezing, opmaaken (*t*).

Bl. 268. r. 7 en r. 6. v. o. „ MARKOMER en SUNNO, *Koningen* of *Onderkoningen* der *Franken* —, door STILIKO, *uit* HONORIUS *naam*, aangeſteld." Onze treflyke Schryver volgt hier CLAUDIANUS, die duidlyk zegt, dat STILIGO deeze Vorſten

(*r*) AMBROS. *Epiſt.* 57. ZOSIMUS, *Lib.* 4. *Cap.* 58. SOCRATES, *Lib.* 5. *Cap.* 34.

(*s*) *Duplex enſis* heet het, by CLAUDIANUS, de III Conſ. HONORII. V. 93. Anderen oordeelen, dat dit *twee zwaarden* aanduidt. MASCOU. l. c. p. 315 et 316 (7).

(*t*) Vid. MASCOU. B. VI. p. 214.

ſten aangeſteld hadt, en, gelyk die Digter voor af deedt gaan, dat die zelfde STILICO, op bevel van HONORIUS, naar den Ryn, ter bevrediging der aldaar zig bevindende Volkeren, was gezonden (*u*), volgt zeer wel, dat de bovengemelde aanſtelling, uit naam van HONORIUS, geſchiedde. Maar als men, teffens, dit gebeurde, in verband van het gezegde in de naast-laatſte *Naleezinge*, beſchouwd, zal het blyken, dat de aanſtelling van MARCOMER en SUNNO, onder HONORIUS, in der daad, ſlegts eene erkenning en bevestiging was van het voorig gezag, 't welk zy, ten minſten reeds onder MAXIMUS, bekleed hadden, zonder dat juist blykt, of de Romeinen, en niet hunne eigene Landſaaten, hen in dat gezag hadden geſteld.

Bl. 269. r. 2. „*Hy hitſte — de Alanen op*, om in *Gallië* te vallen." Of STILICO; die hier bedoeld wordt; waarlyk die Volkeren hier toe hebbe aangehitst, dan of zy, uit zig zelven, dien inval deeden, en het overſchot hebben uitgemaakt van 't Leger, waar mede RHADAGAISUS (een Gothisch of Vandalisch Koning, want dit is duister) kort te vooren, in Italie was gevallen, en 't geen, door STILICO geſlagen, ſedert zig verſpreidde en naar nieuwe woonplaatſen zogt? of ook, verder, STILICO den Rynkant, met kwaad inzigt, hadt ontbloot (*v*), dan wel, of hy dit gedaan hadt, om 't Roomſche Ryk, in Italie, tegen ALARIC te beveiligen? In 't kort, of men hem, die, onlange daar na, wierdt

(*u*) CLAUDIANUS, de IV. Conſul. HONORII, V. 440, 442 et Lib. I. de laude STILICONIS, V. 237, 238.
(*v*) WAGEN. alhier bl. 270. r. 15 en volgg.

wierdt omgebragt; niet, met te zwarten koole, na zyn overlyden, hebbe afgeſchietst? is een zaak, die geenſints ſchynt uitgemaakt te zyn (*w*).

Bl. 273. r. 3. „ ſommige zyn van gedagte, dat de *Sueven*, — den naam van *Zeeuwen* gedraagen hebben." 't Blykt zeker, uit de plaats, by WAGEN. en den Hoogleeraar MATTHÆUS aangehaald, dat, in de negende eeuwe, de Volkeren, die, toen, aan de Schelde en Leie woonden, door de Latynſche Schryvers, ook *Suevi* gezegd wierden (*x*): doch men dient op te merken, dat het woord *zeeuw*, oudtyds, ook *zee* betekende (*y*): hoe zeer ik, hier, niet bepaalen zal, of men, uit dat laatſte woord, den gelykluidenden Volksnaam van *Zeeuwen*, gevoeglykst, hebbe af te leiden.

Bl. 274. r. 2. „ Misſchien hebben ook de *Wilis-veenen*, in Rynland, *hunnen naam naar dat Volk gekreegen.*" Zonder, nopens den oorſprong der benaamingen van deeze en andere, hier voorkoomende, plaatſen, te beſliſſen, meen ik egter, ter goeder trouwe, te konnen verzekeren, in oude ſtukken, *de wilde veenen*, voor *Wiltsveenen*, gelezen te hebben: én, dan, zou het *onbewerkte, woeste*, Veenen konnen aanduiden. Zo vindt men, verſcheiden maale, de *wilde Zee*, 't *wilde Meer*, 't *wilde Woud* (*z*) enz.

Bl. 275. t. 10. v. o. „ De *Armoriken* — ſchy-

(*w*) MASCOU Geſch. der Teutſch. 1 D. B. 8. § 10-20. *pag.* 337. 355. Zie egter ook SCHOEPLIN. Alſat. Illustr. *Tom* 1, *fol.* 425, § CIX.

(*x*) Acta SS. Belg. *Tom* 1, *p.* 289. VAN DE SPIEGEL, Oorſpr. der Vaderl. Regt. §. 5. p. 11, 12. *N.* 8, 13-16.

(*y*) MAERLANT, Spiegel Hiſt. 3. P. 8. B. Cap. 50. MS.

(*z*) WAGEN. Iſte D. *bl.* 249.

ſchynen een gedeelte der Landen, *omtrend den Ryn gelegen*, bewoond te hebben." Vergel. bl. 276. r. 12—26. Dat de Armorichen niet by den Ryn woonden, en dat, het geen deeze Volkeren betreft, niet tot onze, maar tot de Fransche, Hiſtorie behoort, vertrouw ik, voorheen, te hebben aangetoond (*a*).

Bl. 280. r. 8. „ 't Is niet onwaarſchynlyk, dat zy," (de Bourgondiers) „ de Landſtreeken innamen, *welke men, ſedert, den Elſas — genoemd heeft.*" De beroemde Schoepflin heeft, na onzen Wagen., breedvoerig betoogt, dat 'de *Elſas* wel aan de Alemannen, maar geenſints aan de Bourgondiers, is onderworpen geweest (*b*).

Bl. 281. r. 16. „ De *Franken* wierden — van hem „(Aëtius)" in *een' waterſtryd*, de *Saliers*, *in een gevegt te voet*, overwonnen." De hier aangehaalde plaats van Sidonius Apollinaris is vry duister: zy wordt, daarom, verſchillend verklaard en, ſomtyds, dit geval tot het jaar 435 en 436 gebragt (*c*). Neemende zommigen, niet zonder reden, de zaak zo op, dat de Franken; die, in 't zwemmen, en de Saliers, die, in gevegt te voet, * uitmunteden; zig, in den * *Pedeſtryd*, by de Bourgondiers (van welken onze treflyke Schryver, zo aanſtonds, geſproken heeft) hadden gevoegd, en, op een en denzelfden tyd door Aëtius, vereenigd met Avitus; die

(*a*) In de Byvoegſ. en Aanmerk. Bl. 72, 2. op Wagen. IeD. bl. 301. r. 20.

(*b*) Alſat *Illustr. Tom* I. 238—252. *fol.* 258—268.

(*c*) Zie Wagen. *bl.* 284. r. 6. v. o.

die naderhand de Keizerlyke kroon bekwam; geslagen wierden (*d*).

Bl. 282. r. 8. v. o. „ *Van dien tyd af*, vindt men, dat de *Franken de Romeinen*, nu en dan, *met de wapenen, ten dienst hebben gestaan.*" Onze doorzigtige Schryver ziet hier, denk ik, op die Franken, welken zig, aan deeze zyde des Ryns, hadden nedergezet. Want, anderfints, heeft men bewys, dat de Franken, al vroeger, den Romeinen ten dienste stonden: zo als zulks, by voorbeeld, plaats hadt, onder Keizer CONSTANTYN (*e*) en MAGNENTIUS (*f*). 't Is, voor 't overige, zeker, dat, ook na deezen tyd, de Romeinen, in 't Oosten en Westen, Franken in hunnen dienst hadden (*g*).

Bl. 285. r. 2. v. o. „ EOKARICH, Koning der *Alaanen*." De Abt DU BOS, hier aangehaald, bl. 286 (*a*), leest *Alaanen*, zo als ook de beroemde SIRMOND, voor hem, gedaan hadt: maar, dat men *Alemannen* moet leezen, is, mynes oordeels, door PAGI (*h*), zeer wel aangetoond. Voor 't overige, is 't egter zeker, dat 'er, ook thans, Alaanen in Gallie woonden.

Bl. 291. r. 2. v. o. „ Veele" (Britten) „ *voeren, volgens 't getuigenis onzer Chronyken*, den Ryn, *by Katwyk*, in" *enz.* Ik heb dit getuigenis onzer Chronyken, by geenen der

(*d*) MASCOU Gesch. der Teutsch. I D. 9 B. § 11. *fol.* 408.
(*e*) Zie Naleez. alhier, *bl.* 62. op WAG. op *bl.* 233. r. 6.
(*f*) JULIAN. Orat. d. 14. D.
(*g*) Notit. Imper. Sect. 20, 23, 26, 65.
(*h*) Critic. in Annal. BARONII, ad Ann. 435. *fol.* 39. ook by MASCOU. *l. c. Tom* I. § 12. (2). *p.* 409.

der Ouden, bevestigd gevonden, en oordeele, dat men 'er niet op aan kan.

Bl. 294. (4) r. 6. v. o. „ Is 't wel waarschynlyk, dat de *Franken*, ten deezen tyde, *zo verre getrokken zyn?* Zou men niet door de *Eilanden der Saxers*, — de *Eilanden des Ryns*, 't zy *Batavia*, of de *Zeeuwsche Eilanden*, konnen verstaan?" Ik zie, dat LE COINTE, niet zonder goede redenen, gedagt heeft, aan de Eilanden, kort te vooren, door de Saxers, in Gallie, omstreeks de Rivier de *Loire*, vermeesterd, en welken CHILPERIC aan die Zeeschuimers ontnam, na ze, by ANGERS, geslagen te hebben (*i*). Hier door, zou de zwarigheid van WAGENAAR, nopens de afgelegenheid van den togt der Franken, vervallen: doch de zaak kon klaarder zyn.

Bl. 295, r. 9. „ Ten tyde van HONORIUS, hebben er nog *oude* en *jonge Bataviſche Ruiters*, ten dienste der Romeinen, in *Gallie*, in *Italie*, en zelf in 't *Oosten*, *gelegen*." Men vindt, in 't Oostersch Ryksgedeelte der Romeinen, twee *Bataviſche* Ruiterbenden, *oude* en *jonge* gezegd: eene benaaminge, die, ook nopens andere, by de Romeinen in dienst zynde, Volkeren, in zwang was. Die Benden wierden gebruikt onder de Hof- en Hulptroepen (*k*). In 't Westen, lagen Voetknegten en Ruiters; mede *oude*

(*i*) Vide apud SPENER. Not. Germ. *Antiq.*, T. I. Lib. 4. C. 5. *pag.* 563 (5).

(*k*) Notit. Imper., Sect. IV. *pag.* 8; Sect. V. *pag.* 9. Edit. LABBE.

de en *jonge Batavieren* gezegd; niet alleenlyk in Italie, Gallie en Rhetie, maar ook in Britannie (*l*). In Italie, wierden zy, gedeeltelyk, onder de Hoftroepen; die rang boven de verderen ſchynen gehad te hebben; gebruikt (*m*). Deeze Batavieren veranderden, denklyk, nu en dan, van plaatſen (*n*): maar anderen, onder den naam van *Læti* bekend, en aan welken de Romeinen, in Gallie, eenige Landeryen, om te bebouwen, hadden afgeſtaan, waren, ſedert een' geruimen tyd en, zo ik agte, met Vrouw en Kinderen, gezeeten, aan de Zeekust van het tweede Lugdiniſche Gallie, omſtreeks *Bajocæ* (*Baieux*), en *Conſtantia* (*Coutance*), en verder, meêr binnen 's Lands, in het eerſte en tweede Belgie, omtrend *Arras* (*Atrebates*), en *Noyon* (*Noviomagus*): in welke hoofdplaatſen hunne Bevelhebbers zig ophielden (*o*). Schoon de ſterkte der boven-

(*l*) Notit. Imper. Sect., LXIII. *pag.* 117. BAXTER, in GLOSSAR, *voce* BRACALITIA.

(*m*) Notit. Imper. Sect. XXXIX et XL. *pag.* 70, 72.

(*n*) AMMIAN. *Lib.* 20 *Cap.* 8.

(*o*) Not. Imper. Sect. LXV. *pag.* 122. H. VALES., *Notitia Galliar.*, in Vocib. *Bajocasſes*. *Conſtantia*, *Atrebates*, *Noviomagus*; *Contraginnum*. Conf. D'ANVILLE. *Notice de la Gaule*, iisdem vocibus, et in *Nemetacum*. Over den oorſprong der benaaming *Læti*, is men het nog niet eens. Sommigen oordeelen het een eigen naam van een Gallisch Volk. VALES. ad AMMIAN. MARCELL., *Lib.* 16. *Cap.* 11 (*y*). Maar, dat zo wel Germaanen, als Gallen, dien naam droegen, en de zo gezegde *Latiſche* Landen (*Terræ laticæ*) aan verſcheiden Volkeren gegeven waren, blykt elders. Vid. Notit. Imper., Sect. LXV. *pag.* 122 et 223. nec non HADR. VALES. *l. c.*, in vocibus *Læti*, *Lætia Flumen* et *Lætii Opidum. fol.* 259 et 260. Of *Lætus* van Latynſchen oorſprong zy, en *blyde*, *vergenoegd*, beteekene (DU BOS Hiſt. de la Monarch. Franç., *Tom.* I. *pag.* 224), dan of het van het Duitſche *ledig* koome (HEUSCHEN,

vengemelde Troepen niet wel te bepaalen is, vinde ik egter, dat, buiten de *Læti*, 'er twaalf Vleugels en Regementen (*Alæ et Cohortes*) opgeteld worden, die, denklyk, uit hun eigen Land, met nieuwe benoodigde manſchap, nu en dan, zullen aangevuld geweest zyn. Gelyk de *Notitia Imperii*; die tot de eerſte helft der vyfde eeuwe (*p*) gebragt wordt; duidlyk vermeldt, dat de eerſte Bende der Batavieren in Rhetie, te *Batava* (*Castra*), in bezetting lag, en een Schryver van 't begin der zesde eeuwe de Stad *Paſſau*, in Neder-Beieren, *Patava* of *Patavi* noemt (*q*), ſchynt het gevoelen, dat die Stad van de Onzen haaren oorſprong hebbe (*r*); zeer geloofiyk te zyn, en, van hier, misſchien, dat eenige Batavieren, ſomtyds, by Herulen, zo als wy boven zagen, geplaatst worden. Sedert welken tyd *Paſſau* is geſtigt geweest, blykt my niet klaar. Dat hier, reeds onder AUGUSTUS, een Batavisch Legioen zou gelegen hebben, heeft men, lang voorheen, gezegd: maar een zeer kundig Schryver heeft ook, reeds voor twee

in Act. S. S. Belgii, Tom. I. *pag.* 302) kan ik niet beſlisſen. Zo veel is zeker, dat, oudtyds, *let* en *liet*, *ledig*, *lede*, *onbebouwd land.*, en *Ledacker* een *'ledigen*, een *verlaaten akker* beteekende. (WACHTER. Gloſſar Theuton., in voce, *Led.*) en dat, in de aangehaalde plaats der *Notit. imper.*, Sect. LXV, meest van *Duitſche* Volkeren geſproken wordt.

(*p*) SAXE Onomast., *Tom.* I. *pag.* 492. Notit. Imper., *Sect.* LIX. p. 111.

(*q*) EUGIPPI in vita S. SEVERINI, C. 19, 23, 25, 27. 30. apud VELSER, rer. Auguſt. Vindel., Lib. I, *fol.* 171.

(*r*) MASCOU Geſch. der Teutſch. *Tom* I. B. 3. Cap. XI. p. 64. CANNEGA. de Brittenb. p. 57, 58.

voor tweehonderd jaaren, het onzekere van dien aangetoond (*s*). Daar, evenwel, Rhetie, onder AUGUSTUS, is veroverd, konnen 'er, by zynen tyd, of by dien zyner vroege Opvolgers, Bataviſche Benden, in dat Gewest, geweest zyn. Of, wyders, *Pettau*, in Styrie, tot onze Batavieren eenige betrekking hebbe, is my onbekend. Misſchien even min, als *Padua* in Italie, het Vaderland van LIVIUS: ſchoon beide die plaatſen, onder den naam van *Patavium*, voorkoomen. Men leest wel, dat SEVERUS, te *Paſſau*, eene Volkplanting geſtigt heeft (*t*), maar my blykt niet, of zy uit Romeinen, dan ook uit anderen, beſtonde. Wy zagen reeds (*u*), dat Keulen, uit Romeinen, zo wel als uit Ubiers, oorſpronglyk was. Voor 't overige, vinde ik, om deezen tyd, niets meêr van Bezettingen der Romeinen op, of omtrend, het Eiland, of vaste Land, der Batavieren, ook van geene nieuwe verſterkinge of bevestiginge van of aan den Rynkant. Onze Gewesten konnen, by gebreke van dien, te ligter, in handen van Overrynſche Volkeren gevallen zyn. Van de Rynvloot zelve; voorheen zo beroemd (*y*); zie ik geen gewag, in de meergezegde *Notitia Imperii*, van welker oudheid, zo even, geſproken is, en die niet alleenlyk eene opgaave der voornaamſte Ambtenaaren van Staat en Oorlog, maar ook van de Land en Zeemagt, der Romeinen bevat,

(*s*) VELSER. rer. August. Vindel., Lib. 2. *fol.* 32.
(*t*) VAILLANT de Nummis Coloniar:, by MASCOU. *t.* 2. Tom I. B. 5. §. 24. p. 156.
(*u*) Alhier *bl.* 16 en 17.
(*y*) CANNEG. de mutat. Nomm. rat. *Cap.* 8. pag. 131. *segg.*

vat, leest men slegts van eene Vloot op de Sambre, wiens Opperbevelhebber zig te *Hoves* moest ophouden (*x*).

Bl. 296. r. 5. „ *Dit is 't laatst berigt* van de *Batavieren*, 't welk ons, in *oude Gedenkschriften*, voorgekomen is. — *Hun naam* „ (is)" *eerlang, hier te Lande, geheel buiten gebruik* geraakt." Een kundig Schryver der voorige eeuwe heeft vermeend, dat FORTUNATUS; die over de helft der zesde bloeide; te meêrmaalen van hun spreekt: (*y*) doch de uitgaave, die ik, thans, gebruike, leert my dit niet. Ook zegt EGINHARD; die van de negende eeuw was; dat de „ Waal ten zuiden van *het Eiland der Ba-* „ *tavieren* liep (*z*)." Maar toen, en een geruimen tyd bevoorens, verstondt men reeds, door dit Eiland, de *Betuwe*, die, al in de zevende eeuwe, in 't plat Latyn, *Batua*, d. i., *Batavia* (*a*), gezegd wierdt, en in welke Landstreek, het kwynend overschot der; langs zo veele wegen, als onze WAGEN., in zynen tekst, optelt; geteisterde Bataviere zig, een' tyd lang, kan gehandhaafd hebben of, ten minsten, geduld zyn by de nieuwe Beheer-

(*x*) Notit. Imper:, Sect. LXII. *pag.* 115.

(*y*) SMIT Oppid. Batavor. *Cap.* X. *pag.* 125.

(*z*) EGINHARDUS de Vita C. M. *Cap.* 10. *pag.* 125. De handschriften en uitgaaven van FORTUNATUS verschillen. Ik heb, thans, voor my, die geene, welke in de *Collectio Pisaurenfis*, *Tom.* 6, gevonden wordt. Aldaar leest men b. v., *Lib.* 5. *Cap.* 6., *pag.* 221. *col.* 1.

„ Condolet hinc *Rhenum*, gemit illinc Boeticus axis" daar andere leezen.

„ Condolet hinc *Batavus*, gemit." cæt.

(*a*) By BONDAM, Charterboek van Gelderl. 1 St., *bl.* 21

heerſchers van derzelver oud Vaderland: die, in den beginne, hun lot, veelligt, niet zeer verzagt, maar hen meêr zullen gehaat dan bemind hebben (*b*), uit hoofde van der Batavieren voormaalige verknogtheid aan de belangen der Romeinen, voor welken zy, ten koste van goed, bloed en leeven, eeuwen lang, ja van den eerſten ogtend- tot den laatſten avondſtond van het Roomsch gebied in Gallie, zo trouw als dapper; doch wel eens met nadeel der Duitſche vryheid, (*c*) die, nu, het Romeinſche jok kneusde; zig hadden opgeofferd.

't Is opmerklyk, hoe zeer de oude daaden van dit Volk; 't geen, te meêrmaalen, het lot van Rome en der toen bekende waereld hadt helpen beſliſſen, en by welker geſchiedenis, en, in zo veele Landen, verworven krygsroem, ſchier elke Natie belang hadt; in de middel-eeuwen, uit het geheugen der menſchen, immers der bekende Schryveren, ſchynen geraakt te zyn: in zo verre, dat; om van geene andere te ſpreeken; onze eigene Land-Chronyken, ſchoon de zaaken, dikwyls, hooger ophaalende, van hun, meestal, zo weinig gewaagen, als of zy 'er nimmer geweest waren. Het oudſte, in Latyn geſchreeven, Egmonder Tydboek, STOKE, BEKA, de zogezegde *Klerk der laage Landen*, JAN GERBRANDS VAN LEIDEN en anderen konnen de waarheid van dit zeggen bevestigen. Dan, zodanig was het lot dier ongelukkige Tyden, in welken, byzonderlijk ook by de onzen, de Romeinſche Ge-

(*b*) Vergel. ENGELB. Byvoegſ. en Aanmerk. 1 St., *bl.* 68, 69, op WAG., 1e D. *bl.* 202. r. 10.
(*c*) WAGEN. alhier. *bl.* 75, 82, 237. enz.

Geſchriften geheel verwaarloosd wierden, en men, zo in 't geſchiedkundige, als in 't godsdienſtige, zonder 't oorſpronglyke te kennen, laat ſtaan te raadpleegen, zig meest behielp met de uittrekzelen van nieuwere, dikwyls uitlandſche, Schryveren, of; 't geen nog erger was; de zinnepoppen van, ſomtyds, raauwe vernuften, als egte beelden der waarheid eerbiedigde, ja aan de fabelen; zo 't my toeſchynt; van eene, toen zeer berugte, nu, bijna onbekende, Roman, gezegd *le* BRUT, of BRUTUS, (*d*) en, verders, aan die van den gewaanden TURPINUS, en zoortgelyken, als waren het Godſpraaken, bleef hangen (*e*). Maar toen, in de vyftiende eeuwe, de drukkunst ontdekt wierdt, toen TACITUS; eerst in Italie (*f*), ſedert ook hier te Lande, uit-

(*d*) Melang. d'une gr. Biblioth. *Tom.* D. t. *p.* 8, 9, 23.

(*e*) VINCENT. *de Beauvais* ſchreef, in de 12 eeuw, zyn *Speculum Hiſtoriale*, in welk uitgebreid werk; 't geen een der besten van dien tyd was; hy de Galliſche en Germaaniſche Gebeurteniſſen, ſomtyds uit CÆSAR, maar byna nimmer uit TACITUS, trok, en zig, verders, behielp met laatere geſchriften. JACOB VAN MAERLANT zette hem, ſedert, in Vlaamſchen Rym over en; zo als my, by 't vergelyken gebleeken is; verrykte hem, te meermaalen, met nuttige byvoegſelen. Doch ſchoon MAERLANT blykt een man van kennis en oordeel geweest te zyn, die het buitenſpoorige der Walſche Romanſchryveren van dien tyd zeer ſcherpelyk tegen ging, zie ik egter niet, dat by TACITUS gekend heeft, en de duisterheid zyner tyden liet hem niet toe, in de verſierde Schriften van TURPINUS, eenen Aartsbedrieger te onderſcheiden. Zie hier *bl.* 111 en 112. (*c*).

(*f*) Men weet, dat de eerſte en gebrekkige druk der Jaarboeken van TACITUS, ten jaare 1468, te Venetie uitkwam. Zyn Boekjen over de *Zeden der Germaanen* wierdt mede, aldaar, ten jaare 1476, gedrukt, en zyne *Hiſtorien*, te Rome, in 't jaar 1495. Sedert vondt men, in 't Klooster van Corbei, aan de Wezer, het eerſte vyftal zyner *Jaarboeken*, die; ondanks men, voorheen, op 't bevel van keizer TACITUS, dien Schryver 4 tienmaal 's jaars,

uitgegeeven; onder meerdere oogen en handen kwam, toen begon men, ook met gedeeltelijke ter zyde ſtellinge van andere oude Volkeren (tot welken wy, gelyk men, reeds voor my, heeft aangemerkt, (g) zo wel als tot de Batavieren, betrekking hadden, waar onder de, van ouds, zo ſtrydbaare en vryheid minnende Friezen), de dappere daaden te bewonderen van eene Natie, die men herdagt, dat, voorheen, een zeer groot gedeelte deezer Landen bewoond en haaren roem over 't aardryk verbreid hadt. Zo kragtig werkte nu 't gevoel deezer herdenkinge, dat elk, als om ſtryd, ook in openbaare Geſchriften, 'er de naaſte betrekkinge toe wenſchte te hebben. GERRIT GELDENHAUER van *Nieuwmegen*, Kapellaan van Keizer KAREL den V, gaf, ten jaare 1520, eene kleine Verhandeling in 't licht, en beweerde, dat het Eiland van Batavie, deels in de *Betuwe* en, verders, in een zeer groot deel van *Holland*, moest gezogt worden (h). Doch zyne meening; welke reeds vroeger ſchynt bekend te zyn geworden; ontſtak ſommigen zo zeer, dat ADELARD van Am-

hadt moeten uitſchryven en in alle Boekeryen plaatſen; egter, tot dien tyd toe, vermist geweest waren. Paus LEO X deedt ze, ten jaare 1515, uitgeeven. *Conf.* FABRIT. Biblioth. Lat., *Tom* II. *pag.* 466—472, et *Tom* 2 *p.* 749—753. Of 'er ten deezen tyde, al afdrukken van TACITUS, hier te Lande, gemaakt waren, is my onbekend. De naamlyst van den Heer VISSER gewaagt 'er niet van, en men gebruikte, hier, misſchien, uitheemſche drukken.

(g) ENGELB., Byvoegſ., Ie St. *bl.* 2. op WAGEN. Ie D. *bl.* 3.

(h) GER NOVIOMAG. de *Batavor. Inſula*, vid. apud SCRIVER. in Batav. Illustr. p. 7. De Haagſche Rederykkamer, de *Batavier*, ſchynt my ook van 't begin der 16 eeuwe te zyn. Vergel. KOPS Schets eener Geſchiedn. der Rederykeren Bylage A. *bl.* 321.

ſterdam (*i*), reeds ten jaare 1515, aan CORNELIS LOPSEN; gezegd AURELIUS (d. i. *van Gouda*,) Kanunnik der Augustyner orde, in 't Klooster *den Hem*, by Schoonhoven, en, voorheen, Leermeester van den beroemden ERASMUS (*k*); eenen Brief afzondt, hem meldende, hoe 'er, onder de Geleerden te Leuven (toen de eenigſte hooge School der Nederlanden) een zwaare twist (*grandis contentio*) ontſtaan was: padien ſommigen, met VAN NIEUWMEGEN *, ſtaande hielden, dat Holland de naam van *Batavia* niet toekwam: waarom hy hem verzogt, de pen tegen VAN NIEUWMEGEN op te vatten (*l*). LOPSEN ſchreef; zo 't my toeſchynt; eerst na 1520, over deeze ſtoffe (*m*), en viel in 't begrip, dat de Betuwe niet tot Batavie gehoord hadt, maar dat het Eiland van dien naam zynen aanvang hadt genomen, ter plaatſe, daar, by Gorinchem, de Waal in de Maas liep, terwyl het zig, van daar, in de breedte, tot by Wyk te Duurſtede, en in de lengte, tot den Oceaan hadde uitgeſtrekt: in dier voege, dat het voornaamelyk Holland, met een zeer kleen gedeel-

* *Novio-magus.*

(*i*) *Zie*, over hem, FOPPENS. Biblioth. Belg., *Tom. 1. pag.* 38 en WAGEN. Beſchryv. van Amſterd., II ſt. *bl.* 191—197.

(*k*) WALVIS, Beſchryv. van Gouda, 1 D. *bl.* 233-239.

(*l*) *Vid.* Epist. ADELARDI, ante C. AURELII Bataviam.

(*m*) Of dit Geſchrift van AURELIUS; 't geen hy zelve *Defenſio gloriæ Batavinæ* noemde; nog by zyn leeven, in druk kwam, weete ik niet. De eerſte, my bekende, druk is die, welke VULCANIUS, ten jaare 1586, uitgaf, onder den naam van *Batavia*: alwaar hy dit Werk, in zyne Voorreden, als mede in een bygevoegd Gedicht, beſchryft als een nageboorte (*poſtumus fœtus*,) die hy, uit het ſtof, waar in zy met de motten worſtelde, hadt voor den dag gebragt. In een Vaers van FRANCO DUYCK, 't geen 'er op volgt, komt het zo ook voor:

„ *At vero Auctoris cineres et ſcripta premebat.*
„ *Urna eadem.*

deelte van Gelderland en het Sticht van Utrecht (*n*) zou hebben begreepen. ERASMUS viel hem toe (*o*), en 't is bekend, hoe, ſedert, de naam van *Batavia*, zelfs aan 't hoofd der Werken van JUNIUS, DOUSA, DE GROOT, SCRIVERIUS en anderen, is beroemd geworden, ſchoon met verandering, nu en dan, der gevoelens, nopens de ligging. Omtrend dit laatſte punt, zal ik my niet behoeven uit te laaten, na dat onze WAGEN., hier over, niet ſlegts zyne gedagten reeds heeft voorgeſteld (*p*), maar, dezelven ook, ſedert, zyn opgehelderd en verbeterd, zo op verſcheiden plaatſen van het uitmuntend Werk der *Bataviſche Oorlogen* van den Markgraave DE ST. SIMON, als, byzonderlyk, door den kundigen Predikant ENGELBERTS (*q*).

Bl. 300. r. 4. v. o. „ De *Saxers* — koomen voor, als *gewoon ter zee te vaaren*: eene eigenaartige beſchryving der Ingezetenen van *Nederſaxenland*, *beneden Nieuwmiegen*." De Saxers, die, al vroeg, eene onuitputbaare bron van Volkeren gezegd worden (*r*), hadden zig, oorſpronglyk, langs de Oost-, zo wel als, daar na, langs de Noordzee

(*n*) AURELII Batav., Lib. I, *p.* 88, 92, 97, et Lib. 2. *pag.* 119, 120. Edit. SCRIVER. Vergel. KLUIT op BENT. *bl.* 106—109.

(*o*) In ADAGIO *de Aure Batava*. apud SCRIVER., Bat. Illuſtr., *p.* 197, conf. *pag.* 125.

(*p*) WAGEN. Vaderl. Hiſt. Ie D. *bl.* 14.

(*q*) Aloude Staat der Nederlanden, Ie D. 2e Hoofdſt: *bl.* 69—77. Vergel. deszelfs Byvoegſ., Ie St. *bl.* 4, op WAGEN. I. D. *bl.* 14. r. 15.

(*r*) Vita apud SURIUM. *Vol.* 3.; *p.* 104.

zee, en verder, binnen 's Lands, tot aan den Ryn, nedergezet (*s*). Op alle Kustbewoonders onder deeze Natie was niet alleenlyk het zeevaaren en ſtroopen even toepaſſelyk, maar een der ouden verhaalt het ook byzonderlyk van de *Cheruſcen*, die Frankryk, aan den kant van de Loire, onveilig maakten, zig te *Baieux* nederzetteden en, van daar, den naam van *Bojocaſſiſche* Saxers droegen. (*t*) Ook ſchryft hy deezen de ligte vaartuigjes toe, waar mede zy over zee vloogen (*u*). 't Is zelfs dit laatſte ſoort van Saxers, 't geen ſommigen meenen (*v*), door SIDONIUS, ter plaatſe, hier, by onzen treflyken Schryver, aangehaald, bedoeld te zyn geworden. Van *Neder-Saxenland*, beneden *Nieuwmegen*, heb ik, voorheen, reeds geſprooken (*w*). Na dien tyd, is my, ondanks alle navorſchingen, niets van het zelve, by de oudſte Schryveren, voorgekoomen. Ook ben ik bevestigd in myn gevoelen, door den arbeid van den beroemden LEIBNITS, die zig de moeite heeft gegeeven, om alle plaatſen, welken hy, betreklyk de Saxers, by Griekſche, Romeinſche, Frankiſche, Engelſche, Noordſche en Duitſche Schryveren, hadt gevonden, by een te verzaamelen en

(*s*) VENANT. FORTUNAT, *Lib.* 3., Carm. 9.
(*t*) Zie breder, over dit Volk, SPENER Notit. German. Antiq, Lib. 4. Cap. 5. p. 360—365. GRUP. *Obſervat.*, *pag.* 97. ſeqq.
(*u*) VENANT. FORTUN. *Lib.* 3. Carm. 4. WAGEN. 1e. D., *bl.* 218. (9).
(*v*) GRUPEN von der Sachſen. Ubergang, *bl.* 103—106.
(*w*) Byvoegſ. 1e St. *bl.* 69—72. op WAGEN. 1e D. *bl.* 30

en in 't licht te geeven (x). In *Oost-, West-, Middel- en Noord-*, of in *Oostphaliſche, Weſtphaliſche, Angariſche*-Saxers en *Noordluiden*, ſchynen zy, van ouds, verdeeld geweest te zyn, en de hier gebleevenen, ſedert, met eenen algemeenen naam, *Oud-Saxers* genoemd, ter onderſcheiding van ſommige hunner Landsgenooten, die naar Britannie waren overgeſtoken (y). MAERLANT blyft, by my, voor als nog, de oudſte Schryver, die van *Neder-Saxe* melding maakt. Zyn *Spiegel Hiſtoriael*; voorheen door my aangehaald (z); is wel eene overzetting van het Latynſche *Speculum hiſtoriale* van VINCENT *de Beauvais*, maar, ook by deezen, vinde ik 'er geen woord van (a). Waar uit ik beſluite, eensdeels, dat MAERLANT zyn gezegde, uit andere, veelligt *Nederlandſche*, Geſchriften; die voor ons thans verlooren zyn; moet hebben getrokken: ten andere, dat die Schryver geen eenvoudig Overzetter

(x) LEIBNITS Scriptor. rer. Brunsvicens. *Tom* I. *fol.* 2—77.

(y) Zie GRUPEN von der Sachs. Ueberg. *bl.* 108 en volgg.

(z) Zie Byvoegſ. *l. c.* Ie St. *bl.* 70.

(a) Vergel. *Spieg. Hiſt.* van MAERL., II D. 6 B., C. 3. *bl.* 6 en 7, met *Specul. Hiſtor.* VINCENTII, *Lib.* VI., *Cap.* 3. *fol.* 56. *Edit.* COLON., anni 1494. Ik heb reeds gezegd, op *bl.* 92. (e) alhier, dat MAERLANT, ook op veele andere plaatſen, VINCENT veranderd en vermeerderd heeft. Al 't geen hy, b. v., van de Nederlandſche Graaven, en zeer veel, van 't geen hy, nopens de Nederlandſche Hiſtorie, zegt, en waar van ik, hier en daar, een ſtaaltje heb aangehaald (zie Byvoegſ Ie St. *bl.* 89, 109. 3e St. *bl.* 57 en 58); is in den Tekst van VINCENT niet, en dit heeft ook plaats in andere gevallen. Ten zy egter, in ſommige *Mſſ.* van VINCENTIUS, meer gevonden wierde dan in de bekende gedrukte Uitgaaven; zo als men zegt, dat CORNERUS, wel eêr, bezat een handſchrift, in 't welk van DIRK II geſproken wordt. FELLER Monum. ined. p. 159. 't Is te beklaagen, dat de Nederlandſche Uitgaave van MAERLANT niet vervolgd wordt,

ter geweest is; 't geen ook, uit andere plaatsen van zyn Werk, blykt.

Bl. 308. r. 6. v. o. „ KLOVIS — *ontzag zig niet*, schoon hy den naam van Koning voerde, *de waardigheid* van *Consul of Burgemeester des Roomschen Ryks in 't Westen te aanvaarden.*" Hoewel onze WAGEN. bevoorens (*bl.* 302), niet zonder reden, zeide, dat, na 't afzetten van AUGUSTULUS, de bevelen der Romeinen, aan den Ryn, niet meêr gehoorzaamd wierden, blykt, egter, uit deeze daad van CLOVIS, dat de Franken aan 't Roomsche Ryk eenige meerderheid bleeven toekennen, welke ook, by de Nakoomelingen van CLOVIS, zo al niet tot KAREL *den Grooten*, ten minsten dan; naar het schynt; tot PIPYN toe, heeft plaats gegreepen. (*a*) Doch, gelyk de grootheid eener schaduwe het ligbaam niet verkleint, zo verlooren ook de Frankische Vorsten 'er niet by, wanneer zy deeze schaduwagtige meerderheid in de Roomsche Keizeren bleeven erkennen: in tegendeel, juist hier door, en door het niet afschaffen van veele Romeinsche gewoonten en inzettingen; die zy zelf, nu en dan, in hunne eigene wetten, by zonderlyk in de Germaanische, vlegteden (*b*); verzekerden zy zig, meêr en meêr, van de wezendlykheid des gebieds, in een Land, daar veele Inwoonders, nog lange, aan de gedagtenis der Romeinen verkleefd bleeven, doch zig, langs deê-

(*a*) BARBEYRAC *Hist. des Anc. Traitez*, Tom 2. *p.* 140, 141.

(*b*) HEINECCIUS Histor. Jur. *Lib.* 2, § 13, *pag.* 18. VELLY. Hist. de France, *Tom* 1, *pag.* 59.

deezen weg, allengskens en ongevoeliglyk, aan de Frankiſche Regeering gewenden.

Bl. 313. r. 17. „Men kan ligtelyk opmaaken, dat deeze *Warners*, *in het tegenwoordig Rynland* gewoond hebben." In de *Byvoegſels*, op deeze plaats (bl. 76—79), heb ik reeds aangemerkt, dat men dit niet te bepaald moet opvatten, en dat PROCOPIUS niet zegt, hoe ver zy zig noordelyk op, langs de zee, uitſtrekten. Als men hier; om niets meêr te zeggen; de ligging van 't Huis te Britten byvoegt, gevoelt men, dat onze Kusten zig, oudtyds, veel verder hebben uitgeſtrekt, en dat 'er plaats genoeg kan geweest zyn voor de wooningen van dit Volk (*c*).

Bl. 316. r. 13. „RADIGIS — *trouwt — met de Weduwe zyns Vaders.* Welhaast kreeg de *Britſche Prinſes* hier kennis van." Sommigen hebben vry aanneemlyk gemaakt, dat de laatsgemelde eene Zuster geweest zy van CYNRIC, die, onlangs, zynen Vader CERDIC, als Koning der West-Saxers, in Britannie was opgevolgd (*d*). Voor 't overige, ſchynt het vreemd, dat eene Frankiſche Prinſes, en der Chriſtlyke leere toegedaan, zig met haaren Stiefzoon in egt zou begeeven hebben: doch men moet zig herinneren, dat, ook aan het Frankiſche Hof, de allerſchandlykſte huwelyken (*e*), deels uit de bedorvene gewoonte der Heidenſche Landzaaten ontleend, nog plaats greepen (*f*).

Bl.

(*c*) ENGELB. Aloud. Hiſt. I D. p. 93, 130, 277.
(*d*) GRUPEN Sachſ. Ueberg. in Britannien, bl. 64 und 65.
(*e*) Voyez VELLY; Hiſt. de France. *Tom.* I. p. 80 et 81.
(*f*) Vergel. MEERMAN, Leev. van Kon. WILLEM, 3 D. *p.* 42.

Bl. 325. r. 13. „ De *Saxers* deeden — eenen eed, dat zy *hair en baard zouden laaten groeien.*" Een ſoortgelyk voorbeeld heeft men reeds, in CIVILIS, gezien (*g*). De Saxers, om 't agter-hoofd kort, 't aanzigt grooter, te doen ſchynen, waren gewoon, 't hair, zo van den baard als van 't voorſte deel des hoofds en, misſchien, ook van de zyden, af te ſcheeren (*h*). Van de Frieſen getuigt een Schryver der veertiende eeuwe, dat zy, meest allen, hun hoofdhair, in de rondte, lieten afſnyden, en de Edelſten het hoogſte (*i*). 't Is zeker, dat men veele vroegere en laatere, byzonderlyk Duitſche, Volkeren, aan derzelver verſchillenden hairdragt, ja ook de meerderen van de minderen onder hun, kon onderſcheiden (*k*). Van de Franken, by welken 't Gemeen ook rond, het Koninglyk geſlagt en, zo ik meene, ook de aanzienlykſte Edelen, lang hair droegen, ſpreekt WAGEN., in 't vervolg (*l*). Men vindt nog zeer oude afbeeldſelen van hunne rondgevlogtene Tuiten (*m*).

Bl.

(*g*) WAGEN. alhier *bl.* 153. en, aldaar, myne Naleezing., *bl.* 42.

(*h*) SIDON. APOLLIN. *Lib.* X. 28.

(*i*) BARTHOLOMEUS de Proprietatib. rer., *Lib.* 15, *Cap.* 61. „ Gens Freſonum ferox, — Viri ferme omnes *circulariter in coma ſunt attonſi, qui, quanto ſunt nobiliores, tanto altius circumtonderi glorioſius arbitrantur.*" 't Geen ik, in de Neêrduitſche overzetting, gedrukt te Haarlem, in 't jaar 1485. dus leeze: „ Allen die mannen ſyn ghemeyniiken *beſcoren in den neeke ende ſy hebben ronde crauſſen. Ende hoe dat ſy edelre hyeten, hoe dat ſy hem höger laten ſcheren.*"

(*k*) HACHENBERG German. med., *Diſſert.* X. *pag.* 385. MASCOU, *l. c.* Anmerk. IX. *pag.* 52 (2). HOTOMANNI. Franc. Gallia., Cap. IX. *pag.* 79.

(*l*) I. D. *bl.* 333. (7).

(*m*) SCHOEPL. Alſat. illustr. Tom I. *fol.* 763, 764 et ibi allegat. Auctores.

Bl. 334. r. 3. v. o. „ *Saxers*, — den *Kristelyken Godsdienst* omhelzende, werden, eer als *Broeders* dan als *Slaaven*, van hem" (S. ELOY)" behandeld " De Christen Slaaven wierden, by allen, zo hoog niet geagt. Immers, in een' Brief van Paus GREGORIUS, kort voor deezen tyd, aan de Frankiſche Koningen THEODERIK en THEODEBERT geſchreeven, wierden deezen vermaand, niet langer toe te laaten, dat de Slaaven of gemaakte Christenen, in hun gebied, aan Jooden verkogt zouden worden: agtende men, dat het tegens een liep, 't Hoofd der Kerke te eeren en de Leden te vertrappen (*n*).

Zeldſaam is 't geval van zekere BATHILDE. Zy, die van edelen afkomſte was, wierdt, nog een kind zynde, in Overzeesch Saxe geroofd en aan ERCHINOALD, Hofmeester van Neustrie of West-Frankryk, voor Slaavin, verkogt. Hy liet zig, door haar, naar de gewoonte dier tyden, aan tafel, den beker toe dienen, en zou, na 't verlies zyner eerſte Egtgenoote, het geroofde meisjen, om haare ſchoonheid, getrouwd hebben, indien zy geen middel hadt gevonden, zig eenigen tyd te verbergen. ERCHINOALD deedt toen een ander huwelyk, en BATHILDE, nu te rug gevonden, wierdt, door eene zeldſaame wending der waereldſche zaaken, kort daar na, de Gemaalin van CLOVIS, Koning van West-Frankryk (*o*). BELICHILDE, Gemaalin van THEODEBERT, Koning van Oost-

(*n*) Apud DU CHESNE *Tom* 1. fol. 903.
(*o*) Vita BATHILDIS, apud CHESNE T. 2. p. 665.

Oost-Frankryk, was ook van Slaafkoopers gekogt (*p*).

Bl. 348. r. 15, „ BODILO, dien hy, *tegens 't regt der Franken, hadt doen geeselen.*" Deeze ſtraf was egter, onder de Franken, lang te vooren, in gebruik. CLOTARIS de II. hadt het beſtuur van Aquitanie, onder zyn' jongen zoon DAGOBERT, aan zekeren SANDREGISILUS, onder den titel van *Hertoge* *, toevertrouwd. Maar toen dees den jongen Vorst veragtelyk behandelde en hem, niet als zynen aanſtaanden Koning, maar als zyns gelyken, toedronk, liet DAGOBERT hem geeſſelen en den baard afſcheeren. Met dat al; 't geen vreemd kan ſchynen; bleef de Beſtuurder in zyne bedieninge (*q*). * Dux.

Bl. 361. r. 3. v. o. „ De *Gedenkteekenen* in *Zeeland ontdekt.*" My is ontſchooten, hier boven (*r*), aan te teekenen, dat, ook in deeze eeuw, nadere ontdekkingen, omtrend deeze zeldzaamheden, aan het Domburgſche ſtrand, gedaan zyn. Men kan ze vinden, in het X Deel van den *Staat der Vereenigde Nederlanden*, *bl.* 225 (5) —227.

Bl. 370. r. „ Het zalig gewest van WODAN." Schoon WAGEN., in zyne, ſedert uitgegeeven, *verbeteringen*, de aanhaalingen uit COLYN heeft doorgeſchrapt en BEKA in plaats geſteld,

(*p*) FREDEGAR, Chron., apud DU CHESNE, C. 45, *pag.* 749.

(*q*) Gesta DAGOBERTI I. apud DU CHESNE, *Tom.* I. Cap. 6 en 35.

(*r*) Zie Naleez. op WAG., alhier *bl.* 7-14.

ſteld, heeft hy egter 't verhaal van dat Geſchrift niet veranderd, 't geen, ook elders, wel eens plaats heeft (*s*). Dat Wodan, hier te Lande, even als verder in 't Noorden en in Hoogduitschland, geëerd wierdt (*t*), kan wel zyn: maar dat RADBOUD van hem zou gewaagd hebben, vinde ik, noch by de oudſte Schryvers; gelyk b. v. in 't leeven van LUDGER, of WULFRAN; noch by de laateren, als SIGEBERT VAN GEMBLOURS, STOKE en den aangehaalden BEKA. Ik hadt, voorheen, grond, om te hoopen, dat deeze ſtof, door den geleerden GHESQUIERE, nader zou zyn behandeld (*u*). Doch dit heeft tot heden geen plaats gehad.

De krygsroem van Koning RADBOUD ſchynt, by de Friezen en anderen, lang in wezen te zyn gebleeven: doch zyne daaden met fabelen verward. Men heeft nog een handſchrift der veertiende eeuw, houdende de *Geſchiedenis van Koning* RAMBOUD (zo heeft men den naam bedurven) *van Friesland*, en *Koning* BRIËNOR *van Deenemarken*, dien hy verhaald wierdt, overwonnen te hebben. Die Roman is geſchreeven, in de Franſche taal, doch nimmer, voor zo ver ik weet, uitgegeven. De geſchiedenis verliester niet by (*v*).

Bl. 389. r. 3. v. o. „ BONIFACIUS, kiesch op *Doopen*." 'Er is, door PEZIUS, uit een handſchrift der negende of tiende eeuw, een aan-

(*s*) Vergel. myn *Byvoegs.* ae St. *bl.* 60. op WAGEN. 2e. D. *bl.* 143. l. r.

(*t*) Vita COLUMBANI apud du Chesne. *Tom* I. *fol.* 566.

(*u*) Zie myne Byvoegſ. op WAGEN., I. St., *bl.* 91. conf. et GHESQUIERII notas ad Acta S S., Tom V, *pag.* 130 §9.

(*v*) MELANGES d'une grande Biblioth. *Tom* D. *pag.* 118. Vergel. WAG. bl. 476. Vergel. Frieſche Wetten, gedrukt by CHALMOT; *bl.* 103.

aanſpraak in 't licht gegeven van BONIFACIUS tot de pas Gedoopten, na dat zy de heidenſche afgoderyen afgezwoǫren hadden (*w*).

Bl. 404. r. 10. „*Opſtand* onder de *Saxers*." GRIFFO, halve Broeder van PIPYN, hadt de wapenen tegen deezen Vorst opgevat, en was naar de Saxers gevlugt. PIPYN rukte, daar op, in Noord-Zwaben, of dat gedeelte van Saxe, dat door de Sueven was ingenomen (*x*), bragt het; zo als ook verder een zeer groot deel van Saxen-land; te onder, verwoeste het, veele dagen lang, te vuur en te zwaard en brak de Kaſteelen af. Eindelyk trok GRIFFO hem tegen, aan de Rivier de Okker, by de Stad Wolffenbuttel: doch de Saxers, in plaats van te vegten, verdroegen zig met PIPYN, en GRIFFO vloodt naar Beieren (*y*). Ik teekene dit aan, om dat BONIFACIUS 'er in gemengd was, en, in 't begin, de zyde van GRIFFO ſchynt gekoozen te hebben (*z*).

Bl. 414. r. 3. „Zevenhonderd vier en vyftig." Sommigen agten, dat de moord van BONIFACIUS; waar van hier gewaagd wordt; eerst in 't volgend jaar, is voorgevallen (*a*). TE WATER.

Bl. 424. (7). r. 6. v. o. „*Onze Chronyken* hebben den *gewaanden* TURPINUS veel te ligtvaardiglyk *gevolgd*." Dit Verdigt-

(*w*) PEZIUS Theſaur. Anecdot. *Tom* 4. P. 2, *fol.* 4.
(*x*) WAGEN. alhier *bl.* 325. en Byv, *bl.* 80.
(*y*) Annales Metens., *Fuldens.* et *Bertinian.*, ad ann. 748. Zie ook MASCOU, *l. c* Tom 2., *bl.* 782 en 820.
(*z*) BONIFAC. Epist. XVI.
(*a*) Vergel. Charterboek van Friesl. I D. *bl.* 48. KLUIT, Hiſt. crit. Holl., Tom 1. P. 1, *pag.* 11 (21).

digtzel; waar van ik reeds ſprak; wordt geagt, omtrend de elfde eeuwe, geſchreeven te zyn (*b*). MAERLANT, die van de dertiende was, is de eerſte onder de onzen, die hem reeds volgt, in zyn onuitgegeeven gedeelte van den Spiegel Hiſtoriaal. Zie de plaats hier onder (*c*).

Bl. 427. r. 19. „ *Ripuarie*, tuſſchen den *Ryn* en de *Maze*." Verſtaa den Neder Ryn by Keulen: welke, daarom, de Hoofdſtad van Ripuarie gezegd wordt (*d*).

Bl. 433. r. 12. „ Opgeworpen' *Sterkten*." Een oud Schryver noemt ze *Kasteelen*, die, uit hout en aarde, te ſamen geſteld waren (*e*).

NALEEZINGEN OP HET II. DEEL.

Bl. 6. r. 13. „ Dat men *Gebeden in alle taalen doen mogt*: 't welk — van *byzondere Gebeden ſchynt te moeten verſtaan worden*." Ik twyfele, of dit laatſte doorgaat. In 't jaar 814, wierdt den Biſchoppen gelast, in 't Doersch Romeinsch, of ook in 't *Duitsch* (*The*

(*b*) Zie hier, *bl.* 99, en SAXE Onomast., *Tom* 2. *pag.* 307.
(*c*) Spieg. Hiſtor. 4 *Part.* B. 1. *Cap.* 28. Mſ.

„ *Te Bellyn zo zyn begraven*
„ Eerlieke met groter hauen
„ Van Gereven die goede OLIVIER
„ Een ſtout Ridder en een fier
„ *En Coninc* GONDEBANT *de Wigant*
„ *Die Coninc was in Vrieſtant.*

(*d*) MASCOU Geſch. der Teutſch., *Tom* 2. II B. 34.
(*e*) Annal. Loiſel., ad ann. 789.

(*Lingua Theotisca*), te prediken (*f*). LUPUS, II. Deel. Abt van Ferrare, zondt eenige jonge Edelen en Geestelijken naar den Abt van Pruim, om hun Duitsch te leeren: oordeelende, dat de noodwendigheid dier taale slegts aan Botterikken onbekend was. Ook liet hy zig niet afschrikken door zulken, die vermeenden, dat hy 'er te veel mede op hadt (*g*). Met dat al, was het Duitsch der Oost-Franken (want deezen behielden de moedersprake, terwyl de West-Franken dezelve met de Romeinsche taale vermengden, uit welke vermenging de tegenwoordige Fransche gebooren is), nog in de agtste en negende eeuwe, zeer ruuw (*h*). 't Is opmerklyk, dat, gelyk 't Latyn de meest gewoone taal van de Kerk, van den Staat en, deels, van 't Hof was (*i*), zo ook de Duitschers nog in de negende eeuwe, gewoon waren, zig zelven *Barbaaren*, en hunne eigene Taal en Gedigten *Barbaarsche*, te noemen (*k*).

Bl. 7. r. 14. „ Onder de *Frankische Koningen* van den *eersten en tweeden Stam*, *begon de Koophandel en Zeevaart merklyk toetenemen.*" Zy zoude al, in Wyk te Duurstede, in de zevende eeuwe gebloeid hebben, volgens onzen treflyken Schryver. Doch ik heb reeds aangeteekend, dat eene zeer kundige pen dit, voldoende, wederlegd heeft.

(*f*) Concil. Turon, ad annum 813.
(*g*) LUPI Epist. 41 et 93. Apud. DU CHESNE, *p.* 764 et 773.
(*h*) DU CANGE, voce *Barbarus*.
(*i*) VERDII Hist. Comit. Flandr. *Tom.* 178. *pag.* 49—61.
(*k*) De Vita C. M., *Cap.* 29. ubi M. SMINGEL.

II. Deel. heeft (*l*). Dat egter Duurſtede, in de agtſte eeuw, voor een Handelplaats bekend was, blykt, uit een charter, door KAREL DEN GROOTEN, ten jaare 779, gegeeven, in het welke *Dorſtad*, *Trajectum* en *Neomagum*, als zodanigen, by den anderen worden opgenoemd (*m*) en, myns bedunkens, *Duurſtad*, *Utrecht* en *Nieuwmegen* beteekenen. Want, niet tegenſtaande, in dat Charter, ook van Steden en Havens in *West-Frankryk* geſproken wordt, herinner ik my niet, dat iemand, zelfs niet de uitmuntende VALESIUS, in *dat* Gewest, van een *Dorſtad* of *Trajectum* gewaagt, daar, binnen *onze* Landen, *Utrecht* en *Duurſtede*, als by een gelegen, in tegendeel, te meermaalen voorkoomen (*n*). Ook weet men, dat Nieuwmegen; reeds bekend op de *Peutingeriaanſche* Reiskaart; in de nabuurſchap van beide deeze Plaatſen lag: hoe zeer my niet onbewust is, dat de naam van *Neomagum*, op zig zelve, aan eenige Steden in *Frankryk* gegeeven wierdt (*o*). Hoe het zy, en ſchoon, voor 't overige, *Duurſtede* niet, voor de agtſte eeuwe, voorkoome, blykt egter, dat de Friezen, in de zevende en wel onder de Koningen DAGOBERT *den Eerſten* en CLOVIS *den Tweeden*, op West-Frankryk handelden, jaarlyks zig naar

(*l*) WAGEN. Vaderl. Hiſt. Ie D., *bl.* 338. en Byvoegſ. Ie St. *bl.* 82.

(*m*) *Aſtronymus*, in Vita Ludovici Pii, apud FABER, in Corp. Hiſt. Franc. *Tom.*, 2. *p.* 446. ook BONDAM, Charterb. van Gelderl., Ie St. *bl.* 5 en 6.

(*n*) Annal. Bertin, ad ann. 834.

(*o*) VALES, Notit. Gall., voce *Noviomagus*.

naar de beroemde Markt, of Kermis, van *St. Denis* begaaven en, zo in als omſtreeks Parys en verders ten plattenlande, hunne waaren aan den man hielpen, wynen op kogten en, van daar, herwaarts vervoerden (*p*). Ik vinde, dat het *Zelbarnen*, of Zoutſtooken, reeds onder de Frankiſche Koningen van den tweeden ſtam, op de Zeeplaatzen, in Vlaandere en, denkelyk, ook hier te Lande, in zwang (*q*) was: doch ik weet niet, of 'er buitenlandschen handel in gedreeven wierdt. II. Deel.

Bl. 12. r. 3. v. o. „ Zo *leest men* van „ een *Graaf* van *Walcheren*." Men leest dus, in *Latyn*, op de, by WAGENAAR aangehaalde, plaats, zo egter, dat men er 't woord *Comes*, niet *Grafio*, gebruikt. Dit laatſte woord weet ik niet, in die taal, ergens, in de beteekenis van Gezag voerder over een Landſchap, ontmoet te hebben: ook duidt, myns oordeels, het woord *Graaven* en, in 't bastaard Latyn, dat van *Grafiones*, oorſpronglyk mindere Luiden aan, dan de *Comites*: van welken zij zelfs, wel eens, worden onderſcheiden. (*r*) Doch 't onderzoek hier van zou my te ver heen voeren (*s*).

Bl. 16. r. 14. „ De *byzondere Natien, volgens derzelver byzondere wetten en gebruiken, te regeeren.*" Aan deezen Staatsregel heeft men te danken, dat zo veele oude ge-

(*p*) DOUBLET, Hiſt. de l'Abbaye de S DENIS; *pag.* 694.
(*q*) Capit. Ludov Pii apud BALUZ, T. I. *p.* 776 et II., *p.* 1189. GEORG. Corps. Jur. germ. antiq. *pag.* 1369.
(*r*) DOUBLET, *l. c. pag* 694. „ *Ducibus, Comitibus, Grafionibus*," vid. et *pag.* 680.
(*s*) SPELMAN, in Gloſſar., voce *Grafio* VERDIUS, Diſſert. *Quis Comes?* in Hiſtor. Comit. Flandr., *Tom.* I. *Cap.* 9. *p.* 1.

II. Deel. gebruiken der Batavieren en andere Germaanen, ſedert TACITUS, tot onzen tyd, zyn bekend gebleeven.

Bl. 17. r. 1. „ *Solidi* — twaalf *Denarii* waardig." De waardy der *Solidi* verſchilde (*u*). 't Is duidlyk te zien, dat ons bastaard woord *Soldy* van daar afſtamme. De Franken; ſchoon zy 't leeven van een' Romein zelven ſlegts op de helft van dat eens Saliſchen Franks, en veel minder dan dat van een Fries, waardeerden; (gelyk men, terſtond, uit WAGENAAR zal konnen beſluiten (*t*);) behielden, niet te min, den naam en het gewigt der Romeinſche, gouden, munten, en gaven denzelven naam daar na, ook aan zilveren. 't Gewigt der gouden *Solidi* verminderde, ten tyde van KAREL DEN GROOTEN, naar 't ſchynt. Voor zynen tyd, hieldt zodanig een *Solidus* wel *veertig* zilveren *Denarii*. De onder aangehaalde Schryvers verdienen hierop te worden ingezien (*v*).

Bl. 25. r. 8. v. o. „ *Belasting*, op de *bezittingen* van *byzondere Perſonen*, of *ſchatting*, op *ganſche Gewesten* gelegd, was een *voornaame tak* van de *inkomſten* der *Frankiſche Vorſten*." De zaak is zo, mits men, door de bovengemelde Perſonen en Inwoonders der Gewesten geene, anderen verſtaa, dan die tot 's Konings domeinen behoorden. Van deezen hefte de Koning lasten, als behoorende tot zyn eigen goed. De plaatſen,

(*t*) WAGEN. alhier *bl.* 18.
(*u*) MASCOU, *l. c.* 2 D., *bl.* 328 et 329.
(*v*) LE BLANC, Traité Hiſtor. des Monoyes de France, *pag.* 37. ECCARD, ad Leg. Salic. *p.* 11, 14, 184.

ſen, door onzen WAGENAAR, op de vol- II. DEEL.
gende bladzyde, uit de Frankiſche Wetten, aangehaald, bevestigen dit. De vrye Franken, ja ook de vrye Luiden onder de Saxers en Friezen, hadden hier niet mede te doen; na dat zy van alle ſchattingen, behalven de tienden aan de geestlykheid, ontheeven waren geworden (*w*). Het trekken ten oorloge, of het afkoopen van dien, bleef alleenlyk ten hunnen laste. Duidlyk is dit, na onze treflyken Schryver, door anderen, getoond. Ik kan beſtaan, met 'er my op te beroepen (*x*). Ik ſpreek egter alleenlyk van de Wet, niet van inbreuken op dezelve. Tot dit laatſte behoort het geval, in den tekst; onder de letter (*r*); uit GREGORIUS VAN TOURS, aangehaald. Koning CHILPERIK; met regt, de NERO van Frankryk gezegd (*y*); belaſtte de *vrye* Luiden met eene ſchatting op hunne goederen en Slaaven. 't Gevolg was, dat zy het 't Land verlieten, en men eenige Uitvoerders van 's Vorſten bevelen dood ſloeg: die, ſedert, met blaaken en branden, wraak nam (*z*).

Bl. 30. r. 11 „*Al vroeg — beden gedaan.*" Men noemt, zeker op dien grond, in een charter der veertiende eeuwe, de jaarbede en heirvaart „ *'s Graaven oudſte regt* (*a*)."

Bl.

(*w*) WAGEN. Ie D. *bl.* 443.

(*x*) MONTESQUIEU, Esprit des Loix, *Tom.* 3. *Chap.* 12-16. *pag.* 312 —— 323. Conf. KLUIT, Primæ Lineæ, *Cap.* 5. *p.* 22. § 169, 170. *p.* 26. § 190 et 191. *pag.* 127. § 815, 822.

(*y*) VELLY, Hiſt. de France, *Tom.* I. *pag.* 122.

(*z*) Conf. Gesta Reg. Francor., *Cap.* 34. apud DU CHESNE, *Tom.* I. *pag.* 712.

(*a*) MIER. Gr. Charterb. 2 D. *bl.* 671. *col.* 2. vergel. HERREMAN over de Beden, *bl.* 193. § 24.

II. DEEL. Bl. 35. r. 5. v. o. „ GODEFRID, Koning der Deenen, maakte, in *'t jaar agthonderd en zeven* ——, *toebereidſels*, om *de Abodriten — te beoorlogen*" De oneenigheden met de Deenen zyn, reeds vroeger, begonnen. Zy ſchynen de *Noormannen*, die, reeds ten jaare agthonderd, op den Galliſchen Oceaan ſtroopten, en tegen wien KAREL de GROOTE zig, mede ter zee, wapende (*b*). Ten jaare 804. was hy, werklyk, met zyne Vloot en Ruitery op de Saxiſche Grenzen gekoomen. In dat zelfde jaar, als men gezien heeft; wierden de Saxers met den Keizer bevredigd en toen, is, denklyk, ook met GODEFRID een verbond getroffen, en hy naar zyn Land geweeken (*c*). Doch, in 't volgend jaar, kwam hy te rug, en ſchynt toen den oorlog doorgezet te hebben, van welken onze Schryver hier ſpreekt. Ik agte, dat de verplaatſing der over Elbiſche en Wigmodiſche Saxers (van welken ook eenigen tot GODEFRID gevlugt waren) uit hun Land, als mede het derwaarts voeren der Abodriten en, eindlyk, het misnoegen, van de Franken of hunnen aanhang zo na by zig te hebben, de oorzaaken waren van den Deenſchen inval (*d*).

Bl. 36. r. 6. v. o. „ Zekere *Deenſche* Koopſtad, *Reric*, genaamd." GODEFRID verwoes-

(*b*) Poëta Saxo ad ann. 800; Conf. Capitul. C. M. ann. 802; apud BALUZ. *Tom.* I. *fol* 377. § 14 et 5.
(*c*) EGINHARDI, Annal. ad ann. 804.
(*d*) Annales Loiſell. ad ann. 804, 805. apud DU CHESNE, *Tom.* 2.

woeste die Stad, eêr hy, uit Saxe, naar zyn Land keerde (*e*). Zy lag dan in *Saxe*, niet in *Denemarke*. II. Deel.

Bl. 37. o. r. „ De *Vesting*, of *Stad*." Naar gewoonte, drukt WAGENAAR zig voorzigtiglyk uit. 't Latynſche woord kan beiden die betekenisſen dulden. Uit den ſamenhang blykt evenwel, dat het, hier, oorſpronglyk, eene Vesting, Slot of *Burg* was (*f*).

Bl. 49. r. 1. „ HERIOLD — RORICK." 't Is denklyk, dat zy dezelfden zyn, die, by de Deenen, HARALD en ERIK genoemd worden (*g*).

Bl. 52. r. 12. „ Hier" (in Wyk te Duurſtede) „ bloeide, thans, de Koophandel." Zie myn aangeteekende op WAGENAAR, alhier, *bl.* 113 en 114.

Bl. 56. r. 4. „ De *Zeekusten* werden *alomme bewaakt*." Dit was te noodiger, wyl, om deezen tyd, in Vlaandere en andere, aan Zee gelegene, Plaatſen, eene ſaamenzweering van Slaaven, tegen hunne Heeren,

(*e*) Annal Loiſell. *l. c.* ann. 808.

(*f*) In 't Latyn ſtaat *Civitas*, en het *Chronicon Moiſiacenſe* geeft het, op 't jaar 810., den naam van *Eſſeveldoburg*. Ook heeten aldaar, (ad ann. 808.) *Civitates*, die, elders, *Caſtella*, by ons *Burgen*, gezegd worden: even als, by RABAN. MAUR., *Civis* verklaard worden door *Purc-Luit.*, en *Oppidum*, door *Caſtellum*, 't geen ons een begrip doet krygen van de *Caſtellorum Oppidani*, by FRODOARD, Chron., ad ann. 924. apud DU CHESNE, *Tom.* 2. *pag.* 596, 601. Over den naam, aart en oorſprong der *Burgen*, verdient te worden ingezien den, reeds door my aangehaalden, KNIGGE, de *Natura et indole Caſtror. in Germania*, § 10 — 21. *p.* 15—32. Zie ook myn aangeteek. in de Byvoegſ. op WAGEN., 2 St. *bl.* 10 (*d*); *bl.* 58 (*b*) en *bl.* 72.

(*g*) LUDEWIG, Reliqq. MSS. *Tom.* 9. *pag.* 34.

II. Deel. ren, was uitgebórſten. Keizer LODEWYK beval den Eigenaaren, dezelven te bedwingen, en verwees zulken, die hier geene moeite toe doen wilden, in eene boete van zestig *Solidi*. (*k*). Ik weet niet, of dit het voorſpel was, van 't geen, onder LOTHARIUS, gebeurde; toen, eindelyk, eenige Saxiſche Slaaven hunne Heeren uit het Land jaagden: zo als ik, voorheen, heb aangeteekend (*i*).

Bl. 70. r. 17. „ *Frieſche* Kooplieden hadden zig — binnen Duurſtede begeven." De Bertiniaanſche Jaarboeken zeggen, dat niet ſlegts Duurſtede geplonderd wierdt, maar ook zeker Vlek (*Villa*), *Nonnodoca* genoemd, werwaarts de Frieſen gevlugt waren. Men vindt die plaats nergens anders, en een zeer kundig man heeft, myns oordeels, 't bedorvene van die leezing zeer wel aangetoond (*k*).

Bl. 71. r. 14. „ De meesten van onze latere Kronyken — plaatſen, — *in 't jaar* 863, het *begin van het Graafſchap van Holland*. Ik vinde dit jaartal ook by MAERLANT (*l*), met woorden, die veel van STORE hebben: misſchien haalden zij beiden eenen en denzelfden ouderen Schrijver voor zig.

Bl.

(*k*) Capitul. Reg. Francor, apud BALUZ. *Tom.* 1, Pag. 776. et Georg. *pag* 1369

(*i*) Byvoegſ. op WAGEN. 2 St. *bl.* 24.

(*k*) DE RHOER. Disquiſit. de Dore ſtado Batavor. In Verhandel. van 't Zeeuwsch Genootſchap. V. D. *bl.* 344.

(*l*) SPIEG. Hiſtor. MS. *bl.* 220. Vſo. Col. 3.

Bl. 113. r. 9. „ Graaf DIRK heeft, — te Egmond, een *houten Kerk* — doen *ſtigten.*" Oude geſchriften leeren, dat men, lang te vooren, ter eere, en by het Graf, van ADELBERT, eene Kerk gebouwd hadt, maar dat zij, telkens, door de Noormannen verwoest was geworden, waarop Graaf DIRK de I., 'er nu een nieuw gebouw deedt zetten en, aldaar, het Lyk van ADELBERT overbrengen. II. Deel.

Dit *ſtigten* dan van onzen Graave was, eigenlyk, *herſtigten*, en gelyk 'er, toen, geene Kerken waren zonder goed, en de Egmondſche, aan DIRK, by het charter van Koning KAREL, gegeeven wierdt, „*met al wat 'er geregtelyk toebehoorde*" (*m*), heeft men, mynes oordeels, zeer wel begreepen, dat men, door die woorden, de oude bezittingen der Kerke van ADELBERT verſtaan moet, en dat er niets meer, bij deeze gifte, aan DIRK geſchonken wierdt (*n*). Dat, voor 't overige, onze vroegſte Kerken, zo wel als ſommige muuren van Steden, hier te Lande, van hout waren, is, bij den onderſtaanden Schrijver, breder aangetoond (*o*).

Bl.

(*m*) WAGEN. alhier, *bl.* 109.
(*n*) Vid KLUIT, ad Chron. Egmundan. *pag.* 20. (57.)
(*o*) CANNEGIET. in Monum. Dodenwerd. *Cap* X *p.* 267, 268. Dat DIRK *de Tweede* de Kerk enz. van *ſteen* herbouwde, is bekend en leert onze WAGEN., *bl.* 116. Doch ik gevraage er van, om dat my, in de *monum. inedit.*, VAN FELLERUS, *Tom.* I. *pag.* 57., et *pag.* 141., een plaats voorkomt, uit een Latynſche Kronyk van zekeren EGGERARD, die, met dezelfde woorden, als onze oudſte Latynſche Egmonder Chronyk, deeze zaak opgeeft: ja dit doet hy ook, op andere plaatſen. De Schriften van dien EGGERARD zyn verloo-

II. DEEL. Bl. 137. r. 11. „ *Na deeze, heeft men hier, geene invallen der Noormannen meêr vernomen.*" De Frieſche Jaarboeken ſpreeken nog van éénen inval, ten jaare 1305. aan de Lauwers, alwaar de Noormannen, door REINIER CAMMINGA, zouden geſlaagen zyn: doch men kan voor de zekerheid van dien niet inſtaan (*p*). Uit een Stuk der twaalfde eeuw, blykt, dat de Noormannen, toen, even als de overige Deenen, Saxers en andere Volkeren, op Utrecht handelden, maar dat zy, ſints lange, van TOLLEN vrij geweest waren. 't Kan zyn, dat dit gunſtbewys zynen oorſprong ontleend hebbe, uit het ontzag, 't geen men, oudtyds, voor dit, zo gedugt, Volk, hier te Lande, plagt te hebben (*q*)

Bl. 142. r. 11. „ ADELBOLD, die van eenen *oorlogzugtigen aart* was." Voor 't overige, was hy een man van ongemeene geleerdheid, voor deeze tyden. Hy ſchreef, behalven 't Leeven van Keizer HENDRIK en

looren geraakt. *Vid.* VON SEELEN, Selecta Litter., *pag.* 86. (*a*). Hy hadt over de Saxiſche zaaken geſchreeven, en wordt, op de jaaren 1112-1118, aangehaald door HELMOLD, (in *Chron. Slavor. Cap.* 40. *p.* § *m.* 39.). Deeze laatſte heeft tot het jaar 1169. zyn Chronyk vervolgd, en wordt, doorgaands, geſteld, ook omſtreeks dien tyd, overleden te zyn, (FABRIC, Biblioth. Med. ævi, *Tom.* 3. *p.* 593. SAXE, Onomaſtic. litterar. *Tom.* 2. *pag.* 257.) Ik zou dus haast beſluiten, dat onze Egmonder Chronyk; die tot 1206 loopt; deezen EGGEHARD hadt uitgeſchreeven, indien ik niet zag, dat EGGEHARD nog ſchreef in het jaar 1187. Vid. FELLER, *l. c. p.* 178. Dit doet my ſtaan, en vermoeden, of ook deeze aanhaaling by HELMOLD van eene latere hand zy? gelyk het zeker is, dat zyne handſchriften, op meêr plaatſen, verſchillen Vid. SEELEN, *l. c.*, *num.* 5)

(*p*). EMMIUS Rer. Friſicar. *Lib.* 13. *fol.* 188. F. SJOERDS, Frieſch. Jaarb. 3 D. *bl.* 224.

(*q*) MIRR. Charterb. 1e D. *bl.* 87.

en eenige andere Werken, ook eene Verhandeling over de wyze, hoe de dikte der Sphere te vinden, en zondt ze aan Paus SYLVESTER *den Tweeden*, met wien hy, over de Wiskunde, te meêrmaalen, briefwisſelde. Beide deeze ſtukken zyn, in deeze eeuwe, uitgegeeven (*r*). II. DEEL.

Bl. 150. r. 12. „ SIFRID, of SIKKO." Met reden agt men 't laatſte naamwoord ſlegts eene verkorting van 't eerſte te zyn (*s*). In een' der beste Schryvers van de elfde eeuwe, vindt men, op 't jaar 1017, hoé, ten dien tyde, een *magtig*, *ryk* en *zeer dapper Man*, SIKKO genaamd, zig onder de Hulpbenden bevonde van POPPO, Aartsbisſchop van Trier, die door zekeren, zynen Mededinger naar dat Stift, ADELBERT van Luxemburg, Proost van S. PAULINUS te Trier, zeer veel last leedt, tot, eindelijk, SIKKO hem daar van verloste. Dees, naamenlyk, zig de vriend van ADELBERT gevoelsd hebbende, vondt middel, om dertig Aamen of Vaten (zó het heette met Wyn, maar in ieder van welken, een gewapend man gekuipt was) door zestig uitgelezene krygslieden, in gewoonlyke kleeding * vermomd, en welker zwaarden mede in 't vaatwerk verborgen waren, binnen 't Slot, van ADELBERT te doen draagen, en hem, in perſoon, ten geſchenke aan te bieden.

* *Plebeja veste amicti.*

De

(*r*) Apud LEIBN. Rer. Brunsvic. Script. *Tom.*, I. *pag* 431. et PEZIUM, Thesaur. Anecdot., *Tom.* 3. *p.* 2. *pag.* 83—86. nec non, *l. c.*, Præfat. *pag.* 8.

(*s*) KLUIT, Hiſt. Crit., *pag.* 38 (2).

II. Deel. De Proost, zonder argwaan, op 't Voorplein van zijn Slot koomende, om deeze gift te aanvaarden, sloegen de Draagers, op een gegeeven sein, eensklaps, de Vaten aan stukken en, hun geweer grijpende, terwijl de ingeslootenen te gelyk opstooven, vielen zij, regts en links, op de verbaasde bystanders aan en bragten wel haast Adelbert, en de meesten der zynen, om hals: waar na ook 't Kasteel geslegt wierdt (*t*). Ik weete niet, of dit geval betreklyk zy tot onzen Sikko: doch ik zie, dat Scriverius, één der beste Opbouwers onzer Historie, dit niet onwaarschynlyk geägt heeft; byzonderlyk wyl Sikko's leeftyd met het zelve volkoomenlyk strookt (*u*). Ook heb ik, voorheen, reeds opgemerkt, dat Sikko, by een' anderen, zeer ouden, Schryver, als een streng (*v*) krygsman voorkomt. Voeg hier by dat Hij en zyn Broeder Dirk de Derde; als, na doode van Arnoud, vermoedelyke Erfgenaamen van hunnen vaderlyken Oom, Egbert, Aartsbisschop van Trier; veelligt eenige goederen in, en dus byzondere betrekking tot, het Trierſche konnen gehad hebben. Om niet te zeggen; dat Poppo een Friesche naam, en dus de Aartsbisschop Poppo, misschien, mede van Sikko's maagschap of Friesche bekenden kan geweest zijn. Bl.

(*t*) Vita Meinwerci, *Cap.* 41. apud Leibnit., Scriptor. Brunsvicens, *Tom.* I. *pag.* 542 et 543.

(*u*) Scriverius, Beschryv. van Holl. Zeel. enz. *bl.* 64. dien ik nu ook zie, in Sikko's Graffschrift, voor het woord *atratum*, *aulam* geleezen te hebben: welke leezing my ook de beste is toegeschenen, in myn Byvoegs. op Wagen. 2 D. *bl.* 63 (*p*).

(*v*) Byvoegs. op Wagen. 2 St. *bl.* 62.

Bl. 166. r. 5. „ *In 't jaar* 1050, liet de Keizer zig — met hem verzoenen. *Sedert behielt hy 's Keizers gunst, tot zynen dood toe.*" LAMBERTUS *van Schafnaburg*, hier aangehaald, spreekt wel van die verzoening, op 't jaar 1050, (*w*) doch, zo uit hem, als uit andere oude Schryvers, blykt, dat GODEFRID; nu met de Weduwe des Markgraave van Lombardye, zonder 's Keizers voorkennis, gehuuwd; by dien Vorst, zeer in 't oog liep, die zyne wederspannigheid vreesde en hem, daarom, zyne Gemalin ontvoerde, in 't jaar 1054. Dit laatste zou ik, ondertusschen, voor de reden houden, om welke GODEFRID zig met BOUDEWYN, Graave van Vlaandere, op nieuw verbondt tegen den Keizer, en een inval in Neder-Lotheringe deedt, die, ten jaare 1057, van eene eindlyke verzoening gevolgd wierdt (*x*). II. DEEL.

Bl. 167. r. 5. v. o. „ EGBERT, Markgraave van Brandenburg." Ik vinde deezen; die ook, by WAGENAAR, *bl.* 164. r. 4. en *bl.* 169. r. 10. v. o., voorkomt; noch by den, hier aangehaalden, CONTRACTUS, noch by eenigen anderen der oudste Schryvers.

Bl. 175. r. 8. „ *'t Land*, tusschen de *Schelde* en de *Dender*." 't Is aanmerklyk; dat men deeze Streek ook *Braband*, by een' zeer ouden Schryver, genoemd vindt (*z*).

Bl.

(*w*) LAMB. SCHAFNAB. ad ann. 1050.

(*x*) LAMB. SCHAFNAB. ad ann. 1054. SIGISB. GEMBLAC. ad ann. 1053 et 1057. Conf. MEJERI Annal. Flandr. p. 24 et 25. BUTKENS Troph. Brab. *Tom.* I *p.* 81.

(*y*) Zie Naleezing op *bl.* 193. r. 5. v. o.

(*z*) *Anonymus* in Flandr. Genef. Cap. 12 et 14. *pag.* 12 et 14 (*l*). ubi PAQUOT. Conf. MEJERUS, Annal. Fl. *p.*

II. DEEL. Bl. ; 93. r. 5. v. o. „ EGBERT de II., Zoon en opvolger van EGBERT, *Markgraave van Brandenburg, dien wy, een en andermaal, tegen de Hollandſche Graaven, hebben zien te velde trekken.*" In de Brandenburgſche Hiſtorie, is my, geen Markgraaf EGBERT bekend. (*a*) EGBERT de II, die, by onzen treflyken Schryver, (bladzyde 194. r. 2.) gezegd wordt, aan 't hoofd der *Saxers*, de wapenen te hebben opgevat, was een zeer bekende *Saxiſche* Graaf, Heer van *Brunswyk*, en Markgraaf van *Misnie*, gelyk zyn Vader, EGBERT *de* I.; die hem, by GERTRUID, Dogter van den Vlaamſchen Graave, BOUDEWYN *met den Baard*, hadt gewonnen; mede geweest was (*b*). 't Woord *Brandenburg* is dan, hier, ten opzigte van EGBERT den II., misſchien, uit dat van *Brunswyk* bedorven. Ik zeg van EGBERT den II.: want, of EGBERT de I., waarlyk, in de Nederlandſche onëenigheden deel gehad hebbe, is bij my, ten eenenmaale, onzeker, om dat de oudſte Schryvers van geenen EGBERT gewagen (*c*). Vergelyk mijne *Naleezing* op *bl.* 167. r. 5. v. o.

Bl. 194. r. 16. „ Biſchop KOENRAAD — *be-*

(*a*) l'Art de Verif. les Dates, *fol.* 459.
(*b*) EGCARD, Hiſt. Genealog. primor. Misn. Marchion., C. 3 et 5. *p.* 381—385.
(*c*) Conf. KLUIT, Hiſt. Crit. *p.* 49 (59). nec non. in *Excurſu* VIII., *l. c. Tom.* I. P. 2. *pag.* 396.

— *bekwam* het *Graafſchap van Stavere.*" II. Deel.
't Wierdt hem, niet in *leen*, maar zelfs in *eigendom*, geſchonken (*d*), 't Is my, uit een zeer oud geſchrift, gebleeken, dat de Markgraaf EGBERT eenige Wetten aan dit Frieſche Gewest hadt gegeeven (*e*).

Bl. 209. r. 3. v. o. „ Graaf FLORIS — liet zig tot een *Verbond* beweegen —, *voor of in het jaar* 1108., *geſlooten.*" Men agt, dat FLORIS, reeds in 't jaar 1095, in oorlog met de Vlaamingen was; denklyk over 't Land bewesterſchelde; en dat hy ook, toen, met den Keizer was verbonden. In 't jaar 1102., ontſtondt weder een oorlog, tusſchen dien Vorst en den Vlaamſchen Graave ROBERT, die, eindelyk, verpligt wierdt vrede te maaken en den Keizer, ook nopens dat Gewest (*f*), hulde te doen: zynde het my, uit den aart der zaake, niet onwaarſchynlyk, dat ook onze FLORIS hier in gemengd zal geweest zyn, even als in 't geval, waar van WAGENAAR, hier, gewaagt (*g*).

Bl. 231. r. 2. v. o. „ *Obodriten* —, *uit hun Land*, omtrend de *Elve gelegen*, *verdreeven.*" Deeze Luiden; in welker Land, zig, nu, eenige Hollanders, Zeeuwen en anderen hadden ter nedergezet; waren dezelfde, die, voorheen, in ſtede der weggevoer-

(*d*) MIER. Groot Charterb. Ie D. *bl.* 70. *col.* 1.
(*e*) Regist. E. Ia 12. *bl.* 13. MS. van de Holl. Leenkam.
(*f*) KLUIT, Hiſt. Crit., *Tom.* I. P. 2. *pag.* 198.
(*g*) Vid. PAUL. in *Diſſert. inaug.* de orig. nexus feudal. Flandr. inter et Zeland., *pag.* 17 et 18. KLUIT de nexu Flandr. inter et Zeland., in Hiſt. Crit., *Tom.* I. P. 2. *p.* 197—201.

II. DEEL. voerde Saxers, door KAREL DEN GROOTEN, aldaar geplant waren (*i*).

Bl. 240. r. 2. „ *De Hollanders ſchynen toen reeds eenige Scheepsmagt gehad te hebben.*" 't Is te denken, dat de oude zugt, om ter Zee en ter Kaape te vaaren, hier, nimmer, geheel verſtorven geweest was. Zy bleef, ook in de middel-eeuwen, eigen aan alle de aan Zee liggende Volkeren, en byzonder aan zodanigen, die, als de onzen, buitenlandſchen koophandel dreeven (*k*). KAREL *den Grooten* zagen wy, in 't begin der negende eeuw, eene Vloot aan de Schelde bouwen. De Noorman RORUK rustede, in die zelve eeuwe, eene andere uit, in Friesland, met welke hy naar de Deenſche kust zeilde (*l*). In de elfde, deeden niet ſlegts de Vlamingers, onder ROBERT *den Fries*, eenen inval, te ſcheepe, in Gallicie, maar Graaf DIRK de V. van Holland zeilde, met de vereenigde Vloot van Normandie en Vlaandere, op die van Bisſchop WILLEM van Utrecht aan, en ſloegſe, in den mond der Merwe, (*m*). Als men hier by voegt de Zeeuwſche en Westerſcheldiſche oorlogen; in welken onze Graaven, mede reeds in de elfde eeuw, gewikkeld waren; valt het niet moeilyk te bevatten, dat

(*i*) WAGEN. Vad. Hiſt. I. D. *bl.* 240. II D. *bl.* 35 en 36. 44, 56.
(*k*) WAGEN. alhier, *bl.* 141.
(*l*) WAGEN. II. D. *bl.* 39 en 41. *bl.* 68.
(*m*) WAGEN. II. D. *bl.* 175, 187 en 188.

dat zy, ten tyde, van welken WAGENAAR, hier boven, ſpreekt; dat is, in de helft der twaalfde eeuw; reeds eenige Scheepsmagt hadden, mits men, door dezelve, geene vaste, maar zodanige, verſtaa, die; even als de Legers te Lande; by 't ontbranden eenes oorlogs uitgerust en, by 't maaken der vrede, weder afgedankt wierdt. Ik leeze dat, ten jaare 1122., de Kloosters van *St. Maarten* en *St. Marie*, te Utrecht, de regtsoefeninge over de Oorlogſchepen bekwaamen, die men, aldaar, ſchynt aan te duiden, toen, gewoonlyk, *Silinc*, genoemd te zyn geweest (*n*). II. DEEL.

Bl. 277. r. 10. „ *De oorzaak van deezen inval wordt niet gemeld.*" 't Is zeer denkelyk, dat zy geſprooten is, uit de weigering van onzen Graave, om den Vlaamſchen hulde te doen, nopens de leenen van Bewester-Schelde (*o*).

Bl.

(*n*) MATTHÆUS de-Nobilit. *pag.* 217. „ Omnis juſtitia „ ad illos perdneat, ſive in furnis," (ik leeze *fronis*) „ſive in „ aggeribus, ſive in *bellicis navibus*, quod vulgo *Silinc* vo„ cant." 't Betreklyk woordje *quod* ſtoot, zekerlyk, hier, in den zin en maakt dien duister: doch elk weet, hoe dit niet vreemd is, in 't flegt Latyn van dien tyd. Ik zou konnen denken, dat *Silinc* gezegd wierdt, voor *Seelinc*, ziende op 't gebruik der Schepen van oorloge ter *zee*; ten zy men begreepe, dat het dezelfde benaaming ware, als *Ciulen*, (*Kielen*) zo als de Schepen, met welken de Saxers, in de vyfde eeuwe, naar Britannie overſtaken, genoemd worden, en die GILDA, een zeer oud, Engelsch, Schryver verklaard door *longæ Naves*, d. i. *lange Schepen*. Op welke plaats de beroemde LEIBNITS aanteekent, dat men de Oorlogſchepen op den Donau, nog in zynen tyd, *Zeilen* noemde, om hunne lengte. (LEIBN. Scriptt. Brunsvic. *Tom.* I. *pag.* 31 (*b*).

(*o*) PAULUS de Origine nexus feudal. Flandr. Inter et Zeeland. § 1. *pag.* 51 et 52. KLUIT, Hiſt. Crit. Holl., *Tom.* I. P. I. *pag.* 156.

II. Deel. Bl. 277. r. 15. „ *Open brief des jaars* 1195." Waarſchynlyker is deeze brief, ten jaare 1193, gegeeven (*p*).

Bl. 279. r. 14. „ Willem hieldt ſtand." En zulks te midden eener ondiepte van het Water, de *Reken* genoemd, 't geen men, zeer wel, heeft aangemerkt, oudtyds, eene Grensſcheiding, tuſſchen Holland en West-Friesland, geweest te zyn (*q*). Dit gevegt hadt wel iets van 't geen de Romeinen, voorheen, *eene ſoort van Scheepſtryd* noemden (*r*).

Bl. 284. r. 2. „ Graaf Otto gaf hem (Willem van Holland) — Aleid ter Vrouwe, *met welke hy naar Friesland keerde.*" Sommigen denken, dat hy haar, te Stavere op de Veluwe, trouwde (*s*): maar de oudſte Hollandſche Chronyk; wiens Schryver deezen tyd beleefde; getuigt, dat Aleid, na Willems komst en inhuldiging in Oost-Friesland, derwaarts gebragt en 't huuwlyksfeest, te Stavere, gevierd wierdt. Dit Stavere dan was niet het *Gelderſche*, maar het *Frieſche*, en bevestigt het gezegde, dat Willem, ook in dit deel van Friesland, te gebieden hadt (*t*).

Bl.

(*p*) Kluit. *l. c. Tom.* I. P. I. *pag.* 157 et 158.
(*q*) Huidecop. op Stoke, Ie D. *bl.* 454 en 455.
(*r*) Zie myne Naleez. *bl.* 52. op Wagen. Ie D. *bl.* 199. r. 16. en de Beſchryving van 't gevegt, tuſſchen Biſſchop Otto en de Drentenaars, in een Moeras, omtrend Koeverde, by Wagen. II. D., *bl.* 364 en 365.
(*s*) Pontanus, Hiſt. Geldr.
(*t*) Chron. Egmond, *Tom.* 2. P. 1. *pag.* 396. ubi Kluit.

Bl. 290. r. 3. „Graaf DIRK —— *belegerde 's Hertogenbosch.*" Eerst, trok hy op Tiel en ſtak den brand in die Stad (*u*). II. Deel.

Bl. 314, r. 5. „*Graave* OTTO VAN BENTHEM." 't Is, na onzen WAGENAAR, zeer wel aangetoond, dat OTTO, van wien hier geſproken wordt; nimmer Graaf *van Benthem* was, maar een Zoon van OTTO den II., Graave van Gelre, en zelf Proost van XANTE, in 't Kleefſche (*y*). WILLEM was dus zyn Zwager.

Bl. 330. r. 15. „Sommigen teekenen aan, dat RICHARD de I, al *in* 1194., *een Verbond van verdeediging, met* DIRK den VII, *geſloten hadt. Doch ik vinde niet, dat het van eenig gevolg is geweest.*" Dat zodanig Verbond waarlyk heeft plaats gehad, en tegens PHILIPS den II, Koning van Frankryk, gerigt was, blykt egter, uit een' gelyktydigen Schryver (*w*). Ook getuigt onze oudſte Chronyk (*x*), dat RICHARD, na zyn ontſlag uit de Keizerlyke gevangenis, in welke hy, vry lang geweest was, over Keulen, ten jaare 1193, in Holland kwam en, van daar, met eene Engelſche Vloot, die hem opwagtte, in Grasmaand van dat zelfde jaar, naar zyn Ryk overſtak (*y*). Dit ſchynt dan 't eerſte Verbond, 't geen, tuſſchen de Engelſche Konin-

ge-

(*u*) Chronic. Tielenſe, *pag.* 173.
(*y*) JUNG: Antiquitat. Benthem., *pag.* 233. HUBRECOP. op HOKE, 3 D. *bl.* 133. KLUIT, Hiſt. Crit. *pag.* 197 (5).
(*w*) GUILLELM. NEUBRIGENS. *Lib.* 4. *Cap.* 40.
(*x*) Chron. Egmond. ad ann. 1193.
(*y*) MATTH. PARIS, ad ann. 1194., *pag.* 123. *col.* 1.

II. Deel. gen en onze Graaven, is gesloten. WAGENAAR zegt, zeer wel, 'er geen gevolg op te vinden. In den oorlog, die, onmidlyk daarop, tusschen de twee bovengemelde Koningen, ontvlamde, zie ik niet, dat RICHARD eenige hulp van den Hollandschen Graave of andere verbonden Vorsten, ontvong. Gebrek van geld, aan zyne zyde, om de Benden der Bondgenooten te betaalen, was 'er de waarschynlyke oorzaak van (z).

Bl. 336. r. 6. „ Graaf WILLEM." Om de party van Keizer OTTO te sterken, hadt WILLEM zig niet slegts, onlangs, naar Keulen, op eene Vergadering van verscheiden' Ryksvorsten begeeven, maar hy schynt een der voornaamste bewerkers geweest te zyn van het huwelyk, 't geen die Keizer, met MARIA, Dogter des Hertoge van Braband, op 't laatst van Bloeimaand des jaars 1214, te Maastricht, aanging, en by het welke dit zonderling was, dat de ondertrouw, niet door den Bisschop van Luik of eenigen Geestelyken, naar de gewoonte dier tyden, maar door onzen Graave, gedaan wierdt, (a) en dat deeze laatste, na omtrend vier jaaren, juist deeze zelve Vorstinne; toen, reeds voor de twee-

de-

(z) DANIEL, Hist. de France, *Tom.* 2. *pag.* 625. RICHARD, van veele euveldaaden beschuldigd en Vyand des Keizers en Konings van Frankryk, was, in zyn omzwerven, te *Weene*, door den Hertoge van *Oostenryk*, gevangen genomen. Zes der zynen waren, niet lang te vooren, opgeligt, in 't Aartsbisschop *Saltsburg*, alwaar zy zig, met den Koning, eene pooze, in den *Burg der Friezen* (*Burgus*, qui vocatur *Frisorum*), hadden opgehouden. GOLDAST *Constitut. Imperial*, *Tom.* 3. *fol.* 364.

(a) LAMBERTI et REINERI Chron. apud MART. et DUR. Collect. Amplis. *Tom.* 5, *fol.* 20 et 51.

demaal, Weduwe; tot zyne Gemaalin II. Deel. kreeg (*b*).

Bl. 337. r. 16. „ *'t Kon zyn, dat de Voogdy*, (over Graave WILLEM den II.,) *beide door* WILLEM *en* OTTO, *zal zyn waargenomen*: — *doch is onzeker*" Na onzen treflyken Schryver, is zeer wel aangetoond, dat Bisschop OTTO; als, elders, de handen vol hebbende; de gezegde Voogdy, door zynen jongeren Broeder, WILLEM, liet waarneemen, dien, FLORIS de IV., in een Charter, geteekend den 20 van Grasmaand des jaars 1233, ook, duidlyk, zynen Broeder noemt (*c*). Hy sneuvelde mede, ten jaare 1238., in een steeksspel, en 't is denklyk, dat BOUDEWYN, Graaf van Benthem, hem, in de Voogdy, opvolgde (*d*).

Bl. 344. r. 4. „ Stervende „ (in 't jaar)" 1222." In myn tweede Stukjen der *Byvoegselen* op WAGENAAR, *bl.* 110, oordeelde ik, dat men 1223, voor 1222, moest leezen. MAERLANT; die nog in die eeuw leefde; bevestigt 'er my in. Zie hier onder (*e*).

Bl.

(*b*) Zie myn II. St. der Byvoegs. op WAGEN., *bl.* 109. Vergel. MEERMAN, Leeven van Graave WILLEM den II., Ie D. *bl.* 116.

(*c*) E. L. 32. *fol.* 26. Vso., MS. van de Leenkam., en MEERMAN, *l. c.* Ie D. *bl.* 118—124.

(*d*) Zie MEERMAN, *l. c. bl.* 127, 128 en 131, nevens de aldaar aangehaalde Schryvers.

(*e*) Spiegel Histor. MS., IV D. Ie B. *Cap.* 7.

„ Ende alse deese WILLEM doot bleef
„ Lesen wie dat men doe screef
„ Ons he'n jaar XIIc. XX. *en drie*
„ Ene Vrouwe hadde hie
„ Van Gelre die *Ver.* * ALBID heet.

* *Ver.* d. i. *Vrouwe.*

II. Deel. Bl. 398. r. 16. „ *Te vooren* was de *zoen getroffen, tusschen den Bisschop* en GYSBERT VAN AMSTEL. De woorden" *Te vooren* „ zouden, hier, moeten zien op *den inval in de Veluwe*, van welken, zeven regels hooger, gesproken is. Doch dat zy, denklyk, niet voor den jaare 1247, volkomen plaats greep, is, door den onderstaanden Schryver, onlangs, breedvoerig aangeweezen (*f*): alwaar, teffens, de zekerheid der verzoening, tusschen den Bisschop en den Graave van Gelder; die onze treflyke Schryver (*bl.* 399. r. 1.) slegts *waarschynlyk* oordeelde; betoogd wordt, en andere punten, deeze stoffe raakende, worden opgehelderd.

Bl. 399. r. 21. „ Hy, (Koning WILLEM)" verweet der *Burgerye*, *onder welke hy zig*, eenige jaaren geleeden, *hadt laaten aanteekenen*, haare ondankbaarheid." HENRIK de V., Roomsch Koning, liet zig wel, reeds in de twaalfde eeuw, tot mede Kanonnik, te Luik, inschryven (*g*): maar, *voor* Koning WILLEM, vinde ik geen voorbeeld, dat eenig gekroond hoofd het Lidmaatschap van eenige Burgerye, hier te Lande, aannam, en dit geval strekt dus tot een doorslaand bewys, zo van het belang, 't welk de laatstgemelde Vorst stelde in den aanwasch der Steden; wier Inwooneren, reeds toen, door vryheid in den koophandel, veiligheid in persoonen en goederen, en gelykheid van regts-uitoeffeninge, over de Edelen en On-

(*f*) BONDAM. Charterb. van Gelderl., IIe Stuk, *bl.* 528—530.

(*g*) ÆGID. AUR. VALL. apud CHAPEAVILLE; Gesta Pontific. Leodiens:, *Tom.* 2. *pag.* 64.

Onedelen (*h*), bloeiden; als van den luister, tot welken byzonderlyk de Burgery van *Utrecht*, reeds in de dertiende eeuw, geſteegen was. In deeze Stad; even als in de groote Steden van Hoog-Duitschland (*i*), en, zo ik denke, ook allengskens van Holland en Zeeland; bevonden, zig, nu, Mannen van zeer veel aanzien, Edelen en Onedelen, onder de Burgerye, met naame onder 't getal der Schepenen en Raaden (*k*). Koning WILLEM ſchaamde zig niet, een Verdrag te ſluiten met de Utrechtenaaren, en te bedingen, dat die Stad geenen inval in Holland doen, maar de goederen zyner Onderdaanen; die, by 't ontſtaan van een' Oorlog met den Biſchop, onder 't bereik haarer muuren mogten geraaken; beſchermen zoude (*l*). De ſtad Utrecht, voor 't overige, was; om dit, in 't voorbygaan, te zeggen; thans, de ſchoonſte Plaats van onze Gewesten. Nog in de veertiende eeuw, en toen, by Buitenlanders, de naam van 't Stigt reeds onder dien van *Holland* verſmolten was, noemt haar een Engelsch Schryver de *Hoofd-*

II. DEEL.

(*h*) Dit is het, dat reeds de onſterflyke DE GROOT zeide, dat, naamlyk, hier te Lande, „ *de regtspleeging, voor „ allen, even en gemeen is gemaakt*, niet alleen by *gewoonte*, „ maar ook by *Handvesten*." Inleid. tot Holl. Regtsg. 14 D. § 6.: waarover ik, voor twintig jaaren, heb gehandeld, in de *Antwoorden op de* XXX. *regtsgel. Vraagen* uit DE GROOT, *bl.* 40—49.

(*i*) GODFRIED VON HAGEN, Ceulſch. Rym-Chron., apud HAMM, in Diſſertat. Hiſtor. de CONRADO *ab* HOCHSTEDEN, § 20, 21, 31. *pag.* 30, 31, 37, 51. *cet.*

(*k*) BEKA in JOH. I, *fol.* 92. MIER Gr^e Charterb. Ie D. *bl.* 399. MATTHEUS, de Nobilit., *Lib.* 4. *Cap.* 25, *pag.* 1097. VAN DE WALL, Handv. van Dordr. Ie St., *bl.* 30. (*r*)

(*l*) MIER. Groot Charterb., Ie D. *bl.* 266 en 267.

II. DEEL. „ *Hoofdſtad* van *Holland*" (*m*) Eene eeuw laater, wordt de ſtad *Leiden*, by onzen Karmeliet van dien naam, „ de fraaiſte Kamer van „ Holland" en „ *een tweede Utrecht*", ge„ zegd (*n*).

NALEEZINGEN OP HET III. DEEL.

III. DEEL Bl. 7. r. 11. „ HENRIK" (Hertog van Braband) „ *maakte zig haast gehaat by de Landſaaten*, en overleedt, kort hier na. Toen ſloegen de *Edelen*, die 't met *hem* gehouden hadden, het oog op OTTO *den* III., *Graave van Gelder.*" De Edelen, die; blykens 't voorgaande, by WAGENAAR; Hertoge HENRIK trouw gezwooren hadden, behoorden tot de zyde van ALEID, die hem, tot haaren Medevoogd, hadt verkooren. Na zynen dood, wierdt, tegens 't genoegen dier Graavinne, Graaf OTTO VAN NASSAU ingeroepen: welk laatſte dus niet, dan door haare partyen, kan geſchied zyn. 't Verhaal der oudſte Schryvers ſchynt dit ook te bevestigen en op het volgende neder te koomen: dat, thans, verſcheiden' Edelen zig zelven in de Voogdyſchap tragtten te dringen: dat men, al rasch, van woorden tot wapenen kwam, en dat 'er, onderling, over gevogten wierdt: dat zy, die wel ten Hove ſtonden, hunne Vyanden, als die des Graaven, aldaar voordroegen, en zig op dezelven; om dat ALEID vermeende,

(*m*) BARTHOLOM. de Proprietat. rer. *Lib.* 15, *Cap.* 10.
(*n*) a LEIDIS, Annal., *Lib.* I. *Cap.* 10, *fol.* 7.

de, dat zy waarheid ſpraken; met de magt van den Landsheer wisten wraak te verſchaffen: dat de andere party, dit ontwaarende, ſtraks toevlugt nam tot den Graave van Gelre, en dat dees, na kort beraad, en terwyl ALEID zig in Zeeland bevondt, naar Holland kwam: alles met dat gevolg, als men, voor 't overige, by onzen treflyken Schryver, zien kan (*o*). III. DEEL.

Bl. 8. r. 5. „ op *Vernouts-ee* — viel een hevig gevegt voor". De ligging dezer Plaatſe leert men nader kennen, uit een' Koopbrief van Graave FLORIS den V, ten jaare 1292, alwaar deeze woorden „ tuſſchen *Voornezee en* „ *Ynemendale en Midſche en Noordſche*, in „ 't *Ambacht van Reimerswale*" (*p*).

Bl. 8. r. 6. v. o. „ *Onze Hiſtorieſchryvers hebben niet aangetekend, wanneer*". enz. Er zyn, nopens dit tydperk, veele vakken in onze Hiſtorie. Zo vinde ik, in een' uitheemſchen Schryver, dat veele Nederlanders zig, ten jaare 1266, met KAREL VAN ANJOU, in Italie bevonden: alwaar zy, misſchien, dien Vorst, tegen den ongelukkigen CONRADYN, hebben bygeſtaan: immers, by ANJOU 's intrede, te Napels, was hy erzeld van eene ſchoone Bende *Friezen*, die, op de fraaiſte en onderſcheidenſte wyze, gekleed waren (*q*).

Bl.

(*o*) MELIS STOKE, Rym-chron. 4 B. V. 70—122, CLERC., der laage Landen, *bl.* 147. en myne Byvoegſ. op WAGENAAR, IIe St. *bl.* 8

(*p*) MIER., Groot Charterb. *t. c.* Ie D. *bl.* 548. Zie ook *t. c.*, IVe D. *bl.* 618, 641.

(*q*) „ *Venuſta Cohors Friſonum, ſpecioſis inſignibus diſtinctorum.*" SPINELLI *de* JUVENATIO Chron.: apud CARUSIUM, in Biblioth. Hiſtor. Regni Siciliæ, *Tom.* 2, *fol.* 1107.

III. DEEL. Bl. 9. r. 8. „ *'t Is waarſchynlykst, dat Graaf* FLORIS, *in 't jaar* 1269 of 1270, — de *Regeering aanvaard heeft.*" Schoon ik vertrouwe, voorheen (*r*), te hebben aangetoond, dat het geeven van Voorregten, op eigen naam, door onze jonge Graaven, altyd geen blyk was van derzelver ontſlag uit de Voogdye, en dat men, dierhalven, uit een Charter van onzen FLORIS, vergund op den 10 van Hooimaand des jaars 1266; toen hy, denklyk, nog geen twaalf jaaren hadt; zyne meerderjaarigheid en perſoonlyke aanvaarding der Regeering niet konde opmaaken, is het, by nader overweeginge, my, egter, zeer opmerklyk voorgekoomen, dat geen een enige van de volgende Charteren; beginnende met den 23 van Wynmaand des jaars 1266; (*s*) van zyne Voogden het minſte gewag maakt, en dat, in tegendeel, die Vorst, naar de gewoonte van andere, regeerende, Vorſten, ſteeds voorkomt, als handelende, by raade zyner Edelen (*t*), of ook wel eens zonder dezelven. Door al het welke ik, thans, meerder dan voorheen, (*u*) vermoeden zoude, dat onze Graaf, niet lange na het voltrekken der *twaalf* jaaren, en dus omſtreeks *Wynmaand* des jaars 1266., de regeering, in perſoon, zal aanvaard hebben, na aan Graave OTTO en deszelfs Broeder de Voogdy te hebben doen opzeggen, die, toen; om met STOKE te ſpreeken;

(*r*) Byvoegſ. op WAGEN. IIe St. *bl.* 9 en 10.
(*s*) MIER. Gr. Charterb. Ie D. *bl.* 344.
(*t*) MIER. *l. c. bl.* 344, 345.
(*u*) KLUIT, Codex diplom. *p.* 772. MIER. *l. c. p.* 347.

ken; „ *moest t' huiswaarts keeren*", en zig, misschien, met te minder kragt, (schoon ik evenwel denke, dat 'er vry wat om te doen zal geweest zyn,) hier tegen zal hebben konnen verzetten, om dat niet alleen de party van FLORIS hem nu te sterk wierdt, maar ook, om dat die jonge Graaf zelve, voor zo ver ik zie, nimmer in OTTO's handen geweest is, maar gebleeven in die van ALEID; die haaren Neeve opvoedde, doch wiens huuwlyksgaave de Geldersche Graaf aansloeg (*y*). Een Charter van Wynmaand des jaars 1268, leert ons, ondertusschen, dat 'er, toen, tusschen FLORIS en zyne gezegde Moeie ALEIDE, reeds twist was ontstaan geweest, over haaren eisch nopens de Erfenisse van haare Ouderen, overleeden' Broeder FLORIS, en Zuster RICHARDE: al het welke; en daar onder ook eene Wooninge ter Nieuwerschie; FLORIS haar afkogt, voor vier honderd pond Hollandsch, en een jaargeld, op eenige Hollandsche Tollen (*w*). Daar dit Verdrag, te Brugge, ten overstaan van den Vlaamschen Graave GUI, den Abt van Middelburg en eenige Brabandsche, Hollandsche, en Vlaamsche Edelen, getroffen wierdt (*x*), zonder 't minst gewag van OTTO VAN GELRE, of van eenigen anderen Voogd, te maaken, schynt, tevens, deeze daad een nieuw bewys der zelfs-

Re-

(*y*) STOKE, 4 B. V. 156—160. Clerc der lage Landen, *bl.* 149.
(*w*) STOKE, 4 B. V. 117—122. en *l. c.* V. 148—151.
(*x*) MIERIS, *l. c. bl.* 347 en 348.

III. DEEL regeeringe en meerderjaarigheid van onzen Graave te zyn. Ook blykt, van elders, dat OTTO VAN GELRE, zig, om deezen tyd, in zyn eigen Land ophieldt (*y*).

Bl. 14. r. 8. v. o. „ *By deeze gelegenheid* of *eerder*, ſchynt Biſchop JAN VAN NASSAU *het Slot Vreeland* aan GYSBERT VAN AMSTEL — *verpand te hebben.*" Dat die verpanding, niet eerder, maar laater, en wel, eerst in den jaare 1276., geſchiedde, maake ik op, uit de, onder aangehaalde, ſtukken (*z*): die ik niet weete, elders, voortekoomen, doch, door my, voorheen, aangetekend zyn.

Bl. 25. r. 7. „ *In dit Verdrag*" (van FLORIS den V, met Engeland, ten jaare 1281.)

(*y*) BEKA, Chron. *pag.* 93, in JOHANNE I. *Conf.* KLUIT, Hiſt. Crit. Holl. *Tom.* I. § 2. *pag.* 334 (*m*)

(*z*) *In't Register met zwarte Couverture*, 1358—1420. *Cas P.* van de Holl Leenkam., MS; doch in 't welk van veel vroegere ſtukken, dikwerf, gemeld wordt; leest men, *bl.* 4. en *bl.* 37. deeze opgaave: „ Brief, daar JAN, Elect van Utrecht, „ mede verzet," (NB.) *by conſente der drie Staten des Geſlichts van Utrecht*, aan *he'n* GYSBRECHT VAN AEMSTEL, dat „ *Slot van* VREDELANT, *metter heerlyckheyt van Maerſen en van* „ *Eueneezele*, enz., met allen hoiren toebehoren, voor XVIIIc. „ XXIIII ℔ XV ß. III ₰. Utrechts payements." *Datum* „ *Sabbi.*, *poſt diviſionem Apoſtolorum*, *Ao.* MCCLXXVI°." In de MS. *Inventaris der Oudhed.*, *in de Theſaurie van de Chartres van Holl. en Henegouw*, *ad* 1226—1396. Kas K, ſtaat het volde: „ Eenen ouden Brief vol geeten, met veel zegelen, in „ Latyn, daermede JAN, Elect van Utrecht, bekent ſculdich te „ weſen GYSBRECHT VAN AEMSTEL, MVIIIc. XXX" (zo ſtaat 'er) „ IIII, L, XV ß. III ₰ Utrechts: daer „ voor „ dat hy den ſelven GHYSBRECHT in handen ſtelt *das Slot van* „ VREDELANT *enz. In date MIIc XXVI des Saterdaechs*, „ *voer* „ (zo ſtaat 'er)" *die Apoſtelen ſceydinge*". Alwaar egter, in 't jaartal, eene ſchryffeil en de L zal uitgevallen zyn: zo als men, uit den Regeertyd van Biſchop JAN VAN NASSAU, kan opmaaken, by BEKA, *Chron. pag.* 92. Dit laatſte Register blykt geſchreeven te zyn, ten jaare 1510. Het eerstgemagte ik van de veertiende eeuwe.

1281.) „ *ontmoet ons het oudſte blyk, my* III. Deel.
bekend, dat, hier te Lande, de *Gemeenten der goede Steden,* in *zaaken van Regeeringe, gelyk was het bevestigen van Verdragen; begonden bekend te worden.*" Zy wierden, al vroeger, bekend, in de Graaflyke Gunstbrieven aan Buitenlanders verleend, met naame aan de Kooplieden van Hamburg, ten jaare 1277: (*a*) zo als ook, een jaar bevoorens, aan die van Overysſel (*b*). Men lette, voor 't overige, op het woord *goede*, 't geen, thans, zo hier, als buiten 's Lands (*c*), de gewoone eer-titel der Steden was. *Eerſaame* en *Wyze Luiden* noemde men de *Scepenen* (*d*) en *Wethouders*: een' titel, overeenkomende met het oude *Sapientes*, of *Vroeden*: van waar, als bekend is, ook *Wysheid* en *Vroedſchap*.

Bl. 25. r. 6. „ RICHARD — *in gezelſchap — des jongen Hollandſchen Graaf*, van Yarmouth vertrokken." 't Byvoeglyk woord, *jongen*, ſtaat, zo ik, van goederhand, verneeme, niet in den Tekst van den, by WAGENAAR aangehaalden, Schryver, WICKE, maar alleen, dat „ *Heer* FLORENS, *Graaf van Holland*," met de Biſchoppen van Utrecht en Luik, Koning RICHARD was koomen afhaalen. Die FLORENS kan dus geen ander zyn,

(*a*) MIER. Groot Charterb. Ie D. *bl.* 394.
(*b*) MIER. Groot Charterb. Ie D. *bl.* 384 en 385. Zie ook *l. c. bl.* 396.
(*c*) GILB. STUART, Hiſt. of Scotl. *Vol.* II. *Append* I. *Cap.* 26. *pag.* 116. MEERMAN, Geſchied. van Kon. WILL. IIIe D. *bl.* 364.
(*d*) MIERIS, Groot Charterb. Ie D. *bl.* 555. en IIe D. *bl.* 17.

III. Deel. zyn, dan de Voogd FLORIS: zo als ik, reeds voorheen, vermoed hebbe (*e*).

Bl. 37. r. 2. v. o. „ Waar uit volgen zou, dat het *Slot Vreeland, in 't jaar 1278. ingenomen was.*" Blykt, uit een' Charter van Graave FLORIS V, dat dit Slot, in 't Voorjaar van 1280., wierdt belegerd: waar uit volgt, dat de Heeren VAN AMSTEL en WOERDE, die toen gevangen en, in 't jaar 1285, ontslagen wierden, (*f*) geen *zeven*, maar alleenlyk *vyf* jaaren, konnen opgeslooten geweest zyn.

Bl. 54. (9) r. 4. v. o. „ 't Blykt dat men, *ten deezen tyde*, van *'s Graaveſande*, — naar *Engeland overvoer.*" Zie myn Byvoegsel, IX. Stuk, *bl.* 58-63.

Bl. 62. r. 13. „ HENDRIK VAN HELDAM, WILLEM VAN ARKEL —, JAN VAN TEILINGEN. Onze treflyke Schryver denkt, zeer wel, in de, by hem onderstaande, aanteekeninge, dat het woord „ HELDAM een schryffeil is." Hy oordeelt, dat men, in plaats van het zelve, LEIDEN moet leezen: doch, daar die zogezegde *Heldam* en de verdere Edelen, hier genoemd, die 't Verbond van Graave FLORIS met Frankryk teekenden, voorkoomen als *Heeren* van de, agter hunne voornaamen gevoegde, Plaatsen, en men nimmer, in dien tyd, myn's weetens, een *Heer* van de Stad *Leiden* vindt, moet ik ten deezen, van hem verschillen. Ik geloove buiten dien, dat, in 't afschrift van dit Verbond, ook WILLEM VAN

(*e*) Byvoegs. op WAGEN., IIe St. *bl.* 15.
(*f*) MIER. *l. c.*, Ie D. *bl.* 404. en WAGEN. III. D, *bl.* 85.

VAN ARKEL en, misschien, JAN VAN TEILINGEN, kwaalyk gesteld zyn: daar immers de toenmaalige Heer van Arkel, niet den naam van WILLEM, maar van JAN voerde (g). Hoe men, egter, bepaaldelyk leezen moet, beken ik te minder te weeten, om dat ik, in een afschrift van dit Charter; 't geen ik agte, reeds in 't begin der veertiende eeuw gemaakt te zyn, en dus vroeger, dan 't geen MIERIS schynt gevolgd te hebben; de naamen der onderteekenaars, in deezer voege, heb gespeld gevonden: „ THEOD., *Sire de Bredero-* „ *de*, JEHAN, *Sire de Reneſſe*: WILLAUME, „ *Sire de Eghemont*: HENRI, *Sire*" (NB.) „ *de* HELDUIC: *Ch'rs*: WILLAUME, *Sire* „ *de*" (NB.) AUTSHORNE: NICOLAS, „ *Sire de Pute*: PHELIPPE, *Sire de Waſſe-* „ *naer*: JEHANS et JEHANS" (zo staat 't er) „ *Sires de*" (NB) „ GOLINCHEM." Ik zal, na dit alles, geene gissingen maaken. De leezing schynt, al vroeg, bedorven, en, mooglyk, heeft de spelling, in 't oorspronglyk, Fransche, Charter, reeds veel geleden. III. Deel.

Bl. 65. r. 17. „ De *voornaamſte Edelen*, hadden 't Verbond helpen maaken." Men zal dit gevoelen niet volkomen myn's oordeels, konnen toestemmen, als men 't aantal der Edelen van Holland en Zeeland, in de oudste stukken der dertiende eeuwe, nagaat (*h*).

Bl. 65. o. r. „ Men kreeg, in Engeland,

(*g*) Gesta Dominor. de ARKEL, apud MATTH., in Anal. *Tom.* V. *pag.* 218. MIER. Gr. Charterb. Ie D. *bl.* 551, 553.

(*h*) Zie slegts by MIERIS, Charterb. Ie D. *bl.* 549, 551, 553 en 564. KLEIT, Histor. Crit. Holl., *Tom.* 2. *p.* 893, 927, 928, 954 en 955.

III. DEEL. land, zo dra geene tyding van het Verbond, of de *Koning werdt in hevigen toorn, tegen Graave* FLORIS, ontſtoken." Dit kan te meêr plaats gehad hebben, om dat, uit een Charter, door Koning EDUARD, op den eerſten van Louwmaand des jaars 1296, gegeeven, blykt, dat FLORENS zig, onder zyn zegel, verpligt hadt, den Engelſchen Koning, in deszelfs aanſtaanden Oorlog; door welken ik geen' anderen, dan den Franſchen, verſtaan kan; te helpen. EDUARD hadt, aan zyne zyde, den Biſſchop van *Ely* en drie andere voornaame Luiden, ten zelven dage, (d. i. *tien* dagen, voor 't Verbond met Frankryk,) reeds gemagtigd, om deeze overeenkomst, met FLORIS, te voltrekken, en hem, ter nakoominge van deszelfs belofte, den perſoonlyken eed afteneemen (*i*).

Bl. 66. r. 14. v. o. „ JAN, Heer van Kuik." In de Byvoegſels (Ie St. bl. 32.), heb ik, op deeze plaats, gezegd, dat men, in *het Verdrag*, door onzen Graave, met Koning PHILIPS geſlooten, vermeld vondt, dat FLORIS, ten behoeve des Franſchen Konings, niet *allen* Bondgenooten van Koning EDUARD den Oorlog behoefde aan te doen, maar alleenlyk den Heeren van *Kuik* en *Valkenburg*. Dit is onduidlyk: nadien men, door dat bovengemeld Verdrag, zonder verdere omſchryvinge, natuurlyk, dat geen verſtaan zal, van 't welk onze WAGENAAR, hier, ſpreekt (*k*), en ook alleen, in 't Groot Charterboek van Holland

(*i*) MIERIS, Groot Charterb. D. *bl.* 568.
(*k*) Vaderl. Hiſt. III. D. *bl.* 60.

land gezonden wordt (*l*). Doch ik bedoel- III. Deel.
de, zo hier, als op eene andere plaatſe (*m*), een afzonderlyk Charter, door dien Koning, op den zelfden dag, gegeeven, en behelzende eene verklaaring van dit Verdrag, ten opzigte der, daar in voorkoomende, verpligting van Graave FLORIS, om zodanige vyanden van PHILIPS, als zig, tegens Frankryk, aan den Koning van Engeland, voor geld, verbonden hadden, den oorlog aan te doen. Ik meene geen' ondienst te doen, met de woorden van die verklaaringe; die, nimmer, dat ik weete, gedrukt is; hier onder te doen voegen (*n*).

Bl. 70. 12: „De Graaf hadt *veertig der rykſte Huisluiden edel* verklaard." Deeze zaak; hoe zeer niet uitgemaakt zeker; agt onze Schryver, myns oordeels te regt, geene onwaarſchynlykheid in zig te hebben. Dat FLORIS V de Gemeente, tegen den Adel, byſtondt, blykt, uit het ganſche beloop zyner Hiſtorie, en dat

(*l*) MIERIS l. c.
(*m*) BYNOERGS. l. c. *bl.* 31.
(*n*) Regist. E. L. 14. Van de Leenkam. van Holl., *bl.* 46. Vſo. „Mſ. PHILIPPE, par la grace Dieu Roys de France, a tousceus ke ſes preſentes lettres verront, ſalut. – Nous vous faſons a ſavoir, que, ja ſoit ce que il ſoit contenu es lettres de Aliances et Desconvenances, faites entre nous et notre ame et foiable FLORENS, Conte de Hollande, ſcelles de notre ſeel et dou ſien, que iceli Cuens est tenus, a mouveir guerre a nostre requeste a nous anemis, aliez a Roy de Anghelterre, eſpeciament a ceus qui ont pris les deniers a iceli Roy danghelterre, contre nous, excepté le roy d'alemagne, ce nest pas notre entenion, ne notre volenté, ke il ſoet tenus por ſe a amoueir guerre a aucun des ditz nous anemis; *fors tant ſeulement au Seigneur de* KUUC *et au ſeignr. de* FAUKEMONS."

III. DEEL. dat zulks, niet ſlegts ten opzigte der Stedelingen, maar ook der Landlieden, plaats greepe, wordt klaarder, door de opmerkelyke byvoeginge van den ouden Schryver, by WAGENAAR aangehaald: dat, naamlyk, de Edelen gewoon waren, dien Graave „ *der Keerlen* „ *God*" te noemen (*o*).

Bl. 77. r. 12. „ *In 't afſcheid neemen*, bragt hem de Graaf een' *vollen Berkenmeier* toe, *Sint Geerten Minne* genaamd." STOKE ſpreekt van geen' *Berkenmeier*, noch zegt, van welke ſtoffe dit Drinktuig geweest zy (*p*), en een oud Glas; 't geen ſommigen tot den tyd van FLORENS V. brengen, doch aan my, uit de kleeding der borstbeelden, ſlegts van de zestiende eeuwe ſchynt; droeg, by overleeveringe, ook den naam van *Sinte Geerten Minne* (*q*). Deeze plaats laat niet toe, in de zeeden der Voorvaderen; hoe aangenaam en nuttig de ſtof zy; uit te weiden: doch ik kan niet voorby, met een woord, aan te teekenen, hoe my, in een egt ſtuk van den jaare 1398; en dus ruim honderd jaaren, na 't overlyden van FLORIS V; ten opzigte van den, toenmaaligen, Graave *van Oosteryant*; ſedert WILLEM VI, Graave van Holland; deeze woorden zyn ontmoet: „ Item, XXVII dagen „ in Junio, gegeven tot *Nyuel*, *eldaar miin* „ *Heere reet drinken* SINTE GEERDEN „ MIN-

(*o*) Ongen. Klerk: bl. 164. *Keerlen* beteekende, in onze Taale, oudtyds, *Boeren*. vergel. HUIDECOP. op STOKE, 3 D. bl. 88.

(*p*) Rymchron. 4 B. V. 1422—1430. en HUIDECOP., *l. c.*, 2 Decl. *bl.* 346.

(*q*) ALKEMADE Dischpl. II D. *bl.* 481, 482, vergel. *l. c.* *bl.* 188—224.

„ MINNE, den Priester, *die minen Heere* III. Deel.
„ *arinken gaf*, ende van wyn ende van ande-
„ ren ſtucken, te ſamen XX ß. (*r*)." *Nivelle*, daar GEERTRUID Abdis geweest en geſtorven was, zal, zonderling, voor deezen dronk; die lange in weezen bleef, by de Nederlandſche Grooten; vermaard zyn gebleeven: en dit doet ons te ligter bevatten, waarom de Beker of 't Glas zelve ook, onder den naam der *Schaale van Nivelle*, ſomtyds voorkomt (*s*).

Bl. 109. r. 3. „ Hy" (WOLFERD VAN BORSELE)„ hadt van den Graave een Geſchrift weeten te verkrygen, waar by *deeze*" (Graaf JAN)„ *zig met eede verbondt, in alles, den raad van Heere* WOLFERD *te zullen volgen.*" Volgens het Geſchrift zelve, zwoer men, over en weder. BORSELE, „ dat hy, tot „ 's Grauen beste, eere ende oirbaare, raden „ ſou ende doen, in alle ſaecken, na ſine „ macht:" Graaf JAN, van, „ in *allen ſticken*, „ te ſullen *doen ende werkene*, bi Heeren WOL-„ FARDE rade, ende *bouen al* doen, dat hi ons „ raet." Wanneer ik overwoog, dat de Graaf, eenige regels hier na, in 't zelfde Geſchrift, WOLFERD belooft te zullen beſchermen, zo dees in vede of wangunst viele, „ om dat" (zegt hy) „ Wi ſinen raet doen willen, „ *vore anders yemants raet*," heb ik wel eens gedagt, of, misſchien, die laatſte woorden niet ſlegts aanduidden, dat de

(*r*) EXTR. uit de Treſor. Reken. van G. v. D. COUSTER-„ ſedert 10 Juny 1398, tot Vrouwen dach *Nativitas* 1399. MS. „ Art. *cleyn Fouryn.*

(*s*) SCRIVER. Toetſteen, bl. 263.

II. DEEL. de Graaf zig wel verbondt, om het gevoelen van BORSELE te volgen, boven dat van *alle* zyne *andere* Raaden, maar niet juist, boven *zyne eigene meeninge.* Doch ik koome hier, liefst, van terug, wanneer ik my herinnere, dat JAN I., reeds voor zyne komst herwaarts, aan Koning EDUARD; onder wiens bedwang hy nog was; plegtiglyk hadt moeten zweeren, van niet alleenlyk geene Raaden te zullen aanneemen, dan die hem, door de Engelſche Afgezanten, FERRER en HAVERING, zouden worden opgegeeven, maar ook 't gevoelen van die Raaden, *in alles*, te zullen opvolgen en nakoomen, zonder daar tegen, in eenigerleie wyze, te handelen, of daar van te wyken, buiten 's Konings wil. Dit was, ondertuſſchen, eene zaak, die hy, by openen Brieve, den Volke hadt bekend gemaakt, (*t*), en waar tegen het zou kunnen ſchynen, dat WOLFERD hem, nu, ten minſten in zo verre, deedt zondigen, als hy hem bewoog, om, ten zynen opzigte, afzonderlyk, te belooven dat geen, waar toe Graaf JAN zig, voorheen, nopens allen, verpligt hadt. Maar, zo ik het wel bevatte, zal dit geheele werk geſchied zyn, met bewustheid en nadere toeſtemming van 't Engelſche Hof: by 't welke WOLFERD in zo veel aanzien ſtondt, dat men; gelyk reeds onze WAGEN., met zeer veele reden, gegist heeft; den jongen Graave niet in Holland, maar te Veere, in Zeeland, deedt aan Land ſtappen, om dat, aldaar, de Heer-

(*t*) MIER. Groot Charterb. I. D *bl.* 578. WAGEN. alhier *bl.* 96, en myne Aanteek. op die plaats, in de *Byvoegſ. bl.* 34.

Heerlykheid van WOLEERD en dees zelve by der hand was (*u*): en, ik zou liefst vermoeden, dat WOLFERD, door 's Konings Afgezanten, ook hier ter plaatze, zeer spoedig, aan den jongen Graave, tot eenen, en misschien, tot den voornaamsten, zyner Raaden, zal zyn voorgeslagen. III. DEEL.

Wat, verders, betreffe het doen van eenen eed, door den Graave, aan BORSELE, die slegts zyn Raad was: dit punt kan niet, dan uit de gewoonten der dertiende en vroegere eeuwen, worden verklaard, en verdiende meerdere uitweidinge, indien de beknoptheid, welke ik, in deeze *Naleezingen*, diene te betragten, zulks niet verboodt. Laat ik het, kortelyk, aanroeren!

Onze Landvorsten waren gewoon, hunne Raaden, (die, doorgaans, bestonden uit de magtigste Heeren, welken, ten aanzien hunner goederen, somtyds, van het Roomsche Ryk, niet van den Graave, afhanglyk waren en in staat, om zelven, des noods, eenige manschap, tegen hem, te velde te brengen,) niet, slegts by eenvoudigen Lastbrieve, aan te stellen, maar, in tegendeel, by onderling, van wederzyden gezegeld en be-eedigd, *Contract*. In WOLFERDS tyd, behoefde men, hier nopens, naar geene voorbeelden te zoeken. Zyn eigen Broeder, FLORENS, was, zes jaaren geleeden, onder 't zegel, zo van Graave FLORIS V, als van zig zelven, tot 's Vorsten Raad, voor zyn leeven,

(*u*) WAGEN. alhier, *bl.* 103.

III. Deel. ven, op zekere voorwaarden, aangeſteld (*y*). Maar; dat nader komt; die zelfde Graaf; ſchoon, niet gewoon, zig, als zyn Zoon JAN, te doen ringelooren; hadt deezen zelfden WOLFERD VAN BORSELE, op den 30 van Wynmaand des jaars 1290, na hem zyne, toen bedreevene, misdaaden, „ met goeder „ trouwen herte" te hebben vergeeven, tot zynen Raad aangenomen, ook voor deszelfs leeven, doch, met deeze, voor eenen *Opperheer*, jegens zynen *Raad*, merkwaardige, byvoeginge en voorwaarde, dat, „ indien zy elkander, in *raad*, „ *zeggen* of *begeeren*, niet verſtonden (*w*), of, zo „ er eenige twist, tuſſchen hen beiden, ontſtonde, „ de Graaf, als dan, de uitſpraak van dien „ zou verblyven aan vier Edelen, of aan de „ meerderheid derzelven: met toezegginge, voor „ 't overige, van ſchaêvergoeding aan BORSELE of deszelfs Erfgenaamen, voor alle naadeelen, welke deezen, in zynen dienst, mogten „ overkoomen." WOLFERD, hier tegen, beloofde en verklaarde, aan zyne zyde, „ den Graave, met kragt en magt, te zullen „ dienen en byſtaan, gelyk hy zyn lieven „ en regten Heere ſchuldig was, als mede, naar „ zyne meeste kennis, hem, zyn eere, zyn oorbaar „ en zyn beste te zullen raaden, en zig, in geval van twist ter zaake bovengemeld, mede „ te zullen gedraagen aan de voornoemde Zegsmannen." Ter verzekering van dit alles, wierden deeze voorwaarden; die nog voorhanden zyn; niet ſlegts, met wederzyds zegel,

(*y*) MIER. Gr. Charterb. I. D. bl. 511.
(*w*) MIER. Charterb. I. D. bl. 510.

gel., bekragtigd, maar Graaf FLORIS, zo wel als WOLFERD, verklaarde, „ dezelven, „ *op 't heilig Euangelium, te hebben bezwo-* „ *ren, te houdene by onſen eed:*" met deeze ſlotwoorden: „ wart, (d. i. *ware het*), dat onſer „ eenich van ons beiden daer jegens dade, ſoe „ willen wi, dat men dien houde ouer eenen man, „ dien nemermeêr te gheloeuen es (*x*)." Zo waren de zeden, in een' tyd, toen, niet minder dan naderhand, de opeengeſtapelde eeden zo ligt verbroken, als gemaakt, wierden (*y*). Ik voor my; 't gevoelen van elk' vrylaatende; zou konnen denken, dat men, onder de Regeeringe van JAN, minder bevreemd zal geweest zyn over den wederzydſchen eed en verderen inhoud van het geſchrift, tuſſchen dien Graave en WOLFERD, dan wel misnoegd over de voorregten, die deeze Edelman, voor zig zelven, tot nadeel der andere Raaden, hadt weeten te verkrygen, en verontwaardigd over het, meêr dan ſchandelyk, misbruik, 't geen hy 'er, welhaast, van maakte. III. DEEL.

Bl. 112. (9) r. 1. „ Zeven *Kerkelyken, in hun plegtig gewaad*, welk eene *Stole* was." Hier over, verdient te worden ingezien de Ver-

(*x*) MIERIS. *l. c.* Vergeleken met een veel ouder Handſchrift van de Holl. Leenkamer., dan dat geene, 't welk door MIERIS is uitgegeeven.

(*y*) BORSELE ſtondt, hier na, tegen FLORIS V. op, en hielp de Vlamingen, in den oorlog, tegen hem. Vid charta apud KLUIT. Hiſt. Crit. Holl, Tom. II. P. I. *pag.* 673. Hy verzoende zig weder, op 1 Mey 1296., met den Graave: even als de Heeren van *Amſtel*, *Velſe* en *Woerde*, mede, voorheen, Raaden van FLORIS, hem, dan eens, dienden, dan, de wapenen tegen hem opvatteden, of zig weder met hem verzoenden. MIER. Gr. Charterb. I. D. *bl.* 570.

III. DEEL. Verhandeling van den Heere TYDEMAN, in de NIEUWE BYDRAAGEN.

Bl. 140. r. 8. „ *Zeeland* was nog vol van deeze *Misnoegden.*" In Holland, oordeelde Graaf JAN II, dat zig mede nog verſcheiden Edelen bevonden, die tot het vangen of dooden van FLORIS V. betrekking hadden of, ten minsten, dier partye waren toegedaan: ook verklaarde die Graaf „ *zorge ende anxt*," te hebben voor 't misdrag van eenigen deezer; waar onder Heer NIKOLAAS van PERSYN; en oordeelde, daarom, dienſtig, dezelven te gyzelen (*z*). Byzonder liep Heer NIKOLAAS van KATS, Heer van Schoonhoven, in 't oog, tegen wien de Graaf zig, met de Burgers van die Stad; welken hy in zyne hoede nam; op de ſterkſte wyze verbondt (*a*). PERSYN; van wien ik zo even ſprak; ſchynt, niet zeer lange daar na, met den Graave verzoend te zyn: zo als hy ook, in zynen dienst, ſedert, ſneuvelde (*b*).

Bl. 167. r. 12. „ RENESSE — riedt GUY, naar *Gouda*, *daar men 't nog met hem hieldt, te wyken.*" RENESSE's Zoon naamlyk, even als hy zelve, JAN genaamd, was Heer deezer Stad, door zyn huuwelyk met SOPHIE, „ *Joncvrouwe*"; zoals men toen ſprak; „ *van der Goude* (*c*)": dat is, Erf-dogter van Heer JAN van der Goude (*d*). Denklyk door zynen in-

(*z*) MIER. Gr. Charterb. I. D. bl. 11.
(*a*) MIER. *l. c.* II. D. bl. 16.
(*b*) MIER. *l. c.* II D. bl. 34. en WAGEN. albier, bl. 160.
(*c*) MIER. Gr. Charterb. I. D., *bl.* 385, 425, 506, 529, 534, 547, 575, 592, 605.
(*d*) Charterb. *MS.* Leenk. Regist. 18.

invloed, zullen zig de Vlamingen, in Gouda, het langſte gehandhaafd en, om die reden, ook hunne Gyzelaars, liever hier dan elders, bewaard hebben (*e*). Er was, thans, nog een andere JAN VAN RENESSE, Zoon van COSTYN, wel eer eenen zeer wakkeren Oorlogsman en Broeder van JAN VAN RENESSE, den ouden. Men dient dit, in 's Lands Hiſtorie van deezen tyd, om niet te warren, te onderſcheiden. III. DEEL.

Bl. 170. r. 7 en 5. v. o. „ *Zestien Galeien* —, *twintig* andere Schepen." Zie myne *Naleezing*, op WAGEN. III. D., *bl.* 173. r. 13.

Bl. 172. r. 5. v. o. „ *Raad van Holland*, waar door men, waarſchynlyk, *de Edelen* en *Afgevaardigden der Steden* verſtaan moet." Dit is niet te vermoeden. Zie myn *Byvoegſ.*, 3 Stuk, bl. 69—72. op WAGEN., III. D. *bl.* 357.

Bl. 173. r. 13. „ Men zag GRIMALDI — *de Maze inloopen, tot voor Schiedam.*" Ik dagt, voorheen, uit de woorden van STOKE, dat GRIMALDI, niet voor Schiedam gekoomen was (*g*), en zoude dit, ook nog, uit dien Schryver, opmaaken: doch, ſedert my een affchrift is ter hand geſteld, uit de ongedrukte Beſchryvinge, die de Tydgenoot, GUILLAUME GUIARD, van deezen togt, en opgevolgden zeeſlag voor Zierikzee, gemaakt heeft, vinde ik, aldaar, het gevoelen van WAGEN. bevestigd, en, wyl dit Stuk, zo ver ik wee-

(*e*) WAGEN. alhier, bl. 166.
(*f*) WAGEN alhier, *bl.* 37.
(*g*) *Byvoegſ.* op WAGEN. 3e. Stuk, *bl.* 48.

III. Deel. weete; hier te Lande niet bekend en, om zyne zeldzaamheid, zelf door Franſche Hiſtorieſchryvers, by 't verhaalen van dien zeeſlag, niet gebruikt is (*h*), zal het, voor de Geſchiedenis, zo ik vertrouwe, geen onnutüg werk zyn, 'er den korten inhoud van mede te deelen, met byvoeging, hier onder, van den oorſpronglyken Tekst zelve, ten opzigte der aanmerklykſte plaatſen, en van zulken, die, byzonderlyk, tot ons betreklyk zyn.

Na Graaf Jan II. van Henegouwe en Holland Philips *den Schoonen*, Koning van Frankryk, hadt bewoogen, om hem, ter zee, byteſtaan, tegens Gui van Namur; die Zierikzee, met „ *meêr dan tagtig duizend Man* (*i*)," hieldt bezet; droeg de Koning het opperbevel van dien togt op aan den Admiraal Renier Grimaldi, dien Guiard Renier de Grimaud noemt. Hy diende, ſints eenigen tyd, de Franſche Kroon, met eenige gewapende en welbemande Galeien, die, thans, voor Calais lagen. De Zeebevelhebber Jehan

(*h*) Voyez Daniel Hiſt. de France. *Tom.* 3. *p.* 314. Velly. Hiſt. de France, *Tom.* 7. *p.* 323, 325. Cerisier, Tableau des Prov. Un., *Tom.* 1. *pag.* 378, 384.

(*i*) Guiard. MS.

„ A ſi fiere ost et a ſi grande,
„ Jert Gui *de Namur* en Zelande.
— — — — — — — —
„ Tout celui pais a conquesté,
„ Et mis a ſon commandement,
„ Fors une Vile ſeulement,
„ Qui *Cirizè* est apelée,
— — — — — — — —
„ Ou il a petite pourprise:
„ La quele il ot entour asſiſe,
„ Si con par tesmoins ſavonnes,
X X
„ *A plus de* I. I. I. I. * *M. hommes.*

* d. i. *quatre vingt mille.*

HAN PEDROGUE, oorſpronglyk van laatſt- III. DEEL.
gemelde Stad, wierdt, ten zelven tyde, gelast, den Admiraal, op zyne reize, te verzellen, met een genoegzaam aantal van groote Schepen, (*grans Nés*) welken hy, ten ſpoedigſte, moest byeen brengen.

Terwyl de laatstgemelde zig daar toe bevlytigde, deedt GRIMALDI, in 't geheim, een togtjen naar de Zeeuwſche ſtroomen, nam den ſtaat derzelven op, keerde, rasch, naar Calais terug en vondt, dat PEDROGUE „ *agt* „ *en dertig groote en ſchoone Schepen*" geprest hadt, waar onder agt Spaanſche Koopvaarders. Allen voerden zy, voor en agter, een *Kasteel*, zynde zeker' ſoort van beſchanſing. Aan 't bovenst deel der Masten, vondt men mede *Kasteelkens*, in elk' van welken, voorzien van ſchigten en ſteenen, zig *drie* kloeke Krygers bevonden. Voorts, waren de Schepen omgeeven met *Tinnen*; zeker ſoort van houten, getande, beſchutſels; en bemand met *tien duizend* koppen. Elk Schip hadt, ten minſten, één Schutgevaarte, 't welk men *Springaal* noemde.

Met deeze Schepen en *elf* Galeien, ſtak GRIMALDI, nevens PEDROGUE, (het tydſtip wordt niet bepaald) ſpoedig, van Calais, in zee (*k*), en

(*k*) „ A l'Amiraut ſa voie priſe
„ Vers Zelande premierement:
„ Tant fiſt, que le contentement
„ Sôt des Flamens: puis retourna,
„ a Calais, petit ſejourna,
„ Que les Nés furent aprestées,
„ Que PEDROGUE ot la areſtées.
„ Ce ne furent mie Nacéles,
„ Mes, *XXXVIII* Nés, grans et beles,
„ Riches et plaiſans et entieres,
„ A Chateaux, devant et derrieres,
„ Selon raiſon longues et lées.

„ Et

III. Deel. en liep de Maas in, tot voor *Schiedam* (*l*), daar hem Jonkheer Willem, Zoon van Jan II.; aan welken Willem Guiard den toenaam van *den Wyzen* geeft, hem anders het *Kind* (*li Enfes* en *li Enfant*) of den *Erfgenaam van Henegouwen* (*l'oir de Henau*) of, eenvoudiglyk, *'s Graaven Zoon* (*le Fils au Conte*), noemende; op de onderscheidenste wyze onthaalde (*m*), doch, kort daarop; schoon met betuiginge, van zig en zyne belangens, in 't volste vertrouwen, aan hem over te geeven; den Admiraal, nadruklyk, bezwoer, om de reize naar Zierikzee, ylings, voort te zetten: 't geen Grimaldi, onder verklaaringe, van te zullen sneuvelen, of Zeeland in Willems handen

„ Et de tous cotès crenelées,
„ Pour mieX defferdre quelles praingne.
„ Les VIII en étoient d'Espaingne
„ Pour marchandises venues.
„ A gages furent retenues.

„ *XI Galies*, a mentente,
„ Dot la Lamiraut a sejour.
„ Entr'eus ont devisè le jour,
„ Quand ils veulent, que de la isent.

„ Li serjant entrent es vesiaux

„ *Bein furent lx X. M., ou tant.*
„ En chascune Nès, bone et male,
„ Rail au moins un Espringale.
(*l*) „ La ou meuse chiet en la mer,
„ Qui de lointains lieus se desrive,
„ Viennent les Gens le Roi a rive,
„ A ure Vile, près de la,
„ Que on Esquiden apela.
(*m*) „ Guillaume de Henaut, *li sages*,
„ *Cil fit mains avantages*
„ *A ceux, qui la arrivès furent.*
„ *Li et li sien bien les recurent,*
„ *Tant comme il euques demurerent:*
„ *Li Amiraut sus tous honourerent.*

den te leveren, gereedlyk aannam (*n*). Toen, riep WILLEM de Landſaaten ten Zeetogte op, en, wel dra, zag men een aantal van wel *tien duizend* Hollanders, zo Edelen als Burgerkinderen; by welken zig, ſedert, ook eenige *Friezen* voegden; te Schiedam aankoomen (*o*). 't Volk was vuurig naar den ſtryd,

(*n*) GUIARD legt, inderdaad, by deeze gelegenheid, aan Jonkheere WILLEM eene aanſpraak in den mond, die, ſchoon eenvoudig, egter zeer treffende en naar de omſtandigheden geſchikt was, in welken WILLEM zig, ten deeze tyde, bevondt. Zy luidt dus

„ *Amiraut! dit le* FILS AU CONTE,
„ *Bien ſavèt lennui et la honte,*
„ *La deſtruction, le dommage,*
„ *Quon me fait en mon heritage,*
„ *Et a ceux, qui ſous moi habitent.*
„ *Cil de Flandres me deskeritent.*

„ *Grant terre ont ſus moi acquiſe,*
„ *Et* CIRIZÈ, *ma Vile, aſſiſe.*
„ *Sil de dans, qui la ſe diffendent,*
„ *Nul ſecours, fors lemien, natendent.*

„ *Sire! pour Dieu et pour la gloire,*
„ *Le plus, que pourez, vous hatez!*
„ *Car ils ſenſient trop de laſtez.*
„ *Alés la, ſans atargement!*
„ *Frans homs! en vous ai mesperance,*
„ *Je nai en nul autre fiance,*
„ *Vous etes mes drois avoués,*
„ *Zelande rendre me povez.*

„ *Gentil de cœur! loial perſonne!*
„ *A vous me rens, a vous me donne,*
„ *Faire me pouez duel* * *ou joye.*

„ *Sachiez Sire!* dit Lamiraut;
„ Qui le reſpont ſans terme guerre;
„ *Que de deliyrer votre terre,*
„ *Feront nous, ce que nous pourrons.*
„ *O moi et ma Gent mourons*
„ *Tous enſemble, de mort ſubite,*
„ *Ou vous raurez Zelande quite.*

(*o*) „ LI ENFES, qui ce li oit dire
„ Se bien et ſi apertement,
„ Le mercie molt doucement,
„ *Et vot aprés, aide mande*
„ *Par tout ſon Pais de* HOLLANDE.

* *Duel*; voor *dueil*: *rouw*, *droefheid.*

„ *De*

III. DEEL. ſtryd: maar; ſchoon 'er groote Schepen genoeg voor de hand waren; wierden zy allen, als te kort, te laag of, met één woord, onbekwaam voor een' zeeſlag, afgekeurd, behalven ſlegts *vyf*, op welken WILLEM zyne uitgeleezendſte Benden plaatſte, terwyl de overigen, op de Schepen van PEDROGUE, onder 'sKonings Lieden, verdeeld wierden, en hy zelve, op een ſchoon Schip, met de Vloot van Land ſtak (*p*). Een voor den wind bragt de vereenigde magt, welhaast, op de Zeeuwſche Stroomen (*q*), die vry eng, by het inkoomen, wa-

„ *Deſous* ESQUIDEN, *en la Meuſe,*
„ *Que tant eſt, la, profonde et ecreuſe,*
„ *Ou les Nès ſont et les Galies,*
„ *Aſſemble ſes Connestables.*

„ *Hollandois pas ne ſe tapiſſent,*
„ *Fils de Bourgois les Bours* guerpiſſent,*
„ *Qui riens fors oſtoier ne reuyent,*
„ *O les Gentishoms ſemeuyent.*
„ *A celui lieu, que nous diſons,*
„ *Grand nombre i revient de Friſons.*

* voor *Bourgs.* d. i. *Burgen; Steden.*

„ *Peuyent bien x. m. Homes eſtre.*
(*p*) „ *Mes na par Nès, ou il les mete.*
„ *Tout en trouvyast on la grans maſſes.*
„ *Eles ſont ſi courtes et ſi baſſes,*
„ *Qua grand mechief ſi combatroit,*
„ *Qui pour guerre ſi embarqueit.*
„ *Fuſt gentilhoms ou paiſans.*
„ *Nen a fors V ſouſiſans.*
„ *Celes garnit* L'ENFANT *premieres*
„ *De gens courageux et fieres,*
„ *Dont il oſt la bele Commune.*
„ *Pour ſoi meismes en priſt une*
„ *Bele et bien faite et avenant.*
„ *Puis fait metre le remeurant*
„ *De ſa Gent en Nes crenelées,*
„ *Que* PEDROGUE *ot la amenées.*
„ — — — — —
„ *Chacune enrecoit ſa partie:*
„ *Avec les gens le Roi ſespartent.*
(*q*) „ Sen vout les Veſſiaux vers Zelande:
„ *Ou il a entrées eſtroides.*

waren. Doch, ſtraks, overviel hen zo groot eene ſtilte, dat men, in agt dagen tyd, naauwlyks vier mylen vorderde en, eindelyk, door kleine Schuitjens geſleept, daags voor St. Laurens; die den *tienden* van Oogstmaand invalt; op de Rivier de Goude, voor Zierikzee, aankwam (*r*), alwaar GUI van Vlaandere; die, daaglyks, tyding van 't aannaderen der Vloote bekoomen hadt; met ruim *vyf honderd groote en kleine Schepen* (*s*), in de Haven, ten ſtryde gereed lag. III. DEEL.

Zo dra men in 't gezigt der Vlaamingers was gekoomen, ſchikte GRIMALDI, „*die 't opperbevel over de gantſche Vloote voerde*" (*t*), dezelve in ſlagordre. Hy maakte *vier* verdeelingen. In de voorhoede wierden *vyftien* Schepen geplaatst, die men aan een koppelde. Onze WILLEM, met de Hollandſche Vaartuigen, en ook PEDROGUE bevonden zig onder dezelven. GUIARD beſchryft ze vry breedelyk. Van de boeg en on-

(*r*) „ Entrent en *Goude*, la Riviere,
„ Qui devers CIRIZÉE devale;
„ A greveuſe peine et a malc:
„ Car li flo, qui va et retourne,
„ Leur fait ſi grant destourbance,
„ Quen VIII jours, ſelon ma creance,
„ Nevrent pas IIII lieues plaines.
„ A Batiaus font leur Nés tirer.

(*s*) „ GUI de Namur, — —
„ De jour en jour, en oit nouvelles:
„ Mes petit ſen laiſſe abourder,
„ Ains refait ſes Veſſiaux hourder,
„ Dont il ot la Quoques et Barges,
„ Et grans Nés profondes et larges,
„ Chascune fermée a chable,
„ Plus de V. C., dedans le Hable.

(*t*) „ Lamiraut — — —
„ *Qui fus tous les Veſſiaux est Meſtre.*

III. DEEL. onder de Tinnen, hongen ryke Kleeden, geſtikt met hunne geſlagt-wapenen. Schilden, Banieren, Wimpelen ſpeelden, na dat de Schepen zig wendden, aan duizend kanten, in 't oog. Van verre, zag men ze flikkeren en fladderen. De Krygsluiden, van Daggen, Lanſen en ander geweer voorzien, ſtonden, met geſlooten helmen op 't hoofd, by de Tinnen (*u*). De *tweede* verdeeling

(*u*) Cil du Roi leur Navie rangent,
„ Dont aviſeement chevisſent:
„ IIII Echiéles en etablisſent
„ Lamirant et li Souverain.
„ En cele du front premerain,
„ A XV Nés enſemble jointes:
„ Devant en ſont les mestres pointes,
„ A chascun bout enchastelées,
„ Et de tous costés crenelées,
„ Si con len cuide, que bien aut.
„ *La est li* ENFES DE HENAUT
„ *O grans gens, pour Flamens requierre.*

„ Si rest PEDROGUE de Calais,
„ Qui na pas Nés a garconnaille.
„ Vraix Diex! come cele bataille
„ Chemine par ſemblant a certes.
„ Les pointes devant ſont couvertes,
„ Et, au deſſous des creneleures,
„ De riches dras a eu armeures,
„ Atachies comme a batonceaus,
„ Larges Banieres, Penonceaus,
„ Selon qui les Nes brandelent,
„ En M. parties is retelent.
„ De loin les voit on ondoier.
„ Au Creneaus ſont le Soudoier,
„ Qui or ne peuſent pas a dances,
„ Garnis d'epées et de lances,
„ Et dautres armeures prestes:
„ Les Baçines fermes eš testes,
„ Sans conter fables ni nouvelles.
„ Apres eu va XV trop beles.

„ XIIII. en reſivent ces trente.

„ En la bataille derreniere
„ Revint les Galies a route,
„ Ou Lamiraut a ſa gent toute.

't Schynt,

ling hieldt een gelyk getal: de *derde* maar III. Deel.
van *veertien* Schepen. GRIMALDI ſchikte de Galeien agter. Zy maakten de *vierde* verdeeling uit. GUIARD beſchryft ze breedelyk.

GUI kon geen bloot toeziender blyven. Na *veertig duizend man*, in de Tenten, voor Zierikzee, en eenig Volk aan ſtrand, gelaaten te hebben, liep hy, aan 't hoofd eener groote overmagt (*y*) van zwaar bevolkte Schepen; welker grootſte hy voor aan plaatſte en zelve het voornaamſte beklom; uit de Haven dier Stad (*w*). In de beſchryving der

't Schynt, dat GUIART, het Schip van Jonkheer WILLEM niet onder de *vyf* rekent, in welken hy, hier boven, zeide, dat een gedeelte van 't Hollandsch Volk, door dien Graave, ingeſcheept was. Anderſints zouden, in de drie ſmaldeelen, geen XLIV, maar ſlegts XLIII, Schepen konnen geweest zyn.

(*y*) Ik vinde, by GUIARD, het eigenlyk getal Schepen en Manſchappen, met welken GUI uitliep, niet aangeteekend. Hy zegt wel van dien Vorst:

„ GUI, *pour le droit du lieu débattre*,
„ Peut mettre, contre *un hom*, *quatre*."

En verder „ Au *Tentes*, rest tel gent remiſe,
„ Qui ſont bien, pour les garantir,
„ XL. M., ſans mentir.

„ Tel nombre en rot ſur le rivage,
„ Pres des Veſſeaus, a terre ſeche,
„ Que je nai 'du deviſer teche."

En nog eens:

„ *Flamens*, pour leur" (*les Francais*) „ contredire
„ Le lieu, ou leur Navles ſont,
X X
„ Plus de IIII mile ſont,
„ Et entreus," (*les Francais*) „ pour le perillier,
„ Ne ſont pas XXI millier."

Maar dit ſchynt te zien op de geheele magt, die GUI voor Zierikzee hadt, en die wy ook, boven, (*Bl.* 154. (*l*)); zagen, dat GUIARD, op meer dan tagtig duizend Man, begrootte.

(*w*) „ Les grands Nes furent es frontieres,
„ Et les petites derrenieres.
„ Queles nalasſent meschevant.
„ GUI, *de Namur* ſe tint devant,
„ Ennui la route premeraine.

III. DEEL. der ſchoonheid en wapenpronk van de Vlaamſche Vloote; die, in gedaante, met de onze overeenkwam, doch, veelal, grooter Vaartuigen ſchynt gehad te hebben; kan ik, om niet te lang te worden, even min als in veele andere byzonderheden, die ons niet regtſtreeks raaken, GUIARD volgen.

PEDROGUE, met vier Schepen, uit de Vloot vooruitgezeild, kwam het eerst op GUI af en was hem reeds, op een' armboogſlag, genaderd, toen hy, ongelukkiglyk, op eene droogte verviel (x). 't Was, thans, omſtreeks twaalf uuren op den middag, 't ging van ebbe, en de vrees, dat ſoortgelyk lot ook den overigen Schepen mogt te beurte vallen, deedt den Admiraal beſluiten, de drie flagordens weder te vereenigen en; na de Schepen, met kabels, zo naauw

„ Sa Nef est la plus ſouveraine:
„ Grant gent est la amoncelée."

(x) Wy zagen, hier boven, dat de *zyftien* Schepen der voorhoede, op welken ook PEDROGUE diende, aan een gekoppeld wierden. Hier zeilt PEDROGUE, met *vier* Schepen, voor uit. Ik beken, niet klaar te gevoelen, hoe dit ſluite, ten zy men veronderſtelle, dat de kabels op deeze of geene wyze, losgemaakt of gebrooken zyn. De woorden van GUIARD; die, in 't afſchrift, hier en daar, ſchynen bedorven te zyn; luiden dus.

„ Devant les ſiens ſen va PEDROGUE,
„ A IIII béles Nés, ſus destre,
„ Qui premeraines veulent estre.
„ Comment quil aut a la beſoingne!
„ Leur Flotte des autres ſesloingne,
„ Qui, asſes toit, ſest tans hastée,
„ Quil na pas un arbalestée
„ Jusque a Lennemis de grant choſe.
„ Non pourquant point ne ſe repoſe,
„ Toit i fust ſe nous ne fabloy,
„ Mes defiert ſus un fabloy,
„ Ou les IIII, enſemble ſerrées,
„ Sont a fine force aterrées."

Uit welke, op een na, laatſte regel, egter blykt, dat de *vier* Schepen nog aan elkander verbonden waren: en dit zegt ook STOKE, Rym Chron. IX. B, v. 877—880.

naauw aan den anderen geslooten te hebben, dat men van 't een op 't ander springen konde; den vloed, bedaardelyk, af te wagten. De Galeien bleeven de Vloot agter opsluiten, (y) en, op dat niemand, in 't gezigt des talryken Vyands, aan vlugten zou denken, liet GRIMALDI alle de kleine Schuitjens wegvoeren. In die gestalte, wagteden de vereenigde Vloot de Vlamingen af. III. Deel.

De vier, op droog zittende, Schepen, leeden den eersten aanstoot. De Armboogschutters van GUI zonden 'er hunne pylen op af, zo van 't strand, als van boord: doch zy wierden, wakkerlyk, be-antwoord. Eindelyk, liet GUI *twee* Branders gereed maaken en 'er op aanzeilen. Doch, daar vast PEDROGUE en de Onzen zig bevlytigden, om dezelven van zig af te stooten, keerde de wind, joeg den Vlamingen hun eigen vuur op 't lyf en bragt ze groot nadeel toe (z). Om negen uuren des avonds, kwam

(y) „ De leurs III batailles sont une.
„ Les XLIIII, quil guient,
„ A chables ensemble lient.
„ Jointes sont, si quon peut faillir
„ De lune en lautre, sans faillir,
„ Et est pour peur de marée.

„ Les *Galies* sont au derriere,
„ Qui se moverent vistement,
„ Pret a pret ordenement,
„ Et quaucun a ce ne sapuie
„ Que sa nef guerpisse et senfuie."

(z) 't Geval is ook by STOKE: doch die spreekt slegts van *éénen* Brander, en niet van 't keeren der wind: *l. c.* IX. B; *v.* 905 *enz.* 't geen ik, egter, ook by onzen *Clercq der laage Landen*, *Bl.* 200, geleezen hebbe. GUIART zegt:
„ FLAMENS sont emplir II Naceles
„ De pois, de sain et de buche,
„ Leur Gent huile et feu i embusche.

III. DEEL. kwam de vloed te rugge: de vier Schepen raakten, nu, ook weder vlot: alles ligtte, van wederzyde, het anker en, onder 't roeren van den trom, 't blaazen der hoornen, 't pypen der fluiten, en 't ſteeken der trompet, zettede GUY op de vereenigde Vloot aan. Terwyl zyne pylen, in meenigte, op de onzen vloogen, gelukte het PEDROGUE; die, aan zyn boord, twee Springaalen ſpeelen deedt; een Kasteel en de twee Trompetters te treffen van één der grootſte en ſchoonſte Vlaamſche Schepen, 't geen de *Hoogmoedige* (*l'Orgueilleuſe*) genaamd was, en op 't welke veele ryke Burgers kinderen van Brugge zig bevonden. De *Hoogmoedige* ſpande alle kragten in, om zig te wreeken, en PEDROGUE hadt, misſchien, voor haare ſterkte moeten wyken, indien niet een Normandisch ſchip; *la Jeannette* gezegd; hem, ſchielyk en van pas, was bygeſprongen. Toen keerde de kans: men vogt, eerlang, boord aan boord: eindelyk weeken de Vyanden van de Tinnen: de Franſchen en *Hollanders* ſprongen over, vermeesterden het vyandlyk Schip en ſloegen de meeste Schepelingen dood (*a*). GUY, egter

„ Les font vers les IIII Nés courre,
„ Mais, pour leur afaire empirier,
„ Les fait Dieu le puiſant virier,
„ Par la forçe du vent, qui vente,
„ Ennui leur Flote les ardente.

„ Mainte bonne Nef i empire.
„ Aucuns Flamens ſont la estains."

(*a*) „ En une Nef de Flamens frape,
„ Que lon *Lorgueilleuſe* nomma.

„ Calaiſſens, Normans, *Hollandois*,
„ Dont les Nés es frons ſe gouvent,

„ Eu

ter, verhaalde dit verlies op drie Spaanſche Schepen; in welken zig ook eenige Hollanders bevonden; die hy, na een heet en langduurig gevegt, veroverde (*b*). Doch, toen men, op de vereenigde Vloot; daar nu verſcheiden ſchepen aan den gang en handgemeen waren; met brandende houten, onder den Vyand begon te ſlaan, en vuurſtoffen over te werpen (*c*), leeden de Vlaamingen veel. Een jammerlyk gekerm (*d*) ging door hunne Vloot op. Twee Schepen raakten in vollen vlam, die weder anderen aanſtaken, en, by 't lichten van den morgen, zag men 't Zeeleger van GUI van zyne kabels gerukt, zo hier als daar verſpreid, en beezig eene meenigte dooden aan wal te brengen. III. DEEL.

Men

„ En l'orguilleuſe Nef ſe boutent.
„ Une grande partie en ocient.
„ Les autres la meme lient,
„ Qui, jusques demain, vesquirent,
„ Et la nef hors des autres tirent."

(*b*) „ Espagnols, qui ces III Nes guient,
„ Ont avec eus, en ces asſauts,
„ *Hollandois* en leur compagnie.

„ — — — Flamens tant firent,
„ Quespagnols les III nés guerpirent."

(*c*) „ PEDROGUE fait lors la cier gloes,
„ Grand nombre en feu, et i met garde,
„ Que nule, fors a lun bout, narde.
„ En II nefs les a fait eſprandre."

Dit zal 't geval zyn, van 't welk STOKE gewaagt, *l. c.* IX. B.

(*d*) „ En criant *Wacarme! Wacarme!*
„ Qui vaut autant, com dire *Helas!*"

Zegt GUIART. Ik denk, dat de Vlamingen *Wach arme!* zullen geroepen hebben. Zo zegt de Vlaamſche MAERLANT; die, kort voor dien tyd, leefde; in zyn *onuitgegeven* Gedigt van ANSELMUS.

„ En ſprac, *Wach aerme!* droeuelike."

't Franſche woord *vacarme*; dat, nog heden ten dage, voor *getier*, *geraas*, in gebruik is; agte ik, van dit, *wach arme!* ontleend en, zo ik denke, ook ons Nederduitsch woord *gekerm*.

III. DEEL. Men hadt nu, den gantſchen nacht, door gevogten: elk was afgemat: eene kortſtondige rust verpoosde, van wederzyde, den doodlyken arbeid, toen men de Schepen van GUI, met verſche Troepen, van Land zag keeren, beſtemd, om, kon het zyn, eene meêr gelukkige wending aan zyne zaaken te geeven. Maar GRIMALDI oordeelde dat, thans, het regte tydpunt gebooren was, om, met de Galeien; die hy, tot nog toe, opzetlyk, buiten 't gevegt gehouden hadt (*e*); te werken. Hy valt dan, aan 't hoofd zyner elf; ligte, doch welgewapende en bemande, Vaartuigen, onder de verſtrooide vyandlyke Schepen en maakt, na een hartnekkig gevegt, zig van drie derzelven meester. Doch GUI, heevig vervoerd, door 't verlies en gedeeltelyke vlugt der zynen, rukt zyne laatſte kragten byeen en werpt zig, woedende, tuſſchen de uitheemſche Galeien (*f*). Men ſchoot, men worp, men ſtak, men ſloeg, met Pylen, met Steenen, met Degens, met Lanſen, met *Goedendags* (*g*), en vogt,

(*e*) „ En lost de France na *Galie*;
„ Tout i ait il grant noise eue;
„ *Qui encore se soit meue.*
„ *Au derriere des Nés retardées*
„ *Les a li Amiraus gardées.*"

(*f*) „ Onques tel fait ne fu veu,
„ Ne bataille nule si fiere.
„ La Nef GUI *de Namur* premiere
„ Sans va le cours aus escueilliés,
„ Et se fiert entre les Galies."

(*g*) „ La repeust on esgarder
„ *Godendas* croistre et escharder,

„ Lan-

vogt, lyf om lyf. Eenige Vlamingen, zo ik den tekst van GUIART hier wel vatte, ſprongen zelfs aan boord van GRIMALDI, alwaar zy egter, in 't kort, afgemaakt wierden (*h*). Ook ſchooten, eerlang, onze Schepen; onder een herhaald krygsgeſchrei van *Mont joie! Calais! Normandie! Holland!* den Galeien ter hulpe toe (*i*). Dit verſchrikte de Vlaamingen, wier Sche-

„ Lances trouconner et tortir,
„ Espées bruire et reſſortir,
„ Armes desmentir ou ſonner,
„ Cops receuoir et cops donner.
— — — — — — —
„ Soudoiers, qui ont leur repaire,
— — — — — — —
„ Lancent et traient pelle mêle:
— — — — — — —
„ Quarriaus ſiflent et Chaillos bruient."

Over de gezegde *Goedendags*; een Nêerlands oorlogstuig; zie HUIDECOP. op STOKE, III D. *bl.* 83 en 84.

(*h*) „ Cil qui Lamiraut ont a front,
„ Ne ſemble mie Gent faillie.
„ Sa Galie est ſi aſſaillie,
„ De Flamens qui a li coutancent,
„ Quaucuns dentreus dedans ſelancent,
„ Qui hardiment ſentracueillent:
„ Mes ſi asprement les recueillent.
„ Cil, qui depais les escoudient
„ Quen poi deure tous les ocient."

(*i*) „ Cil des Nes le Roi ſe ratournent.
— — — — — — —
„ Quant Flamens venir les auiſent,
„ De peur fremiſſent et tremblent.
— — — — — — —
„ La oiſſiez crier *mont joie*,
— — — — — — —
„ *Calais! Normandie! Hollande!*
„ A voix ſi hautes et ſi cleres,
„ Espouentables et ameres
„ Que Flamens, qui les grans cops ſentent,
„ De tous corez ſen espouentent.
„ Les gries aſſaus, que il recoivent,
„ Et la male ſueur quil boivent,
„ Et la grant crainte de mourir

III. DEEL. ſchepen, welhaast, van alle zyden aangevallen en ſlaplyk verdeedigd, met meenigte genomen wierden en, op dezelven, eene yslyke ſlagting aangerigt: byzonderlyk ook door de Franſchen, die, 't verlies gedagtig, 't geen zy, voor twee jaaren, in den ſlag van Kortryk, geleden hadden, thans geen kwartier wilden geeven. GUI zelve wist, egter, van geen vlugten: doch, toen hy, na de dapperſte verdeediginge, zynen Vyand binnen zyn boord zag ſtorten en alles te nederſlaan, moest hy, eindelyk, nu geheel vertwyffeld, de gevangen worden van een' gemeenen Soldaat van PEDROGUE, die hem wegleidde, zonder te weeten, wie hy was. Maar een Officier van GRIMALDI, hem kennende en ontwaar wordende, ſchoot, volgens 't ſchryven van GUIRAD ſchielyk uit en naar den Graave, ontrukte hem aan zynen Geleider; dien hy 's Vorſten harnasch overliet; trok hem, toen, uit den hoop, der overige Gevangenen en bragt hem voor GRIMALDI, die hem in zyne Galei deedt opſluiten (*k*).

Hier

„ Les font ſi fort eſpaourir,
„ Quon vit leur Nes, ſans eus deffendre.
„ Les voht les Serjans le Roi prendre.
„ Dont il pert que ſlo treſaillent,
„ Quant il penſent a la bataille
„ De Courtrai, ou la fleur de France
„ Fu ociſe, a ſi grant viltance.
„ Et a tel mechief onques nuerent
„ Merci nul, de ceus qui la furent."

(*k*) „ La rest, de doutance ſurpris,
„ En ſa Nef GUI de Namur pris,
„ Par I des Soudoiers PEDROGUE,
„ Cil lamene, joious et gogue,
„ Mes ne connoist mie ſa priſe.
„ I Serjant Lamiraut la viſe.
„ Enſa leure li ſacoste:
„ A celui, qui le conduiſt, loste,

„ Son

Hier mede nam de zeestryd een einde (*l*). De Admiraal deedt de Troepen aan Land gaan en, met de bebloede zwaerden in de vuist, op de vyandlyke Tenten aantrekken, in welken men niet dan dooden vondt (*m*). Zierikzee opende, toen, haare Poorten en ontvong Jonkheere WILLEM, met zyn gevolg en Medehelpers, onder de uitbundigste tekenen van vreugd en eer. Men rustte, twee dagen, uit. Den derden dag, trok men naar de Duinen, in welken zig vyftien honderd en vyftien Vlamingers, die, uit de Tenten voor Zierikzee, gevlugt waren, verschoolen hadden. Zy wierden, zonder slag of stoot, gevangen (*n*). Ook doodde III. Deel.

„ Son Haubert seulement li lesse,
„ Et le tire hors de la presse,
„ Vain et de douleur tourmentè:
„ A Lamiraut presente,
„ Qui en sa Galie lenserre.

(*l*) „ Puis fait les Vaisseaus mettre a terre
„ Les gens le Roi; qui la fremissent;
„ Des Nes et des Galies issent.
„ Et points les Espées sanglantes,
„ Sachesmlnent tout vers les Tentes.
„ Mes ni a, fors personnes mortes.
„ *Cil de la Ville ouvrent les Portes:*
„ *Loir de Henaut; si comme ils durent;*
„ *Et sa Gent a joie recurent:*
„ Tous ceus, qui a li arriverent,
„ Selon leur povoir honourerent,
„ Deus jours a sejour seant furent."

(*m*) „ Au tiers jours, ensemble sunissent,
„ Leur Connetables communes,
„ A un lieu, qu'on nommoit les *Dunes*,
„ Sus la mer avoient leur bonnes.
c
„ M. V et XV personnes,
„ De Flamens, qui la a fuies,
„ Avoient leur Tentes guerpies.
„ Huit cil* ensemble serendirent,
„ Onques asaut ni attendirent."

(*n*) „ — Plusieurs aussi en ocistrent.

„ Avec

*Misschien moet men lezen *huit cens.*

III. DEEL. de men verſcheiden Ballingen, die JAN VAN RENESSE (*o*), als hunnen Heere, trouw beloofd, doch Jonkheere WILLEM alle gehoorzaamheid afgezwooren hadden. Een deel derzelven, nevens RENESSE, 't gevaar tragtende te ontvlugten, begaven zig in zee, doch wierden, wel haast, onderhaald en hun ſchip in den grond geboord. Veelen verdronken, (*o*) anderen verlieten hunnen nieuwen Heere, en verbonden zig weder aan Jonkheere WILLEM. Na dit alles, begaf zig de Admiraal weder naar Frankryk. PEDROGUE zeilde mede t'huiswaarts.

Hier op komt het verhaal van GUIART, hoofdzaaklyk, neder. Ik heb, reeds te lang, my by het zelve opgehouden, om breeder by deeze of geene punten ſtil te ſtaan: ook zal een minnaar van 's Lands geſchiedenisſen, uit vergelyking van 't bovengemelde, met andere Hiſtorieſchryvers, ligtelyk konnen nagaan, waar in de Franſche Digter met hun overeenſtemt, verſchille, of nieuwe zaaken voortbrenge. Terloops, zal ik alleenlyk aanmerken, dat GUIARD een gelyk getal van Schepen aan de Franſche vloot geeft, als STOKE, doch niet als de Italiaan VILLANI, (*p*) dien onze WAGENAAR aangehaald heeft. ME-

„ Avec RENESSE en mer ſe mistrent
„ Cil, qui de leur mains échaperent:
„ Mes, tot apres quil ſesquiperent,
„ Par la Gent, qui la habourda,
„ Leur Nef en la mer afonda.
„ Honteuſement esporpilliez
„ Furent tous i ceux perilliez."

(*o*) Zie, over 't verdrinken van RENESSE, nader, myn *Naleezinge*, alhier, *bl* 173.

(*p*) Chroniche Florent. Lib. VIII. *Cap.* 77, *fol.* m. 117.

MEJERUS, dien hy mede aanhaalt, bepaalt geen getal, maar berispt, met reden, de groote menigte Schepen, die BERA opgeeft, en vernoegt zig, met, uit zekeren onuitgegeven Gendſchen Minderbroeder, JOHANNES genaamd, ons te leeren, dat GUI minder groote, meerder kleine, ſchepen hadt dan de onzen: 't geen ik ook, in dierwoege, by dien Schryver vinde. GUIARD meldt, verders, 't getal der benden van Jonkheer WILLEM, 't geen ik niet zie, dat STOKE doet, van wien en anderen hy, verder, verſchilt, in 't getal der Schepen en Manſchappen van GUI (r), en byzonder in de wyze, op welke die Vorst wierdt gevangen genomen. Ook gewaagt hy van 't veranderen van den wind, ten tyde, dat de Vlamingen twee Branders op de onzen hadden afgezonden: welk verhaal dus, niet alleenlyk by de onzen, gevonden wordt: zo als een geleerd man dagt (s). Jammer is het, dat hy; die, trouwens, ter eere der Franſche Natie, niet van de onze, ſchreef; zig in geene meerdere byzonderheden, onzen Graave, geduurende 't gevegt als anderſints, betreffende, heeft ingelaaten: nopens welk gevegt hy egter; en, myns oordeels, te regt; 't opperbevel aan GRIMALDI toeſchryft, onder wien Jonkheer WILLEM, (dien hy, altyd, met eerbied noemt, en die de helft der Benden leeverde) nevens PEDROGUE; op wiens Schepen de Hollanders, gedeeltelyk geplaatst wierden; de eerſte Vlagofficieren zullen geweest ILLDEL.

(q) JOHANNES, Minorit. Gand. MS.
(r) STOKE geeft hem 10 tegen een, IX. B., bl. 250. V. 960.
(s) Vergel. HUIBEC. op STOKE, op 9 B. v. 905. bl. 244 en 245 CLERCQ der L. Land. p. 199.

III. Deel. weest zyn (*t*). Ook is het merkwaardig, dat, volgens GUIARD, de Galeien, eerst op 't laatſte, en toen onze en de Franſche Schepelingen de Vlaamſche Vloot reeds meest verdelgt hadden, in 't gevegt kwamen. — Men oordeelt, dat GUIARD, ten jaare 1306, ſchreef (*u*). Dat hy; zo als ſommigen meenen; by het gevegt zou tegenwoordig geweest zyn, is my, uit het Stuk zelve, niet gebleeken.

Hoe veel manſchap 'er, in den zeeſlag, omkwame, meldt hy even min als STOKE (*v*). No-

(*t*) Op de inſcheeping onzer Troepen; by die van eene andere datſe; ziet miſchien STOKE; IX B. *bl.* 241 en 242. *V.* 850.

„ Alſo als wi ſegghen horen,
„ So hadde de Grave aldaer, te voren,
„ De groote ſchepen gemannet wale,
„ Met ſinen lude, tenen male
„ *Al met den luden diere in waren.*

(*u*) LE LONG, Biblioth. Hiſtor. de France, fol. 368. No. 7210.

(*v*) STOKE zegt ſlegts (X B. V. 17.,) dat er „ *menigh man*, „ *in den wych op Goude*," verſlagen wierdt, en ik haale alleenlyk dien Schryver aan, om dat ik my, ongaarne, ophoude met de benzelingen onzer overige Chronykſchryvers, van welken ſommigen 't verlies der Vlaamingen op honderd duizend man en elf honderd ſchepen ſtellen. Zie CLERC *der Lage Landen*, *N.* 200, en MEERS aldaar. De Vlaamingen zullen, denkelyk, het getal hunner verſlagenen verkleind hebben. Hunne Hiſtorieſchryver MEYER bepaalt mede het getal niet, maar zegt; dat de Gendſche Minderbroeder het ſtelt, op ſlegts *duizend* zielen, en dit vinde ik, by dien Geestelyken, (die in de 14 eeuw leefde, en van wiens ongedrukt Verhaal ik een goed Afſchrift bezitte) met deeze woorden: „ De *Flandrenſibus*, *circiter* „ *mille viri*, infra il'os dies duos, mortui ſunt, occiſi vel ſubmerſi." Zo men hem gelooven wilde, zouden 'er meêr van de onzen gebleeven zyn: „ Et *bene*" (vervolgt hy) „ *tot et plures* „ de *Hollandenſibus* et *ſocüs Admirandi*, quamvis victoriam „ optinuerunt: quia, primo die, multo plures amiſerunt quam „ Flandrenſes." Ik haal deezen Schryver te meêr aan, zo ten bewyze der goede trouw van MEYERUS; die my, wat men ook van hem zegge, dikwerf gebleeken is; als op dat men niet, met den Heer HUIDECOP. *l. c.*, 3 D., bl. 346., in 't onzekere zouven, of dit Geſchrift nog voor handen zy? Ik kogt het, uit de Boekery van den Heer VERDUSSEN, te Antwerpen, voor meer dan twintig jaaren. Het loopt over de jaaren 1296 tot 1310, en is, naar dien tyd, zeer wel geſchreeven.

Nopens 't getal der gevangenen in de Duinen, verſchilt hy zeer veel van deezen Schryver (*w*). III. Deel.

Bl. 175. r. 17. „ *Blyden* werden ook *gebruikt.*" My is niet bekend, dat dit krygstuig, op de Schepen, gebruikt wierdt. By GUIARD, noch anderen, vinde ik 'er niets van. GUIARD doet geene ſteenen werpen, dan uit de *Kasteelkens* en de *Bootjens*, (*Coques*) die boven aan de Masten hingen, en zo doet STOKE ook. Van *Oestélen*; die WAGENAAR mede optelt; ſpreekt wel, STOKE (*x*), doch GUIARD niet (*y*).

Bl. 179. r. 6. „ RENESSE — kreeg tyding van de nederlaage, te *Utrecht.*" Zo onze, als de Vlaamſche (*z*), Schryvers getuigen, dat RENESSE te Utrecht was en, by Kuilenburg, op de Lek, kort daar op, verdronk. GUIARD plaatst egter JAN VAN RENESSE, ten deezen tyde, in Zeeland, en doet zyn Schip, door de onzen, in den grond booren. Maar Hy ſchynt, of geheel kwalyk onderregt, of, mooglyk, zal die JAN VAN RENESSE dezelfde niet geweest zyn, die deezen oorlog berokkend hadt, en door onzen WAGENAAR bedoeld wordt, maar eenen anderen van gelyken naam (*a*). Een geleerd Man oordeelde, voorheen, dat hier ook, by STO-

(*w*) STOKE X B. V. 294-351.
(*x*) IX. B., V. 1031-1039, 1004 en 1048. Vergel. *l. c.* V. 1002 en HUIDECOP. aldaar, op *bl.* 341
(*y*) STOKE IX. B V 968, 985. HUIDECOP. *l. c. bl.* 311.
(*z*) JOH. *Minor Gandens.* MS., MEJERUS annal. ad ann. 1304.
(*a*) Zie myne Naleezing, *bl.* 153, alhier.

III. DEEL. STOKE, eene feil was: maar ik zie er geene genoegzaame reden voor (*b*).

Bl. 212. r. 4. „ De Graaf — liet de *Koningin* van Engeland, van *zynen Broeder*, JAN *van* BEAUMOND, *verzeld, in de Haven van den Brielle ſcheep gaan.*" Dit gebeurde, in Oogstmaand des jaars 1325. Graaf WILLEM liet het Krygsvolk, ter haarer hulpe, onder de Heeren van *Mortimer* en *Beaumond*, op agt Hulken en honderd twintig Haringſchepen, overvoeren, ook ſtondt hy den Eigenaaren in, voor 't verlies, 't geen den Vaartuigen, geduurende de eerſte zestien dagen, by toedoen der Engelſchen, mogt overkoomen, maar niet, zo zy, door ſtorm of onweder, beſchaadigd wierden (*c*): welke laatſte ſoort van verzekeringe, (*aſſurantie,*) ik niet weete, toen, reeds bekend geweest te zyn.

Laat

(*b*) STOKE, na den Slag voor Zierikzee vermeld te hebben, doet IX. B., V., 1387. er op volgen

„ Heer JAN VAN RENESSE *moste varen*
„ *Synre verden, wt ſynre ſcaren:*
„ Want hi hem niet gheloevede wel,
„ Daert hem daer na misvel.

De Heer HUIDECOPER zegt, dat deeze regels „ ſchynen te „ kennen te geeven, dat RENESSE mede, *uit den Slag voor* „ *Zierikzee*, ontvlugt was," en verdenkt, daar op, de egtheid deezer bewoordingen. Maar ik zie er geen reden toe. STOKE noemt de plaats niet, uit welke RENESSE, kort na den Slag voor Zierikzee, *varen* moest, en men *behoeft* er niet *die* Stad, maar *kan* er *Utrecht* door verſtaan, in welk geval, de Tekst met de waarheid volkoomen ſtrookt, en byzonder ook met het verhaal, 't geen STOKE zelve, in 't vervolg doet, ter gelegenheid van Heer JANS verdrinken in de Lek. hier op neerkoomende: dat, na RENESSE, „ „ *'t ontzet van Zierikzee hadt verſpomen*, hy *en zyne* „ *Gezellen mede* (d. i. *zyne ſcaren*) *de Stad Utrecht rumeden* „ *met haasten groot.*" Zie X B. V. 537—585. alwaar ook HUIDECOP. bl. 381. op V. 521: die, voorts, l. c. op Bl. 483 en 484., verdient te worden ingezien.

(*c*) MIERIS Groot Charterb. II. D. bl. 393 en 394.

Laat ik, met een woord, mogen aanteekenen, III. Deel.
dat JAN VAN HENEGOUWE, Heer van Beaumond; die, volgens uiterſte wille zyns Vaders, met de goederen van Schoonhoven en Gouda, ten jaare 1308 en 1310, door Graave WILLEM, beleend wierdt (*d*); één der vermaardſte en dapperſte Ridderen van Europa was, in deezen tyd. PHILIPPA; WILLEM's Dogter en, ſedert, Gemalin van Koning EDUARD III. van Engeland; wordt mede, niet alleen by FROISSARD; die haar Hiſtorieſchryver was; maar ook by anderen, als een ſieraad deezer eeuwe vermeld. Hoe zeer wel eens gewikkeld in de overdreevene denkbeelden, tot welken de ridderlyke geestdrift der veertiende eeuwe de kloekſte hoofden en harten vervoerde, deelde zy, dikwerf, meer in de zorg van 't Ryk, dan in vrouwelyke vermaaken, en na, aan 't hoofd der Britſche Krygsmagt, eene bloedige overwinning op de Schotten behaalt te hebben, behielt zy, in dit alles, een gevoelig hart. Zy was, met één woord, die zelfde *Nederlandſche* Vorſtin, die, hoog zwanger, zig in de bres ſtelde voor 't leeven en behoudenis van zes, ongelukkige en reeds eer dood-veroordeelde, Burgers van 't overwonnen Calais, met dat gevolg, dat haare dringende welbeſpraaktheid dezelven aan de wraak van haaren Gemaal ontrukte. Wysheid, waare dapperheid en menschlievendheid ſcheidden zig, nimmer, van den anderen. Met nut en vermaak, kan men den onder aangehaalden Schryver, over de charakters van haar en JAN VAN BEAUMOND,

(*d*) MEERIS *l. c.* II. D. bl. 77, 82, 125.

III. DEEL. MOND nazien (*e*). Zy ſtierf eerst, in 't jaar 1369, en wierdt, te Westmunſter, in de Koninglyke Kapel begraaven: alwaar men; ik meen nog heden; haare beeltenis ziet (*f*).

Bl. 228. r. 9. v. o. „ De *Friezen* ſchynen zig *in rust gehouden te hebben.*" Dit Gewest bloeide, thans, door den Koophandel, doch die van Stavere waren, onlangs, in oorlog geraakt met de Oosterſche Steden, met naame *Lubek*, en men hadt elkander, byzonderlyk naar 't ſchynt, nopens de Haringvaart, eenige nadeelen toegebragt. Doch de twist wierdt, eerlang, door uitſpraak van onzen Graave, ter neder gelegd, en ook eenige Ingezetenen van Enkhuizen; welken, by die gelegenheid, onſchuldiglyk, te Lubek, gevangen gezet waren; met ontſlag van ſchip en goed, in voorigen ſtaat herſteld (*g*).

Bl. 230. r. 3. „ WILLEM III. *heeft het Graafſchap van Zeeland aan zynen Zoon afgeſtaan.* —— Wanneer zulks geſchied zy, meldt niemand. — 't *Moet, tuſſchen de jaaren* 1331 en 1333, *geſteld worden.* Uit de ſchriften *van den jaare* 1333, blykt, dat de *Zoon, toen reeds, deezen titel voerde.*" Hier is een ſchryf- of drukfeil, in onzen WAGENAAR, en niets (de ondervinding leert het my, tot myn ſmert) kan ligter gebeuren. Het, hier aangehaalde, Geſchrift, uit BOXHORN op REI-

(*e*) DE LA CURNE DE SAINTE PALAYE., Memoir. ſur l'ancienne Chevalerie *Tom.* 3, p. 8, 11, 15, 24, 58, 79, 80, 82, 97, 98, 100—119. et Suiv.

(*f*) SANTFORT, Genealog. Hiſt. fol. 172.

(*g*) MIREUS Gr. Charterb. bl. 949—552 en *MS.* Regist. E. L. 12, van de Holl. Leenkamer, bl. 28 V°. — 30 V°.

REIGERSBERGH, is geteekend. „ *Mercredi*, III. DEEL.
„ *après Dimanche, qu'on dit Brandon*, 1334." d. i. „ *Woensdag na den Zondag, in de eer-*
„ *ste Week der Vaste, des jaars* 1334." Als men zig herinnert, dat, in den *Graafsyken* of Hof-styl, naar welken dit Charter geteekend is, het nieuwe jaar, eerst met Paasſche, begon, valt deeze dagteekening van het jaar 1334 in dat van 1335, naar den *gemeenen* styl, die, met Louwmaand, begonnen was, en dan volgt hier uit, verder, dat de bovengemelde Brief alleenlyk tot het laatstgemelde jaar kan gebragt worden. 't Verdrag; by WAGENAAR, alhier, *bl.* 229, aangehaald; is dierhalven vroeger, en *voor* dat Verdrag; 't geen van den 22 Mei des jaars 1334 is; vinde ik geen blyk, dat WILLEM de III. Graaf van *Zeeland* genoemd wierdt, maar wel, kort *na* dien tyd: b. v. in Slagtmaand van 't laatsgezegde jaar. WILLEM de IV. zelf bleef egter, by ſommige gelegenheden, dien titel nog wel eens te voeren (*h*).

Bl. 247. r. 6. „ De Graaf deedt *een inval in Frankryk.*" Zyn misnoegen ging zo ver, dat hy Koning PHILIPS tot een tweegevegt liet uitdaagen: maar dees beantwoordde het, met te zeggen, „ dat Graaf
„ WILLEM een *beledigende Zot*," (*Fou outrageux*) „ was; die zyn best deedt, om alles
„ in vuur en ylam te zetten (*i*)."

IV.)

(*h*) MIRÆ. Gr. Charterb. II. D., *bl.* 551, 564; 565; 568; 569. Vergel. Vaderl. Chron. *bl.* 153.
(*i*) FROISSARD. *Vol* I. *Chap.* 48.

III. DEEL. Bl. 257. r. 3. „Hy" (Graaf WILLEM IV.) „ hadt *den Hollandſchen en Zeeuwſchen Steden gevergd, tot drie honderd ponden, jaarlykſche Lyfrenten, voor hem te verkoopen. — De Steden verderden, dat de Graaf haar eenige nieuwe Voorregten toeſtondt. — Ook moesten de Edelen voor de nakoming van zyne belofte borg ſtaan.*" By de gunſten en verzekeringen, die WAGENAAR, hier, opnoemt, dient men te voegen, dat de Graaf den Steden, en elke Stad in 't byzonder; by openen Brieve, op de plegtigſte wyze en met afſtand van alles, 't geen, daar tegen, in geeſtelyk of waereldlyk regt, den Landheer zou konnen te ſtade komen; eene groote meenigte Tollen, Viſcheryen, Tienden, Lente- en Herfstsbeden, Bottingen, en veele andere inkomſten aanwees en verpandde: in dier voege, dat wel zyne Rentmeesters de inkomſten van dien zouden opbeuren, maar, ten behoeve der voornoemde Steden, en buiten derzelver kosten, de jaarlykſche lyfrenten daar uit betaalen: alles met dien verſtande, dat, by gebreke van dien, de Steden zelve hunne handen aan de goederen zouden mogen ſlaan, en dezelven; ter bekoominge hunner verzegelde jaarrenten; verpagten en opbeuren, alles zonder, daar door, eenigen ondank by den Graave of zyne Nakoomelingen te zullen behaalen, en met uitdruklyk verlof, van zig onderling te mogen verbinden, om elkander, ter uitwerking der voorſchreeven gelofte en verpligtinge, te hulpe te koomen. Zo als dan ook, ten zelven dage; 't was den 21 van Zomermaand des jaars 1345;

de

de Steden *Dordrecht*, *Zierikzee*, *Middelburg*, *Delf*, *Leiden* en *Haarlem*; dit verlof van den Graave inroepende; zodanig Verbond van onderlingen byſtand, ('t geen men, toen, *eendrachtigheyt*, naderhand, *Unie* noemde) by gezegelden Brieve, voltrokken. Dit alles gebeurde, in de *Tente* en op *de Weide*, voor Utrecht (*k*). III. Deel.

Bl. 258. „ De *verdere onderhandeling met den Graave bleef agter.*" Na 's Graaven dood; die 'er kort op volgde; namen de zaaken een anderen keer en: (in navolging van eene oude Willekeur, die de Wethouſchap zeide, in Stads Boek gevonden te hebben, en hoofdzaaklyk te bevatten, dat die geenen, die breukig tegen de Stad wierden, of zig aan vreemde magt over haar beklaagd hadden, daar voor eene zwaare boete moesten betaalen of, anderſints, zig, op een myl na, van dezelve onthouden:) wierden eenige Hoofdbewerkers van den laatſten oorlog, die gezegd wierden den Graave tegen de Stad opgezet te hebben, ontpoortert en hun de iuwooninge ontzegd, tot dat zy „ den grooten onmad, „ daar zy de Stad in gebragt hadden, zou„ den hebben afgedaan (*l*)."

Bl. 261. r. 1. „ *'t Lyk van den Graave* werdt, —, in een *Klooster by Bolswaard begraaven.*". Dat dit Lyk, ſedert, naar den Haage en, van daar, in 't laatst der veertiende eeuwe, naar Henegouwe vervoerd wierdt,

(*k*) MIERIS Gr. Charterb. 2 D., *bl.* 691—693.
(*l*) MIERIS Gr. Charterb. 2 D., *bl.* 703 en 704.

III. Deel. wierdt, zal ik nader toonen, op Wagen., III. D., Bl. 411. r. 16.

Bl. 268. r. 7. v. o. „ *Vrouwe* Margaret —" (nam de reis herwaarts aan) „ *verzeld* van *dinen haarer Zoonen, een kind* van *negen jaaren.*" Uit dit jaartal, befluit onze treflyke Schryver, dat Hertog Albrecht dit kind ware, alzo zyne Broeders „ *meer dan negen jaaren bereikten.*" Doch ik heb, voorheen, aangemerkt, dat Vrouw Margaret, nog een' jonger', hier niet vermelden, Zoon, dan Albrecht hadt, Otto genaamd (*m*). Aan deezen fchonk zy; die de reis over Zeeland nam; reeds op den agttienden van Grasmaand, te Middelburg, het Burg-Graaffchap van Zeeland en de Heerfchappy van Voorne, ingeval Machteld, toenmaalige Vrouwe van dat Gewest (*n*), kwam te overlyden. 't Is denklyk, dat zy *dit* kind by zig hadt. Albrecht; die, in 't jaar 1404., ftierf; was toen, naar de beste berigten, omtrend vier en zeventig jaaren oud: (*o*) hy moet dus, in 't jaar 1346., by de overkomst zyner Moeder, reeds *zestien* jaaren bereikt hebben gehad, en kan het kind zyn, 't geen onze Wagenaar zegt, dat, ten jaare 1330, gebooren wierdt. 't Is waar, hy zegt, weinige regels laager, dat Margaret, toen, van haaren Zoon, Willem, fchynt be-

(*m*) Byvoegzel, IIe St., *bl.* 58. op Wagen., IIe D., *bl.* 268. r. 6. v. o.
(*n*) Miraus; Groot Charterb. IIe D. *bl.* 707.
(*o*) Zie myn Byvoegf. IIIe St. *bl.* 68 en 69.

bevallen te zyn: doch, uit de plaats, aldaar, III. Deel.
tot ſtaavinge zyner giſſing, door hem, uit WILHELMUS *Procurator*, aangehaald, blykt wel, dat MARGARET aan den Abt van *Egmond* ſchreef, dat zy van een' *Zoon* was verlost: maar niet, hoe hy genoemd was (*p*).

Bl. 275. r. 6. „ Zy" (MARGARET) „ beſloot *afſtand te doen* van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*." Zy zonderde daar van af het Land van *Voorne*, en bevestigde, ten dien opzigte, nogmaals, de giftte aan haaren Zoon OTTO, van welken ik, zo even, geſprooken hebben (*q*).

Daar MACHTELD, Vrouw van *Voorne*, gehuuwd was met DIRK, Heere van *Montjoye* en *Valkenburg*, (*r*) die, door MARGARETE, ten aanzien deezer opvolginge, wierdt voorbygegaan, kan dit één der redenen geweest zyn, om welken wy, welhaast, zien zullen, dat gezegde MACHTELD, ſedert, der party van WILLEM V. toeviel (*s*) en dezelve zeer ſterkte. MARGARET hadt ook de Dordrechtenaars, in den Zouthandel, boven die van den Briele, Hoofdſtad van 't Land van Voorne, begunſtigd (*t*).

Bl. 279. r. 4. „ *Binkhorst*, tuſſchen *Voor-*

(*p*) WILHELM, *Procurat.*, *pag.* m. 707. ad ann. 1330.
(*q*) MIERIS, Groot Charterb., IIe D. *bl.* 747. en op WAGEN., *bl.* 268. r. 6. v. o.
(*r*) Privileg. van Briele. OTTO zag daar, naderhand, van zig. MIER. *l. c.* II. D., *pag.* 214.
(*s*) WAGEN. alhier, *bl.* 282. r. 6.
(*t*) VAN DE WALL, Privileg. van Dordr., *bl.* 209. Vergel. *bl.* 295. TARRLING, Chron. van Voorne, MS. Zie ook Privil. Briele, No. 36; *bl.* 32. MIER. *l. c. bl.* 800.

III. DEEL. *Voorburg* en *Wasſenaar*, en *Polanen*, tusſchen *Haarlem* en *Amſterdam*." *Binkhorst*; wiens Heer thans, genoemd was, JACOB; lag en ligt nog, tusſchen *Voorburg* en *Ryswyk*, by den *Haage*, aan de oostzyde van de Vliet. *Polanen* ſchynt, tusſchen *Monſter* en *Loosduinen*, gelegen te hebben (*u*).

Bl. 284. r. 5. „ Hertog WILLEM, vondt, *omtrend deezen tyd*," ('t jaar 1355.) „ geraaden, de wapenen wederom op te vatten *tegen de Stigtſchen*." 't *Beſtand*, — tusſchen hem en Biſchop JAN getroffen, *was, al in 't jaar* 1350, *ten einde geloopen. Doch de Hertog* hadt, *toen* en *ſedert, de handen zo vol werks, met den Buitenlandſchen kryg tegen de Hoekſchen, dat het hem niet gelegen kwam, iet tegen het Stigt te onderneemen*." Uit Stukken, na onzen WAGENAAR uitgegeeven, krygt men eenig meerder licht, nopens den loop deezer Stigtſche oneenigheden. Op den 15 van Bloeimaand des volgenden jaars 1351, was, tusſchen hem, aan de eene, en Biſchop JAN, nevens de Stad van Utrecht en hunne helpers, aan de andere zyde, by goeddunken van hunnen Raad, van de goede Luiden van hun Land en van hunne Steden, eene Vrede getroffen, behelzende, onder anderen, dat de Hertog, behoudens elks regt, door den Biſchop, met de Heerſchappye van *Amſtel* en *Woerde* zou worden beleend (*v*), en koomende, verders, zeer over een

(*u*) VAN DER HOUVE, Handv. Chron. Ie D. *bl.* 124. MIER., Charterb. IIe D. *bl.* 768, 778.

(*v*) MIER. Groot Charterb., IIe D. *bl.* 791—792.

een; met het Verdrag, van 't welk onze WAGENAAR, alhier, op bl. 287., gewaagt heeft. III. Deel
Bisschop JAN, ondertusschen, in den grond, meêr naar de zyde van MARGARET; welke party hy egter, voor eene poos, schynt verlaaten te hebben; overhellende, sloot, nevens de Stad Utrecht, op den 24 van Hooimaand des volgenden jaars 1352, een soort gelyk, hoe zeer, in sommige punten, verschillend, Verbond met deeze Vorstin: by het welke hy en de Stad niet alleenlyk beloofden, haar; mede behoudens ieders regt; de bovengemelde Heerschappyen ter leen te zullen uitgeeven, maar zig beiden verpligtteden, van geen Verdrag te zullen maaken met den Hertoge of zyne Hulpers, waar door zyne Moeder of haare Hulpers eenig nadeel, in 't Stigt, zouden konnen lyden (w). Die handel moest WILLEM, natuurlyk, in den krop steeken: maar de omstandigheden hielden het zwaard in de schede, tot dat MARGARET, in Wintermaand des jaars 1354, Holland, Zeeland en Friesland aan hem hadt afgestaan. De Hertog de zaaken, toen, ernstiger aanvattende, gaf, op 't einde van Louw- en begin van Sprokkel-maand des volgenden jaars 1354, vrygeleide, eerst aan eenigen uit den Raade der Stad Utrecht, en daarna, aan die des Bisschops, ten einde, te Dordrecht by hem te koomen. Ook wist hy het, sedert, zo te besteeken, dat die van de eerstgenoemde Stad, in den Oorlog, die hier op volgde,

(w) Mirr. Charterb. IIe D. bl. 810 en 811.

III. Deel. de, niet ſlegts onzydig bleeven, maar zelfs den Biſchop weigerden, om de wapenen tegen den Hertoge op te vatten (x).

Bl. 595. o. r. „ Wy teekenen dit aan, om te doen zien, *hoe vroeg de Hollandſche Graaven reeds het regt, om de Regeering der Steden, naar willekeur, te veranderen, gehad* of *zig aangemaatigd hebben.*" Zeer voorzigtiglyk drukt, naar gewoonte, onze treflyke Schryver, in deeze laatſte woorden, zig uit. Daar, ondertusſchen, de Wethouders van niemand, dan van de Graaven; als thans genoeg bekend is; hunne aanſtelling hadden, in zo verre, dat, by 't overlyden der laatsgemelden, terſtond, allen bedieningen wierden begreepen open te ſtaan, (y) komt het my voor, dat de Graaf, ook tusſchen tyds, de Wet mogt verzetten, zo hy vermeende, dat zy tegen zyne Heerlykheid; die onze Vorſten zig, meest altyd, in de Handvesten en Privilegien voorbehielden; misdaan had, en dus zo hy (waar van ik geen bewys, nopens die van Delft, vinde) zig tot het tegendeel niet verbonden hadt. Dit alles moest, egter, aan 't wasſchend gezag der Steden ſtooten en twist veroorzaaken, en 't is, misſchien, tot voorkoming van dien, dat reeds Graaf Willem de IV., ten jaare 1342., in eene Handvest aan die van Dordrecht, wel beloofde, hunne Schepenen en Raaden, jaarlyks, te zullen vernieuwen, doch 'er dit beding byvoegde, „ *en voert moghen wise,* „ *alſo*

(x) Vid. amplius apud C. G. van de Wall, Specim. Antiq. Juridic., *pag.* 15–25.

(y) Van de Wall, Privileg. v. Dordr., IIe St, *bl.* 187 en 188. Vergel. IIIe St. *bl.* 560.

„ *alſo dicke of ende aendoen, binnen jaers,* II. Deel.
„ *als ons ghenoeghen ſal.*"

Bl. 298. r. 5. „ De *Stedelingen* moesten ALBRECHT *om vergiffenis bidden.*" Voeg, agter 't woord ALBRECHT, nog deeze: „ als „ mede MACHTELD VAN LANCASTER" (*z*).

Bl. 298. r. 5. v. o. „ OTTO VAN ARKEL, wiens *Vader* een *Voorſtander der Kabbeljaauwſche zyde geweest was.*" Onze WAGENAAR volgt hier de Chronyken, die 't overlyden van JAN, OTTO's Vader, op 't jaar 1355. ſtellen (*a*). Doch men heeft, voor my, reeds doen zien, dat Heer JAN nog in 1359. leefde, en dat hy het was, en niet OTTO, die, na bloedige geſchillen, met Hertoge ALBRECHT, gehad te hebben, zig, in dat jaar, met dien Hertoge verzoende (*b*). Deeze JAN was de Vader, OTTO de Broeder, van den Utrechtſchen Bisſchop, JAN VAN ARKEL, (*c*) en dus een Man van het eerſte aanzien. De oude Heer JAN was, egter, in 't jaar 1363. reeds overleeden, als mede zyn' oudſte Zoon en opvolger, ook JAN genaamd: waar op OTTO aan de Heerſchappye van Arkel kwam (*d*).

Bl. 322. r. 14. „ In Herfstmaand *des jaars* 1390, — wierdt de Jonkvrouw" (ALEID *van Poelgeest,*) „ afgemaakt." — „ WIL-

(*z*) MIER. Gr. Charterb. IIIe D. *bl.* 93, 100.
(*a*) Gesta Dominor. de ARKEL, *pag.* 226.
(*b*) VAN DE WALL, Privileg. van Dordr., II. St. *bl.* 269.
(*c*) Vid. BUCHEL. ad BEK., *fol* 110. (*a*)
(*d*) MIERIS, Groot Charterb., IIIe D. *bl.* 150. Gesta Dominor. de ARKEL, *pag.* 225.

II. Deel. „ WILLEM KUSER – schoot 'er, insgelyks, 't leeven by in." Dees; dien Hertog ALBRECHT, elders, zynen *Neef* noemt; (*e*) was, blykens de Charteren, in *Wynmaand* des jaars 1391, nog in leeven. Ook bevestigt de Graaf van *Oosterzant* aan ALEID van *Poelgeest* zelve, nog op den 16 *Maart* 1389, „ *na den loope van den Hove van Holland*," en dus in den jaare 1390, zekere gift van Hertoge ALBRECHT. (*f*) Maar, in eene onuitgegeeven Graaflyke Rekeninge, leeze ik, dat Hertog ALBRECHT, „ op „ Vasten-Avond, des jaars 1390, *in een Scute*, „ nevens Jonkvrouwe ALEID, *ende ander* „ *Gesellen*, in die Viver," (van den Haag) „ speelden," en, in eene laatere, dat Zy, op den 13 van Hooimaand des jaars 1391, een paerd van den Hertoge kreeg, en, op den derdienden dier maand, met hem, naar Henegouwe ging. Men heeft dan die moorden beter tot het jaar 1392. te brengen. (*g*) Onder de uitgeweekenen, immers balling verklaarden, ter oorzaake deezer doodslagen, komt zelfs eene Vrouw voor: naamlyk de Jongvrouw van de *Lek*. Dogter des Heere van *Oosterhout* (*h*).

Bl. 324. r. 9 v. o. „ JAN, *Zoon van* OTTO, *Heere van Arkel*, die, *sedert het jaar* 1389., het *Ambt* van *Stadhouder* over *Hol-*

(*e*) MIER. Groot Charterb. IIIe D. *bl.* 204. KOEN KUSER, WILLEM's Vader, was, sedert, een van 's Graaven Raaden, en voert den titel van *Baro*, *l. c. pag.* 607.
(*f*) MIERIS, Groot Charterb. IIIe D. *bl.* 552.
(*g*) MIER. Groot Charterb. IIIe D. *bl.* 570, 600—602. Vaderl. Chron. *bl.* 248 en 249. en Volgg.
(*h*) MIERIS, Charterb. IIIe D. *bl.* 617.

Holland, Zeeland en *Friesland bekleed hadt.*" III. Deel.
Dit is my, buiten onzen Chronyk ſchryver VAN LEIDEN; hier aangehaald; nergens gebleeken: doch, ſedert den 24 van Lentemaand des jaars 1394, komt hy de eerſte in rang, onder de Raaden des Hertogs, voor (*i*). ALBRECHT hieldt zig meest, in perſoon, hier te Lande op: maar hadt, ten jaare 1390, zynen oudſten Zoon, den Graave van Oostervant, tot Stadhouder over Henegouwe aangeſteld (*k*).

Bl. 325. v. o. „ Hertog ALBRECHT ſchonk de Heerlykheid van *Voorne* — aan zynen tweeden Zoon, JAN." Dit geſchiede niet, dan na dat zyn Broeder OTTO 'er, te vooren, afſtand van gedaan hadt (*l*).

Bl. 327. r. 12. v. o. „ De *Graaf van Oostervant vertoefde* aan *het Franſche Hof, tot in 't jaar* 1395." Uit een egt en gelyktydig Stuk, blykt my, thans, dat OOSTERVANT, reeds omtrend *Paaſſche* van den jaare 1394., „ *te Bommel was, op een* „ *dachvaert, bi den Hertoge van Gelre*", en, kort daar na, „ *te Shertogenbosſche*" (*m*). Ook zie ik, uit een ſoortgelyk ſtuk, dat „ op „ *onzer Vrouwen geboortenisſe*, (d. i. den 8 „ van Herfstmaand van dat jaar 1394.)" *Miins* „ *liefs heren paerden van Oistervant — tot* „ *Rot-*

(*i*) MIER. Groot Charterb. IIIe D. *bl.* 546, 606, 610, 611, 613, 619.
(*k*) MIER. Gr. Charterb IIIe D. *bl.* 562.
(*l*) TAERL. Chron. van Voorne. MS.
(*m*) Theſaur. Reken. van Holl. van „ *Jaers dach, anno* XCIV, „ *naer den lope van miins liefs heeren Hove van Hollant, tot* „ *op ten Witten Donderdag daer na.* XV *dagen in Aprilis.*"

III. Deel. den (*u*): dat, egter, Hertog Albrecht geene *vyf* Weeken, in Friesland, heeft vertoefd: dat hy, op Woensdag, den *zestienden* van *Oogst-maand* des jaars 1396, te paerde, uit den Haage naar Enkhuizen is vertrokken, (*v*) van waar hy, sedert, de Zuiderzee, (die ik, ergens, de *Oostzee* genoemd vinde,) overstak, en, op den 28 dier zelve maand, aan de Hertoginne tyding zondt, van in Friesland gelant te zyn, en, kort daar na, van, aldaar, twee overwinningen te hebben bevogten. (*w*) De dag, op

(*u*) Thesaur. Reken. van Willaem *van den* Coulster, Artik. *Uitgave* „ Aan mire Vrouwen van *Hol-*„ *land* ende van *Oisteruant*, terwile miin lieue Heren *van* „ *Hollant* ende *van Oisteruant* in *Oestvriesland mit ho-*„ *ren here, lagen.*" En op Artik. *Groote Fioreyne* „ Item „ mire Vrouwen gegeuen tot *Medenblic*, sedert onser Vrou-„ wendach *asfumptio*." (15 *Augustus*) „ tot sinte Jans *de-*„ *collatio*" (29 *Augustus*) „ daer na, — te offerghelde, ende „ om Gode te geuen, bynnen den tyt voern, ende *mits dat* „ *miin Vrouwen, allen dagen, drie of vier Misse hoirden*, „ daer miin Vrouwe van *Hollant* ende van *Oisteruant* tot „ elken Misse deden offeren: ende den Vrouwen ende Jonc-„ vrouwen, t'samen XXXIIII ß. V ₰. gr."

(*v*) Beka Chron. *fol.* 150. In de Thesaur. Reken. Will. *v. d.* Coulster, MS. Artikel. *Groote Foreyne*, na, in den voorgaanden post, gesproken is van „ onser Vrouwen auond. *asfumptio*," volgen deeze woorden: „ Item, *des Woensdages daerna, als miin* „ *Here tot Enchuze reet*, mire Vrouwe, op hoir pairt, gege-„ uen onderwege; om Gode, in haers selfs hande. V. ß. gr."

(*w*) Reken. Will. *v. d.* Coulster, MS. Art. *Bodeloen*. Na dat van „ *Maandag na St. Bartholomeus*," (24 Augustus) gewaagd was, „ Item quam Robbertgen, upten selven dach, „ haistelije, uten heer van *Oistvriesland* ende bootscepte „ miinre Vrouwe, *dat myn Here op 't Lant ware.*"

„ Item, *op ten seluen dach*, Claes Heinricssoen van Me-„ denblic in den here gesent, om te vernemen van den gestan-„ de. Gegeuen ende hi veruoer, als hi mire Vrouwe boetscipte, „ dat miin Here den *anderen stryt* gewonnen hadde, ende te teer-„ gelde III Schilde. Fac. X ß gr." De dag van *St. Bartelmees*, viel dit jaar, op een' Donderdag. (l'Art de verif. les dat. *fol.* 137.) Froissart zegt, (*Vol.* IV. *fol.* 47. Edit. de *Paris* 1518) dat hy op *Zondag* viel, en dat Albrecht, toen, in Friesland aankwam

op welken hy uit Friesland te rug keerde, vinde ik niet aangeteekend: maar 't is zeker, dat dit, *voor* den *veertienden* van *Herfstmaand* des jaers 1396, moet geschied zyn, alzo de Thesaurier de betaaling der vier Wagenen; die den Hertoge, met zyne Gemalinne en den Raad, weder naar den Haage voerden; op dien dag in reekening brengt. (*x*) Daar niets mooglyker is, dan dat die betaaling, eerst eenige dagen na de reize, zal geschied zyn, en dat ook ALBRECHT, by zyne overkomst in West-Friesland, zig aldaar, een' korten tyd, zal hebben opgehouden, volgt verder en zeer natuurlyk, dat hy, zeer wel, eenige Charteren, op den *negenden* en *tienden* van Herfstmaand, te Medenblik, kan hebben gegeeven: zo als ik ook vinde, dat hy, op den *veertienden* dier maand reeds weder in den Haage was. Weshalven hy ook zeer wel, van daar, op den *zeventienden*, zyne beveelen kan hebben afgevaardigd, en dus de zwaarigheden vervallen, welken ik, ten opzigte van den tyd en plaats der gezegde Charteren, in 't begin deezer *Naleezinge*, aangeroerd hebbe.

III. DEEL.

Voor 't overige, blykt, uit het bovengemelde Stuk, dat, behalven onze en eenige He-

kwam. Doch, eerst in 1399, kwam dit Feest op een *Zondag*. (l'Art de verif. les dat., *l. c.*), zynde Letter F.

(*x*) Reken. WILLARM *v. d.* COULSTER, Artik. *Groote Foreyne*. „ Item *op 's Heyligs Cruysdach exaltatio*," (d. i. den 14 Sept) „ betaelt van IIII Wagenen, die *minen Here*, mit „ den *Vrouwen* ende anders *die Heren van den Rade*, als si uit „ *Oostvrieslant quamen*, gevoert hadde, —— II ℔, IX ß. „ gr."

III. Deel. Henegouwſche en Frieſche Edelen; onder welke laatſten de Heer van de *Kuinder* behoorde; ook (*y*) eenige Franſche Heeren den Hertoge zullen verzeld hebben. Dan, daar 'er van deezen, ſlegts met één woord, (*z*) van Engelſche hulp in 't geheel niet, gewaagd wordt, zou ik liefſt denken, dat de Schryvers het geeven van vreemde hulpe verwarren met het geen men zeker weet, in den Frieſchen togt van den jaare 1398, gebeurd te zyn. 't Is daarom, dat ik, tot nog toe, dat geene, 't welk, ten dien opzigte, by onzen WAGENAAR, alhier; van *bl.* 330 — 333; voorkomt, tot het laatsgezegde jaar, van 1398 en niet tot dat van 1396, zouden brengen. Jammer is het, midlerwyl, dat, voor zo ver ik weet, de Hollandſche Theſaurier-Rekening, over het jaar 1398, niet meêr aanweezig is.

My ontſchiet nog, te zeggen; dat de *tweeëntwintigſte* van Oogstmaand, niet op een' *Zondag*; zo als, onze WAGENAAR meldt; maar, op een' *Dingsdag*, gevallen is.

Bl. 338. r. 10. „ Hertog ALBRECHT hadt 't *Lyk van Graave* WILLEM *den* IV, *uit het Graf in ouden Klooster, doen ligten*, en

(*y*) Onze WAGEN. ſpreekt ook van den Heer van de KUINDER. (*bl.* 336.) In de Reken. van V. D. COULSTER, ſtaat, Artik." *Bodeloen.* „ Item, op ſint Jacobs dach, (25 July), SNYDER geſent mit brieuen an der Stat van Campen, dat ſi mi„ nen Here ten Oosturieſen dienen wilden: ende voert mit „ brieuen van geleide aan HERMAW VAN KUYNAR, die mynen „ Here gebeden hadde, mede aldaer te dienen."

(*z*) Theſaur. Reken. MS. v. D. COULSTER, Artik. *Bodeloen.* „ Item, Saterdages daer na" (d. i. na *St. Bertelmeus*) „ ROBBERTGAN geſent van *Enchuzen* tot *Medemblic*, om een liſte, „ daer in waren de Handuesren van den *Oosturieſen*, die „ myn Here den *Franſoyzen* toeſchickte."

en *met zig te rug gevoerd.*" Dat die vervoering op eenen der Frieſche togten geſchied is, 't zy dan in 't jaar 1396., of in die van twee jaaren laater, is men eens, onder de Schryveren: ook zeggen ſommigen, dat hy in de Hof-Kapel, binnen den *Haage*, begraaven wierde: (*a*) anderen, dat hy, uit den *Haage*, verders naar *Valenciennes*, in *Henegouwe*, gebragt en ter aarde beſteld is (*b*). Ik heb, voorheen, aangemerkt, (*c*) hoe my, uit oude aanteekeningen, was gebleeken, dat, nog in 't begin der zestiende eeuwe, een Grafzerk, in den Haage, overig was, met het Latynsch opſchrift: „ *Hier rust het gebeente van* WILLEM IV, *Graave van Henegouwe, die, te Stavere, — verſlagen bleef.*" Dan, hoe zeer het Lyk van WILLEM IV, zeer mooglyk, eenigen tyd lang, in de Hof-Kapelle begraaven kan geweest en de Zerk en het Graffchrift, nog lange daar na, konnen overgebleeven en gevonden zyn, houde ik, thans, de vervoering van het zelve Lyk, uit den Haage, naar Valenciennes, voor uit gemaakt: alzo my, na 't ſchryven van het 3 St. der *Byvoegſ.* op WAGEN., in een egt geſchrift van den jaare 1400, deeze woorden zyn voorgekoomen. „ Item, omtrent XVI dagen in Meye, „ JAN T'NING betaelt, die hi uitgeleyt hadde, „ bi miins Heren ende miner Vrouwen be-

„ ue-

III. DEEL.

(*a*) Goudſche Chron. op 1396, *bl.* 114 en 115. VELDERAARS Chron. *bl.* 96.

(*b*) à LEID. Chron. *Lib.* 31. *Cap.* 51. BEKA Auct., ad ann. 1398. apud MATTH. Anal., Tom. II. *pag.* 309.

(*c*) Byvoegſ. IIde St. *bl.* 83. (*f*) op WAGEN., IIde D. *bl.* 412. r. 16.

III. DEEL. „ uelen, om *een Scip, dat, van Rotterdam-*
„ *me voer tot Denremonde*, mit PIETER,
„ miins liefs Heren Camerling, ende pro-
„ uencie van ſpiſe ende van dranke daer-
„ in gedaen, ALS HI MINEN HERE, DIE TEN
„ VRIESEN BLEEF, *daer God die ziele of hebben*
„ *moet*, UTEN HAGE, IN HENEGOUWEN VOERDE:
„ VIII Scilden: *fac.* XXVI ß, VIII ⅔ gr. (*d*)"

Bl. 345. „ *Tien jaaren* hadt JAN, *Heer van* ARKEL, het ambt van *Stadhouder* en *Rentmeester der Graaflyke inkomſten van Holland bekleed, zonder, in al dien tyd, behoorlyke rekening zyner beſtieringe gedaan te hebben.*" Dat my voor het *Stadhouderſchap* van ARKEL geene genoegzaame gronden zyn voorgekoomen, heb ik reeds aangetekend (*e*): dat ook de oorlog met hem niet kan ontſtaan zyn uit eene, en wel, ten jaare 1400, tienjaarige, weigering van rekeninge, is, door my, uit anderen, opgemerkt, (*f*) en des te zekerder, wyl, uit ſtukken, na WAGENAAR uitgegeeven, te zien is, dat ARKEL, als Treſorier of Rentmeeſter, bereids ten jaare 1394, den Hertoge rekeninge heeft gedaan, en dat de laatſte zelf hem, toen ten tyde, nog geld ſchuldig was gebleeven (*g*). Daar, egter, nog veele duisterheid in het geſchil, tusſchen Hertoge ALBRECHT en Heere JAN VAN ARKEL, overblyft, zo ten opzigte van den juisten tyd, over welken ARKEL het Tre-

(*d*) Reken. van *Heer* GARBRAND VAN DEN COULSTER, Treſor. van Hertoge ALBRECHT, ſedert *Victor* 1399. tot *Victor* 1400. Art. „ *Groote Foreyne.*" MS.

(*e*) *Naleezing.* op WAGEN. *bl.* 324. r. 9. v. o.

(*f*) *Byvoegſ.* op WAGEN. IIIe *St. bl.* 68.

(*g*) MIER. Gr. Charterb. IIIe D. *bl.* 621 en 608.

Tresorierschap bekleedde, als van dien, op welken hy rekeninge deedt, en, eindelyk, ook van de juiste som van 't slot zyner Reekeninge, zal ik dat geene, 't welk, in de, nog oorspronglyk aanweezige, Rekeningen van ARKEL zelven, mitsgaders van andere Graaflyke Tresoriers, door my gevonden is, tot ophelderinge deezer stoffe, kortelyk aanteekenen: komende, eenvoudiglyk, hier op neder. 1°. Dat ARKEL, op den *zesden* van Wintermaand des jaars 1392, *voor 't eerst*, tot 's Hertogen Tresorier is aangesteld geworden, en dat zyne Rekening begon van dien dag af, tot den *eersten* van *Louwmaand* des jaars 1393, naar den *Hof-*, d. i. 1394, naar den *gemeenen styl* (*h*). 2°. Dat dezelve Reekening is verantwoord en geslooten, op den *zesentwintigsten* van Grasmaand des jaars 1394. 3°. Dat de Hertog, toen, aan hem, schuldig bleef eene somme van *vier honderd, twee en veertig ponden, zeven schellingen, drie penningen en vystien myten* (*i*). Uit al het welke volgt, dat

III. Deel.

(*h*) De oorspronglyke Reekening van ARKEL begint dus; „ Dit is *Ontfanc des Joncheren van* ARKEL, Heer tot „ Hagestein, van miins liefs Heren, Hertoge AELBRECHTS van „ Beyeren, Graue van Henegouwen en van Hollant Goederen, „ Renten ende Veruallen, in sinen Landen van Henegouwen, „ van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant ende anders; „ *sint dat hem miin Here eerst sine saken beual te waren*; dat „ was *op sinte Nycldesdach*, *Anno* XCIJ; *tot Jaersdage thoe*; „ *Anno* XCIIJ: *dat is een termiin van enen jaer, drie weken* „ *ende vyf daghen*."

(*i*) *l. c. MS.* „ *Summa summarum* van allen *uitgeuen* voirser. XVI^cXI ℔. VII ß. VIII ₰ *gr.*, III *miiten*. Ende *'t Ontfanc* hier jegens beloopt XI^cLXIX ℔ en IIII s. (d. i. IIII. ß) ₰ gr. Welke sommen onderlinge vereffent, *blyft miin Here de* „ *Hertoge den Jonchere van Arkel sculdich, bi deser rekeninghe*, IIII^cXLII ℔. VIJ ß. III ₰ gr. ende XV *miiten*; „ Gherekent ende geëffent, in den Hage *in tegenwoerdicheit* „ *miins Heren*, Hertoge AELBRECHTS *ende sint Raedt*; als *die*

II. DEEL dat, wyl ARKEL het Tresorierschap, sedert *Wintermaand* des jaars 1392, *voor 't eerst*; blykens den onderstaanden Tekst; bekleed heeft, hier door dierhalven, het gevoelen vervalt der meesten Schryveren, met welken onze WAGEN. dagt, dat hy, *tien*- of; zo als anderen (*k*) meenen; ten minsten *vyf* jaaren, en wel agter één, het Tresorierschap zou hebben bekleed: eene zaak des te meêr ongegrond, daar my, in de Tresoriers Rekeningen, sedert Zomermaand des Jaars 1390. (want vroegeren heb ik niet konnen ontdekken, schoon zy, ten tyde van MATTHEUS (*l*) en eenige andere vroege Navorschers van 's Lands Historie, nog voor handen schynen geweest te zyn) tot het jaar 1400 toe, en dus binnen de *tien* betwiste jaaren, een getal van, ten minsten, *vyf* verschillende Tresoriers is voorgekoomen, en zulks, niet tegenstaande 'er, tusschen beiden, eenige Rekeningen in dit vak ontbreeken. Ik zal het Lystjen derzelven; zo als ik het, wel eêr, uit de hoofden der gemelde Reekeningen, zo naauwkeurig my doenlyk was, eigenhandig heb afgeschreeven; ter bevestiging ook van dit gezegde, hier onder doen volgen (*m*). Men ziet dan uit dit bovenstaande, ten duidelykste, dat de oorlog tegens ARKEL, niet aan verzuim

„ *Doemproefst van Utrecht.* die Here *van Gaesbeke.* die Here
„ *van Zeuenberghe.* Her GHYSBRECHT *van Bronchorst.* Her
„ HUGE *van Heenvliet.* Her CLAES *van Cortgene.* Her
„ DANIEL *van der Merwede.* Her PAUWELS *van Haestrecht.*
„ Her BRUYSTIIN *van Herwynen.* Her GYSBRECHT *van*
„ *Nyenrode.* Her WILLEM *van Ysendoirn.* Her COEN CUSER
„ *van Oesterwyc* ende andere *miins heren Clercken, upten*
„ XXVIe *dach van Aprille, Anno* XCIIIJ.

(*k*) Vaderl. Chronyk, *bl.* 275 en 276.

(*l*) Analect. med. ævi, Passim.

guim van verantwoordinge der Graaflyke gelden, II. Deel.
maar aan geheel andere oorzaaken moet worden toegeſchreven, en; zo als men, myns oordeels, zeer wel gedagt heeft; byzonderlyk aan den haat, die de Graaf van Oostervant tegen hem hadt opgevat, om dat hy de ſtrengſte aanraader geweest was der vervolginge van hun, die Alrid van Poelgeest en Willem Kuser vermoord hadden. Voor 't overige, was het Huis van Arkel, na dat het Geſlagt van Voorne en anderen gevallen waren, het magtigſte, zo 't my toeſchynt, na den Graave, hier te Lande,

20

(*m*) Heer Willem Garbrandsz, Proefft. van Bergen in Henegouwen „Van *ſinte Jansdach natiuitas* (d. i. 24 Juny) *Anno* XC, *tot ſinte Katrinendach*, (d. i. 25 Nov.) *Anno* XC." De Heer van Gomengies. „ *Van ſinte Katrinendach in 't jaar* XC, *tot op ſint Katrinendach in 't jaar* XCI." De Jonckheer van Arkel. „ *Van ſinte* Nyclaes *dach*, *Anno* XCIJ, *tot jaersdage thoe*, *anno* XCIIJ." NB. Dit is gerekend naar den ſtyl van den Hove, blykens den Tekst, alhier *bl.* 195, by de Letter (*k*).

Heer Pauwels van Haastrecht. „ *Van den ſeſtienden dach in Aprille*, *Anno* XCIII *na den loop van den Hove*, *tot alreheyligen auont thoe*, *Anno* XCIIIJ."

Heer Willem van den Coulster, Domproefst van Utrecht." *Van dat hi ſum rekeninge lest ſloet*, *dat was op alreheyligen auont*, *Anno* XCV. *tot alreheyligen auont* (d. i. 31 *October*) *toe*, *Anno* XCVI."

Nog eene Rekening van denzelven Domproost van „ *alreheyligen auont*, *Anno* XCVIII, *tot ſinte* Victoers *dage*, (d. i. den 10 October) *Anno*, XCIX, *dat die Domproefst oflinich wort*."

Heer Garbrands van den Coulster, Proefst van Bergen in Henegouwen. „ *Omtrent ſinte* Victoers *dach*, *Anno* XXIX. „ *tot ſinte* Victoers *dage toe daer naast volgende*." d. i. dus tot den 10 October des jaars 1400.

NB. Dees is dezelfde, die, boven, Willem Garbrandsz. heet.

Heer Willem van den Coulster, ſchynt van November des jaars 1394, tot 10 October 1399, en dus omtrend vyf jaaren, het Treſorierschap bekleed te hebben.

Hy was ook Treſorier der afzonderlyke goederen van den Graave van Oostervant, ſedert 10 Juny 1398., tot 8 Sept. 1399.

III. DEEL zo ten aanzien van maagschap als rykdom, en ook dit laatste kan aan Heere JAN eenigen nayver, van de zyde van OOSTERVANT, berokkend hebben.

Bl. 373, r. 2. „ Een soort van *Ridderlyk teken*, *aan den hals gedraagen*, bestaande *in een ronde*, *gouden Hegge* of *Tuin*, *met een hek afgeslooten. Niemand wist*, *wat hier mede beduid wierdt.*" Ik heb over die *Tuinen* en het gebruik, 't geen 'er WILLEM de IV, somtyds, van maakte, reeds in myn IIIe Stukjen der *Byvoegselen* op WAGENAAR, gesproken, doch moet 'er byvoegen, dat dit hals-sieraad; 't geen sommigen onzer Chronyken als eene uitvindinge van dien Vorst, ten tyde der belegeringe van 't Slot Hagestein, opgeeven, reeds voor dien tyd, is bekend geweest. Immers ik vinde, dat Hertog ALBRECHT, „ *op sinte Katherinen dach*, *Anno* 1390." onder anderen aan FOYE VAN DOCKUM, TYMAN HOPPER, GHERYT KAMINGA en HERO HEUTINGA; alle Friezen, die zyner party toegedaan waren; elk' eenen „ *zilueren Tuyn*" deedt geeven, die, veel al, „ 11 ℔, V ß *Gr.*:" kostede (*n*). Ook leest men, dat aan „ *myn Heer van Oistervant*;" d. i. WILLEM VI, toen hy nog geen Graaf van Holland was; in Herfstmaand des jaars 1391., in Engeland zynde, „ een „ *Tuyn van sinre Oerdene* wierdt geleverd, „ dien hi voert gaf den Hertoge VAN „ LAN-

(*n*) Extract Thesor. Reken., sedert *allerh. dach* 1398. tot *St. Victor* 1399. Artik. *Juweelen ende gulde Laken.* MS.

„ LANCASTRE, welke *Tuyn* coste den III. Deel.
„ Here VAN GOMENGIES CCXL oude
„ Vrn. (d. i. *Franſche*) *Kroonen* (*o*)." Dit ſchynt my, om de duurte, een gouden Tuin geweest te zyn. Maar; dat vreemder is, en een trek opleevert zo van de zeden der veertiende eeuwe, als byzonderlyk van den aart van WILLEM IV; hy verpandde zynen Tuin wel eens, wanneer hy, nu en dan, in 't ſpeelen, verloor. Hier toe behoort het volgende: „ Item — LOUKIN gegeuen — *en hi*
„ *voert mede losſen ſoude mijns liefs heren*
„ *Tuyn*, die, tot *Staueren*, op een *Kaets-*
„ *ſpel, verſet was*: XXVI Vrx cne" (*p*).

Bl. 382. „ Op *den* 23 *van Herfſtmaand*, viel 'er, by *Elch* en *Othey*, *een bloedig gevegt voor, in welk de Luikenaars t'eenemaal verſlagen wierden.*" Deeze, door opgevolgde gruwelen bezoedelde, overwinning der Onzen, deedt JAN VAN BEIERE, nog vieren, in den Briele, toen hy zig, aldaar, ten jaare 1419, bevondt (*q*).

Bl.

(*o*) Extr. Theſor. Reken. van *St. Cathar.* 1390. tot *St. Cathar.* 1391. MS.

(*p*) Extr. Treſor. Reken. van *Henegouwe*, ſedert 10 Juny 1398. tot 6 Sept. 1399. Artik. „ *Harnisch*:" MS. *Kaetſpel* is 't zelfde als *Kaats-ſpel*. Zo leest men, *l. c.*, Art. *Groote Foreyn*, nog eens: „ Betaelt WOUTER VAN GHENT" der Vrouwen Jonc-„ keren van Cleue, eude HANCRL, myns Heren *Bottelgier* van „ Hollant, die ſi minen Here (*Ooſtervant*) afgewonnen hadden „ mit *caetſen*, *ende ſi myns Heren* Tuyn *daer voer te pande hib-*„ *den*, XL. Gelr. gulden."

(*q*) Theſor. Reken. der Stad Briele, van Bamis 1418. tot Bamis 1419. MS. „ Item gegeuen, *op 'ſinte Tekelen dach*, „ *Gode te eere*; *van de Victorie*, *die onse Heere God ver-*„ *leen-*

III. Deel. Bl. 393. r. 2. „ JAN, Heer *van Brederode*, — thans — *Monnik*, onder de Karthuisers, te Utrecht." Hy was dezelfde, die, voorheen, de overwinninge op de Friezen hadt helpen (*r*) behaalen. In 't Klooster, hieldt hy zig bezig, zo met het maaken van geestlyke Rymen als, byzonderlyk, met het overzetten, uit de Walsche taale, der bekende *Somme le Roi*, 't geen hy *des Conincs Summe* noemde, en welke overzetting sedert onder de eerste Nederduitsche Boeken, ten jaare 1478, te Delft, is gedrukt geworden (*s*).

Bl. 400. r. 13. „ Weitsche titel van *geweldig* Heer." My was, voorheen, (*t*) ontdagt, waar ik het woord *geweldig*, in een' goeden *zin*, ook nopens *'t Opperwezen*, ontmoet hadt. Men zie een voorbeeld, nog van de laatsvoorgaande eeuwe, hier onder (*u*).

Bl. 411. „ *Te Valenchyn begraaven.*" Uit het geen ik, alhier, *bl.* 193 en 194, heb aangeteekend; is het, denklyk, zyn Lyk geweest, 't geen men, ten jaare 1770, in den Haage, heeft ontdekt. Zie ook myn *Byvoegsel* III. St. *bl.* 83.

Bl. 411. r. 3. v. o. „ Zyne Weduwe MARGARETT." Hy schynt, voor haar, met MARIA, Dogter van KAREL V, Koning

„ *leende onsen genadighen Here*" (JAN VAN BEIERE was, toen, Heer van Voorne) „ *op dien dach, jegens de Ludikers*; den „ Scolemester" (*Scolaster*) „ den Priester, die diende, ende „ die ghenen die beyerden ende dien dienst Gode meerden, „ XI § Holl."

(*r*) WAGEN. alhier, *bl.* 331 en 339.

(*s*) Zie VISSER's Naamlyst, *bl.* 7.

(*t*) Byvoegs. IIde D. *bl.* 81.

(*u*) In Onze Nederduitsche Overzetting van Jos, *Cap.* 36. v. 5. „ GOD is *geweldig*, nogthans en verfmaat hy niet."

ning van Frankryk, gehuuwd, (*v*) en dus III. Deel. Zwager van KAREL VI. geweest te zyn.

Bl. 428. r. 5. „ Hy" (JAN VAN BEIERE) „ ruste, — in *den Briel*, eenige Schepen uit." Men hadt aldaar, thans, wel *negen- en-twintig Butzen*, *vyftien Baerdſen* en nog eenige *Roeiſchepen*, te water (*w*), die eenigen buit maakten, en onder Burgemeester JACOB VRANCK, een vergeefſchen aanſlag op Schiedam hadden ondernomen.

Bl. 429. r. 18. „ In zomermaand (des jaars 1418)" *ſloegen* JAN en JACOBA *zig omtrend Dordrecht*, *neder*. Men vindt, op 't Raadhuis van die Stad, nog eene oude afbeelding van deeze belegeringe, die men; als voorheen niet uitgegeven; wel waardig heeft geoordeeld, om, thans, in koper te doen brengen.

Zie hierna.

Bl. 469. r. 8. v. o. „ KOSTYN en RAAS van *Haamſtede* ſneuvelden." De Heer van Haamſtede zelve, FLORIS genaamd, wierdt gevangen en naar 't Land van Voorne gevoerd, alwaar hy, door de Weduwe van JAN VAN BEIERE; die, thans, met Hertoge PHILIPS nog in vriendſchap leefde; bewaard wierdt en gebruikt ter voorkominge van brand en ſtroperyen, welken de Heer van Zevenbergen in dat Gewest aanrigtte, bevoorens PHILIPS hem zyne Stad en Landen ontnam (*x*). Bl.

(*v*) à LEID. Chron. *Lib.* 32. *Cap.* 1. VELDEN, Chron. *bl.* 100.

(*w*) Theſorier Reken. Briele, Bamis 1418 — 1419. *bl.* 55. V°., en *bl.* 56, 58 en 59 V°. MS.

(*x*) Privileg. van den Briele, *bl.* 63. en Theſaur. Reken. Briele, MS. *bl* 22. „ Item geſent eenen man t'Seuenbergen, „ *mit 't Heren brieuen van Haamſtede, an ſine Magen aldaer*, „ roerende, *dat ſi int land van Voorne niet meer lieten bornen*, „ *of het ſoude hem ſyn lyf costen.*" Hy kwam, ſedert, weêr in „ gunst"

III. Deel. Bl. 486. r. 7. „ In Holland waren maar *twee* Staaten, de *Edelen* en de *Steden*." De eerstgenoemden wierden, om deezen tyd en reeds vroeger, uitgedrukt onder den naam van *Baroenen*, *Ridderſchap* en *Knaapen*, (*y*) welke benaamingen, ſedert, onder die van *Ridderſchap* en *Edelen* verſmolten zyn, zo egter, dat men, nog in de zestiende eeuwe, onderſcheid maakte, tusſchen *groote* en *kleine* Edelen. De *grooten*; waaronder *Egmond Brederode*, *Waſſenaar* en anderen; waren de *Baroenen*, dat is, van den Graave onafhanglyke Edelen, van den vroegeren tyd (*z*). Zy en de minderen waren, toen nog, verdeeld in zodanigen, die *Ridderen*, en in anderen, die ſlegts *Knaapen*, waren (*a*).

Bl.

gunst van den Hertoge. MIER. Gr. Charterb; IVe D., *bl.* 954. My heugt, een Schilderſtuk van dien tyd gezien te hebben; denklyk, door dit Geſlagt gedaan maaken, en op 't welke, onder anderen, een man, in vollerusting, met zynen Ridderlyken tabbaert en daar op afgebeelde wapenen, nevens zyn Gemalinne, vertoond wierdt. Onder ſtondt. „ *Op ſinte* PONTIANUS *dach* 1426, *wort verſlagen heer* RAES, *leyt begrauen te Bethlehem*." Men weet, dat de laatsgemelde plaats gelegen is in Schouwen. Vergel. St. der Nederl. Xe D., *bl.* 410.

(*y*) MIERIS, Gr. Charterb. IIe D., *bl.* 96, 98, 114, 117, 243, 525, 570, 607, 752.

(*z*) Zie Regist. Holl., 24 Febr. 1529. *bl.* 126. *Extract* uit het *Registertje* van den Griffier ERNST, by SLINGEL. *Staatk. Geſchrift*, Ie D., *bl.* 147. Vergel. met de boven aangehaalde Charters. by MIERIS, en Naleez. op WAGEN. alhier, *bl.* 512, r. 1.

(*a*) Regist. van Holl. 29 Sept. 1526. *bl.* 29, en *l. c.* 19 Dec. 1527. *bl.* 54 en 55. Ten jaare 1440, wierdt zekere EGBERT DE GIER naar Pruisſen gezonden, „ wegens de *Raeden*, geſtelt „ ter faecke van [illegible] *Hollant*, *Zeelant* ende *Vrieslant*, van „ myns genadichs Heren wege, ende de *drie* Staaten derzelver „ Landen, te weeten..... *Ridderſchap*, ende de *goede Steden*." De Heer BOEY; by wien dit ſtuk voorkomt; in zyne *bedenking over de oudh. van 't Hof*, IIe St., *bl.* 217 en 218; zegt, dat het woord, voor dat van Ridderſchap ſtaande, „ in het „ *origineel* zeer onduidelyk en *dubieus*" geſchreeven is, waarom by het

Dordrecht Anno 1418.

Bl. 488. r. 15. „ De *Hertog van Gelder* werdt duidlyk — *in den zoen begrepen.*" PHILIPS hadt zig met hem verbonden, tegens de ongelukkige JACOBA, de Steden Gouda, Schoonhoven, Oudewater, en de Gebannenen uit Utrecht. Aan 't hoofd des Verbonds, wierdt gezegd, dat zulks geſchiedde, „ Onſen lieuen Here ende der goeder „ MARYEN, ſyner gebenedyder Moeder, „ te love ende te eere, ons beyder ende „ onſer beyder Landen tot nuttigheit ende „ oirbaer, ende oick om die ſelve onze „ Landen te beter in ruste ende in vrede „ te houden." Onder zulke verwen, verſchool zig het zelfbelang deezer Vorſten (*b*). Ik weet niet, dat ARNOUT VAN GELDER veel uitvoerde. III. DEEL.

Bl. 498. r. 6. „ Hy" (Biſchop ZWEDER VAN KUILENBURG,) overleedt, te Ba-

het open laat, doch vermeent, dat men 't zelve, met dat van *Rade*, moet invullen: beſluitende, verders, dat „ de *drie* Staaten deezes Lands, „ dierryds geweest zyn de *Raad*, *Ridderſchap* en *Steden*." Dan, gelyk dit tegen alle hiſtoriſche waarheid aanloopt, en de *Raad*, zo overal, als in dit Stuk zelve, van de *Staaten* onderſcheiden wordt, dunkt het my zeer waarſchynlyk, dat, op de openſtaande plaats, (alwaar de leiding der Letteren den Præſident DE MAUREGNAULT (BOXT, *l. c. bl.* 217.) reeds aan 't woord „ *plaatſe*" heeft doen denken), niets anders zal dienen gelezen te worden dan 't woord *Prelaten*: niet, om dat, in Holland, de *Geeſtlykheid* ook een Lid van dat Gewest uitmaakte, maar om dat, hier, ook van *Zeeland* en *Friesland* geſproken wierdt, in welke twee Landen de Abten 't eerſte Lid van Staat bekleedden. Zo wordt ook, in den zoen tuſſchen PHILIPS en JACOBUS, ten jaare 1428, geſproken van de *drie* Staaten der Landen van „ *Henegouwen*, *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*:" welk getal van *drie* onze voortreflyke WAGEN. alleenlyk op *Henegouwen*, *Zeeland* en *Friesland* toepaſſelyk maakt. Zie Vaderl. Hiſt. IIIe D. *bl.* 485., en myne Naleez. op WAG. IV. D., *bl.* 505, r. 5.

(*b*) MIER. Gr. Charterb. IVe D. *bl.* 862. een veel ouder Afſchrift onder my.

III. Deel. Bazel, — in 't jaar 1433 of 1434." Zyn Grafschrift was, in de voorledene eeuwe ten minste; in 't Karthuisers Klooster binnen Bazel, nog overig, en sprak van 't jaar 1433 (*c*).

Bl. 512. r. 1. „ Hy kende FRANK voor *een' gemeen' Zeeuwsch Edelman*." FRANK, naamlyk, was niet tot den stand van JACOBA gereezen: doch, anderstins, behoorde hy tot de eerste Edelen van den Lande, die onmidlyk van den Keizer afhingen: vergelyk myn gezegde, alhier, Bl. 149-151. STOKE zegt reeds van FLORIS V. en WOLFAARD VAN BORSELE, dat zy elkander' zeer na bestonden (*d*).

Bl. 516. r. 15. v. o. „ PHILIPS moet zig de Heerlykheid van Voorne, sedert, hebben toegeëigend." Zie myn IIIe Stuk der Byvoegsels op WAGENAAR, *bl.* 516. r. 7.

Bl. 527. r. 9. v. o. „ Men toonde zig, in *Holland*, ongenegen, om de *Zeeuwen* by te springen." Ik zeide alzo lief, „ om den *Her-* „ *toge*, in Zeeland, by te springen." Sommige Ingezetenen van Zeeland zelve, met naame die van *Zierikzee*, waren, zo wel als de Hollanders, tegen deezen oorlog, in welken de Engelschen; schoon de *Wielingen*, met een Vloot, ingeloopen; thans, de twee Gewesten ontzagen, om PHILIPS en zynen Aan-

(*c*) *Vid.* J. TONJOLÆ Basilea sepulta, *pag.* 312. 't Luidde, eenvoudiglyk, dus, „ Anno Domini MCCCCXXXIII, 22 d. Mens. Septemb., obiit Rev. in Christo Pater, Dn. SUEDERUS DE CULENBORCH, Dei gratia Episcopus Trajectensis. Cujus anima requiescat in pace! Amen "! Vergel. van de WALL. Privileg. Dordr., 525.

(*d*) Rym-Chron. IIe D., IVe B., *bl.* 280. V. 1328—133.

aanhang te verzwakken. 't Stuk, door onzen treflyken Schryver, *bl.* 528. (9), uit de *Memoriaalen* van den Hove van Holland, aangehaald, is, over eenige jaaren, uitgegeeven, en leezenswaardig (*e*). III. Deel.

NALEEZINGEN

OP HET

IV. DEEL.

Bl. 19. r. 13. „ Het *ſpreeken* of *zingen* van partydige *Gedigten* werdt verooordeeld." De zegswyze „Gedigten *te ſpreeken*," is, thans, wel ongebruiklyk, maar, in het, by WAGENAAR, hier aangehaald, Plakaat van Hertoge PHILIPS, zeer eigenaartig, en geeft ons licht in de taal en zeden van dien en vroegeren tyd. Men hadt, naamlyk, weleer, een ſoort van Luiden, die, onder den naam van *Spreekers*; ter onderſcheidinge, byzonderlyk, van *Zangers*; bekend waren. My heugt niet, dit woord, in dien zin, by onze Schryvers gevonden te hebben. Het fraaie Woordenboek zelfs van KILIAAN rept 'er niet van, doch dat van PLANTYN (*f*) kent de benaaming van *Spreker*, ook in de betekenis van *Verteller*, *Verdigter*, (*Fabulator*) van waar ons *ſprake*, d. i. *verdigſel*, *ſpreukjen*, IV. Deel.

(*e*) BOXY' Oudh. van 't Hof van Holl., Ie D. *bl.* 152—166. Vergel. MIER. Gr. Charterb. IIe D. *bl.* 1084 en 1085.

(*f*) PLANTINI Dictionar., in voce *Spreker*.

IV. DEEL. *jen*: (*g*). Maar de Graaflyke Treſoriers Rekeningen, die zeer veele onbekende zaaken aan de hand geeven, leeren ons meerder. Zo vindt men in dezelven, ten tyde van onzen Hertoge ALBRECHT, „ een *Spreker* van *Westvalen*," — „ twee *Sprekers* van *Heidelenberch*": — „ een *Spreker* van *Monickendam*". enz. (*h*). Ja; dat veel aanmerklyker is; „ een' *Spre-* „ *ker* die, in den Hage, omtrent Vaste- „ lauont, voor minen Here" (den Graave van *Oostervant*, ſedert WILLEM VI.) „ een *ſprake ſproc* van der *Friefcher reyſe*:" aan wien toen wierdt „ gegeuen — j ou- „ den Heneg." (Henegouwſche) „ Crone, *fac.* „ XXV ß. IIII ₰." (*i*) Die *Spreker*, (die, hier, een *ſprake*, d. i. *Verhaal* of beſchryving, in rym, of onrym; maar zonder zingen, zo ik agte; van OOSTERVANT's togt, op de Friezen, (*k*) uitſprak, of opſneedt,) ſchynt my een ſoort van Kamerſpeeler geweest te zyn, die, op zyne kunst, rondreisde, dezelve, voor geld, zo aan de Hoven en Huizen der Grooten, als, mooglyk, in 't openbaar, vertoonde en, zo ik my niet bedriege, vry veel overeen kwam met de Franſche

(*g*) HUIDEGOP. op STOKE, IIe D. *bl.* 120.

(*h*) Treſor. Reken. van WILL. GARBRANDSZ., ſedert 24 Juny — 25 Nov. 1390. Art. „ *Pypers* en *Herauden*." Alwaar men verders, gewaagd vindt, van *Digters*, *Zangers*, *Vedelaars*, *Orgelſpelers*, *Pipers*, *Gokelaars*, enz. die, deels, aan vreemde Heeren toebehoorden, en voor Hertoge ALBRECHT, of zyn Hofgezin hunne kunst verrigteden.

(*i*) Theſor. Reken. G. VAN DER COUSTER, van 16 Juny 1398. — 8 Sept. 1399.

(*k*) RAUCHET, de la Lang. et Poëſ. Franc. *pag.* 550 Vo. *Chap.* III.

ſche *Conteurs*, d. i. *Vertellers*. Immers; ſchoon ſommigen denken, dat deeze laatſten dezelfden geweest zyn met de *Trouvéres* en *Troubadours*, *Vinders* of *Digters*; (*l*) zou ik liefst oordeelen, dat zy, ſomtyds ten minſten, van de zelven onderſcheiden waren, zo wel als van de *Jongleurs*, die beide ſpeelden en zongen. IV. Deel.

Hoe zeer, ondertuſſchen, de zegswyze van „ gedigten *te ſpreeken*," nog ten tyde van PHILIPS; blykens het Plakaat, by WAGENAAR hier voorkomende; in gebruik was, is my egter het bovengemelde ſoort, van, elk op zig zelven, rondreizende *Spreekers*, onder de *Bourgondiſche* Regeeringe, hier te Lande, niet ontmoet, en daar, in tegendeel, de *Rederykers*, toen, zeer in bloei toenamen en hunne bytende Digt- en Toneelſtukken; gelyk onze beroemde Schryver zig uitdrukt; thans zongen of uitſpraken, zou ik niet vreemd zyn, om, met hem, de woorden van het Plakaat op deeze Lieden toe te paſſen: welker Kameren en Broederſchappen, voor 't overige, oorſpronglyk, in verſcheiden opzigte, ſtrookten met de gezelſchappen der *Troubadours*, *Meister-zangers* en ſoortgelyken, die men, oudtyds, in Frankryk, Duitſchland en elders, vondt: gelyk ik, voorheen, heb aangeſtipt (*m*). Bl.

(*l*) FAUCHET, *l. c.*

(*m*) Byvoegſ., IVe St., *bl.* 9—12. op WAGEN. IVe D., *bl.* 13. r. 15. Na dit geſchreeven te hebben, zie ik, dat men, in de 16 eeuwe, het werkwoord *ſpreeken*, in Gelderland, ook van *Bootſemakers* beezigde. Zie VAN HASSELT, Kronyk van *Arnhem*, *bl.* 88;

IV. DEEL. Bl. 68. r. 3. v. o. „ Uit welke aanſchryvinge" (van Keizer FREDERIK III.) „ *blykt*, dat Hertog PHILIPS van den Keizer, *nog als Ryks-Leenman aangemerkt, en gehandeld werdt.*" Niets was natuurlyker, daar niet ſlegts uitgemaakt is, dat onze Nederlanden, voorheen, een Rykslеen waren, maar ook onze WAGENAAR zelve heeft doen zien (*n*), dat PHILIPS, reeds ten jaare 1442, aan Keizer SIGISMUND hulde gedaan hadt: welke ik niet weete, dat hy, ſedert, herriep, al is het zo, dat hy 'er traaglyk toegekoomen was, en niet, dan na 'er, bevoorens, een zwaare twist, ja eene Oorlogsverklaaring, van 'sKeizers wege, uit was ontſtaan, (*p*) waar van men, egter, tydiglyk, de gevolgen voorkwam. Dat wyders 's Keizers gezag, ook thans, in deeze Landen, niet ydel was, blykt uit een aanmerklyk geval, door my, wel eêr, uit de Brielſche Charteren aangeteekend, en gebeurd, kort na den tyd, van welken onze treflyke Schryver hier ſpreekt.

JAN VAN STRAALEN, een Keulsch Burger naar my toeſchynt, hadt eenige goederen van Brielſche Pooteren; die, thans, ſterk op Duitschland handelden; te Dormagen aan den Ryn, bekommerd, en de eigenaars, daar op, betrokken voor den Kerklyken Bewinds-

man

(*n*) Vaderl. Hiſt. IIde D. *bl.* 549.
(*o*) Zie by MIER., Gr. Charterb. IVe D. bl. 1039—1059, en *bl.* 1070. Conf. WINDECKE, Hiſt. SIGISMUNDI, Cap. 203, apud MENCKEN; Scriptor. rer. Germ. Tom. I, fol. 1256.

Bewindsman * van Keulen, (*p*) die, naar de gewoonte der toenmaalige Geestelyken, ook waereldlyke zaaken voor zyne Regtbank liet berigten. De Stad, voor haare Poorteren opkoomende, won het geding wel met de kosten, ter somme van agt honderd vyftig Rynguldens, doch VAN STRAALEN beriep zig op den Pauslyken Stoel, en de Regeering van den Briele, mede niet stil zittende, deedt haar best; byzonderlyk door middel van JACOB JACOBSZ, Deken van Oostvoorn, van eenen Mr. VASTAERTS en van „ nog andere *Doctoren te Ceulen*", die zy in haare zaak gebruikt hadt; „om, by Brieven „ van den Paeus, te verwerven, dat al„ sulcke *appellatie*, als JAN VAN STRALEN „ begonnen hadde, doot ende te niet soude „ wesen." Ook hadt zy, eindelyk, het geluk van, te Rome, een vonnis, tot haar voordeel, te zien uitwyzen. Maar, midlerwyl, hadt de Party (om welke reden, zie ik niet genoeg) niet alleenlyk de Stad, maar ook Heere FRANK VAN BORSELE, Graave van Oostervant en, toen ten tyde, Heere van Voorne; in welke laatste hoedanigheid, hy een agter-Leenman des Ryks was (*q*); voor het *Keizerlyk* Gerigtshof gedagvaard, en verkreeg, eerlang, een *Mandaet*, by 't welke Heer FRANK en de Stad niet slegts wierden verweezen in de kosten van drie honderd Rynsche gulden, maar FRANK, nog buiten dien, in „ *den Acht*" des Ryks gedaan wierdt. IV. DEEL.

* *Officiaal.*

(*p*) Vergel. WAGEN., alhier, *bl.* 29.
(*q*) Privileg. der Stad Briele, *bl.* 18.

IV. Deel. wierdt. De Briel zondt de drie honderd Rynſche guldens naar Keulen, „ *om geleit* „ *te worden onder Mr.* Cornelis *van* „ *Dordrecht, tot des voornoemden* Jansz „ *behoef,*" en, hoewel Frank, door den Keizer, onlange daar na, van den Ryksban wierdt ontheeven, moest, evenwel, de Stad „ *vyftich* „ *Rynſche guldens*; dat is, VIII ℔, VI ß, „ VIII ₰ *gr.*"; naar Keulen, aan Mr. Vastaerts, zenden; „ omme, daarmede, te los„ ſen die *abſolucie van den Keyſer* voer „ myn Here van Oostervant, dat hi weder „ *vry* ende *vten Achte* gecondicht was." (*r*) Dit gedaan zynde, trok zekere Keulenaar, gezegd Conradus van Rodenburch, als gelaste van „ myn lief Here „ van *Oostervant* ende ſyner Stede van „ den *Briel*", ter vervolginge en verantwoording deezer zaake, naar 't Hof van den Keizer: zonder dat ik zie, hoe deeze zaak verders afliep: maar omtrend welke; waar op het hier aankomt; overal blykt, dat zo wel de Nederlandſche Gedaagden, als de Eisſcher, de *Keizerlyke* Regtbank erkend hadden (*s*).

Bl. 60. r. 4. v. o. „ *'t Beleg*" (van Deven-

(*r*) Treſor' Rek. van de Briele, van Bamis 1457 tot 1458. *bl.* 9 V°., 10 V°., 13 V°.: en van Bam. 1460. tot Bam. 1461. *bl.* 15, 19 V°. Ook van 1461——1462. p. 11. V°. MS.

(*s*) Treſor. Reken. Briele, Bam. 1457; tot Bam. 1458. *bl.* 14 V°. 15, 26. Men ſprak ook, op dien dagvaart, van „ den „ Hulk, dien de *Vreetſcepen* ingebragt hadden": en van „ *Vreet„ ſcepen*, om de Visſchery te veylgen" en dat „ die van Goede„ rede, uit elc van horen Scepen, een *deel Vennoets* keyſen ſou„ den, in 't *Vreetſcip* te weſen." Dit *Vreetſcip* moet een *Con„ voyer* aanduiden. Vergel. Velius. Beſchryv. van Hoorn, *bl.* 110.

venter) „ door *Hollandſche* manſchap *byge-* IV. Deel.
woond." Met regt, heeft men vermeend, dat, ſedert, hier uit, een wrok, tuſſchen de Utrechtſche en Hollandſche Ingezetenen, ſproot, die, eerst eenige jaaren daar na, wierdt bygelegd (*t*).

Bl. 73. r. 6. „ In Frankryk maakte men — veele toebereidſels ten oorloge." Onze Viſſchery leedt reeds zo veel, door de Franſchen en Engelſchen, dat „ de ge-„ meene Steden en Dorpen van Hollant, „ Zeelant en Vrieslant," op eenen dagvaart in den Briele en, ſedert, in den Haage, met kennis van den Raade van Holland, den Hertoge, in Brusſel, deeden begroeten, en „ *conſent* vraagen, hoe en in wat manieren, „ men wederſtaan ſoude die *Dieuen* ende „ *Zeeroeueren?*" Doch 'er ſchynt, aan de zyde van PHILIPS, den grootſten haast niet mede gemaakt te zyn.

Bl. 75. r. 5. „ Of *by zig, thans, ten zelven einde*, ook tot de *Hollanders* en *Zeeuwen, gekeerd hebbe, blykt niet klaar.*" Wat het gevolg geweest zy van den voorſlag van PHILIPS aan de *Hollanders* en *Zeeuwen*, om de Turken te beöorlogen; waar van hier geſprooken wordt; is my niet duidlyk gebleeken: maar dat, evenwel, PHILIPS, zodanigen voorſlag aan die Volkeren, al zeer vroeg, gedaan heeft, is zeker. Men zie het onderſtaande (*u*).

Bl.

(*t*) VAN DE WALL, Privileg. van Dordr., IIde St., bl. 621.
(*u*) Treſor. Reken. van den Briele, Ann. 1435——1456. Art.

IV. DEEL. Bl. 238. r. 11. „ Om zig *meêr gezags over de Zeezaaken aan te maatigen*, dan de *Nederlandſche Vorſten, oudtyds, gehad hadden, beſloot* MAXIMILIAAN — *den oorlog ter Zee op eenen anderen voet te brengen.*" Schoon onze Geſchiedenisſen my overtuigen, dat de Vorſten, uit het Huis van Bourgondie en Ooſtenryk, den Edelen en Steden, ten opzigte van 's Lands Beſtuur, minder vryheid lieten, dan eenigen hunner Voorzaaten gedaan hadden, en ſchoon dit te harder moest vallen, onder MAXIMILIAAN, om dat dees, by zyne hulde, zig, ter nakominge van alle de voorige *Privilegien* en wel herbragte gewoonten, hadt verbonden; 't geen ſommige vroegere Graaven volſtrektelyk geweigerd hadden; (*y*) zie ik egter niet, dat hy, door het ſtellen eener nieuwe orde op de Zeezaaken, iets wederregtelyks verrigtte. Dit toch behoorde tot het regt van Vreede en Oorlog, tot de Souverainiteit, die, ſchoon op geene willekeurige wyze, evenwel by den Graave, niet by 's Lands Staaten, berustte: zo als dan ook, reeds in vroegere tyden, de beſchikkingen ter Zee, door of wegens den Graa-

Art. „*Cost van Reyſen*," Bl. 12. „ Item JACOB CLAESZE, Burgemeyſter, Meester, HUGHE, MATTHYS WITTESZ en JAN „ DANCKAERT, in den Haghe ter dachuaert gereyst, om te hoören dat *opdoen van der Bede*; daer mine ghenadighe Here „ *mede trecken ſoude op die Turcken*: ende waren wt VI „ daghen ende verteerden; mits dat COP MUYS daer II dagen „ na bleef, om tydinghe te brengen *wattet Ridderſchap ſluiten „ ſoude*; V ℔, V ß, VI ß *gr.*"

Op Kers-avond 1555. en op den dertienden dag des jaars 1556, wierdt, wederom, dagvaard, „om der *bede en Torhe „ ſe reyſe*", in den Hage, gehouden. Meêr heb ik niet gevonden.

(*y*) VAN DE WALL, Privileg. van Dordr., IIde St. bl. 66.

Graave, gedaan waren (*w*), die ook brieven van IV. Deel.
ſchaêverhaalinge gaf, de Officieren aanſtelde, en wat diets méer was. Daar, ondertuſſchen, dit regt van (*x*) opperſte magt onzer Graaven; 't geen ik, nu en dan, heb aangeroerd; (*y*) niet ſlegts door my, maar ook, door anderen, na WAGENAAR's ſchryven, uit nieuw ontdekte ſtukken, op eene meer overtuigende wyze, dan, ten zynen tyde, bekend was, is voorgedraagen en, mynes oordeels, uitgemaakt, (*z*) dient men dit in 't oog te houden, by het leezen van zodaanige plaatſen, op welken, door onzen treflyken Schryver, over punten, het oude oppergezag van den Lande betreffende, gehandeld wordt.

Bl. 279. r. 5. „ De Schout en Rentmeester, KLAAS VAN RUIVEN, — *doodgeſlaagen.*" Zie breeder, over dit geval, als mede over de boete, die, ſedert, op last des Hertogen van Saxe, over deeze moord, wierdt opgelegd, de *Geſchiedenis van Haarlem*, door VAN OOSTEN DE BRUIN, IIIe Boek, *bl.* 310, 311, 314—315: alwaar men ook de afbeelding des Heeren VAN RUIVEN, naar eene egte teekeninge, zal ontmoeten. Bl.

(*w*) MIER. GR. Charterb. IIIe D. *bl.* 682, 683.
(*x*) BOEY, Bedenk. over oudh. van 't Hof van Holl. Ie D., *bl.* 103, 176. IIe D. *bl.* 104.
(*y*) Byvoegſel IIe St., *bl.* 8——10. IIIe St., *bl.* 41. V St. *bl.* 17, 81—85. VI St., *bl.* 3, 5, 21. VII St., *bl.* 1——6.
(*z*) VAN SLINGEL. Staatk. Geſchr. Ie D. *bl.* 3. en volgg. VAN DE SPIEG. Bund. II. D., *bl.* 7. van 't Vertoog. KLUIT, Primæ Lin. Diplom. Hiſtor. *Cap.* VIII. et ſeqq. VAN SPAAN, Verhandel. over het hoogst Regtgebied onder de Graaven. VOORDA, Inleid. op de Crimin. Ordon. *bl.* 7. VAN MAANEN, Onderz. naar de Oppermagt, VII. Br., *bl.* 147. enz. By welken men voegen kan verſcheiden Academiſche Verhandelingen over deeze ſtoffe, voor eenige Jaaren, uitgekoomen: by Voorb., RENDORP, *de Origin. ac potest. Ordin. ſub Comitib.* VAN PLEUREN, *de Potest. Legislator. Comit. Holl.*

IV. DEEL. Bl. 281. r. 12. v. o. „ Toen Hertog ALBRECHT van Saxen *in den Hage* gekomen was, *zonden zy*" (die van Haarlem) „ *hem* „ *Gemagtigden toe, om zig met hem te verdraagen.*" ALBRECHT hadt zig, voor zyn persoon, op 't Huis te *Teilingen* neergeslagen. RATHALLER, de Betaalmeester zyner Benden; wiens verhaal men nog overig heeft, en wiens Geslagt zig, hier te Lande, sedert, nederzettede; verhaalt, dat die van Haarlem hem, reeds te Teilingen, Stads Sleutel bragten (*a*).

Bl. 305. r. 7. v. o. „ De *inhuldiging geschiedde* te Dordrecht, — te *Gouda.*" De aanspraak der laatsgemelde Stad, is een schets van den geest dier tyden, en was, blykens een zeer oud afschrift, in deeze woorden bevat. „ *Grootmogende ende* „ *Doorluchtige Vorst! onse alre genadichste* „ *Heere! Uwe onderdaanige Onderzaaten*, „ *Schout, Burgemeesteren, Schepenen ende* „ *Gemeente van dese uwer ghenaden Stede* „ *van der Goude, verblyden hem, seer herte-* „ *lycken, van uwer ghenaden inkomste alhier*, „ *ende presenteeren U de Sleutelen van der* „ *Stad, siellende lyff ende goet in de be-* „ *schermenisse ende uwer Vorstelycke ghena-* „ *dicheyt ende gratie.*"

Bl. 318. r. 2. „ *Hertog* ALBRECHT *bewoog* ERIK, *Hertog van Brunswyk*, — *om zynen Zoon te ontzetten.*" 't Blykt, uit een gewigtig Stuk; na WAGENAAR's schryven uit

(*a*) J. RATHALLER, de meritis Ducis ALBERTI: apud MENCKEN., Scriptor. rer. German., *Tom.* 2. *pag.* 2117 & 2118.

uitgekoomen; dat de Aartshertog PHILIPS, by IV. DEEL.
't uitbarſten van deezen opſtand, aan den Stadhouder van Holland, Heere JAN VAN EGMOND, als mede aan Heere CORNELIS VAN BERGEN, (*b*) zynen „ *Overſten Maarſchalk*," gelast hadt, zig naar Enkhuizen te begeeven, om, aldaar, zo de Afgezondenen der Friezen, als die van Hertoge HENRIK, ter vereeninginge der onderlinge geſchillen, voor zig te ontbieden. Ook hadden de Friezen, op bekoomen' aanſchryvinge, vier uit de hunnen naar Enkhuizen afgevaardigd. Doch deezen, te Stavere verneemende, dat de Saxiſche Hulptroepen, onder den ouden Hertoge ALBRECHT zelven en Graave EDSARD van Oost-Friesland, reeds hun Volk, by Bomſterzyl, geſlagen hadden, gingen niet verder. ALBRECHT trok, midlerwyl, met zyne Hulptroepen, tot Franeker voort en ontzette de Stad. De oude *Graaf van Buuren*; door wien ik FREDRIK van Egmond, Heere van Yſelſtein, verſtaa, ten wiens behoeve, de Heerlykheid Buuren, in 't jaar 1492. tot een Graafſchap, was verheeven; kwam, met veele Scheepen en Volk, te Harlinge aan en hem ter hulpe. (*c*) Drie dagen lang, wierdt, toen, met plunderen en moorden, ten platten Lande, doorgebragt, en zelfs de Ingezetenen van Leeuwaarden; ſchoon zy ſtil ge-

(*b*) Hy noemt zig zelven „ *Broeder tot Berghem.*" By MARTENA, Landb. van Friesl, in SCHARTSENN., Charterb. van Friesl., IIe Deel. Misſchien is hy dezelfde, als de Heer van *Zevenbergen*. Zie WAGEN. alhier, *bl.* 313. en deeze Naleez. *bl.* 218, op WAGEN., IV. Deel, *bl.* 406. r. 7.

(*c*) Stat. Neder. IIe D. *bl.* 331.

IV. DEEL. gezeten hadden, doch, in 't eerst, geen Verdrag konden krygen; vlooden, gedeeltelyk, ter Stad uit, en lieten hunne goederen mede ten prooïe der Plonderaars. DOUWE GHAELES, één der bovengemelde Afgevaardigden, wierdt, sedert, onthoofd. Sommige Frieſen, die „ *ſpottelycken, op den Hertoeghe*," in het beleg van Franeker „ *gheroepen hadden*;" wierden, op eene onmenschlyke wyze, gespitst (*d*). Of, onder deezen, eenige Bevelhebbers van den opstand waren; zo als onze Schryver denkt; vinde ik, by MARTENA, niet. Hy zegt wel dat de Huislieden, in 't beleg van Franeker, eenige *Heerſchappen* tot *Overſten* gekooren hadden, maar voegt er, naderhand, by, dat deezen zig, deels, met den Hertoge verzoenden, deels, voor een' geruimen tyd, het Land ruimden. Ook blykt uit hem, dat zy het waren, die, in 't volgend jaar, arbeideden, om Friesland, by koope, van den Saxischen Hertoge, aan PHILIPS te brengen: (*e*) waar van onze WAGENAAR, op de volgende Bladzyde, spreeken zal.

Bl. 340. r. 7. „ Hy droeg — *de algemeene Landvoogdy der Nederlanden op — aan zyne Dogter* —, MARGAREET MAXIMILIAAN; van wien hier gesprooken wordt; hadt, eerst, den Keurvorst van *Trier* en den Markgraave van *Bade* tot Landvoogden geschikt, die reeds aanstalte maakten, om, met vierhonderd paerden, herwaarts

(*d*) Zie by SCHWARTZENB. Charterb. van Friesl. IIe D., bl. 9—12.

(*e*) MARTENA, by SCHWARTZENB. l. c. bl. 9, 14 en 15.

waarts te koomen. Doch Vrouw MARGARET, zig te Brusſel onthoudende, was naauwlyks van haar 's Vaders voorneemen verſtendigd, of zy ſchikte, oogenblik, een' Renbode aan dien Keizer, om hem te bidden, de komst der twee vreemde Heeren, in een Land, waar in hy, toen, nog niet, van nieuws, gehuldigd was, voor eerst uit te ſtellen. Naderhand wist zy het zoo te beleiden, dat niemand dan zy zelve; die 'er, zekerlyk, de naaste toe was en wel in ſtaat, om zulk een last op zig te neemen; met die eere verwaardigd wierdt. (*f*) Langs deezen weg, wierdt zy Landvoogdes. IV. Deel.

Bl. 375. r. 10. v o. „ Heer van *Wasſenaar* —— *gevanglyk naar Hattum gebragt*, alwaar KAREL hem, in *eene yzeren Kooi, deedt opſluiten.*" Zie, hier over, ook de onder aangehaalde plaats (*g*).

Bl. 395. r. 7. „ De *ſchouw* en de *zorg voor* het onderhoud der *Dyken in Holland* was, *van de tyden van* WILLEM *den* II. *af*, *toevertrouwd geweest aan Dykgraave en Heemraden, die uit de voorndaamſte Ingelanden gekooren waren.* Hertog PHILIPS van Bourgondie *was de eerſte, die hier in verandering maakte.*" Zie myne Byvoegſels op WAGENAAR, Ve Deel, *bl.* 24—26. Dat, voorts, ook vroegere Graaven, als Souverainen van den Lande, te meêrmaalen, 't werk der Dy-

(*f*) J. RATHALLER, apud MENCKEN. Scriptor. rer. Germ., *Tom.* 2. *pag.* 2122 et 2123.

(*g*) VAN HASSELT, Stukken voor de Vaderl. Hiſt. IIe St. *bl.* 210.

IV. Deel. Dyken, buitengewoonlyk, met hunne Raaden regelden en een' Opper-Bewindsman over de Dykagien aanſtelden, kan, onder anderen, met de voorbeelden van ALBRECHT, WILLEM den VI, en JAN van Beieren, blyken, uit de, hier onder, aangehaalde plaatſen (*k*).

Bl. 406. r. 7. „ De Heer VAN FLETEREN, *Admiraal van de Zuider-Zee.*" Hy bekleedde dit Ambt, alleenlyk by ziekte des Heeren van *Zevenbergen* (*i*). Men hadt, om deezen tyd, verſcheiden Admiraalen, en zy dienden, ſomtyds, zo wel te water als te lande (*k*).

Bl. 414. r. 8. „ *Mr.* FLORIS OEM VAN WYNGAERDEN, *Penſionaris van Dordrecht*," (hadt) „ ALBRECHT VAN LOO, *Advocaat van Holland* en te gelyk *Raad des Graaven*, in 't aangezigt durven zeggen, *dat het hem niet vryſtondt, deeze twee ampten te gelyk te bekleeden.*" Over ALBRECHT VAN LOO heb ik, elders, geſprooken (*l*)." Aan zyne Opvolgers, AART en ADRIAAN VAN DER GOES, was de dubbele Ambtsbekleeding, by hunnen Lastbrief, verboden, en zo dit, ook by dien van VAN LOO; dat zeer mooglyk is; plaats gegreepen hebbe, klemde het zeggen van OEM, met nadruk. De

(*k*) MIERIS, Groot Charterb., IIIe D. *bl.* 55. IV. D. *bl.* 598 en 613. Zie ook VAN SPAAN, Verhand. over Burg. Regtsgeb. *bl.* 86. en volgg.
(*i*) VELIUS, Chron. van Hoorn, *bl.* 110.
(*k*) Vergel. WAGEN. alhier, *bl.* 332, 370, 398, 478.
(*l*) Byvoegſ. op WAGEN. Vle St., *bl.* 29. (*k*).

De lotgevallen, ondertusschen, van deezen laatsten waren vry zeldzaam. Een Hollandsch Edelman gebooren, was hy, na 't eindigen zyner Letter-oeffeningen, te Loven, in den jaare 1495, tot *Raad* in den Hove van Holland aangesteld. Men begunstigde men hem, sedert, ook met het *Superintendentschap* van Leiden en, daar na, met den Ontfangst der Penningen, ter beschermingе van Holland in den Gelderschen Oorlog. Doch deeze laatste bediening gaf hem zo veelen vyanden, dat hy verpligt wierdt, om, ten jaare 1510, zelfs zyne Raadsplaatse neder te leggen. Hy wierdt, toen, in sommige aangelegene zaaken, ten dienste van den Lande en des Keizers, nog wel eens, nu en dan gebruikt, maar, zonder wedde niet behoorlyk konnende bestaan, nam hy, in Slagtmaand des jaars 1513, de bedieninge aan van *Pensionaris* der Stad Dordrecht, en geraakte, ten jaare 1515, in ongunst van Graave HENRIK VAN NASSOU, Stadhouder van Holland, alzo hy; ter gelegenheid van zeker regtsgeding, hangende tusschen Dordrecht en Mr. NICOLAAS CORBEL, voor den Hove van dat Gewest; geklaagd hadt over weigering van Justitie, en men deeze klagte den Stadhouder hadt aangebragt, als te strekken „ ter verminde-„ ringe ende verachting van zyne *authoriteit.*" Mr. FLORIS, hier op, door 't Hof, by den grooten Raade te Brussel, aangeklaagd en, door dien Raad, gedagvaard zynde, liet de Stad Dordrecht hem, IV. DEEL.

IV. DEEL. hem, niet toe, op de eerſte daaginge, te vertrekken. Hy verſcheen egter, op de tweede, alwaar de Prokureur-Generaal verſcheiden' zwaare beſchuldigingen tegen hem uitbragt, ter zaake ook van andere, hem aangewreevene handelingen, en als hadt hy, ingewikkeld, gedreigd, dat Dordrecht wel eens van Heer zou konnen veranderen: waarom gezegde Prokureur-Generaal, tegens hem, verbeurtenisſe eischte van lyf en goed, immers van, met verbeurte zyner goederen, uit Holland te worden gebannen, of, ten minſte, onder daadlyke oplegging eener ſomme van zes duizend Ryniſche Guldens, voor eerst, dat Gewest te moeten ruimen.

Maar, Mr. FLORIS zig, op dit alles, zeer wel verdeedigd hebbende, gelastte de groote Raad de zaak te beſchryven. Hy keerde, toen, naar Dordrecht terug, en zynen Meesters van alles verſlag doende, namen deezen het werk voor hem op: 't geen, ſedert, een' goeden keer voor hem zal genomen hebben, nadien hy in zyne bovengemelde bedieninge bleef, tot den jaare 1518, wanneer hy, op last van Keizer KAREL den V, van dezelve wierdt ontzet, doch, omtrend 1521., op voorſpraak van zynen Vriend, ADRIAAN FLORISZOON, toen Kardinaal van Tortoſa, herſteld. 't Kan zyn, dat de ontzetting uit zyn Ambt, door eenig verſchil met 's Lands Advokaat VAN LOO, is verhaast, maar, die al 't voorgaande overweegt en, teffens opmerkt, hoe uit zeekeren Brief van den Kardinaal, ADRIAAN FLORISZOON, duidelyk blykt, dat, behalven door den Grif-

fier

fier DU BLIOUL, 's Konings ſchryven, voornaamlyk was, veroorzaakt „ door raet en toedoen van „ den Heere van Nasſau," gevoelt ligtelyk, dat de laatſte ramp van Mr. FLORIS aan de oude vete met deezen Heere is te wyten geweest. Men vergeeve my, midlerwyl, deezen uitſlap, dien ik my te eerder veroorloofd hebbe, zo, om dat de zaak, tot nog toe, my duister ſcheen, als om dat ik het bovengezegde uit het eigenhandig ſchryven van Mr. FLORIS geboekt hebbe (*m*). IV. Deel.

Bl. 440. r. 8. „ Brief voor handen," waar by hy „(Paus ADRIAAN)" betuigt — *de Pauslyke waardigheid wel voor zyne Proostdy, te Utrecht, te willen afſtaan.*" Die Paus ſprak, toen, zeker de taal van zyn hart. Hier te Lande, geëerd en bemind, vondt hy, in Rome, niets dan haat en veragting voor zyn' perſoon, op welke wyze men den eerlyken, maar, in Staatszaaken, niet genoeg doorſleepenen, Paus, nog na zynen dood, vervolgde. Men kan dit breder zien, by anderen (*n*).

Bl. 464. r. 14. „ *Sedert de ontdekking van Mexico en nieuw Spanje, in den jaare 1519. —, begon —— het goud en zilver, in Europa, allengkens gemeener te worden.*" Reeds voor 't bekend worden van 't Amerikaansch

(*m*) Zie Mr. FLOR. OEM v. WYNGAERDEN, Register in de zaake van de Verpond. MS. *bl.* 106——156. Dat, denklyk, niet hy. (zo als onze WAGEN. meent, *bl.* 319. r. 9. alhier,) maar zyn Neef en Naamgenoot, de Heer van *Tſſelmonde*, nog in Sprokkelmaand des jaars 1525, Lid van de Hollandſche Ridderſchap geweest is, zie, by VAN DE WALL, Privileg. van Dordr., IV. St., *bl.* 258.

(*n*) ROBERTSON, Hiſt. de CHARL. V. *Tom.* 3. p. 273—277. et *l. c.* p. 287. et ibid alleg.

IV. Deel. kaansch Metaal, hadt men, ten jaare 1417, by de Stad Schneeberg, in 't Ertzgebergte, behoorende aan Saxe, zeer ryke zilvermynen ontdekt, welker tiende gedeelte, na verloop der eerſte dertig jaaren, drie honderd, vier- en- twintig duizend, negen honderd, zeven- en- dertig Centners zilver, of vyf honderd, negentien millioenen en negen tonnen gouds, wordt gerekend, bedraagen te hebben, en dus eene ſomme van ruim zeventien millioenen, 's jaars: welke ſchat niet kon nalaaten, op de vermindering der waardye van 't geld, en op den aanwasch des Koophandels, den grootſten invloed te maaken (*o*).

Bl. 482. r. 12. „ *Verlofgeld*, eene *nieuwigheid*, waar aan de Koopluiden, hier te Lande, ten eenemaal ongewoon waren." Onze treflyke Schryver heeft, ſedert, aangemerkt, dat het *verlofgeld*; hier te Lande, vry vroeger in zwang is geweest, en dat Amſterdam daar van, ten jaare 1516, ontheven was (*p*). Ook was de grond, op welken, thans, de Staaten 'er zig tegen verzetteden, alleenlyk hierin beſtaande, dat deeze laſt aanliep tegen de Privilegien van tolvryheid, aan Holland en Zeeland vergund, en dat de Tollenaar van 't verlofgeld, tegen de Privilegien, en zonder de Hollanders, bevoorens, in reg-

(*o*) Puttrar Handbuch der Teutſch. Reichs Hiſt., *Tom.* I. *bl.* 444 et 456.

(*p*) Geſchied. van Amſteld. IIe St., Ve B., *bl.* 470. Vergel. Paulus, Verhandel der Unie, *bl.* 283—287. en de, aldaar, aangehaalde plaatſen.

regte te hooren, zekere „ *Akte, van inter-* IV. Deel.
„ *pretatie*" verkreegen hadt. Hier over, vielen vry ſcherpe woorden, tuſſchen den Stadhouder, Graave van Hoogſtraaten, en den Beſchermer van 's Lands oude Voorregten en Vryheden, den, toenmaaligen, Advokaat, van Holland, AART VAN DER GOES(*q*).

Bl. 505. r. 5. „ Het *Verbond met Frankryk* —— wierdt, — *in Holland*, —— *bevestigd* ——, door de *Abten van Egmond* en *Bern*; eene *byzonderheid*, *my*, *buiten dit geval*, *nimmer voorgekomen*; door vyf *Edelen*, en door de zes groote *Steden*." 't Is ook aanmerkenswaardig, dat 's Lands Advokaat VAN DER GOES, dit verhaalende, deeze woorden gebruikt: „ Ende de voorſz. *drie Staaten*, hebben de voorſz. Tractaten van „ Payſe bezegelt ende beſworen: als blyct „ by der Copie, daer van zynde (*r*)." Maar; zal iemand vraagen; waren 'er dan niet *drie* Staaten in Holland? en vervalt dus niet het, voorheen, ten deezen opzigte, geſtelde van WAGENAAR en van my? (*s*) Ik denke neen. De Geeſtelykheid was, op zig zelve, zekerlyk een byzondere *ſtaat* of *ſtand*, zo als de Adel en de Steden dit ook waren: zy waren dus, te ſamen genomen, *drie* (*t*) ſtaaten of ſtanden, en

(*q*) Regist. van Holl. 17 Jan. 1529. *bl.* 121 en 122. 5 Mei 1530. p. 129. 14 *Juny* —— 1 *July* 1530. *bl.* 134.
(*r*) Regist. van Holl. 8 February 1529. *bl.* 123
(*s*) Vaderl. Hiſt. IIde D., *bl.* 486. r. 7. en myne Noten. op die plaats, *bl.* 502 en 203, letter (*a*), alhier.
(*t*) Regist. van v. d. Goes, 31 Jan. 1524. *bl.* 2.

IV. Deel. en, in dien zin, ſpreekt, myns oordeels, 's Lands Advokaat VAN DER GOES. Maar hier uit volgt geenſints, dat de Geeſtelykheid de voorregten van den Adel en der Steden bezat, dat is, dat zy, even als de andere twee ſtanden, eene gewoonlyke roepinge tot een het Landsbeſtuur had. Hier van blykt, voor zo verre ik ooit heb konnen nagaan; niets het minſte, en, integendeel, (*u*) houde ik de uitzonderinge, die, in het één geval, by

V. Deel. WAGENAAR hier aangehaald, voorkomt, voor eene bevestiginge der aangenomene leere, dat naamenlyk, in een' *politiquen* zin; op welken het, ten deezen, alleenlyk aankomt; in *Holland*, ſlegts *twee* verſchillende Staaten, van ouds, aan 't beſtuur waren. Dat de verſchyning van een' Bisſchop van Utrecht, ter Vergaderinge van Holland, in den jaare 1545, ook hier niet tegen aanloopt, heb ik, reeds elders, doen zien, en zal 'er, hier, ſlegts byvoegen, dat, gelyk dit laatſte, in het buitengewoon geval (*y*) der komſte van den Keizer ter Vergaderinge, geſchiedde, men zo ook voorbeelden vindt, dat de Landsvorst zig wel eens, ook door andere vreemde Edelen, in ſoortgelyke gevallen, daar ter plaatſe, deedt verzellen. By 's Keizers komst te Brusſel, in 't begin des jaars 1530, worden de „ Heeren van *Arem-*„ *berg*, oudt ende jonck," benevens „ den Abt van *St. Amand*," op de Lyst der aanwee-

(*u*) V. d. HOOVE, Chart. Chron. Ie B., *bl.* 65.
(*y*) Byvoegſ. V. Stuk, *bl.* 48. op WAG., V. D., *bl.* 187, *reg.* 7.

weezende Hollandſche Edelen, in de Regis- V. Deel.
ters van dat Gewest, vermeld (*w*).

NALEEZINGEN

OP HET

V. DEEL.

Bl. 5. r. 12. v. o. „ *Ten Hove* dreef men, dat *alle de Nederlanden maar éene Provintie waren.*" 's Keizers groote Raad, te Brusſel, gaf deeze verklaaring, in zekeren Aflaat, voorheen, door Paus Leo den X, verleend, en houdende, dat niemand zou gedaagd worden buiten zyn *Land*, of; zo als in Latyn ſtondt; *Provincia.* Doch de Staaten oordeelden, te regt, dat men dit, in Holland, moest toepaſſen op de onbevoegdheid van van iemand in regten te mogen betrekken, buiten het Graafſchap, (*x*) alzo zulk eene uitroeping (*evocatie*) ſtreedt met 's Lands Privilegien, die, door geen Pauslyk bevel, konden veranderd of verkort worden. Voor 't overige, ſchynen de Staaten en Steden (*y*) de verdeedigínge van dit, voor de vryheid der In-

(*w*) Regist. van v. d. Goes, 8 Jan. 1530, *bl.* 152. Dat, wyders, de naam van *Staaten* wel eens geſmaldeeld wierdt en op byzondere Steden toegepast; zo als men van de *Staaten* van *Haarlem*, *Leiden* en *Gouda* leest; is bekend. Zie *Regist. van Holl.*, 27 *July* 1526, en Staat der Vereen. Nederl. IIe D., *bl.* 131 en 132. (i). In 't zelfde *Register*; op 15 *July* 1547, *bl.* 32; vindt men, dat het Hof van Holland aan „ *de Koopvaerders*, *Visſchers* en de *anderen Staeten* dag gegeeven hadt, om naar huys te reyſen."

(*x*) Regist. van Holl., 17 en 18 Nov. 1528. *bl.* 103.

(*y*) Vergel. Wagen. albier, *bl.* 208.

V. Deel. Ingezeetenen, zo onontbeerlyk, Privilegie; met des te meêr yver en hoop op goed gevolg, te hebben doorgezet, om dat zy gerugſteund wierden, door den Hove van Holland, welk's groot gezag, ten deezen tyde, door de regtspleegingen buiten dit Gewest, zeer gefnuikt wierdt. Inzonderheid vindt men, dat, onder de regeeringe van Keizer KAREL V. en van zynen Zoon PHILIPS, de Preſident VAN ASSENDELFT en de oudſte Raad, Mr. CORNELIS SUYS, in verſcheiden zaaken, met naame ter beveiliginge van dit en andere Privilegien van den Lande; welker behoud, tegens 't Graaflyk geweld, den Voorouderen, ſedert, op zo veel bloeds ſtondt; zeer vertrouwelyk handelden met de Staaten: (*e*) waar in zy egter verſchilden van één' hunner Medebroederen, WILLEM SNOEKAART, die, op 's Keizers bevel, zig van eenige oorſpronglyke Vrybrieven, betreklyk het draagen van Lasten, zogt meester te maaken: doch daarin, met goed gevolg, van deeze zyde verhinderd wierdt (*f*). De tegenwoordige overeenſtemming van 't Hof met de Staaten gaf zelfs aanleiding, dat de laatstgemelden het *agtſte* Artikel der *Inſtructie* van den Hoye

(*y*) Regist. van v. d. GOES, 21 Maart en 10 Oct 1554. Zie ook *l. c.* 10 Dec. 1545. *bl.* 57. 24 Maart 1553. en 21 Maart 1554. Dat ook de Preſident van den geheimen Raad, VIGLIUS, hier in, zeer redelyk handelde, blykt *l. c.*, 11 Oct. 1554.

(*z*) Vergel. WAGEN. over dit geval, V. D. *bl.* 410. Van H. SNOEKAERT, die uit Vlaanderen geboortig was, heeft men, in 't Latyn, onder den naam van ZENOCARUS, een Werk over 't Leeven van KAREL den V., 't geen my nooit onder 't oog is gekomen, doch 't welk, by kundige ſchryvers, niet veel om 't lyf gezegd wordt te hebben, *Voyez*. PAQUOT, Memoir. Litter. des Pays Bas. *Tom.* 13. *pag.* 118-121. PUTTERS Handb., *Th.* 2., *pag.* 494.

ve; dat, wel eêr, tot hun nadeel ſcheen ge- V. DEEL.
geeven te zyn, en waar by het Hof ge-
last was, kennis te neemen van de Privile-
gien van 's Keizers onderzaaten, in Holland
woonende; nu, tot hun voordeel, inriepen;
en daar uit tragteden aan te toonen, dat,
ſoortgelyke zaaken niet buiten 's Lands,
maar voor den Hove, moesten worden af-
gedaan. Doch de Keizer bekreunde zig
weinig aan deeze verzoeken (*b*).

Bl. 16. r. 13. v. o. „ *Ook wilden de Steden bedingen, dat zy haare Vroedſchappen en Veertigen behouden zouden mogen, zo lang de Beden liepen.*"

Dat het Stedelyk beſtuur, in *de Politie* zoo wel als *Juſtitie*, oudtyds, door Schout en Schepenen, in de meeste Hollandſche en Zeeuwſche Steden, wierdt waargenomen, tot den tyd van Hertog ALBRECHT, is, elders, door WAGENAAR (*c*), aangeteekend. Dat, in ſommige Steden, reeds vóór dien tyd, Burgemeesteren waren, hebben wy ook, op zyn plaats, aangetoond, mitsgaders, hoe men de gewoonte hadt, om de aanzienlykſten der Burgerye, in gewigtige zaaken, te raadplegen; zonder dat, daar toe, een bepaald getal van Burgeren ergens, was vastgeſteld (*d*). Zeer waarſchynelyk zullen de vaste Vroedſchaps Vergaderingen, uit een bepaald getal van de vermogendſte en vroedſte Burgeren beſtaande, hunnen oorſprong

(*b*) Regist. v. D. Goes, 4 en 12 Febr. 1548. *bl.* 5 en 7. Vergel. WAGEN.; alhier, *bl.* 32.
(*c*) Zie IIIe D. *bl.* 361.
(*d*) Zie Aanmerk. van den Heer VAN WYN, in de *Byvoegſels* op WAGEN., IIL, St. *pag.* 75.

V. DEEL. ſprong daar uit genomen hebben, (*e*) ſchoon niet op denzelven tyd. Men vindt 'er voorbeelden van, in de dertiende Eeuw: meerder egter in de veertiende en vyftiende. Omtrend het getal der vaste Raaden of Vroedſchappen, zoo wel als den termyn hunner bediening, heeft men ook geenen gelyken voet gehouden. Meestal egter zyn zy, voor een korteren tyd, van *vier*, *vyf*, *agt*, of *tien* jaaren, of ook wel tot wederzeggens toe, aangeſteld (*f*). Het is zeer waarſchynelyk, dat, geduurende den Hoekſchen en Kabbeljauwſchen tweeſpalt, de Burgeryen van ſommige Steden, op de aandryving der Edelen, naar maate deezer belang ſcheen mede te brengen, vaste Collegien van Broederſchap zullen hebben aangeſteld, die, naderhand, door den Graave zyn bevestigd, ſommigen, met behoud van dezelfde perſoonen, anderen, met in plaats ſtelling van anderen. Hertog ALBRECHT althans; die zeer mildadig was in 't ſchenken van voorregten aan de Steden, en ook daartoe goede redenen hadt; heeft, vooral op 't laatst van zyn bewind, aan verſcheiden Steden het regt van vaste Vroedſchappen geſchonken. PHILIPS en KAREL van Bourgondie hebben ook, aan ſommige Steden, het zelfde voorregt, op hun verzoek, vergund. By 't Groot Privilegie van Vrouw MARIA, van den jaare 1477; hoe zeer, daar in, van de vernieuwing der Geregten van de

(*e*) Vergel. VAN DE WALL, *bl.* 423.
(*f*) WAGEN. IIIe D. *bl.* 363.

de Steden *Haarlem*, *Leiden*, *Delft*, *Amſterdam*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Dordrecht*, *Briele*, *Goederé* en *Middelburg* geſproken wordt; vindt men geene melding gemaakt van de aanſtelling of verandering der Vroedſchappen, in die of in andere Steden. Die van *Amſterdam*, egter, kreegen, by een eeuwigduurend Privilegie van dezelve MARIA, gegeeven in Maart 1476, eene vermeerdering hunner Vroedſchappen, van 24 tot 36 Perſoonen (*g*). Die van *Dordrecht* kreegen almede, van MAXIMILIAAN en MARIA, hun eeuwigduurend Privilegie van Veertigen, eerst in Augustus 1478, en, daar na, op den 18 September 1481. (*h*). By de inhuldiging van PHILIPS *van Oeſtenryk*, ten jaare 1495, hadt hy den Lande van *Holland* eenige Voorregten belooft. Ten dien einde, hadden de Steden hem verſcheiden *pointen* voorgehouden en, onder anderen, „ *dat elk van de Steden van Holland en Vriesland, eeuwiglyk en erfelyk, zoude mogen gebruiken van de Veertig, Ses- en- Dertig, Vier- en- Twintig, of hoe die, in eenige van dezelve Steden, genoemt zouden mogen weezen, die als Raaden van dezelve Steden geordonneert zyn, — naar inhoud der Brieven, die elk van de voorz. Steden, onder 't Zegel van Graavin* MARIA, *daar van hebben.*" Maar PHILIPS; die niet gemeegen was, de Voorregten, door zyne Moe- V. DEEL.

(*g*) Handv. van Amſt., Ie D. *bl.* 105. en WAGEN. Beſchr. van Amſt., VII D., I. Boek, *bl.* 281—286.
(*h*) VAN DE WALL, *bl.* 680 en 694.

V. Deel. Moeder vergund, te bevestigen; was 'er ook zeer ver van af, om de Steden, welken door Maria, of een' der voorige Graaven of Graavinnen, voor een bepaalden tyd, een zeker getal van Raaden of Vroedschappen was toegestaan, dit voorregt, voor eeuwig en altoos, te vergunnen. Hy vergunde derhalven, by een' open Brief van den 14 December 1495. alleen aan de Steden *Delft*, *Leiden*, *Gouda*, *Amsterdam*, *Rotterdam* en *Schiedam*, de voortduuring hunner Vroedschappen, op den ouden voet, zoo als dezelve plaats hadt gegreepen, sedert de dood van zynen Grootvader, Hertog Karel, doch niet langer dan ter tyd toe, dat hy, Philips, den ouderdom van 25 jaaren zou bereikt hebben (*i*). *Dordrecht* hadt, bevoorens, reeds de bevestiging van dit Voorregt verkreegen, voor den tyd van 25 jaaren (*k*) Van *Haarlem*; 't geen, reeds ten jaare 1403, by gunste van Hertog Albrecht, een vaste Vroedschap van 33 persoonen verkreegen hadt; (*l*) wierdt, denkelyk, geene melding gemaakt, om dat deezer Stads Voorregten, in den opstand met het *Kaas*- en *Broods*-Volk, in den jaare 1492, waren verbeurd verklaard (*m*). De Steden, dus te leur gesteld, namen de gelegenheid waar van de inhuldiging der Landvoogdes Margareta, in den jaare 1507, om hun-

(*i*) Groot Placaatboek, IVe D., *fol.* 4, 5.
(*k*) Van de Wall, bl. 751.
(*l*) Vaderl. Chron. bl 604—612.
(*m*) Wagen. IVe D. bl. 281—284.

hunne verzoeken nader aan te dringen, ten einde, naamelyk, geduurende de minderjaarigheid van KAREL; die, toen, pas zeven jaaren bereikt hadt; hun bepaald getal Raaden te blyven behouden: maar met geen gunſtiger gevolg: verklaarende de Landvoogdes geene magt te hebben, om, hier in, eenige verandering te maaken (*m*).

Van Keizer KAREL; die zig weinig bekreunde aan de Privilegien der Steden, en zig, daarom, ook niet ontzag, om, by het aanvaarden van zyne regeering, ten jaare 1515, de Geregten der Steden en, waarſchynelyk, ook wel de Vroedſchappen, daar zy plaats (*n*) hadden, buitentyds te ontſlaan; was geene meerdere toegeevenheid te verwagten. Intuſſchen, daar hy zig, geduurig, in oorlogen inwikkelde, en daar toe groote geldſommen noodig hadt, welken hy, zonder de toeſtemming en *Contributie* der Steden, niet verkrygen kon, en daar deezen zig, geduurig, in ongelegenheid zullen bevonden hebben, om hun aandeel op te brengen; wyl het Land met ſchulden overlaaden was, en weinig voordeel trok van den Koophandel; (*o*) was het ligt te begrypen, dat die zelve Steden; tegen het einde van Sprokkelmaand des jaars 1531, naar Bruſſel beſchreeven, om te bewilligen in eene Bede van 600000 Guldens, door *Holland*, in zes jaaren, alleen op te brengen; ook de be-

(*m*) Groot Placaatb. IVe D. bl. 22.
(*n*) WAGEN. IVe D. bl. 396.
(*o*) A. v. d. GOES, Regist. bl. 308. Edit in 8°.

V. DEEL. bewaaring en bevestiging hunner Voorregten; waar by hun een bepaald getal van Vroedschappen vergund wierdt; niet uit het oog verlooren. Zy durfden dit nogthans niet, gelyk voormaals, voor een' onbepaalden tyd, dat is voor altoos, eischen. Zy bepaalden hunne vorderingen voor den termyn, dat de Beden liepen: dat is, voor zes jaaren. *Dordrecht* alleen (*p*) schynt hier op niet aangedrongen te hebben. Maar KAREL; schoon hy goede woorden gaf, en plegtig beloofde, dat hy, in Holland koomende, in alles voorzien zou; was 'er ver af, om, door de aanstelling of bevestiging van vaste Vroedschappen, het steeds toeneemend gezag der Steden nog meerder klem by te zetten. — Hoedanig het, verder, met dit stuk zy afgeloopen, behoort niet tot deeze plaats, en zal, waarschynelyk, by nadere gelegenheid, kunnen worden aangestipt. LAMBRECHTSEN.

Bl. 39. r. 6. „ *De Waterlanders, onder wel-*

(*p*) Mogelyk kan de reden daar van geweest zyn, dat zy meenden, genoeg te hebben aan het eeuwigduurend Privilegie van MAXIMILIAAN en MARIA, hoe zeer herzelve, door PHILIPS, niet was bevestigd, en dees zelfs, by een Brief van den 21 December des jaars 1494, het zelve bepaald hadr tot den termyn van 25 jaaren. Die van Haarlem hadden mede een eeuwigduurend Privilegie van Hertog ALBRECHT; die van Amsterdam van Vrouw MARIA: die van Leiden van Keizer KAREL, gegeeven den 21 Juny 1514., tot wederzeggens toe. Zie ORLERS *Beschr van Leiden, pag.* 581. Men zou, misschien, het verhaal van Mr. AART v. D. GOES, waar op WAGEN, zig beroept, niet van alle de Hollandsche Steden (Dordrecht uitgezonderd,) te verstaan hebben, maar alleen van zoodanigen, die, of nog in 't geheel geene vaste Vroedschappen hadden, of aan welken zulks, slegts voor een bepaalden tyd, vergund was.

welken 'er veelen waren, die den verdreeven Koning een goed hart toedroegen." Van hier ook, dat een getal van ruim vyftien honderd zig, op 's Konings aanbod, uit deeze Landen, naar 't Eiland *Amak*; gelegen in de Belt, aan de oostzyde van het Deensche Zeeland; met der woon begaven: alwaar zy, behalven de wilde Ganzen-Jagt; zo men zegt, tot dien tyd in Denemarken onbekend; byzonderlyk den Landbouw beoeffenden, en het, tegen over liggend, Koppenhagen van zuivel, op de Hollandsche wyze toegemaakt, voorzagen: zo als hunne Nakomelingen; die zig ook elders, in Denemarken, hebben uitgebreid; nog heden doen, en zelfs; zo men getuigt; de zeden, taal, kleederdragt en regtspleeginge hunner Vooronderen nog onderhouden (*p*). V. Deel.

Bl. 39. r. 6. v. o. „ Sigbritta." In de schriftlyke *Verdeediginge* der Staaten van Denemarken; by welke dezelven zeer voldoende redenen geeven van 't opzeggen der kroon aan Koning Christiaan II; noemden zy dit Vrouwspersoon Sybrecht: (*q*) 't geen 't naaste komt aan Syburch: gelyk men haar noemt, in de Registers van Holland. Een Voornaam, dien ik, ook by anderen, om deeze tyden, heb gevonden.

Bl. 76. o. r. „ Alzo den *Geestelyken daar by te veel gezags werdt gegeven.*" Men vindt het begrip der Staaten, nopens de

(*p*) Hoche, Histor. Untersuch uber die Nederl. Colon., *pag.* 18. uit Gebhardi Geschied. v. Danem., 2 *Tk.*; *p.* 745.
(*q*) Vid. apud Ludewig, Reliq. Manuscr. *Tom.* V, *pag.* 320 & 350.

V. DEEL. de oorzaaken en middelen, ter herſtellinge der, toenmaalige, oneenigheden over den Godsdienst, zo eenvoudig en zo klaar, door 's Lands Advokaat VAN DER GOES, ter nedergeſteld, in het Register van Holland, dat ik my niet onthouden kan, de woorden, hier onder, te plaatſen (*r*).

Bl. 105. r. 6. v. o. „ De Steden hielden — zo ſterk aan ten Hove, *dat zy, eindelyk, de meeste ſtemmen in den Raad wonnen.*" 't Beſluit, nopens het Verlofgeld van 't Koorn; van 't welk men, hier, ſpreekt; was reeds, in den *Opper-ſten-* of *Staats-raad*, te Brusſel, by de meerderheid, ten voordeele van Holland uitgevallen, toen 't werk, ſchielyk, een' anderen keer

(*r*) Regist. v. D. GOES, 29 Aug. *bl.* 223. „ Myn Heere" (verſtaa hier door den Heere VAN HOOGSTRAATEN, Stadhouder van Holland,) „ heeft den Staten oick geroecht, by Geſchrifte, een „ Concept, om te voorſien in de Secten van den Anabaptisten „ ende Lutherie, op dat die nyet meerder noch grooter en „ worde. Maer en heeft 't ſelfde den Staten nyet behaecht, „ om dat ſchynt, dat myn Heere den Religioſen en de Geeste„ licken meer rechts geuen wilt, dan 't behoirt, want, *nyet hem „ lieden, alle quaet gecommen es*, zoe dat men geen generale „ prouiſie en ſoude mogen maken. Dordrecht en gedogen „ noch Religioſen noch Prouiſoren, in Dordrecht, auctoriteyt te „ hebben, maer moeten der Stadt obediëren, ende daerom„ me en hebben oick geen gebreck. Myn Heere mach, in 't „ particulier, in anderen Steden, remediëren, mits makende „ eendrachticheyt onder den Officier ende Gerechte, die, om „ heur particulier haet mogelick, twisten metten Predicanten. „ Ergo de Predicanten, van beyde zyden, te doen preken in „ de Parochiè Kercken, ſurchèrende, een wyle, den Gasthuy„ ſen ende Capellen, die gepreuilegeert zyn, als te Delft; „ want die plaetſen ende veelheyt van ſermoenen, noch groo„ ter toeloep an d'een dan d'ander, en maect geen ketterie, „ als 't woort Gods recht gepreket wordt, 't welck de Staten „ begeeren, ende dat men den Religioſen ende Paſtoiren dat, „ ſcarpelicken, laste te doen, ſonder op elck anders preeckaige „ te roepen, op te preeckſtoel, ofte opinien te verhaelen, „ maer clagen moeten an 't Gerechte, ende dat zy „(dat „ is, meen ik, 't Geregt)" nyet beteren en konnen, ſullen dat „ den Raedt te kennen geuen. &c."

keer ſcheen te zullen neemen, door dien de V. Deel.
Heeren van MOLENBAIX en VAN WINGEN Graave HENRIK VAN NASSAU; nu Kapitein-Generaal der Nederlanden, en weleer, Stadhouder van Holland; by 't afſcheid neemen, meenden om te zetten: doch hy, op de waarſchouwinge des Heeren van SART, vuur vattende, voegde hun, ſchamperlyk, toe: „dat „ men die van Hollant ſoude *tracteren*, ach„ ter volgende *d'opinie* van den *grooten Hee*„ *ren*" (bedoelende, daar mede, die van den *Raade van Staate*) „ of dat hy ſoude toonen, „ *dat hem leet ware*: want hy wel verſtaen „ konde, dat dit het voorſtel en de wangun„ ſte was van RUFFAULT, die men ſeyde, „ dat hy de gifte hadde van de Keyſerlicke „ Majeſteyt, „(nopens)" al, wat van den *con*„ *giegelde* ſoude commen: daeromme hy *par*„ *tiëlyk* was in de ſake, ende mitten incomen„ Vrunden mocht emaken, om deſe ſake te „ ſuſtineren. Somma" (beſluit de Advokaat VAN DER GOES,) „ daer es vuytten monde „ geſprooken." (*t*)

Bl. 192. r. 2. „ In Herfſtmaand" (des jaars 1540.), *droeg de Keizer het Stadhouderſchap den Prinſe van Orange op.*" Ik heb, voorheen, gezegd, dat KAREL V, op den 15 Mei bevoorens, den Heere VAN ESTOURNAIX, tot Gouverneur van 't Kasteel, Stad, Steden en Landen, van Utrecht, hadt aangeſteld. Uit het Afſchrift eener nadere *Commisſie* van KAREL, voor deezen „ PHILIPPE DE LALAING, *Baron* „ *d'Estournaix*;" gegeeven, op den 23 van Len-

(*t*) Regist. v. D. Goes 23 Febr. 1535, bl. 238 en 239.

V. DEEL. Lentemaand des jaars 1541; wordt gezegd, dat hy, in 't Stigt van Utrecht, voorheen, was aangeſteld en nu bevestigd tot *Lieutenant* van den Prinſe van Orange. Hy was dus, nimmer, Stadhouder van dat Gewest (*t*), maar hadt, zo als my, van elders, blykt, onder het Stadhouderſchap van den Heere VAN HOOGSTRAATEN, zynen Oom, reeds ſoortgelyken ſtaat, aldaar, bekleed, doch alleenlyk op, onderhandſchen, Lastbrieve van laatstgemelden Heere: zo als de Staaten van Holland, ook nu, liefst gezien hadden, dat hy ſlegts eenen dusdaanigen lastbrief, van den Prinſe, hadt bekoomen, „ vuytlaatende „ (zegge zy)" „ den naam van *Stadhouder*, ofte diergelyck." (*u*)

Bl. 198. o. r. „ *Zy verzogten de Edelen*, die niet tegenwoordig waren, *te beſchryven*. alzo de zaak *het platte Land, zo wel als de Steden, betrof.*" De aangehaalde plaats, uit het Register van Holland, is aanmerklyk. De Edelen, naamlyk; ziet men er duidlyk; „ verantwoordden, als het eerſte en prin„ cipaelſte Lit, het platte Land" (*v*). En dat zy, reeds vroeger, het platte land en de kleine Steden vertegenwoordigden, heeft men; hoe zeer dit, lange, was tegengeſprooken; reeds voor my, aangetoond (*w*).

Bl. 251. (2.) r. 2. „ In een Placaat *van den jaare* 1471., — *Excyns op 't Zout* ge-

(*t*) Zie ook Regist. v. D. GOES, 26 Novemb. 1540, *bl.* 316.

(*u*) Regist. v. D. GOES, 16 —— 24 Sept. 1538, *bl.* 290, en 22 April 1541. *bl.* 322.

(*v*) Regist v. D. GOES, 13 Nov. 1540. *bl.* 311.

(*w*) HERMAN over de Graafl. Beden. *bl.* 113 en 114.

gesteld." My tot myne voorige aanteekeningen op deeze plaats, in de Byvoegsels, en op die van het IV. Deel, Bladz. 120. r. 12., gedraagende, zal ik 'er, alhier, alleenlyk byvoegen, dat, met dit alles, de *Excyns* op het *Zout* niet, onder de vroegste middelen, schynt te zyn ingevoerd. In zekeren *Excynsbrief*, of Opstel voor de Excynsen, der Stad Middelburg; zynde het oudste van dien aart, 't geen my, ooit, voorkwam; worden wel verscheiden middelen gesteld, om belast te worden, maar, onder deezen, het *zout* niet genoemd (*x*). V. Deel

Bl. 294. r. 18. „ *Doch my is niet gebleeken, dat de Staten in hunne eisch bewilligd hebben.*"

Van goederhand, ben ik onderregt, dat, in

(*x*) De, in dat Opstel, voorgeslagene middelen ter belastinge, zyn betreklyk tot *Wyn*, *Azyn*, *Bier*, *Mout*, *Siroop*, *Meel*, *Ael*, *Mede*, *Brood*, *Vleesch*, *Spek*, *Visch*, *Haring*, *Kaas*, *Boter*, *Eieren*, *Quik*, (d. i. *levend Vee*), *Schapen*, *Lammeren*, *Verkens*, *Hoenderen*, *Kapoenen*, ook gezoden en gebraden. — *Vygen*, *Rosynen*, *Look*, *Juin*, *Weede*, *Asschen*, *Lynzaat*. — *Wollen*, *Vachten*, *Vliezen*, *Schotsche*, *Engelsche* en *Iersche Lakenen*, *Middelburch's Laken*, *Scharlaken*, en 't *Lotjen* van dien: *Grein*, *Klederenvoeder*, *Pelsen*, *Schoenen*, *oude Kleederen*: waar onder *Tulklederen* en *Wamboysen*. — *Tzer*, *Staal*, *Koolen*, *Sikkelen*: verders *koop* en *verkoop* van *Landen* en *Huizen*, *Visschwant*, *Schepen*, *Koeien*, *Paerden*, *Renten*, verhuurde *Schepen*, 't rollen van *Lakenen*, *Wagenaars*, (d. i. Verhuurders van *Rytuigen* en *Paerden*, enz.) als mede tot *Markgeld*.

Ik ben de kennis van dit, zo opmerklyk als zeldzaam, Stuk verschuldigd aan de mededeeling van den doorkundigen Geschiedkenner en oud Professor KLUIT. Het voert ten Opschrift: „ Dit syn die *Assyze* van der Port van Middelburch, die ghemaket waren bi gheneene Scepene. Dat was, in 't jaar ons „ Heeren, M°.CCC°.XX°V, op sente *Mathysdach*." 't Schynt egter, uit zekere gelyktydige aanteekeningen op den kant, dat de, hier, ter belastinge opgegeevene, eet- en andere Waren en Koopmanschappen, ten dien tyde, niet allen zyn ingevoerd geworden.

V. Deel. in eene Rekening van den Rentmeester booster Schelde, Jonkheer HIERONYMUS VAN SBROOSKERKE, over den jaare 1547., gevonden wordt, „ *dat geconſenteerd* „ *is geweest een Capitale zettinge, op de* „ *hooſden ende Inwoonders van den platten* „ *lande van Zeelant, tot furniſement van* „ *de helft van een Bede van f* 30000, *ge-* „ *employeert tot fortificatie ende makinge* „ *van zeker Blockhuys in Zeelant: daar* „ *Voſemeer in getauxeert is geweest* ℔ 33. „ 6. ß. *Vls.*" LAMBR.

Bl. 294. r. 10. v. o: „ *Men vindt, dat het Kaſteel Rammekens, onlangs begonnen, omtrend dezen tyd voltooid werd.*"

De Heer ERMERINS, Oud-Sekretaris der ſtad Veere, heeft, in eene „ *Hiſtoriſche Ver-* „ *handelinge over het Kaſteel van Rammekens;*" te vinden, in het IIIe Deel *der Verhandelingen van 't Zeeuwsch Genootſchap der Wetenſchappen te Vliſſingen*; aangetoond, *bl.* 138 — 147, dat de Lastbrief van den Opziender, die, van 's Keizers wege, gemagtigd was tot den opbouw van deeze en andere Sterkten in Walcheren, geteekend was, op den 29 April 1547, en dat *Zeeburg* of *Rammekens*, eerst ten jaare 1557, voltooid is geworden. LAMBR.

Bl. 295. r. 12. Door deeze *vereeniging* der *Ampten* van *Stadhouder* en *Admiraal*, *in één en denzelfden perſoon, eindigde het geſchil*, 't welk *de Stadhouder en Staaten van Holland*, ſedert eenige jaaren, — met den *Admiraal gehad hadden*. Het eindigde wel, geduurende den tyd, dat de Heer *van Beveren*, die bei-

beide Ambten bekleedde, maar, na zynen dood, en voor den aankomst van WILLEM I, Prinſe van Oranje, tot het Stadhouderſchap, nam het Hof van Holland, naamens KAREL en, ſedert, naamens PHILIPS, kennis van de Admiraliteits zaaken, en deedt de regten van dien, ten voordeele dier Vorſten, invorderen. (*f*) Zo dra, egter, de Prins aankwam, herleefde het geſchil tuſſchen hem en de Staaten, aan de eene, en den Graave van HOORNE, toen Admiraal der Nederlanden, aan de andere zyde. Doch men kwam, welhaast, met deezen laatſten; die inſchiklyk van aart en den lande geneegen was; over een, nopens het ſluiten van een Verdrag, volgens het welke Hy, by raade van den Stadhouder en de Staaten, een „*Lieutenant-Admiraal, binnen Holland reſideerende*," zou aanſtellen, aan wien de Reders der Viſcherye de beſtellingen van die Schepen van Oorloge zouden verzoeken, welken, ter hunner beſcherminge, ſtonden te worden uitgerust. Dit Verdrag was, door Koning PHILIPS, bekragtigd, en, overeenkomſtig het zelve, beſlooten de Staaten, in Grasmaand des jaars 1567, om den Heere VAN ASSENDELFT, Preſident van den Hove van Holland, aan den Graave van Hoorne, ter bekleedinge van het Vice-Admiraalſchap, voor te ſlaan (*g*). Doch, daar Oranje afweezig, Hoorne, in dit zelve jaar, gevangen en, ſedert, om hals geraakte, kwam hier niets V. DEEL.

(*f*) Zie in Reſol. van Holl. 29 Nov. 1562. *bl.* 130.
(*g*) Reſol van 28 Mey 1563, *bl.* 14. van 23 Mey 1564, *bl.* 29. van 14 en 26 Sept., 13, 25 Oct. 1565, *bl.* 30, 34, 40, 48. en van 29 Apr. 1567, *bl.* 19.

V. DEEL. niets van, en ALVA, die, toen, 't opperbevel in de Nederlanden voerde, en zo wel de Staaten, als alle 's Lands Privilegien en wettig verkreegene regten, veragtte, was niet geschikt, aan hun beklag, ten deezen, te gemoet te koomen. Ook namen zy de beste gelegenheid niet waar. Zy hadden, ten jaare 1568, eene uitrustinge ter Zee, tot beschermingе der Buizen, voor rekening niet slegts van *Holland*, maar ook van *Vlaanderen* en *Zeeland*, verzogt. De Hertog stondt dit toe: maar, toen de onzen vervolgens aanhielden, om de Kapiteinen en Officieren, door hunnen Stadhouder; toen BOSSU; te doen aanstellen, verklaarde ALVA, dat zy allen onder den *Vice-Admiraal*, Heere van *Wackene*, staan moesten. De Presidεnt VIGLIUS; dikwyls de Vraagbaak der onzen; was van 't zelfde gevoelen, en gaf hun te kennen, dat, daar het *Convooy* ten koste liep der *drie Provincien*, zy ook, allen drie, onder éénen *Bevelhebber* en ééne *Ordonantie* staan moesten, en dat, waarschynlyk, die van Vlaanderen en Zeeland zig, onder eenen Vice-Admiraal of Kapiteinen, by *Holland* aangesteld, niet zouden willen schikken, schoon egter, noodzaaklyk; de Schepen by één blyven moesten (*a*).

Bl. 320. r. 16. „ De *Staaten van Holland* beslooten terstond, hem" (PHILIPS) „ te

(*a*) Resol. van Holl. 5 Juny 1568, bl. 18 en 20. Dat Holland geen duidlyk Privilegie kon toonen, van, onder zynen byzonderen Admiraal, in alle gevallen, te moeten vaaren, schynt my te blyken, uit Resol. 29 Novemb. 1562, bl. 119.

te doen begroeten, *vaardigende*, ten dien einde, *den Advokaat*, onder anderen, naar *Brusſel* af: *alwaar zy zelfs te vroeg kwamen, om gehoor te kunnen krygen.*" De Advokaat, op den 9 van Lentemaand, naamens de Edelen, zig aan den Heere VAN PRAAT; voorheen Stadhouder van Holland; by afweezenheid van den Heere VAN BEVEREN, vervoegd hebbende, om te verneemen, of hy oorbaar dagte, dat de Staaten van Holland den Vorst zouden koomen begroeten, raadde PRAAT hun dit aan, met byvoeginge, dat, zo de Vorst toefde, met in Holland te koomen, zy wel zouden doen, hem, te Brusſel, een geſchenk, ter zyner welkomſte, aan te bieden, 't geen hy niet twyfelde, of de Heer VAN BEVEREN hun ook zoude voorhouden. De Advokaat 't' huis gekeerd zynde, kwam BEVEREN, kort daar aan, in Holland en deedt, op den 14 Lentemaand, den voorſlag van een geſchenk, 't welk; als ook WAGENAAR aanteekent; ter ſom van vyftig duizend guldens, wierdt toegeſtaan. Dit laatſte gebeurde, op den 21 derzelfde maand: doch, toen, ſchynt de Stadhouder BEVEREN al weder vertrokken te zyn geweest, waar door men, veelligt, met hem, over de wyze van aanbiedinge, niet geſprooken, maar, uit al het voorgaande, verondersteld zal hebben, dat eene perſoneele aanbieding de welvoeglykſte zoude zyn. Hoe het zy, 's Lands Advokaat reisde, met „ de „ Staaten;" dat is met derzelver Afgevaardigden; op den 8 van Lentemaand, weder naar Brusſel, om PHILIPS te begroeten. V. DEEL.

V. DEEL. Maar deeze heuschheid hadt de gelukkigſte uitwerkinge niet. Naauwlyks hadden de Staatsleden zig by den Heere VAN BEVEREN vervoegd en hem gevraagd, „ *of men myn* „ *Heere den Prince de reverentie doen zoude?*" Of BEVEREN gaf hun ten antwoordde: „ dat „ de Majeſteyt van de Koninginne in mee„ninge was, *alle* de Staten van de Landen „ te beſchryven, in 't *beginſel van Mey*, „ omme, *als dan*, de *reverentie* te doen, „ ende met eenen oock te ſchenken het „ geene, wes zy den Prince van Spaigne „ hadden toegedagt, ende *dat haar ver*„*vreemde, dat ſy te Hove gekomen waren,* „ *omme de reverentie te doen, gemerckt, ten* „ *dien eynde, noch by haer, noch by hem,* „ *Heere van* BEVEREN, *noch by yeman*„*den, Brieven geſonden en waren.*" Hy voegde 'er by, „ last te hebben, den Sta„ten voor te houden, dat zy, elcks in den „ haren, *rapport* ſouden doen, ten eynde „ de vyftig duiſent *Philips* guldens; *gecon*„*ſenteerd* op *St. Jansmiſſe* naastkomende, „ ten voorn. dage van beſchryvinge, promp„telyk opgebracht ſouden mogen worden." De Afgevaardigden, beſlooten hebbende, 't antwoord hunner Meesteren, ter naaste dagvaart, in te brengen, ſcheidden, ten zelven dage en begaven zig naar Holland te rug (*b*).

Bl. 336. r. 12. v. o. „ Hy" (PHILIPS) „ maakte — zig gehaat by de *Kas-*

(*b*) Regist. v. d. Goes, 11 en 17 April 1549. *bl.* 12 en 42.

Kastiliaanen, door *het opsluiten zyner Gemalinne*, JOANNA." Dit gebeurde, niet alleenlyk in Spanje, maar, zelfs in de Nederlanden, hadt hy JOANNA, in haare Kamers, doen verzekeren, zonder eenigen Spaanschen Bediende by haar toe te laaten, om dat hem gebleeken was, hoe zy, door aanraading van zekeren CONCHILLOS, vertrouwden Dienaar van haaren Vader, Koning FERDINAND, zig hadt doen overhaalen, om het regt van dien Vorst, tot het Regentschap van Kastilië, in eenen, onderschepten, Brief, te erkennen. V. DEEL.

Die wreede handel en de zugt van PHILIPS voor andere Vrouwen, maakten, evenwel, geene verandering in 't hart van JOANNA, 't geen, altyd, eene blaakende liefde voor hem gevoeld hadt en bleef gevoelen: eene liefde, die, in zyne ziekte, ja na zynen dood zelfs, niet verflaauwde, en aan welke de krankheid haarer harsenen een ongelukkig voedsel scheen by te zetten. Anderen hebben de vreemde verschynselen, die deeze drift in haar voortbragt, genoegsaam beschreeven. Ik zal 'er slegts 't volgende van aanteekenen. Geduurende de ziekte van PHILIPS, wilde JOANNA; schoon hoog zwanger zynde; van zyne bedsponde niet wyken, en volhardde daarin, by zyn afsterven. Haar, door verdriet en minnenyver, reeds lang ontstelde geest; verdoofd, als waare het, door eenen slag, van welken zy zig geen volkomen denkbeeld konde maaken; liet de rampzalige Vorstinne ten prooi van een gevoelig hart, 't geen, by gebrek van genoeg-

V. DEEL. zaame verſtandelyke vermogens, zig niet weetende te redden, haar tot de zeldſaamſte bedryven deedt overſlaan. Roerloos bleef zy by 't Lyk zitten, en niet, dan met veel moeite, ſtondt zy toe, dat haar Gemaal, ontwaaid, gekist en begraaven wierdt. Doch, ſtraks, hiervan berouw hebbende, deedt zy hem ontgraaven, weder in haare zaal brengen, koninglyk opſieren en op een Praalbedde plaatſen, alwaar zy, 't oog geſtaadig op hem houdende en; als waande zy hem in diepen rust; zyne ontwaaking, met angſtig verlangen, alle oogenblikken ſchynende aftewagten, wel ernſtig, aan haaren Hofſtoet verboodt, het Lyk te naderen, uit vrees, naar het ſcheen, dat anderen, veelligt, voor en boven haar, in zyne liefde mogten deelen. Haare nayver duldde zelfs niet, dat eene Vroedvrouwe haar, op 't einde van haare zwangerheid, naderde, en 't gevolg was, dat zy, door haare Staats-Jonkvrouwen verlost wierdt. — Sedert, bleef zy, in eene mymerende zielsgeſteldheid, die, eerst met haar leven, langen tyd hier na, een einde nam (c).

Bl. 372. r. 10. v. o. „ De *jongſte inbreuk veeler Landen*, op den *twaalfden van Louwmaand*." Op dien dag vooral, en verder op den 19 van Wintermaand bevoorens, en op den vyftienden en zestienden van Sprokkelmaand, daar aan volgende, waren deeze Landen, door de woedenſte ſtormen,

(c) Zie, kortheidshalven, ROBERTSON, Hiſt. de Charles V, Tom 3. pag. 15—24.

men, geteisterd, die Dyken overstroomd en doorboord, Stranden en Duinen zeer afgenomen en, in het Dorp van Scheveninge alleen, over de veertig Huizen weggeslagen hadden (*d*). Om zig tegen alle deeze gevaaren, voor 't vervolg, zo veel mooglyk, te dekken, wierdt een „ omslag gemaakt, „ over de XIII Sluisen van Delfland, van „ eene Schelling optie mergen, tot plantin„ ge van Duynen en beschermenisse van „ den Dorpe van Scheveninge, en maakinge „ van den *steenen Dyk*:" Ik agte, dat deeze de oude, gemetselde, Delf- of Maaslandsche Dyk zal geweest zyn, wiens zuideinde, ook ten jaare 1531, vyfëntwintig roeden was verlengd geworden (*e*). V. Deel.

Bl. 403. r. 7. „ *Zy zelven*" (de Staaten) „ zouden *Oorlogschepen uitrusten* en, by *raade van den Stadhouder, Hoofdluiden over dezelven aanstellen.*" De Staaten konden dit niet, uit zig zelven, doen: maar 't was hun, door de Landvoogdesse, vergund, als een gevolg der voorwaarden, die zy, by het inwilligen der Bede van tweemaal honderd duizend guldens, met die Vorstinne, aangingen (*f*). Voor 't overige, toetse men deeze daad der Staaten aan hunne eigene erkentenisse, by WAGENAAR, Bladz. 140 alhier, vermeld, en mede brengende, dat zy, in 't stuk der Zeezaaken, onder den Graaflyken Stadhouder en Raaden stonden.

Bl.

(*d*) Memorial van v. DAM, by BOXY, *l. c. bl.* 209-211.
(*e*) Memorial. van DE JONGE, *bl.* 57. Vº. 58. Vº. en *bl.* 62. Vº.
(*f*) Regist. v. d. Gors, 11 en 12 Mey 1554.

V. DEEL. Bl. 332. r. 9. „ AREMBERG — *ontvangt de* „ *hulde* —, in *Groningen*, in 's Prinsen naam." Hem zwoeren, aldaar, eerst de Landsaaten, ten behoeve van PHILIPS, en daar op hy, naamens den Vorst; aan de Staaten des Lands (*g*).

NALEEZINGEN

OP HET

VI. DEEL.

Bl. 9. r. 4. v. o. van de *Voorred.*: „ VIGLIUS VAN ZUICHEM VAN AYTTA." Zyn Friesche doopnaam was WIGLE, zyn geslagtnaam VAN AYTTA en de naam der Heerlykheid, welke hy bezat, *Zuichem*. Naardien de naam WIGLE of, met een' Latynschen uitgang, VIGLIUS, in dien tyd en naderhand, vry algemeen was, is 't niet genoeg, hem, alleenlyk, met den voornaam van VIGLIUS te bestempelen, gelyk doorgaans geschiedt. *Zuichem*, in Friesland, was zyne bezitting. Men noeme hem, derhalven, of VIGLIUS VAN AYTTA VAN ZUICHEM, of, by verkortinge, VIGLIUS VAN ZUICHEM: gelyk hy zelf, gewoonlyk, zynen naam teekende. T. W.

Bl. 10. r. 14. van de *Voorred.*: „ Van veel dienst is ons geweest, de uitgaave der *Sententien van den Raad der beroerten*," aan de egtheid deezer Stukken is zoo weinig te twyfelen, als aan derzelver veelvuldig nut, ter opheldering van 's Lands Geschiede-

(*g*) WICHERS, Verklar. van het Tract. van Reduct. der Stad Gronin.., Inleid., *bl.* 103—105.

denisſen. Het laatſte blykt uit het gebruik, welk WAGENAAR en anderen daar van gemaakt hebben: het eerſte uit de oude crimineele Registers, die, in verſcheiden Steden, noch bewaard worden. Een aantal ſoortgelyke Sententien, tegen Inwooners van Gelderland geſlagen en te voren onbekend, zyn, in den jaare 1792, uitgegeeven, door G. VAN HASSELT, in de twee eerſte Deelen van zyne verzamelinge der *Stukken voor de Vaderlandſche Hiſtorie.* T. W. VI. Deel.

Bl. 17. van de *Voorred.*, r. 1. „ Menigte van *Memorien* en *Brieven.*" Jammer is 't, dat WAGENAAR geen genoegzaam gebruik gemaakt heeft, of konde maken, van de *Brieven* en *Memorien* van den Ridder CARLETON, in 't jaar 1759, uit de Engelſche, in de Franſche taale, overgezet en gedrukt. T. W.

Bl. 6. r. 9 en 12. „ MOMMERANCI." Uit de geſlagtlysten, door DU CHESNE uitgegeeven, als mede uit veele oorſpronglyke Stukken en derzelver onderteekeningen, blykt, onbetwistbaar, dat de geſlagtnaam was MONTMORENCY. (*i*). T. W.

Bl. 6. r. 10. „ CROI." Men leeze, hier en vervolgens, „ CROY." T. W.

Bl. 6. r. 11. „ BARLAIMONT." In oorſpronglyke brieven, die, nog, voor handen zyn, noemt hy zich BARLAYMONT. T. W.

Bl. 47. r. 5. „ Ook meldt" (STRADA,)

(*i*) Vergel. VAN HASSELT, Stukken voor Vaderl. Hiſtor. 1e D. bl. 282.

VI. DEEL. DA,) „ dat *de agterraad met den Bisschop*" (van Atrecht), „ BARLAIMONT en VIGLIUS, *Consulta*, genoemd wierdt." BARLAYMONT (want zo spelde hy) schynt hier minst te zyn by geroepen. Immers dat veele en gewigtige zaaken, door de Hertoginne, behandeld wierden, alleenlyk met hulp des Bischops van Atrecht; sedert Kardinaal van *Granvelle*; en van den President des geheimen Raads, VIGLIUS, blykt, uit de, tot nog toe, wel gedrukte, maar niet, openlyk, in't licht gebragte, Brieven van JOACHIM HOPPER, Mede-lid van dien Raad, die, thans, onder deeze twee laatstgenoemden werkte en in het diepst vertrouwen ten Hove stondt. „ Haare Hoog„ heid;" schryft HOPPER aan VIGLIUS, die, toen, te Gend was; „ doet my de eer „ aan, om *alle* Verzoekschriften of Brieven, „ welken haar gezonden worden, aan my te „ laaten bezorgen, ten einde 'er den Kardinaal „ verslag van te doen: waar van ik my, zo „ veel mogelyk, kwyte, en alles aanteeke„ ne, om, ook aan U, alles, ten spoedigste, „ te konnen mededeelen (*k*)." Men verhaalt, dat HOPPER; schoon een zeer kundig man; der Landvoogdesse nooit tegensprak, en dat de Spotters hem, daarom, den bynaam van „ *Ja Mevrouw*," gewoon waren te geeven (*l*).

Bl. 56. r. 15. „ JOOST DE CORTE-

VIL-

(*k*) J. HOPPERI Epist: ad VIGL. P. I., *Epist.* XII. *pag.* 16. Conf. *l. c Epist* XXIV. *pag.* 33. *Epist.* XXXII. *pag.* 44 et 45. et *Epist.* XXXV *pag.* 49.

(*l*) „ *Oui Madame*". Voyez, J. LEVESQUE, Memoir. de GRANVELLE, *Tom. pag.* 91.

VILLE." By de onderteekeninge van een' Spaanſchen Brief, uit Bruſſel, den 12 November 1571., aan B. VULCANIUS geſchreeven, noemt hy zich JODOCO DE COURTEWILLE. WAGENAAR ſchryft, beneden, bl. 169. en 303., deszelfs naam COURTEVILLE. T. W. V. DEEL.

Bl. 79. r. 15. v. o. „ De Prins van Orange en de Graaven *van Egmond* en Hoorne, *tekenden deezen Brief alleen.*" In de *Byvoegſels*, heb ik doen zien, (*m*) hoe GRANVELLE dagt, omtrend de opregtheid VAN EGMOND'S inborst. HOPPER; die zig, zeer kort voor deezen tyd, in de Overmaasſche Beiërlanden, by den Graave bevondt, ter vereffeninge van een geſchil, tuſſchen de Staaten van Holland en dien Heere, als Eigenaar der gezegde Landſtreek, nopens 't graaven van het water, het *Spui* gezegd; getuigt, dat de Graaf, met hem, te meêrmaalen, in gemeenzaam geſprek tradt over 's Lands zaaken, byzonderlyk over den Kardinaal, verklaarende, „dat, tuſſchen hem en „ deezen laatſten, geene *perſoonelyke* beledigin„ gen * plaats hadden, maar dat alles ſlegts „ op 't algemeen belang aankwam, 't geen „ niet behoorde in éêne hand te zyn." HOPPER tragtte de zaak des Kardinaals te verſchoonen, met te zeggen, hoe het hem toeſcheen, dat die Geeſtlyke ſlegts zyn werk maakte, om elk te bepaalen tot de beezigheden van zyn ambt: maar EGMOND bleef by zyn ſtuk en beriep zig op daaden: pry-

* *Private offenſæ.*

(*m*) Zie, aldaar, VI Stuk, bl. 41.

VI. DEEL. pryzende, voor overige, in HOPPER, dat deez; op 't ſpoor van VIGLIUS, 's Lands zaaken, niet tot meerdere verbitteringe, maar tot vrede en eenigheid, zogt te brengen (*n*).

Bl. 85. r. 18. „ *Men ſtak hem*" (GRANVELLE) „ openlyk, *eene Spotprint in de hand*, in welke". enz. Hoe groot de algemeene verbittering onzer meeste Landgenooten tegen GRANVELLE moet geweest zyn, kan men, ook daar uit, opmaaken, dat, in meêr dan één, gedrukt en geſchreeven, Werk, van zelfs nog veele jaaren na dien tyd, op den rand, of op het witte tusſchen de regels van den Tekst, ſchimpende Vaersjes en afbeeldingen van den Kardinaal gevonden worden: ook ſchoon die Werken tot geheel andere ſtoffen betreklyk zyn. 't Hier onder ſtaande ſtrekke tot een ſtaaltjen (*o*).

Bl. 86. r. 14. „ *Voornaame Edelen hielden*

(*n*) HOPPER I, Epist. XL *pag.* 55.

(*o*) ADRIAAN CORNENZOON VAN SCHILPEROORT, geboortig van Scheveninge, Strandvonder van de Graaflykheid van Holland, ten jaare 1546 woonende in den Haage en, nog in 1580, te Leiden, een vry kundig man in 't vak der Visſcherye, heeft, omtrend het jaar 1678, een zeldzaam Werk, genaamd het *Visboek*, nagelaaten, thans berustende in de Boekerye van den Heere Mr. J VISSER, in den Haage. In dit ſtuk, handelende over de Natuurlyke Hiſtorie, vindt men, by 't artikel der *Serpenten*, ſchoon met eene ſlegte penne, 't borstbeeld van GRANVELLE, nevens een' Duivel, wiens Dienaar den Kardinaal een' Pausiyken *Calot* ſchynt aan te bieden, met dit Rymſchrift:

„ *O* GRANVELLE!
„ *Fundament van Neerlants quelle,*
„ *Weest noch Paeus,*
„ *En vaert daer mede na u Gezelle.*

De drie laatſte woorden zyn van dezelfde hand, als 't gansch geſchreeven Werk, maar, in plaatſe derzelven, ſtonden, voorheen, die van „ *nader Helle*"; welken, naderhand, uitgeſchrapt zyn.

den hunne zyde." Ook de Hertog van Kleeve behoorde hier toe: die, in 't voorjaar van 1563, met den Graave VAN MEGEN en den Markgraave VAN BERGEN, te Breda, by ORANGE geweest was (*p*). VI. DEEL.

Bl. 121. r. 16. „ 'Er *verliepen nog omtrend vier jaaren*, eer TISNACQ *herwaarts kwam*, binnen welken VIGLIUS het *Presidents-Ampt van den geheimen Raad* nog *schynt* bekleed te hebben." TISNACQ vertrok uit Spanje, op den zeventienden van Wynmaand des jaars 1569; en kwam, op den Agtentwintigsten van Louwmaand des jaars 1570, te Brusfel aan. Tot dien tyd toe, en dus nog omtrend vyf jaaren, moest VIGLIUS, zynes ondanks, het Presidentschap blyven bekleeden (*q*).

Lange voor 't vertrek van TISNACQ uit Spanje, was zyn Opvolger in den geheimen Raad, JOACHIM HOPPER, door den Koning, naar Spanje ontboden. Men is oneens, over den tyd van zyn vertrek van hier, en van zynen aankomst in dat Koningryk. Doch my blykt, uit zyn eigen schryven, dat het een en ander plaats gehad heeft, in de Lente des jaars 1566: zo, naamlyk, dat hy, den agtsten van Bloeimaand deszelfden jaars, te Madrid aankwam: alwaar hy, eerst met TISNACQ, federt alleen, door den Koning, als Raad, in de zaaken der Nederlanden, is gebruikt

(*p*) Epist: HOPPERI XL., pag. 56. VAN HASSELT, Stukken voor de Vaderl. Hist. 5e D., *bl.* 215.

(*q*) Epist. HOPP. P. 2., LXXXIV, LXXXVI, LXXXVIII, *pag.* 247—255. Conf. VIGLII Epist. *pag.* 499.

VI. Deel. bruikt geworden, tot zynen dood toe, die, in 't jaar 1576., voorviel (*r*). Ik zou niet vreemd zyn te denken, dat de bezending van HOPPER naar Spanje, met voorkennis en medewerking van den Graave van Egmond geſchied zy. Niet alleenlyk, om dat Egmond, in zyne byzondere zaaken, veel op deezen Raadsheer vertrouwde, en over die van den Lande; gelyk ik boven aanmerkte (*s*); wel eens met hem, gemeenzaamlyk, ſprak, maar ook, om dat het, van elders, ſchynt, dat hy hem wilde bevorderen. Immers HOPPER ſchreef, in Herfstmaand des jaars 1564, aan zynen Begunſtiger, VIGLIUS, hoe Egmond „ hem, „ uit zig zelven, hadt onderhouden over zeker verhandelde met den Preſident, en „ zig hadt aangeboden, om 'er de Hertoginne, in 't kort, over te ſpreeken: waar „ voor; zegt HOPPER; ik hem den grootſten dank verſchuldigd ben en betuigd „ heb, het overige aan God almagtig en „ uwer agtbaarheid, naar haare, meêr dan „ Va-

(*r*) HOPPERI Epist. ad VIGLIUM, P. 2, *Epist.* III, IV et V, *pag.* 85, 86 et 88. Conf. HOYNCK VAN PAPENDR. de Vita HOPPERI, in Analect. *Tom.* I. *pag.* 9 et 10. alwaar men meent, dat SUFRIDUS PETRI hem, verkeerdelyk, in 't laatst der Lentemaand des jaars 1566, doet vertrekken, om dat VIGLIUS zyn' eerſten Brief aan HOPPER, toen in Spanje zynde, op den 9 van Sprokkelmaand deszelfden jaars, dagteekent. Doch elk weet, en de Heer HOYNCK zelve heeft aangeteekend, dat, in de verzameling, daar welken de Brieven van VIGLIUS zyn uitgegeeven, de dag- en tydteekeningen, elendiglyk en zeer bedurven, door één ſtaan. Vid. HOYNCK, Anal. Belg. *Tom.* I. *Præfat.*, P. 2. Die van HOPPER, daar tegen, aan VIGLIUS, hinken aan dit euvel niet, en ſchoon zy van den dag der uitreize niet gewaagen, ſtellen zy; als ik, boven, zeide; de aankomst in Mei 1566, waar mede 't zeggen van SUFRIDIUS zeer wel kan ſtemmen.

(*s*) NALEEZING, *bl.* 249.

„ Vaderlyke, liefde voor my, overlaatende." VI. Deel.
Ook ſchreef hy, weinige dagen daar na, weder aan VIGLIUS. „ De doorlugtigſte Kar-
„ dinaal heeft, over de zaak, die de Heer
„ van Egmond heeft geopperd *, ten * Moriæ
„ breedſte aan den Heere *Proost* MORIL-
„ LON (*t*) geſchreeven. Ik geeve my;
„ gelyk ik voorheen ſchreef; geheel over
„ aan God en aan U, en niemand heeft,
„ ooit, uit my, hier iets van geweeten
„ of zal 'er iets van weeten (*u*)." Ik dringe egter myne giſſing, over het bedoelde in deeze duistere woorden, niemand op. Misſchien dagt EGMOND, ten bovengemelden tyde, om HOPPER ten Opvolger te geeven aan VIGLIUS, by 't veranderen der Leden van den Raad van Staate. (*y*). Doch, waar men op zage, 'er blykt, ondertusſchen, mede uit, zo, dat Egmond zig niet geheellyk van de Spaanschgezinden verwyderde, als, dat de Kardinaal VAN GRANVELLE; hoe zeer gehaat, hier te Lande; zig, nog na zyn vertrek, met de Nederlandſche zaaken moeide. En geen wonder, de Landvoogdes, was wel, in 't eerst, met het vertrek des Kardinaals in haaren ſchik, maar zig, daarna, als onder Voogdy der drie Hee-

(*t*) Dees, die, namaals, Biſchop van Doornik wierdt, was de voornaamſte vertrouweling van GRANVELLE, in de Nederlanden. Voyez LEVESQUE Memoir., Tom. I. *pag.* 614. *et Suivants.*

(*u*) HOPPERI Epist. P. I. *Epist.* LI et LIII. *pag.* 70 et 72

(*y*) Vergel. WAGEN., alhier, *bl.* 159. LEVESQUE, Memoir. de GRANV., *pag.* 89 en 90. En Recueil DE HOPPER, *Liv.* I. *Chap.* IX. *pag.* 67.

VI. DEEL. Heeren ziende, (w) kreeg zy, eerlang, ſterk berouw van den ſtap, die zy gedaan hadt. Onder de meenigvuldige Brieven; na doode van deezen Geestlyken, in zynen Boekſchat gevonden en, deels, nog in weezen; heeft men 'er, één' ontdekt, by welken de Vorſtin zig niet ontzag, hem, eigenhandig, te ſchryven: „ dat het invol„ gen der gevoelens van Orange haar ſmertte: „ dat zy den Kardinaal voor een opregt' man, „ en 's Koning trouwſten dienaar, overal, zou „ aankondigen: dat zy hem zeer groote ver„ pligtingen hadt en als een' Broeder min„ de: dat zy 't grootſte berouw hadt, van „ zyne verwydering den Heeren te heb„ ben ingewilligd: Ja;" (dit voegde zy 'er by, in een oogenblik, misſchien, van driftige vervoering; „ dat die feil en de onheilen, die „ zy 'er door berokkend hadt, door den „ Koning, haaren Broeder, *met verlies van* „ *haar hoofd, dienden geſtraft te worden.*" Ook tragtte zy, een- en andermaal, by nader geſchrifte, niet ſlegts aan GRANVELLE, maar zelfs aan Koning PHILIPS, het te rug roepen van dien Prelaat ſmaaklyk te maaken. Doch GRANVELLE, zelve, zig vernoegd houdende met de Brieven van MARGARETE, was veel te voorzigtig, dan dat hy zig, loslyk, op zulke eene gladde baane, ten tweede reize, zou gewaagd hebben. Ook ſchreef Koning PHILIPS wel aan zyne Zuster, dat

(w) Vergel. WAGEN. *bl.* 98—100.

dat het aan GRANVELLE ſtondt, om weder in zyne bediening te treeden, maar hy eindigde zynen Brief, met te zeggen: dat hy den Kardinaal van zyne vriendſchap liet verzekeren, zeer voldaan was over de dienſten, door hem, in de Nederlanden beweezen, en dat hy hem uitnoodigde, om zyne zorgen en raadgeevingen aan dezelven „ niet te onttrekken, *ſchoon hy zig in Bourgondië bevondt*" (*x*). GRANVELLE; die zynen Meester kende; zal deeze laatſte woorden zeer wel begreepen hebben. Toen men hem, evenwel, naderhand, als zeker, berigtte, dat PHILIPS zelve naar de Nederlanden zou vertrekken, dagt hy de omſtandigheden voor zig veiliger te zyn, en ſchreef er over, zo niet aan den Koning, immers aan HOPPER; die, toen, in Spanje was; op 't laatst' des jaars 1566 (*y*). Maar zyne wenſchen verdweenen, met 's Konings, nooit aanvaarde, reize. VI. DEEL.

Bl. 123. r. 11. „ DE HAMMES — geroemd hebbende, dat hy 'er *wel twee duizend Edelen toe overgehaald hadt.*" WAGENAAR heeft den, door hem aangehaalden, STRADA kwaalyk gevat. Dees meldt alleenlyk, dat DE HAMMES zekeren Edelman, ANDERLACH genaamd, tot de teekening van 't Verbond hadt tragten tebeweegen, en dat hy, om zyn oogmerk te bereiken, aan deezen verhaald hadt, eene Naamlyst van meêr men

(*x*) LEVESQUE, Memoir. de GRANVELLE, P. 2. *pag.* 70—77.

(*y*) HOPPERI Epist. P. 2., *Epist.*, XVI. *pag.* 110.

VI. DEEL. dan twee duizend Ondertekenaaren te bezitten. (z). T. W.

Bl. 126. r. 3. „ HUIBERT VAN RAAPHORST. Zyn naam was HERBERT, of; gelyk hy zelf dien ſchryft; HARBART VAN RAEPHORST. T. W.

Bl. 129. r. 9. „ *Braband*, in de *Geloofsvrede*, te *Paſſau* en te *Augsburg*, geſlooten, *begreepen*." 't Verdient aanmerkinge, dat men, in ſommige andere Plaatſen der Nederlanden, reeds eenige jaaren bevoorens, die Geloofsvrede; als was zy, ook hier te Lande, aangenomen; voor een' regel inriep, aan welke zig de Inwoonderen, op 't ſtuk van den Godsdienst, houden mogten. Immers dit deedt reeds JOHAN VAN PALLANT, Heer *van Voorst* en *Keppel*, ten jaare 1560, in een' Brief aan den Graave VAN MEGHEN, Stadhouder van Gelderland (*a*).

Bl. 141. r. 16—21. „ *Kort na hem, kwam Graaf* LODEWYK VAN NASSAU *en, eerlang, ook* HENRIK, *Graaf* VAN DEN BERG, *Schoonbroeder van den Prinſe* VAN ORANGE. *Zy werden verzeld of gevolgd van den Graave* VAN KUILENBURG." Men kan, naauwlyks, twyfelen, of hier moet, in plaatſe van HENRIK, geſteld worden WILLEM, Graaf *van den Berg*, die, waarlyk, 's Prinſen Schoonbroeder

(*a*) VAN HASSELT, Stukken voor de Vaderl. Hiſtor., Ie D., bl. 38.
(*z*) TE WATER Verh. der Edelen, 3 D. bl. 433.

der was. Zie *Hiſtorie van 't Verbond der Edelen*, II. *Deel*, *bl.* 194—196. Uit een Dagregister, door eenen Dienaar van BREDERODE gehouden, is optemaaken, dat de Heer VAN BREDERODE en Graaf LODEWYK VAN NASSAU, den 31 Maart 1566, te ſamen, uit Vianen, naar Brusſel reisden, en dat de Graaven VAN DEN BERG en CULENBURG, den 4 April, naar Brusſel vertrokken. Zie aldaar, III. 455, IV. 324. T. W. VI. DEEL.

Bl. 155 r. 7. De *Gemagtigden der Staaten*, als *vertoonende de Staaten zelven niet.*" Door de *Gemagtigden* der *Staaten* verſtondt men, by uitneemenheid, de *Afgevaardigden* uit de Vergaderinge der *Edelen*, en *zes groote Steden*, van *Dordrecht* tot *Gouda* ingeſlooten. De overige Steden wierden alleenlyk ten dagvaarde beſchreeven, wanneer men dezelven, over byzondere zaaken, wilde raadpleegen: doch men rekende ze niet tot het *Collegie der Staaten*; gelyk men, toen, ſprak; te behooren. Van hier, dat men, in een Stuk van dien tyd, dus leest: „ 't „ *Collegie* van de *Staeten* heeft *zeven Le-* „ *den*": en, wyders, dat „ de *kleine Ste-* „ *den*, alhoewel mede *Litmaten* van *Hol-* „ *lant*, nochthans geen Litmaten en ſyn „ van 't *Collegie* van de *Staeten* (*b*)." Van hier ook, dat Koning PHILIPS „ de *Ede-* „ *len* en *zes groote* Steden," duidlyk noemt „ *repreſenteerende de Staten van denſelven* „ *Lan-*

(*b*) Reſol. van Holl. 5 Juny 1566, *bl.* 23; 24, 2 Maart 569. *bl.* 20.

VI. DEEL. „ *Lande* (*c*)." 't Geen, egter, niet belet, dat aan de Edelen en aan eenige, ook mindere, beſchreevene Steden, de naam van *Staaten* wel eens gegeeven wierdt: maar, dan, dient men dit van het, zo gezegd, *Collegie* der *Staeten* te onderſcheiden. In dien zin, leest men, van de „ *Staeten van Hollant*: als, eerst, de *Edelen*, „ die van *Dordrecht*, *Amſterdam*, *Rotter-* „ *dam*, *Hoorn*, *Enkhuiſen*, *Edam* en „ *Munnikendam* (*d*)."

Bl. 161. r. 10. v. o. „ Men hadt, tot hier toe, *heimelyk*, *in byzondere Huizen*, *gepredikt*." Te Keppel, in Gelderland, daar, reeds ten jaare 1556, gepredikt en Duitſche Pſalmen gezongen waren, wierdt dit werk voorgeſtaan, door den Heere dier plaatſe, JOHAN VAN PALLANT, die, eerlang, voor een' Roomſchen, openlyk, een' Hervormden Prediker beriep. De laatstgemelde egter, kort daar aan, by nagt, uit het Stedeken geligt en naar Arnhem vervoerd zynde, en PALLANT geen' anderen, dier leere toegedaan, konnende overhaalen, om de plaats des vervoerden te vervangen, bleef de Godsdienst, een' geruimen tyd, opgeſchort. De Graaf VAN MEGEN, Stadhouder van Gelderland, vermaande hem wel, in Hooimaand des jaars 1560, om eenen „*Catolikſchen Paſtoor*" te beroepen, den ouden Godsdienst te herſtellen en de uitdeelinge der Mis- en Bondzegelen weder te doen ſtandgrypen: doch PALLANT,

(*c*) Reſol. van Holl. 27 Oct. 1561. *bl.* 74; 28 Oct. 1561, *bl.* 84, en 3 Jan. 1562. *bl.* 1.
(*d*) Reſol. van Holl. 15 July 1747. *bl.* 31.

LANT verklaarde, den Koning alleenlyk te konnen gehoorzaamen in dat geen, 't welk niet tegens het woord van God ſtreedt, zo als hy de Roomſche leere oordeelde te doen. MEGEN maakte een einde aan dit verſchil, met, ten jaare 1562, zekeren GUERT STERCK, door den Proost van Deventer, tot Pastoor, te Keppel, te doen aanſtellen en hem, door den Landdrost en één' der Raaden van den Hove van Gelderland, in deszelfs Pastorie te doen vestigen (e). VI. DEEL.

Bl. 168. r. 21. „ WILLEM VAN HOORN, — *al vroeg, in 't openbaar geleerd.*" GELEIN JANSZ. D'HOORNE, (want dus ſchryft hy zynen naam) hadt, reeds ſedert het jaar 1559, de Hervormde leere, te Middelburg, gepredikt. In de Handelingen des Kerkenraads van die Stad, van 8 Maart 1574, beſchryft hy zig, als, „ *van over 15 jaaren, ordinaris Minister der Kerke van Middelburg.*" Ook ten dien tyde, ontbraken hem geene toehoorders: van welken ſommigen, in 't jaar 1559, hun leeven op 't ſchavot moesten verliezen. Zie MS. *Register Crimineel van Middelburg*, van den jaare 1535—1585 *fol.* 205. Doch hy en eenige anderen begonnen, nu, meer openlyk, in die Stad en elders, te prediken. Vergel. 's GRAVESANDE, *tweede Eeuwgedachtenis der Middelburgſche Vryheid*, bl. 30—36, 40—56. T. W.

Bl.

(e) VAN HASSELT, St. voor de Vaderl. Hiſt., Ie D. N°. 88, 17 en 184. *bl.* 28, 29, 34—39 en 377.

VI. DEEL. Bl. 169. r. 2. „ De *Koning* — *hieldt Raadvergadering op Raadvergadering*, zo te *Madrid*, als in 't *Bosch van Segovia.*" HOPPER ſchreef, ten deezen tyde, aan VIGLIUS, dat hy zig, meêr dan drie weeken lang, om den anderen dag, tot bywooninge van deeze Vergaderinge, uit Segovia, naar 's Konings Lusthuis, in het Bosch van den naam, begeeven moest: dat hy zyner Majeſteit hadt voorgeſlagen, om ook den Nederlandſchen Gezant, Heere VAN MONTIGNI, tot die raadpleegingen toe te laaten, maar dat PHILIPS hier toe volſtrekt niet verſtaan wilde en van gelyken deedt, nopens den Markgraave VAN BERGEN, die, ſedert, in Spanje kwam: dat deeze Heeren, hoe zeer hier over, ten ſterkſte, klaagende, zig moesten vergenoegen, met het beſluit der zaaken, uit den mond van 's Konings Raaden, te verneemen: (*f*) dat zy, in 't eerst, die beſluiten als zeer nadeelig hadden aangezien, doch, eindelyk, ſommigen derzelven, met naame 't uitſtel der byeenkomst van de algemeene Staaten en het inſtandhouden der Bisſchoplyke *inquiſitie*; mits de Pauslyke, niet de Spaanſche, ingevoerd bleeve; zig hadden laaten welgevallen, met belofte, van dit den overigen Nederlandſchen Grooten ſmaaklyk te zullen maaken. HOPPER, egter, mistrouwde hen, ten deeze opzigte, en verzogt aan VIGLIUS, „ *te letten, of zy doen zouden, 't geen zy beloofd*

(*f*) HOPP. Epist. 7, 10, *pag.* 92, 93, 107. Vergel. BENTIVOGLIO, Nederl. Oorl., Ie D., IIde B., *bl.* 56, 57.

„ *loofd hadden* (*g*)." Ook ſpraken de Heeren, misſchien, alleenlyk dus, om te ſpoediger herwaarts te konnen keeren: doch 't geen de Koning tegenhieldt (*h*). Hoe het zy, zeker gaat het, dat zy, na dien tyd, weder, en met alle kragt, op de byeenkomst der algemeene Staaten aandrongen; en daar nopens zelfs, met TISNACQ en HOPPER, dikwyls verſchilden, byzonderlyk, toen zy bemerkten, dat, ondanks hun toegeeven, de Koning hen, in alles, wantrouwde en, niet door hun, maar agter hen om, naar de Nederlanden liet ſchryven, wanneer hy iets, door ORANGE, EGMOND, of andere voornaame Edelen, wilde uitgevoerd hebben. HOPPER ſchreef den eerſten deezer twee Vorſten, ten deezen tyde aan: hen biddende en vermaanende, zig naar 's Konings wensch te voegen. (*i*). VI. DEEL.

Bl. 182. r. 12. „ *Aangezet of voorgegaan door eenigen uit den Kerkenraad.* Niemand kan zich verwonderen, dat ALVA en zyn Raad den beeldenſtorm op rekeninge der Onroomſchen gezet hebben. Ook kan 't zeer wel zyn, dat eenigen van dezelven de hand aan dien woesten handel geſlagen hebben. Doch 't is nooit beweezen, dat het graauw der Onroomſchen, te Middelburg, daar toe aangezet of voorgegaan wierde door eenigen

(*g*) „ *Toft jaet aeck duaen ſchilla, dat jae ſchiéret habbe.*" *l. c.* Epist. 10. *pag.* 100—101. HOPPER bedient zig, te meermaalen, van 't Land—Friesch, in zyne Latynſche Brieven aan VIGLIUS, wanneer hy hem ſommige geheimen wilde overſchryven.

(*h*) HOPPERI Epist. 7. *pag.* 93.

(*i*) *l. c.* Epist. XII., *pag.* 105. Epist. XIII. *pag.* 107. Epist. XVII. *pag.* 113.

VI. Deel. gen, uit den Kerkenraad van die Stad (*k*). T. W.

Bl. 185. r. 10. v. o. „ In *den Haage*, werden *de beelden verbroken.*" Ik vinde, in een onuitgegeeven en weinig bekend Stuk, van een gelyktydigen Schryver, dat, in den Haage, even als in ſommige andere plaatſen, thans, eenige beelden uit de Kerken genomen en in zekerheid gebragt wierden (*l*).

Bl. 202. r. 19. „ *Die van Gouda verklaarden —, niets byzonders voor te ſlaan.*" Behalven 't hier aangeteekende, door Wagenaar, zeide Gouda, hoofdzaaklyk, dat men de overeenkomst, tuſſchen de Hertoginne en de verbondene Edelen, in alles, behoorde te onderhouden, en niemand, dan Oproermaakers, om 't geloove dooden: alles, tot zo lange zyne Majeſteit, by raade der algemeene Staaten, hier omtrend, anders zoude hebben voorzien (*m*).

Bl. 205. r. 14. „ Filips *ontving deeze laatſte tydingen, — daar hy te bedde lag aan de koortſe.*" Hopper ſchryft, dat de Koning zig reeds niet wel bevondt, en, op 't verneemen der Nederlandſche tydingen, tot tweemaal toe, in eene derdendaagſche koortſe geſtort was (*n*).

Bl. 207. r. 3. „ Het *affraan* der *bemid-*

de-

(*k*) Vergel. de Byvoegſ. op Wagen. VIe St., *bl.* 96.

(*l*) Adriaan Cornensz. van Schilperoort, *Visboec, MS. bl.* 40. „ Geduurende die beelden-ſtoringhe in Hollant, „ wierden een deel Beelden; die ſommighe vergult waren, „ ſommighe geverwet; gebergt, in 's Gravenhaghe, in de Her„ berghe van den Mol, waet van de Herbergier was Hooft„ man van Sint Antonis Autaer."

(*m*) Reſol. van Holl. 19 Nov. 1566. *bl.* 56.

(*n*) Epist. XII. *pag.* 103.

deling, die Keizer MAXIMILIAAN de II. VI. DEEL. — *Koning* PILIPS *hadt aangeboden.*" De Keizer hadt, hier toe, ook Brieven aan de Landvoogdesse, voor *Orange*, *Egmont*, *Hoorne* en *Mansfeld*, gezonden: doch de Koning verboodt haar, dezelven aan die Heeren af te geeven, en wees de bemiddeling van de hand. MAXIMILIAAN zondt, nog twee jaaren hier na, zynen Zoon, den Aartshertoge KAREL, ten zelven einde, in persoon, naar Madrid: doch met even ongelukkig gevolg (*o*).

Bl. 212. r. 12. De Hertogin — *zogt, door deezen eed, te toetsen, op wien zy zig konde verlaaten.*" Ten dien einde, liet zy zig de Lysten geeven, met de naamen en titels, van die geenen, die den bovengemelden eed (om, naamlyk, van alle verbintenissen tegen den Koning af te staan, en hem, tegen elk, te dienen) gedaan of geweigerd hadden. Men moest, in t laatste geval, de redenen hunner weigering er byvoegen (*p*).

Bl. 245. o. r. „ De *Markgraaf* VAN BERGEN —— *overleedt, niet zonder vermoe-*

den

(*o*) Recueil DE HOPPER, *Liv.* IV, *Ch.* VII, *pag.* 115.

(*p*) HOPPERI Epist. LXVII. *pag.* 208.

(*q*) De Heer J. GERARD; één der naarstigste en doorzigtigste Oudheidkenners van Braband; meldde my, voorheen, zodanig eene Lyst in de Rekenkamer, te Brussel, ontdekt te hebben, nevens eenige „ Brieven van de Hertoginne VAN PARMA, lastende den Prince VAN ORANGE, den Edelmannen ende Leenmannen, *niet synde van de solde van syne majesteyt*, te doen eedt ende te renuntieren aan de *confoederatien*, die sy tegens syne Majesteyt gedaan hadden." Vergel. BOR, Nederl. Histor. III B., *bl.* 147 en 148; ook VAN HASSELT, Stukk. voor de Vaderl. Hist., Ie D., *bl.* 161.

VI. DEEL. *den van vergiftigd te zyn* --, op den een- en-twintigſten van Bloeimaand." Wat 'er vandit vergiftigen zy, is my niet gebleeken. Alleenlyk kan men, uit de Brieven van HOPPER; die, thans, te Madrid was; opmaaken, dat BERGEN; door 't bezeeren van zyn been, eerst omtrend Oogstmaand des jaars 1566, in Spanje gekoomen; er weinige gezonde uuren genoot. Zie hier, wat ik, by HOPPER, vinde. In Herfstmaand, was BERGEN, te Segovia, zo gevaarlyk ziek geworden, dat alle 's Konings Artſen aan zyne opkomst wanhoopten, en, toen hy hier van herſtelde, was het van korten duur. In Lentemaand des volgenden jaars, zig weder ziek bevindende, zondt hy zynen Hofmeester aan HOPPER en lier hem zeggen: „ dat hy, op verzoek der „ Landvoogdesſe en anderen, de Spaanſche rei„ ze niet op zig genomen hadt, dan na uit„ druklyke verzekering, dat alles voor 's Ko„ nings rekening zyn zoude: dat de Hertogin „ hem, hier op, wel vier duizend gulden hadt „ doen geeven, maar dat deeze gelden rasch ver„ teerd waren geworden, zo door de duurte des „ tyds, als door de reize zelve, en door *zyne zeer* „ *zwaare ziektens*, eerst op weg, toen te Sego„ via en, daarna, te Madrid: dat hy zig, einde„ lyk, verpligt hadt gevonden, twee-en-twintig „ duizend *Réaalen* op te neemen van eenen En„ gelschen Edelman, dien hy aanwyzinge van „ betaaling gedaan hadt op den Theſaurier „ SCHETS, die, thans, de voldoeninge, plat af, „ weigerde: dat hy, onderdaags, uit Brieven van „ den Engelschman, het verregaand misnoegen „ van deezen vernomen hadt: dat, door dit alles, „ zyne tegenwoordige ziekte was veroorzaakt, die „ hem

„ hem nog meêr zoude treffen, zo 'er niet, ſpoe- VI. Deel.
„ dig, in voorzien wierde: dat VIGLIUS hem,
„ hier toe, de geſchikſte perſoon voorkwam,
„ waarom hy HOPPER verzogt, dien Preſi-
„ dent, hier over te willen ſchryven en, uit
„ zynen naam, te bidden, om, by de Hertogin-
„ ne en den Raad der geldmiddelen, alles aante-
„ wenden, ter voldoeninge van zynen geldſchie-
„ ter, waar toe hy, anderſints, te minder kans
„ zag, om dat de Koning wel gelast hadt,
„ hem, in Spanje, tweeduizend ducaaten toe-
„ tetellen, maar, van welken hy, voor als nog,
„ niets ontvangen en, egter, geld, om te leeven,
„ noodig hadt." HOPPER ſchreef, daadlijk, aan VIGLIUS, doch kreeg zulk ongunstig antwoord, dat hy 't zelve, voor BERGEN; die kort daar op ſtierf; verzweeg. Op den 30 van Bloeimaand des jaars 1567, meldde hy aan den Preſident: „ gy
„ zult den dood des Heere Markgraave reeds ver-
„ nomen hebben. 't Geen uwe Agtbaarheid, no-
„ pens 't geld, geſchreeven hadt, dorst ik hem
„ niet laaten zeggen, uit vreeze van, *ook daar*
„ *door, zyne ziekte te verzwaaren.* Ik liet egter zyn'
„ Hofmeester by my koomen, die my gezegd
„ heeft, dat zyn' Heer, ook door andere Lie-
„ den, Brieven van denzelfden inhoud hadt
„ bekoomen (*q*)". Meêr zegt HOPPER niet: ſchoon hy meêr kan geweeten hebben. Zo men den dood van den ongelukkigen Heere al niet, door vergif, geholpen heeft, zoude ik, ten minſten, vermoeden, dat zy veroorzaakt, immers verhaast is, door het hertzeer van, in Spanje, mis-

(*q*) HOPPERI *Epist.* P. 3. *Epist.* X, XII, XVII, XX, XXIV. XXVII., *pag* 100, 104, 105, 113, 116, 129, 136.

VI. Deel. mistrouwd, veragt, en van genoegzaam leevensonderhoud verstooken te zyn geweest, zonder hoop, laat staan zekerheid, van, ooit, zyn Vaderland te rug te zullen zien.

Bl. 246. r. 14, „ De Heer VAN MONTIGNI wierdt, naar *sommiger verhaal, ruim een jaar laater*, volgens een vonnis, in Spanje geveld, *onthalst*: hoewel *anderen* melden, dat hy, *nog tot in Wynmaand des jaars* 1570, *in hegtenis bleef* en, toen, uit vreeze, dat de Koninglyke Bruid hem verbidden mogt, *door vergif, van kant geholpen werdt.*" Ik leere, uit HOPPERS Brieven; die, ten deezen, onwraakbaar zyn; dat, ten zelfden dage, op welken de tyding van 't vangen der Graaven VAN EGMOND en HOORNE te Madrid inliep, ook de Heer van MONTIGNI vastgehouden en, kort daar aan, naar 't Kasteel van Segovia gevoerd wierdt, alwaar men ook, schoon afzonderlyk, de Heer VAN DER NESSE, plaatste (*r*). Beiden wierden zy zeer naauw opgeslooten. Ook ziet men uit dezelve Brieven, dat MONTIGNI, op den *zevenden* van *Wynmaand des jaars* 1570., is overleden (*s*). „ Ik weet niet" (doet hy 'er op volgen), „ op welke eene wyze. De een vermoed 'er „ dit, de ander iets anders van. Zy, dien 't „ werk meest aangaat, zeggen, dat de Slot„ voogd van SIMANCAS, eenige Latynsche „ Brieven by hem gevonden hebbende, die zyn „ voor-

(*r*) HOPP., Epist. P. 2. *Epist.* XXVII, XXVIII et L. *pag.* 135, 138 et 182. Ik weet niet, wien hy, door VAN DER NESSIUS, verstaat; misschien den geeuen die men weet, dat een Dagverhaal van zekere reize van Keizer KAREL V. geschreeven heeft.

(*s*) ERMUNDUS, de tumult. Belg. *pag.* 108——118.

„ voorneemen, om te ontvlugten, ontdekten, VI. Deel.
„ hem in boejen geslooten hadt: doch dat
„ hy, daar op, in eene harde koorts gestort
„ en, kort daar na, aan dezelve, zeer God-
„ vrugtiglyk en Roomschgezind, gestorven
„ was (*t*)." 't Komt my, uit dit alles, zeer waarschynlyk voor, dat men, in Spanje, door deeze fabel, den geweldigen dood van den Markgraave; die gehouden wierdt, zeer tegens 's Konings belangen, in de Nederlanden, gewerkt te hebben; (*u*) heeft tragten te ontveinzen, en dat hem, waarschynlyk, mede vergif zal zyn toegediend, op 't ontdekken van de, door hem beraamde, vlugt: over welke, op zig zelve, men den onderstaande Schryveren kan nazien (*v*). De Koningin kwam, eerst eenige maanden daarna, te Segovia aan.

Bl. 269. r. 5. v. o. „ *Zikbrugge*". lees „ *Salsbruggen*" (*w*).

Bl. 277. r. 7. „ JAN VAN BATENBURG

(*t*) HOPP., P. 2. Epist. CIII. *pag.* 295." Dominus DE MONTIGNI, *septimo die mensis Octobris* (1570.), *vita defunctus est: cujus anima requiescat in pace! Quo autem pacto, non scio: alii alia suspicantur.* Ad quos ea res pertinet, ii dicunt, *ob literas quasdam, apud eum inventas, de fugâ moliendâ compedes illi, a Castellano de Simancas, fuisse injectos: ita eum tam male habuisse, ut in gravem febrem continuo, inciderit, unde, paulo post, mortuus est, perpie et Catholice.*" Reeds voor zyn' dood, vreesde HOPPER, dat hy onder de algemeene vergiffenis niet zou begreepen worden. *Epist.* LXXX. *pag.* 240.

(*u*) VAN HASSELT, Stukk. voor de Vaderl. Hist. Ie D., *bl.* 190 en 191.

(*v*) METEREN, Nederl. Hist. III B., *b.* 53. *Vo.* EREMUNDUS de Tumult. Belg., *pag.* 102—118.

(*w*) VAN HASSELT, St. voor de Vaderl. Hist., Ie D., *bl.* 284 en 295. TE WATER, Verb. der Edelen III. D. *bl.* 457.

VI. Deel. BURG — *onthalst.*" Lees, geen JAN, maar DIRK. (*x*)

Bl. 280. r. 1. „Een *gezigt*, dat de Aanschouwers zo diep trof, dat den *Spaanschen Krygsknegten zelven* de *traanen uit de oogen geperst* werden." 't Onthoofden van EGMOND en HOORNE; van 't welk onze WAGENAAR spreekt; deedt, zelfs te midden van Madrid, die uitwerkinge op de Spanjaarden. 't Is, ondertusschen, zeker, dat deeze en andere strenge maatregelen, tegen onze Landsaaten, alreeds, tusschen PHILIPS en ALVA, beraamd waren, voor dat de Hertog herwaarts vertrok. By zyne komst te Brussel, gaf hy der Hertoginne een' Brief van den Koning, houdende, dat zyne Majesteit hem met zekere zaaken belast hadt, van welken hy opening doen zou, ten bekwaamen tyde. Zy vroeg hem, waarin dezelven bestonden? doch hy antwoordde, het zig niet te konnen herinneren. Maar, naauwlyks waren EGMOND en HOORNE gevangen, of hy liet haar zeggen, dat dit één dier zaaken was (*y*). De Graavin VAN EGMOND hadt een smeekschrift en breede verdedeginge voor haaren Egtgenoot, gesterkt met veele schriftelyke bewyzen, naar Spanje gezonden, geduurende zyne gevangenis: doch, zonder dat men, in Spanje, de moeite deedt van het eens te onderzoeken, en zonder dat de Hertog naar antwoord wilde wagten, liet hy de Graaven 't zwaard door den halze jaagen. HOPPER, 's Konings Raad, hadt, zo min als anderen, zulk eene uitkomst verwagt.

„Meêr

(*x*) Vergel. WAGEN. zelven, alhier, *bl* 231. en BOR. Nederl. Hist., IV B., *bl.* 238.

(*y*) MENDOCE, Hist. des Guerr. de Flandr., *Liv.* 2. *p.* 28.

„ Meêr dan drie nagten;" zo ſchreef hy aan VIGLIUS, die hem dien moord meldde; „ hebben my uwe ſmertvolle Brieven den ſlaap „ benomen en, door en door, ontroerd (*z*)." Toen ook, konde men eerst opmaaken, in welken zin en met welke bedoelinge, ALVA, bevoorens, den Koning geſchreeven hadt, „ hoe hy hoopte, nog in dien Zomer, zo „ danige orde op de zaaken te zullen ſtellen, dat de Nederlanders, voor 't vervolg, „ *met een enkel rietjen* *, zouden konnen „ geregeerd worden (*a*)." Woorden, die 's Konings geheim ſchryver CAYAS, onlangs, aan HOPPER hadt medegedeeld, en die ik, by onze Schryveren, niet vinde. VI. DEEL. * *Virgula.*

Bl. 284. r. 10. „ *Omtrend twee jaaren, kwam 'er eene wederlegging van 's Prinſen verdediging*, uit *Spanje*." Ik weet, even min als onze treflyke Schryver, of zy, immer, gedrukt wierdt: maar zou, voor 't naaste, gelooven, dat zy dezelve was, die HOPPER verhaalt, door hem, op 's Konings last, gemaakt te zyn, in 't laatst van den jaare 1568. De Koning ſtelde ze, toen, in handen van VELASCO: waar uit HOPPER zelf begreep, dat zyn werk, uit het Latyn, in het Spaansch, met eenige veranderingen, zou worden overgezet, en dan; volgens gewoonte, zegt hy, dier natie; voor dat van een' ander' doorgaan, maar, in allen gevalle, te laat hier koomen, om van eenig nut te konnen zyn. — Of en wanneer, zy aan VIGLIUS gezon-

(*z*) Epist. XLVII. pag. 177 et *pag.* 181.
(*a*) Epist. XLVII. *pag.* 176.

VI. Deel. zonden wierdt, zegt HOPPER niet, maar wel, dat hem 't Geſchrift van VERGAS (zo ſpelt hy, altyd, voor VARGAS) en DELRIO, tegen den Prinſe van ORANGE, niet ſmaakte. De Koning hadt er de uitgaave van gelast, mits men zyner Majeſteits naam, noch dien van ALBA, gebruikte: maar HOPPER oordeelde, dat het meêr kwaad dan goed zou doen (*b*).

Bl. 286. r. 12. „ *In ſommigen van 's Prinſen Vendels* — was een *Pelikaan*, zyne jongen met zyn eigen bloed voedende, *afgebeeld.*" Van hier zal het zyn, dat men, in ſommige geſchriften van dien tyd, den Prinſe, onder den bynaam van *Pelikaen*, ontmoet (*c*). Anderſints, voerden de Nederlanders, ten teeken, dat zy den Koning niet wilden beoorlogen, roode Vaendels en, in dezelven, gelyke kruiſen als de Spaanſchen (*d*).

Bl. 315. r. 7. v. o. „ De *nieuwe* Nederlanden." Men gaf aan de ouden, of aangeërfden, den naam van *Patrimonieele* (*e*).

Bl. 317. r. 6. v. o. „ Den Erfprins KAREL, *dien de Koning - hadt doen van kant helpen.*" Ter bevestiginge of wederlegginge, van 't geen de Schryvers, nopens dien ongelukkigen Prins, melden, vinde ik weinig. Meest alles blyft, by hun, met den ſluier van diep geheim of onwetenheid bedekt.

(*b*) HOPPER, P. I. Epist. LXV, LXVII, LXVIII, LXVII et LXVIII. pag. 204, 208, 209, 212. 219, 226.
(*c*) Visboek van A. C. VAN SCHILPEROORT, MS.
(*d*) D. B. MENDOCE, Hiſt. des Guerr. de Flandre. *Liv.* 5. *pag.* 112.
(*e*) Reſol. Holl. 25 Sept. 1576. *bl.* 79.

bedekt. By HOPPER; van wiens Brieven ik, VLDERL. op dit tydvak, aanhoudend gebruik maake, om dat zy, door zulk eenen kundigen tydgenoot, op de plaats zelve, zyn geſchreeven; leeze ik, alleenlyk: dat de Prins, al voor 't vertrek van ALVA, zeer veele moeite gedaan hadt, om mede naar de Nederlanden te vertrekken: dat hy, in zeden, geheel verſchilde van zynen Vader, en aan denzelven zeer mishaagde: dat hy, na de afreize van ALVA, in 's Konings Raad was begonnen voor te zitten, zig, tot dus verre, zeer zediglyk (*modeste*) hadt gedraagen en vertoond, de zaaken te verſtaan of te willen verſtaan, doende kort verſlag van 't verrigte van den Raad aan den Koning, 't geen dan de Leden verder uitbreidden. Zo ſchreef HOPPER, in Gras- en Bloeimaaand des jaars 1567. Op den 19 van Louwmaand des jaars 1568., meldde hy, wyders: dat de Koning, om één uur, in den voorgaanden nagt, nevens den Raade VAN CASTILIE, in 's Prinſen Slaapkamer was gekoomen, en hem, aldaar, gevangen geſteld hadt, met last van met niemand, dan die van wegens zyne Majeſteit gezonden wierdt, te mogen ſpreeken: dat zyne Majeſteit, des morgens daar aan, den Heere TISNACQ en hem (HOPPER), hadt doen roepen en gezegd, hun de redenen te zullen opgeeven, welken hem tot deeze daad genoodzaakt hadden en, in 't kort, hier over, naar de Nederlanden te zullen ſchryven (*f*). Ik weete niet, of hy dit laatſte op eene andere wyze deedt,

(*f*) *l. c.* Epist. XXII, XXIV et XXXVIII. *pag.* 122. 127 & 154.

VI. DEEL. deedt, dan, uit onze Schryvers, (g) kan gezien worden: doch HOPPER zegt, wyders, dat de Prins, sedert, ten Hove, nog naauwer en strenger bewaard wierdt, onder opzigt van ROGERIO GOMES (denzelven, denk ik, dien BOR noemt RIUGOMES de SILVA:) dat hy, alles, 't geen van 's Prinsen misdaaden *verhaald* wierdt (de Koning schynt dus geene genoegzaame opening, zo als hy beloofd hadt, gedaan te hebben), niet dorst overschryven, maar dat men 't voor genoegzaam zeker hieldt, dat veele Lysten (*scedulæ Commodianæ*) in 's Prinsen Kassen gevonden waren, op welken hy, eigenhandig, de naamen van verscheiden Lieden, die hy ter dood wilde doen brengen, hadt aangeteekend: dat, midlerwyl, Don JAN VAN OOSTENRYK de voorzitting in den Staatsraad verkreegen hadt (h): dat men, in Bloeimaand des jaars 1568, vermeende, dat de Prins of geheel los zou koomen, of minder streng bewaard worden, en dat hy (HOPPER), 't laatste meest geloofde, oordeelende, dat het eerste niet voorzigtig zyn zoude, alzo de Prins van zulken aart was, dat, „ volgens den Psalmist, *een Wetgeever over hem diende gesteld te* „ *worden, om dat hy een mensch was* (i)." Doch, op den 24 van Hooimaand des jaars 1568, vernam men, schielyk, dat hy, daags te vooren, om één uur, overleden was, zonder dat men, in al dien tusschen tyd, byna iets; dan alleen sedert drie of vier dagen; van zyne ziekte hadt vernomen. Zyn uiteinde, zeide HOPPER, was „ godvrugtig en heilig" * geweest, waar by hy niet voegen zoude, „ 't geen 't Gemeen verhaalde;

* *Pietati sancte.*

(g) Ook, by WAGEN., aangeh., alhier, *bl.* 318. (s)
(h) *l. c.* Epist. XXXIX. *pag.* 158.
(i) *l. c.* Epist. XLV, *pag.* 172 et 174.

als van alle waarheid onbloot zynde: dat hy, VI. Deel.
des avonds daar aan, was begraaven: dat zyn uitvaart, daags na *St. Laurens* (en dus op den elfden van Oogstmaand,) met maatige plegtigheid (*pompa mediocri*), gevierd en de droefheid des doods, door de tyding der overwinning van ALVA in 't veld van Embden, (waar mede ik agte, de slag by *Jemmingen* bedoeld te worden) merklyk was geleenigd (*k*). Van den dood der Koninginne spreekende; die, den 3 van Wynmaand des jaars 1568, volgde, noemt hy haar „*onze beste Koninginne*:" (*l*) 't geen schynt aan te duiden, dat hy geen geloof sloeg aan den vlek der te groote gemeenzaamheid met den Prinse, die men haar, in Spanje, aanwreef, en van welken ook onze WAGENAAR, in den Tekst, gewaagt.

Bl. 318. r. 13. „ Die *van Holland ontmoetten haar, te Nieuwmegen, haar aanbiedende een geschenk van negen en-twintig duizend ponden.*" Zy lieten zig tot deeze gift niet overhaalen, dan op den gebiedenden aandrang van ALVA en des Stadhouders BOSSU, die de Bruid, „ Dochter des „ Keizers, toekomende *Huisvrouw* van den „ Koning," naar Spanje geleidde en, aldaar, als Admiraal der Vloote, eene poos, vertoefde (*m*). Op 's Hertogen last, begaven zig twee

(*k*) *l. c.* LII, LIV, LV.
(*l*) *l. c.* Epist. LXI. p. 197.
(*m*) MENDOCE, Hist. des Guerr. de Flandr. *pag.* 109, 110. Relol. van Holl. 15 Juny 1570. 16 Febr. 1571. *bl.* 41. HOPPERI Epist. 100, 103. *pag.* 286 et 294.

VI. Deel. twee Leden der Ridderſchap en twee van elke der zes groote Steden, met hunne Boden en Dienaars, naar Nieuwmegen: alwaar Burgemeesteren dier Stad hen van behoorlyk verblyf voorzagen (*n*). Dan der Staaten inſchiklykheid deedt weinig vrugt. Naauwlyks te Nieuwmegen gekoomen, wierdt hun „ by „ de Fouriers van *zyne Excell.*, (dien titel „ voerde ALVA) aangezegd, dat ſy, uit „ haer *Logys*, elcks ſouden moeten vertrecken na de Stad Grave, ende aldaer „ blyven, ter tyd en wyle hun luyden anders ſou *geordonneert* worden: ende dat, „ doordien; ſo de voornoemde Fouriers „ ſeyden; dat de Raeden van de Koninglyke Majeſteyt, die, van te voren, *ge-* „ *fouriert* waren om te blyven te Grave, „ naderhand belast waren, te komen tot „ Nieuwmegen, ende dat, in hare plaetſen, „ de Staten tot Grave ſouden moeten blyven leggen." De Afgevaardigden ſpraken hier over met den Preſident van den Hove van Holland, met den Stadhouder van Gelderland, Graave VAN MEGEN, en met CHIAPPIN VITELLI; die naderhand Landvoogd wierdt; doch deezen zeiden, eenpaariglyk: „ dat „ ſy daer af niet en wisten te ſpreken." De Afgevaardigden beſlooten egter, in Nieuwmegen te blyven, ſchoon veelen hunner 't eerſte *Logys* verlaaten moesten. Op den 13 van Oogſtmaand, wierden zy by den Hertoge

(*n*) Reſol. van Holl. 28 July 1570. bl. 51 en 62.

ge ingeleid, die 't geſchenk, by monde van VI. Deel.
den Penſionaris van Dordrecht aangeboden, wel aannam, maar zeer misnoegd was, dat de Staaten (ſchoon zeer ten regte) begreepen hadden, in deezen te hoog aangeſlagen te zyn en ſlegts maar vyfëntwintig duizend guldens; dat is, een agtſte, en dus hun gewoon aandeel; te moeten draagen in de honderd duizend kroonen, die zyne Doorlugtigheid, over alle de Nederlanden, ter bekoominge der ſchenkagie voor de Koninglyke Bruid, hadt omgeſlagen, en waaromtrend zy het te veel betaalde, in volgende heffingen, wilden korten. ALVA deedt hun, door den Preſident TISNAC, toevoeren: „ dat dit was een *gracieuſe pro-* „ *pine* ende niet een *forme van Bede*: dat, „ hier omme, noodeloos was, groote *dis-* „ *putatie* te maecken ofte *exacte ſupputa-* „ *tie* van de *quota*, ende dat ſyne Excel- „ lencie, namaels, des aengaende, met de „ Staten ſoude doen handelen." Het hadt zeer veel werk in, eêr de Staaten de *Acte van acceptatie* der voorn. gifte, ten Hove, bekoomen konden (*o*).

Bl. 336. r. 2. „ *Renten, daar 't Land meede bezwaard was.*" Deeze bedroegen, thans, meêr dan tagtig duizend guldens, in 't jaar (*p*).

Bl.

(*o*) Reſol. van Holl. 22 Aug., 27 Sept., 27 Oct. 1570, *bl.* 64, 65, 67, 79, 87. En Reſ. van 16 Febr. en 11 Mei 1571. *bl.*, 11 en 33.
(*p*) Reſol. van Holl. 12 Juny 1571. *bl.* 52.

VI. DEEL. Bl. 339. r. 12. „ *Men hadt, hier te Lande, tyding gekregen*, dat *de Koning zelf* den *tienden penning wilde opgebragt hebben.*" HOPPER hadt aan VIGLIUS, dien WAGENAAR hier aanhaalt, op den 24 van Sprokkelmaand des jaars 1571, hoofdzaaklyk, gemeld, dat hy de klagten der Nederlanderen aan den Koning hadt voorgedraagen, en dat zyne Majesteit hem gunstig gehoord, maar egter den tienden penning noodig geoordeeld hadt. Dit schreef HOPPER, in 't Latyn, maar hy voegde 'er, ten dienste van VIGLIUS, eenige woorden by, in 't Land-Friesch, welker zin ik meene, hier op neder te koomen: „ dat men geene verandering „ in 's Konings besluit zou konnen brengen, „ om dat hy weinig geloof sloeg aan de „ klagten der Nederlanderen: dat HOPPER „ hem, daar op, verzogt hadt, herwaarts te „ mogen schryven, dat *de heffing zyne begeerte* „ *was*, al zo 'er *veele menschen aan twyfelden*, „ en dat PHILIPS dit hadt toegestaan, met by- „ voeginge, dat het hem zeer lief zou zyn, „ indien alle zyne Dienaaren, ten deeze, het „ beste deeden, zo als hy zeker wist, dat „ VIGLIUS deedt." (*q*).

Bl.

(*q*) Vid. HOPPERI, Epist., P. 2. *Epist.* CXXVII. *pag.* 336. Daar dit Werk in zeer weinige handen is, zal ik de oorspronglyke Friesche woorden doen volgen: „ *By dier is hie al te verre schrieu,* „ *dat me naet leauwe moet, dat Vus Lioed dier sidze, en* „ *dierom ist naet mughlyck hette te duaen. Het welk zuinde, zeyde ik, dat hen den belaefve sold, dat ick schrieu:* „ *dat*

Bl. 342. r. 10. v. o. „ MARINUS BRAND." Schoon deeze Watergeus, nog naderhand, eenige goede diensten aan zyn Vaderland deedt, (r) besmette hy, eindlyk, zyn gedrag, door tot den Vyand over te loopen (s). VI. DEEL.

Bl. 346. r. 9. „ *Spanjaards misnoegd*, om dat men hun *vyftien maanden soldy schuldig bleef.*" Onder 't schrik-bewind van ALVA, wierden de penningen, in de Nederlanden, traaglyk opgebragt, en hoe slegt, voor 't overige, 't bestuur der geldmiddelen te Brussel was, kan daar uit blyken, dat de kas berooid was, schoon de Koning gezegd wordt, in de vyf laatste jaaren, meer dan vyfëntwintig millioenen guldens derwaarts gezonden te hebben (t).

Bl. 347. r. 15. „ TRESLONG en ROOBOL vaaren met eenig Volk, naar *Bornisse*, daar zy *de Spaansche Schepen ten deele in*

„ *dat zyn bejerte zoo is, troch dien, datter volle Lioed oen* „ *triften. Wier op hy my soech voer antwird, dattet vuytmiete* „ *wol dien sil wesse, in hun seer liaef, dat al syn Tien-* „ *ners dier yn het beste dwaen, lyck hy zyker wyt dat U. E.* „ *haet dien.*" Hoe zeer ik overtuigt ben, dat men, in het afschryven der Brieven van HOPPER, de uiterste naauwkeurigheid heeft in agt genomen, kan egter het maakzel der Letteren, in eenen min bekenden tongval, ligtelyk gelegenheid hebben gegeeven tot eenige dwaalinge. De Predikant COUPERUS, te Gouda, zeer ervaaren in de Friesche Landtaal, vondt het woord *schrieu* moeilyk te verstaan, en leest *sisse* (zeggen,) voor *zidse*; *joech* (gaf), voor *soech*: Ik heb geen reden, om van hem te verschillen.

(r) Zie WAGEN. alhier, *bl.* 367 en 422.

(s) Resol. van Holl. 23 Juny 1575. *bl.* 420, 421, conf. *l. c. bl.* 213 en 307.

(t) HOPP. Epist. P, 2. Epist. XL, *pag.* 354.

VI. DEEL. *in brand ſteeken*," *enz.* Volgens een, toen binnen de Nederlanden, in Spaanſchen krygsdienst zynde Schryver, hadt de Bailiu van Vlaardinge aanleiding tot dit werk gegeeven. Immers zyn verhaal komt hier op neder: dat, zo dra Don FERDINAND, uit Utrecht, over Viane, met zyne Benden, te Vlaardinge gekoomen was, de Hoofden der Spaanſchen, waar onder ook de Stadhouder BOSSU, terſtond overwoogen hadden, hoe best den Briel te ontzetten, waartoe zy ook de gedagten van den gezegden Bailiu innaamen. Dat dees geraaden hadt, met de ebbe, in kleine Vaartuigen, naar Geervliet af te zakken, aldaar de Benden te ontſchepen en, te voet, naar den Briele te doen trekken, verzekerende hy, dat de Geuzen de Bornisſe niet zouden konnen opvaaren, en dat dus de gezegde Vaartuigen, geduurende den optogt naar den Briele, gerustelyk en zonder Wagters, in die Rivier konden blyven liggen. BOSSU en de overigen, dien raad goedkeurende, was men, daarop, van Land geſtooken, doch naauwlyks onder zeil, of de Bailiu hadt zig, langs een' anderen weg, heimelyk geſpoed naar den Briele, daar hy aan LUMEI kennis van den ſtaat der zaaken hadt gegeeven en hoe gemaklyk het zyn zoude, de Spaanſche Schepen, in hunnen weerloozen ſtand, by Geervliet, in brand te ſteeken: zo als dan, op last van LUMEI, ook, daadlyk, geſchied was. Dat de Spanjaards, midlerwyl, op de vlugt gedreeven naar hunne Schepen en, nu, dezelven, grootendeels, verbrand vindende,

nog

nog wel eene wyle, met de onzen, by Geervliet, VI. Deel. aan 't ſchermutſelen geraakt waren en getragt hadden, zig aldaar te nestelen en, geſchut te ontbieden, maar dat, juist op dat pas, de Bailiu van Vlaardinge weder by Bossu was gekoomen en verzeld van nog eenen anderen Inwoonder des Eilands, dien Graave den hoogen nood, in welken hy was, vertoond hadt, hem dringende, om, ten ſpoedigſte, eene brug, uit boomen en de kleine Schuiten, die hy nog krygen konde, t'ſaamgeſteld; over de oude Maaſe te ſlaan en, des noods, door den ſlik lobberende, zig, hoe eêr hoe liever, van daar te begeeven, alzo hem zulks, anderſints, met den aanwaſſenden Vloed, onmooglyk zou worden. Bossu hadt dit, den volgenden nagt, in 't werk geſteld, en zyne gekwetſten, in een afzonderlyk Vaartuig, onder 't beſtuur van zekeren ALDARETTE, (*t*) weggezonden (*u*).

Hoe zeer ik voor de waarheid van dit verhaal niet volledigiyk in ſtaa, en de Schryver; ſchoon, in veelen opzigte, niet te verwerpen; egter zig wel meêr eens vergist (*y*), wanneer hy by de gevallen niet tegenwoordig is

(*t*) B. DE MENDOCE, Hiſt. des Guerr. de Flandr., *pag.* 118.

(*u*) MENDOCE, *l. c. pag.* 117 et 118. Zie ook BOR, Nederl. Oorl. Ie D., *bl.* 431. *col.* 1.

(*y*) MENDOCE, *l. c.*, *pag.* 120. V°., alwaar hy ook verhaalt, dat PACHECO, te Vliſſingen, *onthoofd* is. De overige Schryvers getuigen, dat die Spanjaard ter galge verwezen wierdt: ſchoon men verſchilt, of hy, aan de beenen, of aan den nek, wierdt opgehangen. Vergel. onze WAGEN., VIe D. *bl.* 252. Ook is hy, nu en dan, onnaauwkeurig, omtrend den tyd: ſtellende. b. v. 't, inneemen van den Briel op den *tweeden*, in plaats van op den *eerſten*, van Graasmand, *l. c. Liv.* 5. *pag.* 116. V°.

VI. Deel. is geweest, heeft egter 't gezegde te veel betrekking tot één der wigtigſte punten onzer Historie, dan om 'er, geheellyk, van te zwygen.

Bl. 362. o. r. „ Berigtſchrift" (voor Sonnoy) „ *op 's Prinſen eigen naam gegeeven*, en *met zyn geheim zegel bekragtigd.*" De Staaten ſtelden, nimmer, een' Graaflyken Stadhouder, nog deszelfs Plaatsvervanger, aan. Niemand kon dit doen, dan de Graaf zelve, of zyn Vertegenwoordiger: voor wien de Prins zig hieldt, zo lang hy zig als Stadhouder van Philips aanzag (*w*).

Bl. 375. r. 3. „ Medina Celi, *die* hier, veeltyds, *ongezond was, ſcheen geenen ſmaak te hebben in 't bewind over de Nederlanden, waarom* hy —, *op zyn verzoek*, van de Landvoogdye ontſlaagen werdt." Ik leeze by Hopper, dat Medina Celi welhaast zo oneenig wierdt met Alva, dat hy zig van den laatsgemelden affcheidde. Die tyding trof Philips en 't ganſche Spaanſche Hof; bevreesd, dat, ook uit deeze verſchillen, een nieuw inlandsch vuur, in de Nederlanden mogte uitbarſten; ten hoogſte, en bewoog den Koning te ligter, om 't verzogt ontſlag aan Medina Celi toe te ſtaan (*x*).

Bl. 377. r. 19. „ De Prins van Oranje, die van deeze Vergadering *kennis* of-ze veelligt *zelf doen beſchryven hadt.*" Bor zegt,

(*w*) Vergel. du Val, over de regt. der Stadh., II. St., bl. 58.

(*x*) Hopp. Epist. CXLVIII. *pag.* 371.

zegt, dat de Prins, uit het ſchryven van die Dordrecht, kennis kreeg, dat de Staaten, op den vyftienden van Hooimaand des jaars 1572, binnen die Stad zouden vergaderen. Doch dit neemt niet weg, dat de Prins, voor af, de Leden tot die byeenkomst kan hebben doen aanmaanen. Maar hoe, of door wien, blykt, myns weetens, nergens. Ook heb ik, voorheen, aangemerkt, (*y*) hoe, in de gedrukte Registers van Holland, niets van deeze Vergaderinge is te vinden. En ſchoon my, na de uitgaave van het *zeſde* Stuk der *Byvoegſelen* op WAGENAAR, wel eenige geſchreevene Reſolutien van dat Gewest, loopende van den 19 van Hooimaand voornoemd, onder 't oog zyn gekoomen, die, door Mr. JACOB PAULI, Sekretaris van Dordrecht, zyn geteekend, hebben zy my, ten aanzien van de beſchryvinge, en van 't gebeurde, op de voorgaande dagen deezer eerſte Vergaderinge, niets geleerd. In de Vroedſchaps-Reſolutien van Gouda, van den 12 van Hooimaand des jaars 1572, leeze ik ook ſlegts, dat, „Burgemeesteren aan de „ Vroetſchap *aengegeven hebben*, hoe dat „ ettelicke Steden van Hollant, op den „ XIIIIen." (zo ſtaat er) „ deſer maent, te „ Dordrecht, *communicatie ende Vergade-* „ *ringe houden ſullen, om deſe Landen in* „ *ruste ende welvaeren te dirigeren, ten* „ *meesten dienſte van de Co. Mat., ons aire* „ G. H." d. i., (*genadichste Heer*) (*z*)

VI. Deel.

Bl. 378. r. 7. „ De *Staaten* — *beſloo-*

(*y*) Vergelyk myn gezegde, in de Byvoegſels, VI St., bl. 101 en 102., op WAGEN., VI. D. *bl.* 376. r. 13.

(*z*) Vroedſch. Reſol. Gouda, Mſ. 12 *July* 1572, *bl.* 4. Vſo.

VI. DEEL. *slooten, de penningen te vinden*, gedeeltelyk, by *Leening van den Rykdom*, de *Geestelykheid* en de *Gilden*: ook uit *noodelooze Kerkfieraaden* en andere *kostelykheden*. „ Deeze Leening; welker gedagtenis ons, door BOR, bewaard is en, denklyk, naar zyne goede gewoonte, met de woorden van het, thans vermiste, Staatsbesluit zelve; liep dus over gemunt en ongemunt goud, zilver en andere *juweelen*, (*a*) of; zo als onze WAGENAAR zegt; *kostelykheden* en kleinodien: waar onder ook edele gesteenten konnen begreepen geweest zyn. Zy raakte den ryken en anderen Ingezetenen, by welken *een* „ *yegelyk*," (d. i., hier, de Edelen en Steden) „ *in den syne*, hier toe, het noodig aanzoek „ zoude doen," terwyl byzonderlyk de Kerken, Kloosters, Gilden en Broederschappen, als mede de Dorpen, elk in hun bedryf, gelast wierden, die goederen, „ onder de be„ hoorlyke *Inventaris* en *Recepisse*, in be„ waaring der Stedelyke Overheden te „ stellen, om" (zo leest men, by BOR) „ des te beter verzekert te zyn van, door „ de Rovers en Vagebonden, niet geplon„ dert, maar, ten gemeenen oirbaer, in „ den

(*a*) BOR, Nederl. Oorl. VI. B., *bl.* 388. (282). 't Woord *Juweel* was, voorheen, van eene zeer algemeene beteekenis, en duidde kostbaare fraaiheden, van verschillende stoffe, aan. Zie KILIAAN, op dit woord. De Diamanten niet slegts, maar 't Goud- en Zilverwerk, 't welk de Staaten, ten jaare 1575., den Graave VAN SCHWARTZENBERG schonken, begreepen zy te samen, by voorbeeld, onder den naam van „ *alle de* „ *voornoemde Juweelen* en presenten." Resol. van Holl., 9 April 1575. *bl.* 219. Vergel. myn *Byvoegs.* op WAGEN. VI St., *bl.* 25. (*e*) en VIII St. *bl.* 62,

„ den noot, geëmployeert te mogen wor VI. Deel.
„ den." Of dit beſluit der Staaten, ſedert, wierdt werkſtellig gemaakt en met welk gevolg, heugt my niet, by eenigen Schryver, gevonden te hebben: doch, in eene gelyktydige, ſchoon ongetekende, *Theſaurier-Rekening* der Stad Gouda, vinde ik dat geene, 't welk ik, hier onder, heb aangetekend (*b*).

Bl. 381. r 6. „ Na 't overgaan van Delft en Rotterdam, vertrokken *alle de Raaden*" (des Hofs van Holland) „ *en an-*

(*b*) „ Theſaur. Reken. Gouda, van het voorgevallene, ſedert „ 1572, tot 1574." MS. le *Capitt.*, *Art.* II. „ VUYTGHEEF *van* „ *'t Silver, dat, binnen der Goude, gecollecteerd is, omme ver-* „ *ſtrect te worden ter betaelinge ofte onderhout van den heer-* „ *tocht, daer mede ſyne Pr. Excell. tot ſecours van de Lan-* „ *den, in Brabant gecoemen was. Volgens Staats Reſolutie, in* „ *Julii* 1572.

„ Item, die van der Goude, achtervolgende d' voorſz. Reſo- „ lutie van myn Heeren de Staten van Hollt, tot Dordrecht „ ghenomen, hebben, binnen de voorſz. Stede, eerſtelick, doen „ inventariſeeren en, daer nae, in heure handen doen co- „ men alle tzilver, vergult ende — onvergult, dat, aldaer, be- „ vonden is, die Kercken, Cloosteren, Goodshuyſen ende an- „ deren Collegien en Gilden te competeren: Twelk ſulcx „ gedaen zynde, is 't voorſz. zilver, by de Gedeputeerden der „ voorſz. Stede, tot Dordrecht gebracht ende, aldaer, in han- „ den van ADRIAEN MANMAKER; als by zyn Pr. Excellen- „ tie daer toe gecommitteert, ouergelevert: Te weten drye hon- „ dert marck vergult, ende hondert ſesſendertich marck wit „ ziluer, maeckende t' zamen vyer hondert, ſesſendertich „ marck: blyckende, by de Recepiſe van voorn. MANMAR- „ KER, van dato den IIIJ Aug. XVcLXXII. Welcke zilver, „ te weten 't vergult; donche (d. i. de *onçe*) gereekent tot „ een pont, achtyen ſchell., en twitte tot een pont veer- „ thyen ſchell.; aan gelde belopen ſoude de ſomma van VIm. „ IIc LXXXII *ℒ.* VIII ß."

Hier op volgt nog een tweede post, uit welke blykt, dat, door „ Gedeputeerden VAN DER GOUDE, nog aan MANMAKER „ was ter hand geſteld, aen vergult en onvergult zilver, IXcLXV „ *ℒ.* VIII ß. — Twelcke zyſieden van Goude, vuyt handen „ van den Heere VAN ZWIETEN, Gouverneur en Capitain aldaer, „ outfangen hadden." Wie dit hadden opgebragt, Waereldlyken of Geeſtelyken, vinde ik niet.

VI. Deel. *andere Koninglyke Amptenaars*, — uit den *Haag*, naar *Utrecht*." Men leest dit niet ſlegts van deezen, maar dat ook veele andere Geeſtelyke, en Waereldlyke, perſonen, van meêr en minder aanzien, zó mannen als vrouwen, ten getale van wel vier duizend, met ruim zeven honderd wagenen, ter dier gelegenheid, Holland verlieten en zig naar Plaatſen, die nog onder 's Konings gehoorzaamheid waren, begaven (*c*).

Bl. 390 r. 7. „ *Men hieldt*, nu en dan, *Schutgevaarten*." Volgens MENDOCE; die, in 't Spaanſche Leger, voor Bergen, diende en aan veele ſchermutſelingen deel hadt; hadt niet ſlegts ALVA, maar ook MEDINA CELI, zig in ééne der gevaarlykſten, doen vinden en, ſchoon ligt gewapend, aan 't uiterſte gevaar; als waren zy gemeene krygsluiden; bloot geſteld (*d*).

Bl. 414. r. 13. „ Metaale ſtukken, *veertig en zes- en veertig pond* ſchietende." Men lette op de meerdere zwaarte, toen, dan nu, der kanon-kogels.

Bl. 419. r. 10. De *Hertog* — *ſchreef* hem, dat *Hy*, *in perſoon*, *'t beleg zou komen voortzetten*, *zo Don* FREDRIK *vertrekken wilde*," *enz.* ALVA voegde 'er by, dat hy Don FREDRIK, in dat geval, voor zyn' Zoon

(*c*) D. B. MENDOCE, Hiſt. des Guerr. de Flandr. *Liv.* VII, *pag.* 154 et 154. V°.

(*d*) D. B. DE MENDOCE, *Liv.* VII. *pag.* 163—164. ALVA; zegt hy, hadt niets, dan een' blaauwe laaken' mantel, over zyne kleederen, en MEDINA CELI een zwart harnasjen, met guldene negelkens, onder een', zwart fluweelen, met goud belegden, Kaſak.

Zoon niet meêr zou erkennen, en zondt hem VI. Deel.
die ſtrenge boodſchap toe, niet in geſchrifte, maar door monde van Don BERNARDIN DE MENDOCE, dien hy, daar toe, van Nieuwmegen, naar 't Leger voor Haarlem afvaardigde. MENDOCE bragt zynen last, met luider ſtemme, uit, ten aanhooren der Spaanſche en andere Soldaaten, die, vlammende op 't vermeesteren der Stad en 't bekoomen van buit, deeze tyding, met uitbundige vreugde, vernaamen (e).

Bl. 457. r. 4. „ *De Koning ontving hem*" (ALVA) „ *gunſtiger dan* men *verwagt*, en *in 't eerst verſpreid hadt*: —— *ſchoon hy, eerlang*, ter oorzaake van een Huwelyk, door Don FREDRIK — aangegaan, *in 's Konings ongenade viel, en te Uzeda gevangen gezet werdt.*" Men was, ten Hove, zeer misnoegd op ALVA, en weet aan zyn beſtuur, ja aan zyn niet opvolgen van ſommige bevelen des Konings, de verliezen in de Nederlanden. 't Onthaal was ook zeer ongunſtig, zo voor hem, als voor Don FREDERIK en VERGAS. Hy bereikte Madrit, omtrend den eerſten van Grasmaand des jaars 1574. Toen hy zig, nog zes mylen, van daar bevondt, kwam 'er, onverwagts, een Bode van den Koning, met last, dat Don FREDERIK niet ten Hove mogt koomen, maar, regelregt, naar zyne *Commanderie* hadt te vertrekken, en dat VERGAS zig, vyf mylen van 't Hof, hadt te

(e) MENDOCE, *l. c. Liv.* VII., *pag.* 206 et 206 *Vo.* Vergel. BOR., VI B., *bl.* (315.) 430 en 431.

VI. DEEL te onthouden. De Hertog kwam, toen, alleen en droefgeestig, in de Hoofdſtad en by den Koning, die hem zeer flaauwlyk ontvong, en van wien hy, wel rasch, nog droefgeestiger ſcheidde en, terſtond, naar zyne Stad ALBA vertrok. Ondertusſchen, waren 'er verſcheiden nieuwe klagten tegen zyn bewind ingeloopen, die zyne Majeſteit ſtrengelyk wilde doen onderzoeken, en daartoe ook den Biſchop van *Cordia*; ALVA's tegenſtreever; opontboodt: door al het welke de trots des ouden Landvoogds ten eenemaale wierdt ter neder geſlagen: die, zig op een goed onthaal gewagt hebbende, 't hart zynes Meeſters van hem gekeerd, zig by anderen veragt en met een ſtrenge naſpooring zyner daaden gedreigd zag (*f*). Op 't laatſte, egter, nam alles beter keer dan hy gedagt hadt, en, toen, wierdt hy, na eenigen tyd 's Konings ongenade, ook in de Gevangenis, beproefd te hebben, weder aan 't hoofd; als ook WAGENAAR aanteken't; van 's Spaanſche Leger geſteld en naar Portugal gezonden: daar hy gelukkiglyk ſtreedt. Die wreedaart was de wederwaardigheden van 't leeven niet ongewoon. In vroegere jaaren, om zyne dapperheid zeer geagt by Keizer KAREL V, keerde 't geluk hem, in den ſtryd by *Santia*, ſchielyk den nek. Gedwongen tot eene ſchandlyke vlugt, kon hy 't verwyt zyner eigene Soldaaten niet ontduiken, (*g*) in welker mond, nog lan-wil-

(*f*) HOPPERI, Epist., P. 2. Epist. 157 et 160 pag. 387, 388, 394.

(*g*) „ *Tu es mus Vigilaco, que la retirada da Santia.*" Voyez VILLARS, dans les Melange d'une gr. Biblioth., *Tom.* CC, *pag.* 379.

ge daar na, de vlugt van *Santia* tot een VI. Deel.
ſpreekwoord was geworden, door 't welke men gewoon was de grootſte lafheid aan te duiden.

Bl. 455. r. 9. v. o. „ Hy" (ALVA) gaf zynen Opvolger te kennen, dat hy, — groote gebreken in de Regtsöeffening beſpeurd hebbende, en *dezelve niet wetende te herſtellen*, door de *Nederlandſche Regters*, zig van *Spanjaards hadt bediend*." Hoe zeer die handel zelfs den Spaanschgezinden Nederlanderen ſmertte, blykt, uit het geestig ſchryven van den, by my dikwerf aangehaalden, HOPPER, aan VIGLIUS, die hem hier over geklaagd hadt. „ 't Geen gy meldt" (zeide hy), „ nopens het aanſtellen van Spaanſche en Ita- *Doctoren.
„ liaanſche Regtsgeleerden *en Raaden, in de „ Nederlanden, moet gy weeten, niet zonder „ reden te geſchieden: want, wyl de natuur „ zelve de magtigeren over de zwakkeren „ doet heerſchen, gelyk men by ARISTO- *Barbarl.
„ TELES vindt, is het, in allen opzigte, „ gevoeglyk, dat, over ons, lompe * en on- „ kundige menſchen, gewoon aan onbe- „ ſchaafde wetten, zodanige nieuwe Wet- „ geevers geſteld worden, die, onder eene „ zagtere lugt gebooren, op de allerwel- „ leevendſte, gemanierdſte en geleerdſte „ wyze, zyn opgevoed, en die, om reg- „ ten en wetten te kennen, noch Grieksch, „ noch Latyn, noch Wysbegeerte, noch iets „ van dien aart noodig hebben, maar, „ op de ſchoolen, hunne meesters dezelve „ taal hoorden ſpreeken, die zy, nog in „ de wieg, alreeds van hunne minnen leerden. „ Ook dienen de leſſen van zulke meesters hun,

„ voor

„ voor hun ganſche leeven, tot allergenoeg-
„ zaamſte wetten, zonder dat het 'er op aan
„ koomt, of zy juist de geestelyke of Romein-
„ ſche verſtaan. En, om zeker te zyn,
„ dat, altyd, de beste van deeze Lieden naar
„ de Nederlanden zouden vertrekken, heeft
„ men er zulken toe uitgekooren, die uit
„ den Raad, voorheen, gezet zyn. 't Geen
„ gy weet, dat ſlegts den besten en hei-
„ ligſten Mannen te beurte valt (*h*)."

Bl. 470. r. 1. „ 't Gros des Vyand'yken Legers — bragt zo *groot* eene *verwarring onder het voetvolk, dat het den vyand den nek boodt, en aan 't vlugten ſloeg*." Nopens den Veldſlag op de Mokerheide; van welken WAGENAAR, hier, gewaagt; verdient DE MENDOCE; aan wiens beleid de Spanjaards, grootendeels, die overwinninge ſchynen verpligt geweest te zyn; te worden ingezien. Indien ik hem wel bevatte, was hy van oordeel, dat het vlugten der Nasſauſchen, in 't eerst, opzetlyk geſchiedde, en met oogmerk, om zig, kort daar aan, op 't onverwagst, te wenden, en op de gelederen der Spaanſchen; door drift van najaagen gebrooken; in te vallen en hen, kon 't zyn, ylings te verſlaan. 't Geluk van den kryg liep den Nasſauſchen tegen: maar MENDOCE, die met hun vogt, is edelmoedig genoeg, van Graa-

(*h*) HOPP. Epist. LXXXVIII. pag. 254 et 255. VIGLIUS Epist. pag 544 et 557.

ve LODEWYK en den jongen Paltsgraa- VI. Deel.
ve CHRISTOFFEL, (welke laatſte er ſneuvelde) zeer te roemen: met betuiginge, dat zy zeer goede Hopluiden en Volk hadden, dat zy voor deezen de best mooglykſte plaats des gevegts hadden uitgekipt, en dat zy, voor zig zelven dappere Edellieden * zynde, zig ook, als zodanigen, in den ſtryd, gedragen hadden (*i*).

* *Valeureux Chevaliers.*

Bl. 489. r. 12. v. o. „ Men beſloot, van 't bemagtigen der *Zoetermeerſche Brugge uf te zien* en de Meer te naderen, *tuſſchen Zoetermeer en Benthuizen.*" BOR verhaalt, dat deeze togt geſchiedde, op het te kennen geeven van „ *eenige Huislieden*" van Zoetermeer, die den Kommisſariſen van den Prinſe verzekerd hadden, „ dat men juist „ door de Brugge niet moest vaaren, maar, „ *tuſſchen Zoetermeer en Benthuiſen*, — *over* „ *den Zegwaerdſchen weg*, *wel zou door* „ *mogen.*" Ik zie, thans, nader, dat die aanmerklyke raad; welke het ontzet van Leiden bewerkt heeft, en wiens Uitvinders verdienen in geheugen te blyven; gegeeven wierdt, door zekeren JEROEN CORNELISZ, van Zoetermeer, CORNELIS WILLEMSZ, van Benthuizen, en LEENDERT PIETERSZ, Sekretaris van Zevenhuizen, en dat de Staaten van Holland, ten jaare 1580, aan elk' deezer menſchen een jaargeld van vyftig guldens ſchonken, voor hun

(*i*) B. DE MENDOCE, Hiſt. des Guerr. de Flandr., *Liv.* XI, *Chap.* 10., *pag.* 258 V°. — *pag.* 266.

VII. DEEL. hun leeven, ter erkentenisse, dat zy aan gezegde Kommissarissen; zynde geweest WILLEM JAN WILLEMSZ., en GERRIT CORNELISZ, Baillin van Schieland; hadden „ geopen„ baert, ghedaen ende begonnen de *secreete* „ *tochten*, tusschen *Soetermeer* ende *Benthuy*„ *sen*: waer door gekomen is op de Soe„ termeersche Vaerten ende de Noordt Aa, „ ende de Stat, met Gots hulp, victori„ euselyk is ontzet." &c. (*k*)

NALEEZINGEN

OP HET

VII. DEEL.

VII. DEEL. Bl. 98. (6). r. 1. „ HOOFT *schryft*, — dat het Slot, *door* PAULUS VAN LOO, *bewaard werdt. Doch van elders blykt.*" enz. Te regt teekent WAGENAAR hier aan, dat VAN LOO, ten deezen tyde, het Slot van Muide niet bewaarde, en een kundig Man heeft, onlangs, doen zien, dat HOOFT, in plaatse van VAN LOO, LIENDEN hadt moeten schryven (*l*).

Bl. 105. r. 12. v. o. „ Eenige Raaden, in 't gemeen *Patriotten* genoemd." Die naam gaf men, blykens den zin, thans, aan hun, die 's Lands zaak, tegen de Spaansche dwing-

(*k*) Resol. v. Holl. 24 Maart 1580. *bl*, 42.
(*l*) VAN HASSELT, Stukk. voor de Vaderl. Hist., IIde D. *bl*. 76.

dwingelandy, waren toegedaan: deezen maakten er een gewoonen titel van, ook by 't onderteekenen van Brieven. ORANGE zelve onderteekende zig, ten jaare 1577, in eenen Brief aan de algemeene Staaten, „ Uw *geäffectioneerde Vriend* en *Patriot*, tot uwen dienst (*m*)."

VII. Deel.

Bl. 140. r. 9. v. o. „ Hy" (de Graaf VAN BOSSU) — „ hadt, in den aanvang des jaars (1577) —, de hand geleend aan de *opregting en tekening* van een *nieuw Verbond van Vereeniginge* tusschen *de algemeene Staaten*." In dit Verbond; gemeenlyk de *Unie der generaale Staaten te Brussel*, of het *Eeuwig Edict*, genaamd en, den 9 January 1577, te Brussel, getekend, traden mede de drie Leden der Hoofdstad 's Hertogenbosch. Hunne bekragtiging en tekening geschiedde, op den 20 September, en 't oorspronglyk stuk berust, nog, onder Stads Archiven (*n*). A. MARTINI.

Bl. 164. r. 6. v. b. „ *'t Slot te Goudá* — werdt, omtrend deezen tyd," (het jaar 1577.) — „ *om verre geworpen*". Over den ouderdom en de wyze der afwerpinge van dit Slot, heb ik, in de *Byvoegsels*, op deeze plaats, reeds iets gezegd. Thans, zal ik 'er slegts byvoegen, hoe men, niet zonder reden, vermeend heeft, dat de uitmuntende Boekery van den Staatsraad HOPPER; wel-

(*m*) BOR, I. D. X B., *bl.* 254. (830.)
(*n*) Inventaris, A. N°. 379.

VII. DEEL. welke hy, aldaar, by zyn vertrek naar Spanje, onder bewaaringe van zynen Schoonzoon, den, toenmaaligen, Slotvoogd VAN DER MYLE, gelaaten hadt, en die 'er, by 't overgaan der Stad, ten jaare 1572, gebleeven was; by die gelegenheid, niet zonder verlies van veele zeldzaame ſtukken, de Hiſtorie en Staat van den Lande betreffende, is verſtrooid en verlooren geraakt (*o*).

Bl. 215. r. 10. v. o. „ Te *Antwerpen*, drong, men, daarentegen, op het vaſtſtellen eener *Geloofsvrede*." Deeze Geloofsvrede wierdt ook, te 's Hertogenbosch aangenomen en, op de 3 October des jaars 1578, door de oude Schutters, in tegenwoordigheid van Dr. ELBERT LEONINUS, met nog eenen Gemagtigden van den Hove, en den Heere VAN HOORN, Baanderheer van *Boxtel*, als Bevelhebber der Stad, bezwooren. Waarna de Onroomſchen of Hervormden niet alleen in de *St. Pieters* en *St. Jacobs* Kerken; die zy, bereids den 7 en 8 September, ter oeffening van hunnen Godsdienst, hadden ingenomen; maar ook, in de *S. Kornelis* en *St. Anna* Kapellen, wierden toegelaaten, om, vryelyk, te mogen prediken, doopen, nagtmaal uitdeelen, trouwen en begraafnisſen te doen (*p*). A. MARTINI.

Bl. 244. r. 8. „ *De Prins hadt* BOS-

SU „

(*o*) SUFFRIDUS PETRI de Scriptorib. Friſ., *Decad.* 12, *Cap.* 9. *p.* 298. Conf. HOPPERI Epist. P. 2. *Epist.* 148. *p.* 372.

(*p*) Chronyk van het begin der Stadt's Bosch, onder my berustende, MS. BOR, Beſchryv. van 's Bosch, *bl.* 41, 42. OUDENHOVEN, Uitgave van 1670, *bl.* 153, 154. VAN HEURN, Hiſtor. der Stad en Meyerye van 's Bosch. IIe D., *bl.* 112, 113.

zu, na zyn ontslag uit de Hoornsche gevangenis, *zeer begunstigd.*" Ik heb dit punt, reeds voorheen, aangeroerd (*q*). De algemeene Staaten zelven hadden deezen Graave, in Herfstmaand des jaars 1577, aan de Staaten van Gelderland, tot Stadhouder van dat Gewest, voorgeslagen: 't geen, denklyk, niet zonder toestemming of aandryving van den Prinse; die, thans, te Brusel, den meesten invloed hadt; zal geschied zyn (*r*). Doch men schynt 'er, in Gelderland, geene ooren naar gehadt te hebben, en liet dit ambt onvervuld; ook na HIERGES, die, wegens den Koning, dien titel voerde, voor Vyand verklaard was; tot den 22 van Bloeimaand des jaars 1578, toen JAN VAN NASSAU er mede begunstigd wierdt (*s*).

Bl. 250. (1). „ Vermoedelyk, is het *Utrechtsch Verbond opgesteld*, door eenen der *nieuwe Raaden 's Hofs van Gelderland*, immers zeer waarschynlyk, door eenen *Gelderschman.*" enz. In de geschreeven *Notulen* of Resolutien der Afgevaardigden van de Utrechtsche *Unie*, loopende van den 30 van Louwmaand tot den 30 van Hooimaand des Jaars 1579, en, over eenige jaaren, gelukkiglyk, in Zeeland ontdekt; (*t*) van welk zeldzaam Stuk ik een

(*q*) Byvoegs. 7. St. *bl.* 66 en 67. op WAG. VIIe D., *bl.* 244. r. 5.
(*r*) VAN HASSELT, Stukken voor de Vaderl. Hist., 5 D., *bl.* 191.
(*s*) Vergel. myn Byvoegs., 7. St. *bl.* 71. op WAGEN. VIIe D., *bl.* 248. r. 12.
(*t*) Zie myn Byvoegs. 8. Stuk, *bl.* 7. (9).

VII. DEEL. een zeer net afschrift heb mogen behandelen; zie ik, dat de woorden *holden*, *geholden*, en soortgelyken; die onze WAGENAAR zegt „ *zuiver Geldersch*" te zyn; mede voorkoomen (*u*). Daar, thans, LAMZWEERT Geheimschryver van 't Kollegie dier Afgevaarden was, (*y*) heb ik wel eens gedagt, of men, in 't stellen of schryven der Unie, ook zyne pen gebruikt heeft.

Daar ik, voorheen, over de wyze, op welke de Utrechtsche Unie tot stand kwam, my, vry breedlyk, heb uitgelaaten, zal ik, slegts kortelyk, hier byvoegen dat geene, 't welk my, ter opheldering van 't een en ander daar gezegde, in de zo evengemelde Notulen der Afgevaardigden tot de Utrechtsche of, zogenaamde, *nadere*, Unie, is voorgekoomen.

1°. Ik heb gedagt: dat het eerst ondergeteekend Stuk, *na* den 4 van *Sprokkelmaand* des jaars 1579., gedrukt is geworden, en ik plaatste het, liefst, met 's GRAVESANDE, *tusschen dien dag* en den *5 van Lentemaand*, daar op volgende (*w*). In 't geheele Handschrift der gezegde Resolutien; schoon, als ik zeide, van

(*u*) Zo leest men, in de Resol. van 19 Maart 1579, van het „ *inholden* van penningen" en, op 23 Maart 1579, van „ goede hand te *holden*." Vergel. VAN DE SPIEGEL, Bundel van onuitgeg. St., Ie D., *bl* 164, en IIe D., *bl.* 225.

(*y*) Zie myn Byvoegs. 7 st., *bl.* 78. (*k*).

(*w*) Byvoegs. l. c. Dat de *Unie*, op den 27 Jan. 1579, nog niet gedrukt was, blykt uit VAN DE SPIEGEL, Bundel van onuitgeg. Stukk. Ie D., *bl.* 199.

van den 30 van *Louwmaand* tot den 30 van *Hooimand* des jaars 1579 loopende; vinde ik geen het minſte gewag, laat ſtaan beſluit, van of tot het drukken der *Unie*, met naame niet *voor* den 8 van *Sprokkelmaand*; doch men moet aanmerken, dat de Beſluiten van dien laatſtgemelden dag zelven, tot den 14 van Lentemaand, beiden ingeſlooten, ontbreeken: en als ik daar by opmerke, dat men; blykens het zelfde Handſchrift; op den 20 van die maand, de *Printers*, d. i. Drukkers, ter Vergaderinge ontboodt, om de, op den 17 bevorens vastgeſtelde, „*generale* ende *particuliere Ordonantie* van de *middelen generaal te drukken*", en, teffens, overweege, dat deeze Ordonantie een gevolg was der *Unie*, die dus, natuurlyk, reeds voor af, zal gedrukt geweest zyn, (*x*) komt het my waarſchynlykſt voor, dat tot dit laatſte, niet *voor* den 8 van Sprokkelmaand, maar egter, tuſſchen *dien* dag en, uiterlyk, den 14 van Lentemaand, zal beſlooten geweest zyn.

2°. Zeide ik: (*y*) dat REINIER CANT *de Copie authentica*, by welke Prins WILLEM I, onder eige hand en zegel, verklaarde, de Unie van Utrecht goed te keuren, op den 17 van Bloeimaand des jaars 1579, hadt overgeleverd: maar ik wist, toen, niet aan wien? My blykt, nu, dat hy

(*x*) In *myn* Exemplaar van den eerſten druk der *Unie*, vinde ik die Ordonnantie of Ordonnantien niet, maar wel agter dat van den Hoogleeraar BONDAM.

(*y*) Byvoegſ. 7. St., bl. 80.

VII. Deel. hy zulks gedaan hebbe aan het *Kollegie der nadere Unie* (z).

3°. Teekende ik aan: (a) dat *Zeeland*, reeds den 12 van Sprokkelmaand des meergezegden jaars 1579, NIKOLAAS BLANCXS, tot Afgevaardigden naar Utrecht, hadt benoemd. Maar ik leer, uit het Handschrift, dat de Zeeuwen, reeds op den 31 van Louwmaand, denzelven BLANCXS benoemd hadden.

4°. Nopens Prins WILLEM I, vermeende ik: (b) dat, schoon men, te Utrecht, spoediger dan 't eerste voorneemen was, 't Verbond geslooten hadt, dit egter, zonder kennisse en onderhandsche toestemminge zyner Doorlugtigheid, niet geschied ware. Doch van dit laatste moet ik, na de leezinge van het Handschrift, te rug koomen, en liever denken, dat de nood, in welken de Bondgenooten zig bevonden, en die, zo aanstonds, nader blyken zal, hen tot sluiten drong, zonder, thans, na 's Prinsen toestemminge te konnen wagten, niet tegenstaande zy wel wisten, dat Hy, hoe zeer de Utrechtsche Vergaderinge, in 't algemeen, begunstigende, egter van dezelve, in eenige punten, (deels door my, in het VII. Stuk der *Byvoegsels, bl.* 84., opgenoemd) verschilde. Zeer aanmerklyk dunkt my, ten deezen opzigte, 't geen er voorviel, by de Ut-

(z) Notulen van Gedeput. tot de Unie van Utrecht, van 16 May 1579. MS.
(a) Byvoegs. 7. St., *bl.* 81.
(b) Byvoegs. 7. St, *bl.* 83. Vergel. 4. *d. bl.* 77.

Utrechtſche Bondgenooten, op den 1 van Sprokkelmaand des jaars 1579. Men nam, toen, in overweeginge, hoe dezelven zig voortaan zouden gedragen „ mitte *generale* „ Staten, ſoe in *Contributien* als *anderſints*, „ als mede, of men die Artyckelen van de „ Unie zynre *Hoicheyt*" (den Aartshertoge MATTHIAS) „ ſall verthoenen ofte nyet?" waar op de Leden verklaarden en beſlooten: „ voor deſen tyt, niet te vinden, dat men „ deſelve Unie zynre *Hoicheyt*, ofte de *generale* „ *Staten* exhiberen ſall: dan, moegen wel „ lyden, dat, by den Gedeputeerden, die „ naer ſyne *Excie*" (den Prinſe VAN ORANGE) „ reyſen ſall, *indien*, *buiten off*, „ *privatim*, *dyen aengaende eenige propoosten* „ *vallen*, *de zaecke mit denzelve gecommuni-* „ *ceerd wordt*:" te weten, *dat deſelve nyet aen-* „ *gegaen en is*, *om ſich van de generale* „ *Unie te ſcheyden*, *dan*, *alſoe de Vyant een* „ *inval deede in den Overquartier van Gel-* „ *relant*, *en dat men*" (ſag) „ *die ſobere* „ *apparaet van ſecours &c.*, *dat*, *daerom*, „ *de voorſz. Bondgenooten*, *om* (*c*) *den* „ *Vyant te bat te reſisteren*, *goedgevonden* „ *hadden een naerder Unie*, *mitten anderen*, „ *aen te gaen*: *ende*, *dezelve gereſisteerd we-* „ *ſende*, *zullen hem gaerne*, *wederom*, *nae* „ *de generale Unie reguleren*, *ende hem by* „ *de Generaliteyt houden*: als breder in de „ voorſz. Inſtructie (*d*)." Hadt de Prins, voor

VII. DEEL.

(*c*) Zie myn Byvoegſ. *l. c. bl.* 77.
(*d*) Reſol. Gedep. der ned. Unie, 1 Febr. 1579. MS.

VII. DEEL. *voor* 't ſluiten der Unie, 'er kennisſe van gehad, hadt hy, dat meêr is, 'er in toegeſtemd, 't was onnoodig geweest, 'er hem, naderhand, van te doen onderrigten en, tot dit en andere zaaken, den Burgemeester ARENT DIRKSZ VAN LEYDEN naar *Brusſel* te zenden: zo als nu gedaan wierdt (*e*). Ondertusſchen, vinde ik, in een ander, mede zeer egt, Stuk, gewag van eene „ *Acte van* „ *confirmatie van d'Unie van Utrecht, reeds*, „ *by zyne Excellentie, gedaen, den 5 February* „ 1579." (*f*) En hier mede ſluit, zeer wel, de toeſtemming van Dordrecht in 't byzonder, zo als ook, daar na, die van Holland, in 't gemeen, beiden op 't einde van die maanden, en „ *op 't believen van ſyne Excell.*" gedaan, en waar van ik insgelyks, voorheen, (*g*) geſprooken heb.

Bl. 268 r. 14. „ Men hadt hem" (Graave JAN) „ *eenen Raad* toegevoegd." Die Raad ſcheen my, voorheen, „ alleen tot „ *Burgelyke* zaaken betrekking gehadt te „ hebben (*h*)." Ik zeide, thans, liever tot *Landszaaken*: onder welken egter ook die van den *kryg* behoorden, voor zo verre zy 't Land raakten. De Reſolutien der Utrechtſche Bondgenooten (*i*) drukken zig dus uit: „ De voorſz. Gedeputeerden hebben, vol„ gends het verzoek van mynen gen. Hee„ re,

(*e*) Notulen van Gedep. der nadere Unie, Mſ. 5 Febr. 1579.
(*f*) Copie Request der oude *Acta*, *Octroyen* enz., loopende van 1578—1590. MS.
(*g*) Byvoegſ. 7. St. *bl.* 83.
(*h*) Byvoegſ 3 Stuk, *bl.* 90. op WAGEN., IIe D., *bl.* 268. r. 14.
(*i*) Notulen van Gedeput. der nad. Unie, 30 Jan. 1579.

„ re, die Stadhouder van Gelderlant, Gra- VII.
„ ve JOHAN VAN NASSAU, — neffens DEEL.
„ fyne Gen., by proviſie, twee gecommit-
„ teerd, die welcken denſelve, in *alle voor-*
„ *vallende ſaecken*, als RAEDEN, fullen aſſi-
„ ſteren: te weten, één uyten Landen van
„ Gelre, alwaer het oirloch ſchynt te wil-
„ len vallen; alſe WILHELM VAN
„ BOEKHOLT, Drost van Wageningen;
„ ende één van die van Hollandt, *die welcke*
„ *hem beste den handel van oirloghe* verſtaen
„ ende zulcx lange gepleecht hebben, alſe
„ Mr. PAUWELS BUYS, Advocaet van
„ den Lande van Hollandt. Geevende, daer
„ en boven, zyne Gen. expreſe laſt ende
„ auctoriteyt, eenige *gequalificeerde Perſo-*
„ *nen*, hem chrygsverſtaende, neffens zyne
„ Gen., te verkieſen: die welke men, in-
„ dien 't noot zy, oock daar toe eenich
„ tractement verſtrecken ſal." Deeze laat-
ſten weet ik niet, of ooit gekooren zyn, en
ſchynen my onderſcheiden van den *Krygs-*
raad, dien de Staaten aan Graave JAN
toevoegden (*k*).

Bl. 298. r. 9. v. o. „ *'s Hertogenbosch*
— *verklaarde zig* voor de *Vrede's punten.*"
In de Bylaagen, agter deeze *Naleezingen*,
letter A, zal men een naauwkeurig Affchrift
vinden der opene Brieven van Koning PHI-
LIPS den II, gegeeven te Madrit, den 30
van Slagtmaand des jaars 1579, en waar
by hy de Artikelen goedkeurt, onder wel-
ken

(*k*) Byvoegſ. 7. St. *bl.* 90. op WAGEN. VIIe D. *bl.* 268. *v.* 14.

VII. DEEL. ken de Hoofdſtad 's Hertogenbosch den Keulſchen Vrede heeft aangenomen. Een ſtuk, 't geen van des te meer belang is, niet alleenlyk; om dat, uit het zelve; als, in zyn geheel, by geen' Hiſtorieſchryver bekend; de denk- en handelwyze van dien tyd kan gezien worden, maar ook, om dat deeze Stad de eenigſte der Steden en Gewesten in ons Land geweest is, die zig, toen ten tyde, onder de gehoorzaamheid des Spaanſchen Koning weder begeeven heeft. A. M.

Bl. 414. o. r. „ Men overwoog, ſedert, of men hem zyne *wedde*, ter ſomme van *vyfſtig duizend ponden 's jaars*, behoorde te blyven voldoen." Den Aartshertog MATTHIAS; van wien, alhier, geſprooken wordt; was, oorſpronglyk, in Wintermaand des jaars 1577, door de algemeene Staaten, eene wedde toegelegd van *honderd twintig duizend guldens*, *'s jaars*, mits by zelve zyne Lyfwagt en Kapelle betaalde (*l*). Den Prinſe van ORANGE waren, by dezelve Staaten, omtrend ten zelven tyde, honderd gulden, daags, vergund. Ook gaf men zyner Doorluchtigheid, in 't volgend jaar, vyf duizend guldens, 's maands, voor geheime verſtandhoudinge (*m*).

Bl. 484. r. 1. „ Omtrend *deezen* tyt, *ſchynt* gebeurd te zyn, *'t gene my, ſlegts by*

(*l*) Reſol. Staat. Gener. 21 Dec. 1577. MS. Ook by BONDAM, *l. c.*, IVe D., *bl.* 211. en V. D. *bl.* 350.

(*m*) Reſol. Staat. Gener. MS. Ook by BONDAM, *l. c.* IVe D., *bl.* 218; en V. D., *bl.* 345 en 363.

by dénen onzer Schryveren, is voorgekomen, dat men den *Prins* VAN ORANJE het *Hertogdom* van *Braband heeft aangeboden*; doch dat hy 't *van de hand wees*, zeggende" *enz.* Nopens een aanbod van, bepaaldelyk, 't *Hertogdom* van Braband, aan Prinſe WILLEM I, is my, buiten de, by WAGENAAR aangehaalde, plaats, niets ontmoet: maar, uit de Reſolutien der algemeene Staaten, (door welken men (*n*), hier, niet de Registere der Staaten van de *Utrechtſche*, maar van de *Genéſche*, Unie moet verſtaan, en welke Reſolutien onze treflyke Schryver niet behandeld heeft) blykt duidlyk; doch zonder dat, myns weetens, een eenig Schryver ook hier van zelfs het minſte gewag gemaakt heeft; dat dezelve Staaten, vreezende, dat PARMA, zo 't Land geduurende de verſchillen met ANJOU, zonder Hoofd bleef, zig te eerder van 't zelve zou meester maaken, den Prinſe, van verre, hadden doen zien, hoe zy wenschten, dat hy zig als hun *Hoofd* wilde gedraagen: dat, hierop, zyne Doorlugtigheid zig hier van verontſchuldigd hebbende, (*o*) dezelfde Staaten; die, na den Landsheer, geene *Overigheid* boven zig kenden; in hun voorneemen evenwel doorgingen en, op 't laatst van Oogstmaand des jaars 1583, hadden goedgevonden, hem, „*generalyk*", aan te neemen tot „*Hoofd der Regeering*," dat

VII. DEEL.

ig

(*n*) Zie myn Byvoegſel op WAGEN. 8 D. *bl.* 8. (*q*).
(*o*) Register der Staaten Generaal, 10 en 12 Mei 1583. MS.

VII. DEEL.

is, tot „ *Hoofd van eenen Raad*, die men, „ by gemeenen *advise*, zou ſtellen *tot den* „ *Gouvernemente*, „ en wel," in diervoege, dat; „ alleenlyk om alle jaloufie weg te nee„ men; de *opene* Brieven zouden uitgegeeven „ worden, op naam van den *Prince* VAN ORAN„ GE, ende de *andere*" (op die) van den *Raeden* „ *van Staete der geunieerde Nederlanden*:" dat, al wyders, ten zelven dage, door hun, een perſoon uit elke Provintie aan zyne Doorluchtigheid was afgevaardigd, met verzoek, dat hy toch deezen eerlast op zig neemen wilde, en dat deeze Afgevaardigde, dit verzoek, meêr dan eens, gedaan hebbende, de Prins, eindelyk, verklaard hadt, zig te zullen beraaden en, nopens de aanneeminge van dien, op den 6 van Herfstmaand, ook waarlyk een antwoord ter algemeene Staatsvergaderinge hadt doen inleeveren, van 't welk een afſchrift aan de Gewesten gezonden wierdt (*p*). 't Is zeker, dat, van dit werk; 't welk aan den Prinſe het Opperwind der Nederlanden ſtondt te verzekeren, 't geen veelen, reeds voor de afzweeringe van Don JAN, hem hadden toegedagt, en tot het welk hem, kort daar na, als *Lieutenant* van den Aarsthertoge MATTHIAS, (*q*) niet veel meêr dan de naam ontbrak; ſedert, niets gekoomen is; doch my is onbekend, op welke wyze het afraakte: ook vondt ik, nimmer, het bovengemeld Antwoord of Afſchrift van dien, byzonder niet, in de Reſolutien der Staaten van Hol-

(*p*) Register Staaten Generaal, 30 Aug., 2, 6 en 7 Sept. 1583. MS.

(*q*) Vergel. WAGEN alhier, *bl.* 172 en 184. en BONDAM, Onuitgeg. Stukken, 5 D. N°. 33 *bl.* 120.

Holland. Men weet egter, en onze WAGENAAR zal, in 't volgend Deel zyner leerzaame Hiſtorie, doen zien (*r*), dat, na WILLEMS dood, ten jaare 1584, de vereenigde Gewesten de Regeering van 't Land aan eenen *Raad van Staaten* opdroegen en Graave MAURITS tot het Hoofd van dien Raad aanſtelden. En dit Beſluit ſchynt, veel al, ingerigt te zyn geweest naar, en genomen uit, het zo even genoemde plan der algemeene Staaten. VII. DEEL.

NALEEZINGEN

OP HET

VIII. DEEL.

Bl. 5. r. 14. „ Men kwam — overeen, om eenen *Raad van Staate op te regten, aan welken — de Regeering ſtaan zou* van *Braband*, — *Vlaanderen* — *Holland.*" enz. „ Graaf MAURITS VAN NASSAU — werdt verzogt, zig te laaten gebruiken, tot *Hoofd van deezen Raad*, welken last — hy aannam." Men zie myn gezegde, ten deezen opzigte, in de laatstvoorgaande *Naleezinge.* VIII. DEEL.

Bl. 56. r. 2. v. o. „ De Spaanſche Ambaſſadeur, Don BERNARDYN DE MENDOZA." Elders, (*s*) heeft onze WAGENAAR, en ik na hem, reeds van MENDOZA gewaagd. Hy was dezelfde, die, onder ALVA, den kryg, in de Ne-

(*r*) WAGEN. Vaderl. Hiſtor., VIII. D., *bl.* 5.
(*s*) Vaderl. Hiſtor. VII. D. *bl.* 76. en deeze *Naleez.* *bl.* 288, 289, 297 enz.

VIII. DEEL. Nederlanden, als één der Hoofdbevelhebbers, niet zonder roem, gevolgd was, en van wien men eene Geſchiedenis der *Vlaamſche, d. i. Nederlandſche*, Oorlogen, overig heefts van welk Werk ik, in deeze *Naleezingen*, een en andermaal, gebruik heb gemaakt.

Bl. 98. r. 12. „ De Regeering van *Briele* en *Vliſſingen*, — ontvingen *Brieven* van ſchadeloosſtelling van de *Staaten van Holland* en *Zeeland*," *enz.* Voorheen, heb ik aangeteekend, dat ook PARMA, thans, niet ſtil zat en dat hy eenige Nederlandſche Steden aan zyne zyde tragtte over te haalen, maar dat egter, in Holland, geene andere Stad, dan Gouda, hier toe, Brieven van den (*t*) Spaanſchen Veld-Overſten hadt ontvangen. De reden deezer zeldzaamheid wordt, myns weetens, nergens gemeld, doch zal, veelligt, daarin gelegen geweest zyn, dat die Stad, hoe zeer, meêr dan eenige andere, zig, aanhoudend, geſteld hebbende tegen de onderwerpinge deezer Landen aan de Franſche of Engelſche Heerſchappye, (*u*) egter, altyd, verklaard hadt voor eene *redelyke* Vrede met Spanje te zyn. PARMA kan dan, hier uit, hoop geſchept hebben, om haar verder over te haalen. Doch hier toe was geen' kans, om dat; volgens haar gevoelen; in zodanige Vrede, vryheid van *Godsdienſt* en *Privilegien* dien-

(*t*) Byvoegſ. VIII. St. *bl.* 47 en 48; op deeze plaats van WAGENAAR.

(*u*) Zie Kortheidshalve, WAGEN. alhier, VIIIe D., *bl.* 41 — en *bl.* 59.

diende begreepen te zyn (*y*). Punten, die, hemelsbreed, van PARMA's meeninge verſchilden, en by 't niet toeſtaan van welken, Gouda de handen, met de overige Landgenooten, tegen den Vyand, in een floeg. Zo als ik ook dit laatſte reeds heb aangeteekend. *Alkmaar* en *Hoorne* waren, nog lange daarna, niet vreemd van het denkbeeld van Gouda (*w*).

Bl. 122. r. 1. „ De Staaten van Holland vonden geraaden, — tot *'s Lands Advokaat*, te beroepen Meester JOAN VAN OLDENBARNEVELD ——, *te Amersfoort gebooren*. Een groot man behoeft geene aanzienlyke afkomst, hy wordt uit eigen' verdiensten gebooren, en is zynen luister, naast God, meest aan zig zelven verſchuldigd. Zodaanig een; ſchoon een mensch en niet zonder feilen; was, ongetwyffeld, de treflyke, in den tekst genoemde, Voorſtander van 't Nederlandsch Gemeenebest — beſtuur en van deszelfs, zo byzondere, als Provintiale, Voorregten en Privilegien, met naame die van Holland, welken hy, met zyn bloed, bevestigde. Met dat al, heeft men, dikwerf, over de geboorte en Ouderen van OLDENBARNEVELD getwist, en een woord ter navorſching is ge-oorloofd. Ik, voor my, houde hem; zo als hy ook aan de algemeene Staaten zig noemde; egt en regt geſprooten uit een edel geſlagt, 't geen (*x*), in en voor de vyftiende eeuw, de

(*y*) Byvoegſ. VIII. Stuk, *bl.* 67. 68. 76 en 85, op WAGEN VIII. D., *bl.* 238. *r.* 6. v. o. *bl.* 384. r. 13. v. o. en *bl.* 362. r. 6. v. o.

(*w*) Reſol. Vroedſch. Gouda, 23 Nov. 1587. *bl.* 237. MS.

(*x*) Waaragt. Verh, *bl.* 162.

VIII. DEEL. de Ridderhofſtad *Oldenbarneveld*, by Nieuwerkerke op de Veluwe, bewoonde en, in 't Ridderboek van dat Gewest, zeer vroeg bekend ſtaat: zo als my ook eenige Edelen uit het zelve, in ridderlyke kleedinge, en voerende, op den mantel, een zilveren kruis op een rood ſchild, in over oude ſchilderſtukken, zyn voorgekoomen (*y*). De Staaten van Holland zelven noemden, ten jaare 1603., 's Lands Advokaat „*Jonkheer* JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, Raadt „ende Advocaet ende Westvrieslandt". Zyn Vader was geweest GERARD VAN OLDENBARNEVELD, die hem verwekt hadt by DELIANA VAN WEEDE VAN STOUTENBERG, Dogter van Heere JOHAN VAN WEEDE VAN STOUTENBERG: naar wien ik agte, dat de Advokaat genaamd was. Zyn Overgrootvader, KLAAS VAN OLDENBARNEVELD; die een Agter-kleinzoon was van ERNST VAN OLDENBARNEVELD, Schildknaap en, omtrent het jaar 1425., overleden; wordt vermeld de eerſte geweest te zyn, die zig, van Nieuwerkerke, met der woon, naar Amersfoort verplaatſte. Hy was gehuuwd geweest met ALYT VAN LOK.

(*y*) In de geſchreevene Genealogie, wordt gezegd, dat het wapen van ERNST VAN OLDENBARNEVELD. Schildknaap, en omtrend het jaar 1425, overleden. beſtondt in „een zilver geanckert kruis, in een rooden ſchild, en boven op den „helm, eene . . . . . (de Letters zyn uitgegaan) „met een zilveren mande, met vergulden „rand en ooren."

(*z*) Reſol. van Holl. 27 April 1603. *bl.* 135.

LOKHORST, JOHANS Dogter (*a*). VIII. Deel.

Bl. 138. r. 2. „ De *Kardinaal van Granvelle* —— was *overleeden.*" Zie myne Byvoegſels 6de Stuk, *bl.* 43. op WAGENAAR, VI. D. *bl.* 88. r. 17.

Bl. 163. r. 18. „ *'t Vatten* van BUIS werdt, *in Holland*, — *zwaar gewoogen.*" Dit vatten, in Utrecht, moest des te ſterker voorkoomen, daar BUIS; als Afgezant van 't Sticht, (*b*) uit Engeland, te rug gekeerd; by een' byzonderen Brief der Koninginne, den Staaten van dat Gewest, hooglyk, was aanbevolen. Aan de zyde der Staaten van Holland, was het verdeedigen van BUIS, zekerlyk, een trek van edelmoedigheid, na dien zy, kort na zynen afſtand van 's Lands Advokaatſchap en 't verlaaten hunner Provintie, met hem in geſchil geraakt waren, over de verantwoordinge der inkomſten van 's Lands zegel-gelden, dat is van zodanige penningen, als, voor de gezegelde Brieven van Octroy, Ambten, Commiſſien enz., aan den Lande betaald wierden. De Staaten vorderden die gelden van hem, als, voorheen, Zegelbewaarder geweest zynde, en gelasteden, ten dien einde, aan Gecommitteerde Raaden, dat zy hem voor zig hadden te ont-

(*a*) Uit de „ *Geſlagtlyst* van den Heere VAN OLDENBARNEVELD, MS, gemaakt door eene origineele Geſlagtkaart, onder „ wyten den Heere Graave VAN LYNDEN tot de Voorst. Vergeleken met de oorſpronglyke „ *Cayel cedulle* en ſcheydinghe, gemaeckt tuſſchen de Kynderen en de Erffgen. van zaliger „ GERRARDT VAN OLDENBARNEVELD en de Juffrou DELIANA VAN WEE, zyne Huysvrou." MS.: zynde 't laatſte Stuk van den X May anno XVcLXXXVI.

(*b*) Vergel. WAGEN. alhier; *bl.* 90.

VIII. DEEL. ontbieden. Doch hy; op nieuw, door LEICESTER, in dit Ambt bevestigd; was en bleef niet alleen weigerig, maar eischte eenige agterstallige gelden van de Staaten, te rekenen sedert 't overlyden van Prinse WILLEM I. (*c*)

Bl. 166. r. 12. „ Een Engelsch Heer, NORTH genoemd." Wie hy was, zie breeder, op de, onder aangehaalde, plaatsen (*d*).

Bl. 218. r. 3. De *Engelsche Ambassadeur*, THOMAS BUKHORST, *verklaarde rondelyk*, dat hy zig *verzekerd hieldt van* de *goede meening der Staaten.*" 't Is my, uit stukken van deezen tyd, gebleeken, dat BUKHORST; die, thans, zeer met LEICESTER verschilde; van de goede inzigten der Staaten was overtuigd geworden, door den President VAN DER MYLE, boezemvriend van OLDENBARNEVELD, dien dezelve Staaten verzogt hadden, den Ambassadeur te onderrigten, nopens 't misverstand, 't geen, hier te Lande, met haare Koninglyke Majesteit ontstaan was (*e*).

Bl. 254. r. 9. v. o. „ *Dit gezag berustte niet* in *dertig* of *veertig personen, die ter dagvaard verscheenen.*" Men maakte dit der Gemeente diets, om de Staaten in verachting te brengen, die, in de zweevende pa-

(*c*) BOR, XX B. *bl.* 671 (91.) Resol. Holl. 9 Jan. 1586, *bl.* 12, en 6 Maart 1586. *bl.* 86. Resol. Staaten Generaal, 6 Maart 1586. en 15 April 1589.

(*d*) HOOFT, Nederl. Hist., XXVe. B., *bl.* 1118, 1153 & 1154.

(*e*) Resol. van Holl. 19 April 1587. *bl.* 102.

papieren van den Engelſchen aanhang, ſpots- IX. Deel.
gewyze, verweeten wierden te zyn „*Souveraine* „ *Heeren*," en „ *Instrumenten* van *ſouveraine* „ *Penſionariſen*, onder welker beleiding „ men, van dag tot dag, afnam en, van Lid tot „ Lid, als met klein vuur, verteerd wierdt." (*f*) Zo beſchreêf de Leicesterſche party, in den opkomst van ons Gemeenebest, OLDENBARNEVELD en die met hem dagten.

Bl. 402. r. 14. „ De *Heer* VAN BALIGNY." Hy was JEAN DE MONTLUC BALIGNY, natuurlyke Zoon van JEAN DE MONTLUC, Biſchop van Valence. T. W.

Bl. 416. r. 16. „ *Elk Gewest* hadt zig het *regt der munte aangemaatigd.*" Dit regt volgde uit dat van de Souverainiteit der byzondere Gewesten, welk gevoelen, thans reeds, op de gronden, by onzen WAGENAAR, voorheen, aangehaald (g), voornaamlyk door 's Lands Advokaat VAN OLDENBARNEVELD, wierdt voorgeſtaan, waar tegen de Leicesterſche party niet naliet op hem, en de, met hem gevoelende, Staatsleden te ſteeken. Dat, voor 't overige, de Heeren van Gelderland, van Holland en, zo niet allen, immers de meesten der, ſedert, onder een Hoofd en, naderhand, onder ééne verbintenis, vereenigde Nederlandſche Landſchappen, oudtyds, hunne byzondere munt hadden,

(*f*) Bor IIIe D. B. XXIV. bl. 205.
(*g*) Vaderl. Hiſtor. VIIIe D., bl. 236 en 237.

den, heb ik, gedeeltelyk, reeds aangewezen, en zou breder betoogd konnen worden. Mindere Heeren zelfs oeffenden, hier te Lande, dat regt uit. Die van BERGEN, BREDERODE en BATENBURG ſtrekken hier van ten voorbeelde.

Bl. 439. r. 5. „ JOAN VAN DUIVENVOORDE" lees, hier en bl. 494. r. 6. v. o., voor JOAN, JACOB.

Bl. 449. r. 5. v. *Baron* VAN SANCY." Hy ſchreef zig NICOLAAS DE HARLAY, Ridder, Heer van *Sancy*. T. W.

Bl 481. r. 16. „ FILIPS, onvermurwbaar gebleeven zynde, was — openlyk afgezwooren, 't geene, *zelfs by Volken, die onder Koningen leefden*, niet ongemeen was." Dit ſchryven der Staaten, aan de Deenen, moest, ten opzigte van die Natie, dubbelen nadruk hebben. Men zag, naamlyk, zo ik denke, op Koning CHRISTIERN II. van Denemarken, die, in 't begin der zestiende eeuwe, om zyne euveldaaden, ook, door zyn Volk, was afgezwooren (*i*).

(*h*) Byvoegſ. 3 St., *bl.* 55 en 56. CHAPEVILLE *l. c. Tom.* 3. *pag.* 421.

(*i*) *Zie* Naleez. albier, *bl.* 225, op WAGEN. Vo D. *bl.* 39. r. 6. v. o.

NA-

OP HET

IX. DEEL.

Bl. 39. r. 14. v. o. „ De *Tafelhouders* van *Leeninge* moesten *den Lande — dertig duizend guldens opſchieten.*" De Tafelhouders moesten dit doen, over alle de tafelen in Holland, onder kortinge van een' honderſten penning, door de Leenders. De Staaten namen ook voor, eenige Loteryen, tot verbeteringe van 's Lands agterlyken ſtaat, voor drie of vier jaaren, te verpagten, en, indien men bevonde, dat dezelven, jaarlyks, honderd duizend guldens konden geeven, waren zy bedagt, om dit middel in loop te brengen: 't geen men, anderſints, beſchouwde, als niet raadzaam en aanmerklyken opſpraak onderworpen (*k*). Ook kwam men 'er nog zo rasch niet toe. Men hadt ze, egter, bevoorens, nu en dan, in Holland toegeſtaan, byzonderlyk ten aanbouw van geestlyke Geſtigten (*l*).

Bl. 68. r. 1. „ De *Lasten* waren *zwaar.*" Onder 't naleezen myner Byvoegſels, vinde ik, in 't IX. Stuk, Bladz. 35, op deeze plaats, te hebben gezegd, hoe men agtte, dat de „ Lasten, viermaal zo veel bedroe„ gen dan het inkoomen, en dat dit, by„ zon-

(*k*) Reſol. van Holl. 10 Dec. 1598. *bl.* 552. Vergel. Reſol. van 23 Dec. 1598. *bl.* 497.
(*l*) Reſol. Holl. 9 Maart 1594. *bl.* 35. 23 July 1596. *bl.* 298. 11 July 1599. *bl.* 209.

XI. DEEL. „ zonderlyk, de Admiraliteiten drukte." Dit is onduidlyk gezegd, om dat myne woorden; even als by WAGENAAR; schynen te zien op de lasten en inkomsten van *'t gemeene Land*: daar ik, ter boven gezegde plaatse, alleenlyk die van de *Admiraliteiten* in 't oog hadt: zynde de lasten van het Land wel zwaar, maar thans, in evenredigheid, niet *zo* zwaar geweest, als die der Admiraliteiten, welken, by raminge, eene som van vyf millioenen, zeven honderd drie en vyftig duizend, en het inkoomen vier millioenen, en tusschen de vyf en zesmaal honderd duizend guldens, bedroegen (*m*). Men leeze dan, ter bovenaangehaalde plaatse; in stede van die woorden, welken, aldaar, van r. 13. enz., gevonden worden; de volgende. „ Ook „ agtte men, dat de lasten der Admiraliteiten, vermits de sobere handelinge ende „ traffycq binnen de Gewesten, in sommige Quartieren, viermaal zo veel bedroegen, dan hun inkoomen. Dit drukte, byzonderlyk, de Admiraliteit van Zeeland zo „ zeer, dat deeze, al vroeg, verklaard hadt, „ by feile van hulp, eenige Schepen te „ zullen moeten afdanken." *enz.*

Bl. 70. r. 8. „ ELISABETH — eenig Krygsvolk, uit de Nederlanden, opontboden hebbende, *welk nogthans niet vertrokken was*." Het tegendeel van dien, en dus het daadlyk vertrek, heb ik, voorheen, reeds aangeteekend (*n*). Ik zie egter, thans, dat

(*m*) Resol. Holl. 14, 15 Mey 1599. *bl.* 222. Vergel. met *bl.* 181 en 185.

(*n*) Byvoegs. op WAGEN. 9 Stuk, *bl.* 36.

dat de Koningin: verneemende, hoe de Spaan- IX. Deel.
ſche Vloot te Ferrol weder ingeloopen was; den Staaten, kort daar op, tien kompagnien, met dankzegginge, te rug zondt (*o*). In 't voorgaande jaar 1598, hadt zy reeds drie Schepen van Oorloge aan de Staaten, ter afweeringe van den Spanjaard; „ weſen „ de omtrend Engelants eynde"; verzogt: waar nopens egter Holland en, zo ik meene, ook de overige Bondgenooten, zig, toen, verontſchuldigd hadden

Bl. 71. r. 11. v. o. „ Het *jaar*, waarmede de *nieuwe eeuw ſtondt aan te vangen.*" Nog in het voorige, en wel op den 10 van Bloeimaand, ouden ſtyl, des jaars 1599, overleedt Mr. Paulus Buis, wel eêr Advokaat 's Lands van Holland, en van wien, in het Werk van onzen Wagenaar, zo dikwerf, is gewaagd geworden. Hy ſtierf, op den Huize *Kapelle*, in het Stigt van Utrecht, en wierdt, in het Dorp van dien naam, ter aarde beſteld (*p*).

Bl. 72. r. 12. „ Breautè werdt — *vermoord.*" Nog vier- en- twintig jaaren daar na, geviel het, dat Breaute's Zoon, om 's Vaders dood te wreeken, den Zoon van Grobbendonk mede uitdaagde tot een lyfgevegt. Spinola verboodt, toen, aan Grobbendonk, die uitdaaginge in te willigen: doch deezes Lieutenant, ſedert, met Breautè, voor het Pistool koomende, ſchoot den Jongeling, dat

(*o*) Reſol. van Holl. 12—23 Oct. 1599. *bl.* 459. Bor. Nederl. Hiſt., IV. D. B. XXXVI. *bl.* 559.
(*p*) Reſol. van Holl. 10 Mey 1599. *bl.* 199.

IX. Deel. dat hy 't beſtierf, en dus in 't ongelukkig lot van zynen Vader deelde (*q*).

Bl. 86. r. 14. „ Hy" (De Admirant van Arragon) „ werdt, *in den Haage*, *gevangen* gezet. Ik heb reeds gezegd, dat men hem ook, eenigen tyd, op 't Huis *te Perſyn*, een uur van den Haage, geplaatst hadt (*r*). Juist heden; den 22 van Zomermaand des jaars 1797.; dat Slot bezigtigende, vinde ik, in 't Voorportaal, aldaar, eene zeer goede en, zo 't my toeſchynt, oorſpronglyke afbeeldinge van den Admirant, draagende eenen ronden gryzen baard en knevels, in een pragtig, met goud ingelegd, harnasch, waar over een roode écharpe, met gouden kroontjes en takjes, van de regte naar de ſlinkſe zyde, afhangt: ſtaande om den rand, dat dit gedaan was, in het *vyf- en- vyftigſte* jaar zynes ouderdoms, het *tweede* zyner gevangenis en, na de geboorte des Heilands, 1601. (*s*) Ik teekene dit, ter loops, aan, om dat de gedaante van dien man; die zo berugt is in onze Hiſtorie, en die, by de Spaanſchen, zo hoog ſtondt, dat zy, naderhand, alle Nederlandſche Gevangenen, in alle deelen des waereld's, aan ons te rug gaven, (*t*) om hem vry te krygen; in 't bovengemeld ſchilderſtuk, veel ver-

(*q*) Aitzema, Zaaken van Staat en Oorl., Ie D. I. *bl.* 854. der Uitgaave in Quarto.

(*r*) Byvoegſ. IXe ſtuk, *bl.* 44.

(*s*) „ *Currente*" (ſtaat er) *anno ætatis ſuæ* 55., *Captivitatis* 2°, *Domini vero* 1601."

(*t*) Vergel. Wagen. hier, *bl.* 118. en Bor, IV. D. XXXV. B., over bl. 482, ook, *l. c.*, XXXVI. B., bl. 668—670.

verſchilt van die geene, welke men, elders, IX. Deel.
ontmoet.

Bl. 86. r. 3. v. o. „ Het blykt, dat de *Advocaat* OLDENBARNEVELD, —— omtrend deezen tyd, *bedugt werdt*, dat de *Prins ſtondt naar de opperſte magt in 't Land*, immers *naar meerder gezag, dan hy tot nog toe gehad hadt.* Doch *wat in hem deeze vrees verwekte, vind ik, nergens, duidelyk, aangeweezen.*" Ook deeze ſtoffe heb ik reeds, in myn IX Stukjen der *Byvoegſels* en *Aanmerkingen* op onzen treflyken Schryver, Bl. 48 en 49, aangeroerd, en ben niet vreemd geweest, te vermoeden, dat het verſchillend begrip van de Staaten en den Prinſe, over de wyze van oorlogen, als mede het ongenoegen, dat, ſomtyds, aan 't gevoelen zyner Doorlugtigheid, boven dat der Staaten, ten deeze, moest worden voldaan, en eindelyk 's Prinſen voorſtel, om zelve eenige vreemde Landen; door hem, op de Spaanſchen te veroveren; in Souverainiteit te mogen begitten; den argwaan voor eene, te hoog ſteigerende, magt van MAURITS, in 's Lands Advokaat kan verwekt of gevoed hebben. Ik heb 'er bygedaan, met dit alles, geen volledig liebt in dit werk te hebben. Doch, ſchoon ik ook dit laatst gezegde, nog heden, belyde, zou ik egter, thans, vermoeden konnen, dat, om, of kort na, den jaare 1600, de Advokaat in zyne meening is geſterkt geworden, door de onderhandſche beweegingen, welken, toen, by eenige lieden, gemaakt, wier-

IX. DEEL. wierden, ter bekoominge van het Graaflyk bewind van Holland voor Prinſe MAURITS. Men gunne my, hier een oogenblik by ſtil te ſtaan. Onze WAGENAAR heeft reeds, uit anderen, doen zien, dat men, in Wintermaand des jaars 1582, aan Prinſe WILLEM I., den gezegelden Opdragtsbrief of, zogezegd, *Renverſaal* der Graaflykheid, wegens de Edelen en alle Hollandſche Steden, behalven Amſterdam en Gouda, hadt overhandigd: hy heeft ook gemeld, dat het *Ontwerp der Voorwaarden*; op welken WILLEM I., als Graaf, zou worden gehuldigd; ter goedkeuringe aan de Leden was rondgezonden, en dat, ſchoon de twee, zo evengenoemde, Steden 'er nog niet in bewilligd hadden, men, denklyk, egter tot de inhuldiginge zou gekoomen zyn, indien 's Vorſten onverwagte dood niet tusſchen beiden was gekoomen (*u*). MAURITS hadt, thans, dien Opdragtbrief en zeker ook 't Ontwerp der Voorwaarden, en al 't geen met zynen Vader over dit werk gehandeld was, in handen, en, 't zy hy, of zyne Begunſtigers ten deeze zig gegrond hebben op dat deel van 't gezegeld Ontwerp, by 't welk bepaald wierdt, dat de Staaten, na 's Prinſen dood, eenen zyner Zoonen; den bekwaamſten naar hun oordeel; tot Graave zouden aanneemen, 't zy men zig op iets anders, in dezelve Brieven voor-

(*u*) WAGEN. VII. D. *bl.* 516—528. en myn Byvoegſ. VII. Stuk, *bl.* 114, 115, 138 en 139.

voorkoomende, beroepen hebbe, zeker is het, dat men, byzonderlyk in Zeeland; daar hy den meesten invloed hadt; (*x*) omtrend het begin der zeventiende eeuwe, met naame, ten jaare 1601 en 1602., zeer yverde, om hem tot Graave van Holland en Zeeland te bevorderen. Kort na de uitgaave van het bovengemelde IX. Stuk der *Byvoegſelen* en *Aanmerkingen*, is my, hier omtrend, voorgekoomen zeker Afſchrift eener Aanteekeninge van Mr. A. (*y*) DE VEER, toen ten tyde Penſionaris der Stad Amſterdam, welk afſchrift was gevonden onder de papieren van wylen den Raadpenſionaris VAN SLINGELAND. Dit Stuk, 't geen, myns weetens, door geenen Schryver is gebruikt, en zig, zonder veel te verliezen, moeilyk laat intrekken, heb ik merkwaardig genoeg geoordeeld, om, alhier, in den Tekst, te doen drukken en, in de onderſtaande *Noten*, nu en dan, een woord te zeggen, ter nader aanduidinge der Perſoonen, in het zelve vermeld. Het luidt aldus: IX. Deel.

„ Op den 15 *Martii* 1602, ſyn by den „ anderen vergadert geweest d'Advocaat „ OLDENBARNEVELT, NIVELT (*w*), „ BERCK (*x*), VAN DER MEER (*y*), „ BER-

(*u*) Vergel. WAGEN. I. D. *bl.* 380 en 451.

(*v*) d. i. ALBERT, ALLERT of ELLERT, zie WAGENAAR, Amſterd. Geſchied.; XIII. D. *bl.* 236. Vergel. IV. D., *bl.* 108. en XI. D. *bl.* 228.

(*w*) Denklyk WILLEM VAN ZUILEN VAN NIVELD, Heer van *'s Heer' Aartsbergen*: als Lid der Hollandſche Ridderſchap voorkoomende, in de Reſolutien van Holland, voor en na 't jaar 1602.

(*x*) JOAN BERCK was, toen, Penſionaris van Dordrecht, blykens de zelve Reſolutien.

(*y*) Penſionaris van Delft, volgens dezelve Reſolut. van Holl.

IX. DEEL. „ BERKENRODE (*z*), OETGENS (*a*),
„ *Ick* (*b*), de Penſionaris OLDENBAR-
„ NEVELT (*c*), CRAP (*d*) ende
„ BARTS (*e*), ſonder dat *Ick* wiste, wat
„ aldaar geproporeert ſoude worden. Ende
„ heeft ons de Advocaet voorgedragen:
„ hoe dat, op den 14e. VAN DE WER-
„ KE (*f*), aan den Burgemeester WIL-
„ LEM DE JONGE ende, op den 15
„ voorſz., 's mergens, dezelve VAN DE
„ WERCKE den Advocaet voorgehouden
„ hadde, als oock gedaen was, by MAL-
„ DERÈ (*g*), dat men, om tot een beter
„ Regeeringe te komen, *zyn Excellentie*
„ *behoorde te defereren het Graefſchap*, te
„ meer, om dat ſyn Excellentie, ten re-
„ garde van de meriten ſyns Vaders, hoo-
„ ger memorie, ende van ſyn zelven, waer-
„ dig was, over ſyn groote dienſten, den
„ Lande gedaen, daer mede vereert te
„ wor-

(*z*) Gewoonlyk Afgevaardigd wegens Haarlem. Conf. SCHRE-VELII, Harlemum, *pag.* 234.

(*a*) FRANS HENRIKSZ OETGENS VAN WAVEREN, ſedert 1599. Burgemeester van Amſterdam en, tot in Mei 1603, Gecommitteerde Raad van Holl. WAGEN. Amſterd. Geſchied. XII. D. *bl.* 113

(*b*) Zie voorige *Bladz.* (*y*)

(*c*) ELIAS VAN OLDENBARNEVELT, Broeder van den Advokaat. en Penſionaris van Rotterdam. Hy overleedt ſchielyk, in Hooimaand des jaars 1612. Reſol. van Holl. 26 July 1612. *bl.* 126.

(*d*) Ter dagvaard wegens Hoorn. Hy was Schepen aldaar. VELIUS Caron van Hoorn, *bl.* 382.

(*e*) Anders BARTHIUS; zie hier *bl.* 329. Hy was Penſionaris van Enkhuizen, en heet in Reſolutien van Holland BARTSE en BARTSEN.

(*f*) Mr. JOHAN VAN DER WERCKE was, eerst, Penſionaris van Middelburg, toen, van Zeeland. Zie myn Byvoegſ. 8 D bl. 77. In het Leev WILL. I., IIIe D. *bl.* 530, wordt hy gezegd Penſionaris van Antwerpen te zyn geweest.

(*g*) JACOB VAN MALDERÉ, Eerst-Edele van Zeeland.

„ worden: waer uit d'Advocaet infereerde, IX. Deel
„ dat *die van Zeeland* daer mede ſchee-
„ nen ſwanger te gaen, ſonder dat hy nog
„ thans wist, of de *Staaten van Zeelant*
„ daer toe inclineerden, doch vermoed-
„ de, dat de ſaecke daer toe al geprepa-
„ reert was, ſo, door dat hy meende, te
„ Middelburch, de hekken, tot dien ein-
„ de, verhangen te weſen, van waer, an-
„ ders, de meeste oppoſitie van daen ge-
„ komen ſoude hebben; alſo, by die van
„ Veer ende Vliſſingen, noch oock ter
„ Tolen, als van Malderè dependee-
„ rende, geene ſwaricheyt weſen ende die
„ van der Goes ende Zierickzee haer wel
„ voegen ſouden; als mede, om dat
„ Valck (*h*) (die Malderé's party
„ was) om der gunste, ſo 't ſcheen, te
„ winnen by ſyn Excellentie, ſulcks voor-
„ geſlagen hadde, ende niet te preſumeren
„ was, dat Malderé ende van de
„ Wercke, op haer eyghen authoriteyt
„ alleen, 't gunt voorſz. is ſouden voorſtel-
„ len, ende daer by ſeggen, dat de *Pro-*
„ *vintie van Zeeland*; die, in voortyden,
„ daer inne ſwaerigheyt gemaakt hadde;
„ *nu de eerſte wel ſoude weſen.* Waer by
„ d'Advocaet was voegende: dat ſyne Ex-
„ cel-

(*h*) Mr. Jacob Valcke, Secretaris der Staaten van Zeeland, zeer bekend in 's Lands Hiſtorie.

(*i*) Mr. Cornelis van der Nieuwstad, Raad in de hoogen Raade in Holland. en zeer bekend, door zyne regtsgeleerde ſchriften, was gehuuwd met eene Dogter van 's Lands Advokaat Buis, blykens de Reſol. v. Holl. 4 Mei 1600, bl. 146.

IX. Deel. „ cellentie van die van Hollant hadde „ haerluyder Brieven ende Zegelen, daer „ van de Raadsheer NIEUSTAD (*i*) *hen*, „ (*ii*) binnen ſesſe maenden, gebragt had- „ de gelycke Brieven, die onder den Ad- „ vocaet BUYS berust hadden, ende dat „ JACOB VAN CAMPEN, van Amſter- „ dam, niet en hadde wille teyckenen (*k*), „ dan mits daer by ſtellende de woorden, „ *als Getuyge*. Item: dat die van Amſter- „ dam gedifficulteert hadden de artykelen, „ die geconcipieert waren, deur dat de „ delatie van de hooge Overicheyt aen myn „ Here den Prinſe, h. m., gedaen, was „ geſchiet, op al ſulcke artykelen, als, na- „ maels, gemaakt ſouden werden. Seyde „ oock noch de Advocaet: *Gaen die van „ Seelant voor, ſo ſullen wy moeten volgen*, „ doch dat hy, *uyt ſyne Excellentie ſelfs, „ ſyne genegentheyt, daer toe, niet en hadde „ connen vernemen*, hoe wel nogthans, bin- „ nen ſes weecken herwaerts, by OTTO „ HARTIUS, aan den Heere VAN OYEN „ geſchreven was, *dat ſyn Excellentie hem „ nyet en hadde te verlaten op een ima- „ ginaire tytel van Grave van Hollant ende „ Seelant*: dat oock, van des Vyands ſy- „ de, noch geſchreven was, hoe dat ſyne „ Excellentie, voor ſyne groote dienſten, „ geene vergeldingen ontfangen noch te wag-

„ ten

(*ii*) Zo ſtaat in myn Afſchrift: misſchien moet men niet *hen*, maar *hem*, d. i. MAURITS, hier leezen.

(*k*) Vergel. WAGEN. *Amſterd. Geſchieden*. IV. D. *bl.* 33.

„ ten hadde, jae niet eens uitgehuwelyct IX. Deel.
„ en was."

„ Waer op deese saeeke in deliberatie ge-
„ leid ende, *by den Advocaat, de meriten*
„ *van syne Excellentie ende van syn Heer*
„ *Vader seer gerecommandeert synde*, by de an-
„ dere voorsz. Heren, die, benessens OET-
„ GENS ende my, daer presént waren, ge-
„ discoureert werde, dat, by so verre 't
„ voorsz. geproponeerde by de hant geno-
„ men werde, *'t selve, by dees tyd, voor*
„ *syne Excellentie niet goet noch dienstelyck*
„ *soude wesen*, ten aensien van de groote
„ belastingen van 't Lant, daer inne hy
„ hem steecken ende noch meer daer op
„ aecumuleeren moeste, ende dat, daer be-
„ neffens, veel meer naer syn leeven ge-
„ tragt soude worden, gelyck in de persoon
„ van syn Heer Vader bevonden was: dat
„ mede sulcks, volgende het Tractaet met
„ Engelant, buyten kennisse van hare Ma-
„ jesteyt van Engelant, niet en conde gedaen
„ werden, ende te considereren stonde, off
„ het syne Majesteyt van Frankryk niet of-
„ fenderen soude. Ende werde, eyndelyck,
„ *goetgevonden, dat alle de Presenten dit*
„ *secreet souden houden, tot dat dezelve be-*
„ *schreeven souden worden, ende, daer, wy-*
„ *der spreecken, mits dat d' Advocaet, by*
„ MALDERÈ *ende* VAN DER WERCKE,
„ *daer en tusschen soude sien te sonderen,*
„ *op wat voet dit berustte?* Waer mede Wy
„ ons geconformeerd hebben: sonder dat
„ OETGENS, of Ick, ons, ter eener of
„ andere syde, eenigsints uytteden."

IX. DEEL. Gelyk my, in de Registers van Holland, noch elders, geene de minste blyk is voorgekoomen, dat 'er, op deeze voorloopige afspraak, ooit eenige Beschryvinge gevolgd zy, vinde ik ook niet, of de Advokaat, by de Zeeuwsche Heeren, ontdekt hebbe, op wat voet hun Voorstel berustte: waar toe hy, andersints; gelyk men zo even zag; gemagtigd was. Alleenlyk is my eene nadere Aanteekening van denzelfden Pensionaris DE VEER voorgekoomen, houdende, hoofdzaaklyk, dat, ruim een jaar daar na; t. w. op den 21 van Lentemaand des jaars 1603; de Pensionaris BERCK, de Burgemeesteren ARENT MEYNERTSZE (p), VAN DER DUSSEN (q), DE VEER zelve, de Burgemeester KEGELING (r) en D'ONBESCHAEMDE, (s) met den Pensionaris BARTIUS, ten huize van

(p) Burgemeester van Haarlem en, tot Mei 1602, Gekommitteerde Raad van Holland. Zie van hem WAGEN., Xe D., *bl.* 274.

(q) Burgemeester van Delft.

(r) GERRIT FRANSZE KEGELING, Burgemeester van Gouda.

(s) Daar ik, onder 't maaken der naamsverklaaringen van de Staats-Leeden, in den tekst vermeld, my, op myn Buitengoed, by de Haage, bevinde, en er de Resolutien van Holland niet by de hand hebbe, heeft de Heer Oud-Thesaurier-Generaal, WYKERHELD BISDOM, wel de goedheid willen hebben, dezelven voor my in te zien, en 't volgende te melden. „ Wie, door den ONBESCHAEMDEN, moet worden verstaan, „ schynt moeilyk. Eenmaal, heb ik dien naam maar, in de „ Registers van dien tyd, gevonden, en dat wel, op den 14 „ Maart 1603, p. 579., alwaar staat, dat present waren van „ de Steden" *alle de voornoemde, uytgesondert, van Rotter-* „ *dam*, DEN ONBESCHAEMDEN. En, onder de Presenten, in die „ Vergadering, begonnen 18 February 1603, staan, op *pag.* „ 538, wegens Rotterdam, alleen aangeteekend ROOS en „ CORNELIS CORNELISSE, met Dr. HELIAS VAN „ OLDENBARNEVELT. Zo dat, apparent, één deezer „ *Comparanten*, onder den bynaam van den ONBESCHAEMDEN, „ me-

van 's Lands Advokaat VAN OLDENBARNEVELD, vergaderd geweest zyn, en dat de Advokaat, aldaar, onder anderen, hadt opening gedaan, dat, by den Heere VAN BASSIGNY, Zoon van den Heere van *Boxtel*, en Mr. HENRIK SCHOT, Penſionaris van Antwerpen, by Brieve, houdende aan de „ *Eerwaerde Staeten* van *Gelder-* „ *lant*, *Hollant* ende *Seelant*", naamens de Staaten van Brabant, inſtaande voor de overige Gewesten der Spaanſche Nederlanden, „ verzogt was *Paspoort*, om iets te „ mogen proponeeren, daer aen de Neder- „ landen, in 't gemeen, gelegen was": dat men, hier over raadpleegende, om veele redenen, en gevoelende, dat men, aan de Spaanſche zyde, 't werk „ niet opreg- „ telyk meende", en dat men, aan onzen kant, wel in geene handelingen van vrede konde treden, maar egter 't bovengemelde verzoek ook niet plattelyk konde afſlaan; „ om niet beſchuldigd te worden, dat wy, „ zelfs met de Staeten van de andere Pro- „ vintien, niet en wilden handelen, niet „ jegenſtaende Wy haer, binnen 's jaers, „ voor den tocht naer Vlaenderen, met ge- „ ſchrifte, daer toe geinviteert hadden"; by de bovengemelde, tegenwoordig zynde, Staatsleden, niet vreemd gevonden hadt, om, met den voorſz. BASSIGNY en SCHOT, in eenigen handel te treeden, „ by „ ſo IX. Deel.

„ mede zal zyn bekend geweest." Ik heb hier niets by te voegen. De tyd van 't verblyf in den Haage ſtrookt zeer wel met zyne komst ten huize van 's Lands Advokaat.

IX. DEEL „ by ſo verre ſyne Excellentie ende d'an-
„ dere Leden van de Generaliteyt ſulcx
„ ſouden goetvinden; in welcken gevalle,
„ de voorſz. Preſenten, daer van, by Mis-
„ ſive, geadverteert ſouden werden. *Ende*"
(volgt 'er dan, onmidlyk, op) „ is, *per*
„ *occaſionem* van 't gene voorſz. is, *by*
„ *d'Advocaet mede vermaent, dat, d'eene*
„ *tyt of d'andere, nog uytberſten ſoude 't*
„ *regt, dat ſyn Excell. hadde, van tot* PRIN-
„ CE *dezer Landen genoemt te werden, uyt*
„ *krachte van de beſegelde Brieven, die ſyn*
„ *Heer Vader, Prince van Oraigne, h. m.,*
„ *van den Graeffſchappe van Holland hadde:*
„ *dat oock, in Gelderland, vry wat omge-*
„ *gaen was, van ſyne Excell.* HERTOG, *al-*
„ *daer, te maecken, ende dat Seelant in bochten*
„ *ſtonde, ende ſommigen ſogten te werden*
„ *kinderen van* ZEBEDÆUS: *refereerende*
„ *zig voorts tot de communicatie, dies aen-*
„ *gaende, een jaer geleden, onder anderen*
„ *in myn bywezen, daer van gehouden.*"

't Laatstgezegde ſchynt, klaar genoeg, te leeren, dat 'er, ſedert Lentemaand des jaars 1602, nopens 't werk van den opdragt der Graaflykheid van Holland aan MAURITS, door OLDENBARNEVELD, geen nader verſlag is gedaan: ook zal 'er, denklyk, niets belangryks omtrend gebeurd zyn, zo als 'er my, in 't vervolg, niets van gekoomen is. 't Is, ondertuſſchen, merkwaardig, dat, blykens het aangehaalde handſchrift, *wel*, by de meerderheid der overige Heeren, in de geheime *Conferentie* van den jare 1602, het nadeel begreepen wierdt, 't

geen

geen, uit het aanneemen der Graaflyke waardigheid, door MAURITS, voor hem en den Staat, ſtondt gebooren te worden, maar dat men 'er *niet* leest, dat OLDENBARNEVELD zelve zig, in diervoege, laat ſtaan in eenige lynregte beſchuldigingen, tegens MAURITS, ten deezen opzigte, hadde uitgelaaten: hebbende de Advokaat, na voordragt van 't gebeurde en nog te gebeurene, beſlooten, met te zeggen, dat, *als Zeeland voorging, Holland zou moeten volgen*, en zelfs, by het in beraadleggen deezer zaaken, de verdienſten van den Prinſe en van zynen Heer Vader aangepreezen. Of OLDENBARNEVELT, ten deezen tyde, waarlyk vermeend hebbe, dat Zeeland dit werk zou konnen doorzetten, en dat het, daarom, veiligſt was, goedſchiks, toeteſtaan, 't geen men niet, of niet zonder gevaar, zou konnen beletten, dan of hy; die, zo als onze WAGENAAR, elders, zeer wel aangemerkt, (*t*) doorgaans gewoon was, met eerbied, van den Prinſe te ſpreeken; 't gevoelen der bovengemelde Staatsleden, voor af, eens heeft willen polſen, om 'er, naderhand, het noodig gebruik, voor of tegen, van te konnen maaken, met één woord, of, en in hoe verre, de Staatkunde en volks- of eigenbelang aan zyne voordragt heeft deel gehad, ſtaa aan de beſliſſinge van doorzigtiger Lieden dan ik ben. Uit zyne bekentenis, is, ſedert, gebleeken, IX. DEEL.

(*t*) Vaderl. Hiſt. IXe D., *bl.* 284. Zie ook X. D. *bl.* 299.

IX. Deel. ken niet alleenlyk, dat Hy, reeds ten jaare 1600; en dus twee jaaren, voor de bovengemelde byeenkomst; „ vrees en *apprehenſie* heeft gehadt, dat MAURITS „ naar de *Souverainiteit*; (d. i. het *Graafſchap* van Holland en, denk ik, Zeeland,)" of meerder *authoriteit*, ſtonde", maar, teffens, dat, „ indien die Prins aan hem zelfs hadt „ gelieven te verklaaren, 't geen zyne „ Raaden" (ik verſtaa er door zyne Begunſtigers, VAN DE WERCKE en anderen, boven vermeld), „ hadden gedaen en, na zyne „ *conſiderátien* (zo voor 's Vorſten perſoon, als „ voor de Landen,) daar op gehoord te heb„ ben, de *publyke* opening hadt goedgevon„ den, Hy "(OLDENBARNEVELD) zulks, „ met *affectie* ende goede *officien*, zoude „ hebben gedaen en gevorderd (*u*)." Als ik deeze woorden; om welken te logenſtraffen, my, ter goeder trouwe, nimmer, genoegzaam bewys is voorgekoomen; overweege, zou ik, voor my zelven en ieders gevoelen vry laatende; lieſst beſluiten, dat, zo de Prins voor de *Souverainiteit*, by den Advokaat, rondelyk, ook ten jaare 1602, was uitgekoomen, dees, in plaats van nu te vermoeden, dat men, agter zynen rug en tot zyn, en 't algemeen nadeel, werkte, zig geen party zou hebben geſteld, maar 't verlangen van MAURITS; even als, voorheen, dat van WILLEM I, zou hebben helpen bevorderen, met behoud van de Privilegien en 't gezag, zo veel mooglyk, der Staaten van den

(*u*) Waaragt. Verh. *bl.* 347, 350 en 407. Leev. en Sterv. van OLDENBARNEV. *bl.* 156, 158, 242 en WAGEN. X. D. *bl.* 353.

den Lande. Ik weet zeer wel, hoe UITENBOGAARD verhaalt (*y*), dat men den Advokaat, ten jaare 1618, hadt zoeken te beweegen tot handeling met deezen Prinſe, op denzelfden voet, als met wylen zynen Heer Vader, en dat de Advokaat dit, toen, affloeg, maar ik weet insgelyks, en elk nevens my, dat, ten dien tyde, de verwydering oneindig grooter was geworden. Ik zou konnen denken, dat 'er, voor het Beſtand, zelfs een tyd geweest is, waar in OLDENBARNEVELD; zo het 'er op aan hadt moeten koomen; minder zou geweest zyn tegen de verheffinge van MAURITS, tot Graave van Holland en Zeeland, op zulke bepaalde voorwaarden, als aan welken WILLEM I zou verbonden geweest zyn, dan wel om hem geplaatst te zien, aan 't hoofd van eenen Staatsraad over de Nederlanden, waar door zyne Doorlugtigheid veel meêr, de Advokaat veel minder gezag dan voorheen, zou gehad hebben. (*w*) Voor 't overige; welke agting ik oordeele, dat eene onzydige overweeging ons, voor de kunde en eerlykheid van den Advokaat, moet inboezemen, en hoe zeer my zyn, zo onverdiend als deerlyk, lot ook treffe; Hy was een mensch en, zoo ik meene, van die geaartheid, dat wel 't verdriet hem, een en andermaal, kon doen ver- IX. Deel.

(*y*) UITENBOG. Leeven, *Cap.* X. *bl.* 155 en 156. CARLETON, Lettr. et Negotiat. *Tom.* 2. *bl.* 75. Vergel. egter ook 't zeggen van de GROOT en BARNEVELD by WAGEN. Xe D. *bl.* 299. t. 12—22.

(*w*) Vergel. WAGEN. Vaderl. Hiſt., IXe D. *bl.* 453 454. en 455.

IX. DEEL verzoeken van zyn gewigtig ambt ontslaagen te worden, maar dat geene omstandigheid hem ligtelyk zou hebben kunnen beweegen tot het aanvaaden eener bedieninge, in welke by eene vermindering hadt moeten ondergaan van 't bewind, hem, voormaals, met zo veele reden, toevertrouwd.

Bl. 198. r. 7. v. o. „ SPINOLA vondt 's Konings *schatkist ledig.*" 't Was, hier te Lande, ook vry schaars omgekoomen. Men voerde, in 't begin van dit jaar, in Holland, eenige nieuwe belastingen in, onder anderen eene op de, uit vreemde Landen ingevoerde, Speelkaarten, zo wel als op Papier en Tabak. Aan DIRK CLEMENSZ. KOORNHERT, JAN SYBRANDSZ. en DANIEL WILDERS, uitvinders der belastinge op de Kaarten, wierdt, van wegens de Staaten, eene vereering toegevoegd. Doch de Pagters klaagden, dat zy de Ordonnantie zeer moeilyk konden opvolgen (*x*).

Bl. 229. r. 7. v. o. „ OLDENBARNEVELD —— voorzag ligtelyk, dat het *opregten eener West-Indische Maatschappye den oorlog moest doen voortduuren.*" Dit was ook juist één der oogmerken van den Raadsheer FRANKEN, dien ik, voorheen, heb aangeteekend, omtrend het oprigten dier Maatschappye, zeer yverig te zyn geweest (*y*). De Fransche

(*x*) Resol. Holl. 14 Febr., 8 Maart, 11 April 1606, *bl.* 86, 77, 114.

(*y*) Byvoegs. IX St. *bl.* 94, op WAGEN. IXe D., *bl.* 327 r. 23. Vergel. Byvoegs. 8 St., *bl.* 31 en 32.

ſche Gezant, JEANNIN, noemt hem, daarom, den *Voortzetter* * van dit werk, en getuigt, hoe hy verklaard hadt, zo zeer te verlangen, om den Spanjaard, geduurende al zyn leeven, afbreuk te konnen doen, dat hy, ter uitvoering van dit voorneemen, bereid was, zig zelven, met der woon, naar Frankryk te verplaatſen, zig ſterk maakende, van eenige Luiden; die hy zo kundig nopens deeze vaart hieldt, als de, voor Gibraltar, onlangs, geſneuvelde Admiraal VAN HERMSKERK geweest was; met zig mede te zullen te brengen. Koning HENRIK IV hadt gaarne den Nederlandſchen handel op de West- en Oost-Indien, by eene aanſtaande vrede of beſtand, aan zig getrokken, en het blykt, dat hy, aan *Franken*; wiens gevoelen, hier te Lande, een vry ſterken invloed hadt; ten dien einde, een goed onthaal en alle bevordering deedt belooven (z). Doch de zorg onzer, doorzigtige en nooit volpreezen, Voorvaderen; die, eerst, op den Oost-Indiſchen handel bleeven ſtaan (a) en, in vervolg, den Westerſchen, ſterker vestigden; kwam al die gevaaren te boven.

IX. DEEL.

* *Monſieur* DE FRANQUES, *Promoteur de ce deſſein.*

Bl. 368. r. 7. „ *Beide de Zoonen van* OLDENBARNEVELD waren, aan het *Franſche Hof*, met *waardigheden vereerd.*" Dat de oudſte; die, door HENRIK IV, onlangs, tot Ridder was ge-

(z) Negotiat. de JEANNIN, *Tom.* I. p. 76, 214, 244, 245 et 289.

(a) JEANNIN. *l. c. Tom.* I. *pag* 249 en Vertoog der O. I. Maatſchappy, by WAGEN. alhier, bl. 326—327.

IX. Deel. geslagen terwyl men den tweeden dienenden Edelman beloofd hadt te maaken (*b*); reeds bevoorens, eenige gunst van het Engelsche Hof hadt genooten, blykt uit JEANNIN (*c*). Ik heb reeds aangeteekend, hoe zeer het geeven van geschenken, over en weder, aan voornaame persoonen, onder vriendschaplyke Mogendheden, ten deezen tyde, in zwang was (*d*).

Bl. 389. r. 4. v. o. „De *Prins wilde schynen*, OLDENBARNEVELD verdagt te houden van *Spaanschgezindheid*. JEANNIN *zogt hem, zagtelyk, neder te zetten.*" Men hadt, in Frankryk zelfs, vuilaartige vertelselen, nopens 's Lands Advokaat, ten deezen opzigte, uitgestrooit, en iemand, die, te Parys, in het huis van den Nederlandschen Ambasfadeur, AERSSEN, verkeerde, hadt aan eenen anderen geschreeven, hoe de Koning zig hadt doen ontvallen, „ dat OLDENBARNEVELD Spaansch was geworden, „ en dat Prins MAURITS zeer wel zou doen, „ van hem in een zak te laaten binden „ en in zee werpen." Doch JEANNIN sprak deezen laster, als, nooit, uit 's Konings mond gekoomen, terstond tegen (*e*), en, zo hy, als de overige Franfche Gezanten, verzekerden, naderhand, aan MAURITS, dat de Advokaat, niet uit bedrog of omkooping te-

(*b*) JEANNIN. *l. c. Tom.* II. p. 333 et 334.
(*c*) Negotiat. *Tom.* II. *pag.* 225.
(*d*) Byvoegf. op WAGEN. IX. St. *bl.* 102——104.
(*e*) JEANNIN. Negotiat. *Tom.* I. *pag.* 90.

tegen den oorlog was, maar om dat hy geenen kans zag, denzelven, zonder groote en genoegzaame middelen, gaande te houden (*f*). IX. Deel.

Bl. 454. r. 5. Eenige *Dienaars en Vrienden van den Prinſe* oordeelden, — dat men, *ten zynen behoeve*, 't *Gemeenebest* in een *Vorstendom*, *veranderen moest.*" Te regt, ſchryft WAGENAAR dit aan 's Prinſen Dienaars toe. JEANNIN, dien hy aanhaalt, doedt dit ook, en zegt, hoe het hem toeſcheen, dat de Prins zelve dit geenzints beöogde (*g*). Eene zaak, myns oordeels, te waarſchynlyker, als men oplet, dat MAURITS, bevoorens reeds, 't oor hadt laaten hangen, om aan 't Hoofd van eenen nieuwen Staatsraad der vereenigde Nederlanden te worden geplaatst (*h*), waar door zyn gezag, over alle de Gewesten, veel hooger ſtondt te ryzen, dan dat van eenen *Graave* van Holland en Zeeland, op zeer bepaalde voorwaarden aangenomen. Opmerklyk is, ondertusſchen, het gevoelen van den Raadpenſionaris DE WITT, waar van men gewag vindt in de brieven van TEMPLE, en 't welk hier in beſtondt, dat, voor WILLEM II., niemand der Stadhouderen gedagt hadt de vorme der Regeeringe te veranderen. Men vergelyke hier mede

(*f*) *l. c. Tom.* I. p. 62 97—102, 304.
(*g*) *l. c Tom.* III. p. 205 et 206.
(*h*) JEANNIN, *l. c. Tom.* I. *pag.* 65. Templ. Lettr. *Tom.* II. *pag.* 25.

X. DEEL. 't geen, zo aanſtonds, by onzen WAGENAAR, zal volgen, en myn gezegde, in deeze *Naleezingen*, *bl.* 326-328, op WAGENAAR IX Deel, *bl.* 86. reg, 3. v. o.

Bl. 455. r. 8. „ JEANNIN *dagt*, dat men *den Advokaat zou konnen te vrede ſtellen*, als men *hem Preſident maakte van den Raad.*" Voeg 'er by deeze woorden; — die uit JEANNIN genomen zyn;" en *Zegelbewaarder der vereenigde Provincien.*" JEANNIN hadt, hier over, meêr dan één warm geſprek gehad en verſchilde met den Advokaat in bedoelingen, ten deezen: ook wenschte hy, zo de zaak doorginge, des Advokaats Broeder, REINIER VAN OLDENNARNEVELD, Penſionaris van Rotterdam; dien hy mede „ als kundigen van een zagte- „ ren en meêr gemaatigden geest opgeeft;" tot Advokaat van Holland bevorderd te zien. Over dit alles hadt de Ambasſadeur ook met MAURITS geſprooken, en hielde zig verzekerd, dat dees 'er toe te brengen zyn zoude (*h*).

(*i*) JEANNIN Negotiat. *Tom.* I. *pag.* 65. conf. *l. c. p.* 62.

NA-

NALEEZINGEN X. Deel.

OP HET

X. DEEL.

Bl. 46. r. 8. „ Keizer van Japan — noemde Prinſe MAURITS, *Vorst van Holland.*" De Staaten ſchynen, ten deezen tyde, niet veel gehangen te hebben aan 't gebruiken van titelen, door of nopens groote perſonagien. Zy zelven noemden 's Lands Gouverneur in de Oost-Indien, ſomtyds, *Onderkoning* (*k*): ook betwistten zy den Prinſe van Ligne, Heere van Wasſenaar, niet, zig, even als zyne Voorouders, *Burggraave van Leiden* te noemen en, in die hoedanigheid, beſtellingen te doen (*l*).

Bl. 62. r. 11. v. o. *enz.* „ De *Staaten raadpleegden* over het *Beſluit tot de vrede der Kerken.* — In Louwmaand des volgenden jaars, werdt het *goedgekeurd*, door de Edelen — „ *Gouda*" enz. 't Kwaad vermoeden, nopens de denk- en handelwyze der Staaten van Holland, was, ten deezen tyde, zo hoog gereezen, dat, openbaarlyk, gepredikt wierdt, hoe „ de Heeren Staaten ver„ gadert waren, om de *vermaledyde Soci„ niaenſche* leere op den ſtoel te brengen." Doch, te Gouda, beſloot men, „ dat „ ſulcke Lasteraers behoorden geſtraft te „ wor-

(*k*) Reſol. van Holl. 15 Maart 1611. *bl.* 49.
(*l*) Reſol. van Holl. 6 Dec. 1610. *bl* 46. en 23 Febr 1611. *bl.* 3 en 4.

X. DEEL. „ worden, voor anderen ten exempel, en dat; „ voor ſo verre ſulcx mogt geproponeert „ worden" (in de Vergaderinge van Holland); „ Stads *Gecommitteerden* vollen last „ ſouden hebben, om haar, mitte meeste „ ſtemmen, te conformeeren" (*m*)

Bl. 76. r. 13. v. o. „ *Verſcheiden (Akenſche) Burgers*, te regt geſteld." Men zie, hier over, ook 't onderaangehaald Werk (*n*). De Staaten kreegen over 't bemagtigen van die Stad, door de Aartshertogen, groot agterdenken, en wierden zelfs bevreesd, dat de Spanjaards, op 's Keizers naam, geheel Kleve en Gulik zouden willen bemagtigen, en 'er hen en de bezittende Vorſten uitſtooten (*o*).

Bl. 96. r. 13. „ Te Delft — ſoortgelyke *beroerten*," In den Haage was, onlangs, een geval gebeurd, 't geen meerdere gevolgen hadt konnen hebben.

Op den 13 van Lentemaand deezes jaars 1616, vondt men, op t Hof, onder een' misthoop, 't vermoorde ligchaam van een' man, wiens hoed en mantel by hem lagen, terwyl, aan eenen zyner vingeren, een kostbaare ring gezien wierdt. Men ontdekte welhaast, dat het een Juwelier van Amſterdam was, VAN WEELEN genaamd, dien de Staaten ontboden hadden, ter gelegenheid des huuwlyks van den Heere van BREDERODE en het, toen, waarſchynlyke huuwlyk van Prinſe HENRIK FREDRIK, aan

(*m*) Reſol. Vroedſch. Gouda, *MS.* 9 *Dec.* 1613.
(*n*) MEYERS Achens. Geſchicht., *Cap.* 45, *fol.* 586—594.
(*o*) Leur. et Negotiat. de CARLETON, *Tom.* I. *pag.* 27, 47 et 50.

aan wien zy eenige kleinodien ſchonken. X. Deel.
De daaders bleeven, eenigen tyd, onbekend, ondanks alle naarvorſchinge, die de Bloedverwanten, de Regters en byzonderlyk ook Prins MAURITS deeden. Doch, by een' tweeden diefſtal, wierden zy ontdekt, overtuigd en geraêbraakt. Men vondt, toen, dat het twee Franſchen waren, die, beiden, voorheen, in dienst van den Prinſe en één van hun zelfs onder zyne lyfwagt waren geweest. Men beſchouwde deeze ontdekking, als 't behoud zyner Doorlugtigheid, tegens wiens perſoon men geloofde, dat zy, ligtelyk, om zyne verdere naarſpeuringen te ontduiken, eenen aanſlag zouden gewaagd hebben, waar van hun de uitvoering des te gemaklyker zou gevallen zyn, om dat zy dien Vorst konden verzellen in zyne nagtwandelingen, in welken men, zeer vry, met elkander' omging. (p)

Bl. 102. r. 8. v. o. „ *Het ſtuk werdt, zo men meent, door beſtelling des Advokaats, op deeze wyze, aangelegd*". In myn *Byvoegſel*, op deeze plaats van WAGENAAR, (q) heb ik dit aanmerklyke punt onzer geſchiedenis; het ontſlag, naamlyk, der Steden *Briele* en *Vliſſingen*, uit Engelſche pandſchap; zo veel my doenlyk was, in zynen aanleg en voorgang, uit onze Staatsſtukken, tragten op te helderen. Ik hadt egter, toen, de *Memorien* van den Engelſchen Afgezant, DUDLEY CARLETON, niet by de hand, en vinde dezelven, by

(p) CARLETON, Lettr. et Negotiat. *Tom.* I. *pag.* 19, 20, 39, 40 et 45.
(q) Zie Byvoegſ. X St. *bl.* 51. en volg.

X. DEEL. by 't inzien, te merkwaardig, dan om 'er, ter nader bylichtinge van het gebeurde in deezen, geen gebruik van te maaken: te meêr, daar zy; zo als ook de Heer TE WATER, hier boven, (r) heeft aangemerkt; door onzen treflyken Schryver niet zyn gebruikt.

Schoon aan der Staaten Gezant, NOËL DE CARON, eerst op 't einde; als ik zeide; des jaars 1615, door de algemeene Staaten, zodanig eenen Lastbrief, by OLDENBARNEVELD gesteld, en betreklyk tot de kwytscheldinge of het uitstel van betaalinge der agterstallen op de verpande Steden; voor Koning JACOB was mede gegeeven, als van welken ik, in 't gemelde *Byvoegsel*, breder heb gewaagd, hadt, egter, die Gezant, volgens het schryven van den Engelschen Staats-Sekretaris, WINWOOD; voorheen Ambassadeur van dat Ryk by dit Gemeenebest; reeds eenige jaaren bevoorens, zyner Majesteit eenig voorstel, tot ontslag der gemelde Steden uit het pandschap, op eerlyke voorwaarden. wegens zyne Meesteren, gedaan. Eene zaak, die zig te ligter laat bevatten, als men, voornaamlyk, aanmerkt, dat de Staaten; zo als ook onze treflyke WAGENAAR heeft gezien; (s) al lange, met naame in den jaare 1607 en 1608, verlangt hadden, zig van 't bezwaar der Engelsche bezettinge te konnen ontslaan.

De

(r) Zie deeze Naleez., *bl.* 247.

(s) WAGEN. alhier, *bl.* 101. en de, daar, aangehaalde *Lett.* et *Negotiat.* de JEANNIN, *Tom.* II. *pag.* 95 et 96.

De Koning leende, evenwel, ten dien tyde, het oor niet aan deezen voorſlag: hy hieldt dien voor zig zelven, en de zaak bleef ſlaapen, tot CARON's terug komst in Engeland, van eenen uitſtap naar de Nederlanden, ten jaare 1615, wanneer die Gezant, in een afzonderlyk gehoor ten Hove, de moeilykheid van länger betaalinge, aan deeze zyde, en wat meêr ter uitvoeringe van zynen last behoorde, zyner Majeſteit affchetſte. 't Gebeurde dat, ſtraks daar aan, de Engelſche Gouverneurs der Steden Briele en Vliſſingen den geheimen Raaden des Konings klagtig vielen, nopens de wanbetaaling der bezettingen, in de twee verpandde Steden; waar over ook, van hier, aan CARON geſchreeven was (t); en dat één der aanzienlykſte Leden van den Raad uitgaf, of 't niet beter ware, die Steden aan den Staat weder over te geeven, dan ze länger, met zo groote kosten, te bewaaren? De Koning, dit verneemende, deelde, daar op, den Raad de voorſtellen van CARON mede, met last, om, na ryp overleg, zyner Majeſteit te zeggen, wat zy, ter zyner eere en voordeel, gevoeglykst dagten te zyn. Zy verklaarden, eerlang, dat, zo dra de Staaten de ſom van agt millioen guldens; zynde de grootte der oorſpronglyke ſchuld; afdeeden, de Steden, volgens het Traktaat van den jaare 1608, van zelve weder in hunne handen moesten vallen: dat de Staaten zig, by dat Traktaat, tot eene afloſſinge van veertig duizend pon-

X. DEEL.

(t) Vergel. myn Byvoegſ., 10 St., bl. 54.

X. DEEL. ponden ſterlings, doch alleenlyk geduurende 't Beſtand, verpligt hadden: dat, van die ſomme, ſlegts veertien duizend ponden, in 't jaar, in 's Konings ſchatkist kwamen: dat de overige zes- en- twintig duizend ter betaalinge der Bezettelingen diende: dat, boven dien, die veertig duizend ponden, nooit, op zyn' tyd betaald wierden: dat de Bezettelingen geene volkoomen meesters van de Steden waren en, veel al, van de beſcheidenheid der Inwoonderen afhingen: dat de Steden niet waren geſterkt, en dat, als men 'er niet meêr kosten aan deedt dan tegenwoordig, de Krygsbevelhebbers en Soldaten, na 't einde van vyftien jaaren; binnen welken de geheele ſchuld moest afgelost zyn; ten laste van den Koning zouden vallen. Zy beſlooten, op alle deeze gronden, dat de te ruggaave der Steden; zo de Staaten naar goede en redelyke voorwaarden wilden luisteren; best met 's Konings dienst zou ſtrooken. Ik denke, dat dit, in Slagt- en in 't begin van Winter-maand des jaars 1616, zal gebeurd zyn, en dat hier toe betreklyk is zo de, by my, voorheen, aangehaalde Brief van CARON aan 's Lands Advokaat, raakende de „*Plaatſen van aſſurantien*," en de last, aan hem gegeeven om, onder de hand, te, „*ſondeeren, wat de meeninge* (der Engelſchen) „*daar van was* (*u*)"? als ook, byzonderlyk, een, door my, ſedert, ontdekt, nader ſchryven van den zelven CARON aan OL-

DEN-

(*u*) Byvoegſels X. St., *bl.* 54.

DENBARNEVELD, zynde van den zevenden van Wintermaand des jaars 1616, en houdende: „ dat syne Majesteyt soude *incline-*
„ *ren*, omme, by *transactie*, *afte handelen* de
„ *voldoeninge van syn achterweesen aan den*
„ *Lande*, met *restitutie van de Steden ende*
„ *Plaetsen van versekeringe.*" (*v*) X. Deel.

Hoe het zy, en hoe zeer dit alles, in Engeland, zeer geheimlyk behandeld wierdt, de aart der zaake eischte, om dezelve niet lange voor CARON te verbergen. Welhaast wierdt hy vriendlyk, ontboden voor zes *Gecommitteerden*, aan welken Koning JACOB het onderzoek, nopens de beste wyze ter overgaave van de Steden, hadt toevertrouwd. Onder deezen was, denklyk, THOMAS, Burggraaf van *Fenton*; by wien men reeds, in myn *Byvoegsel* (*w*); gezien heeft, dat hy, ter handelinge, genoodigd was. Men gaf den Nederlandschen Gezant de zaak te kennen, en stelde hem, als een grondpunt, voor, hoe men, uit de Bezettelingen, een Regiment, door de Staaten te onderhouden, diende op te rigten, en dat de Staaten; wyl de schuld nog ruim zes millioenen guldens bedroeg; twee millioenen, in klinkenden gelde, zouden moeten opleggen, en 't overige, van zes tot zes maanden, afdoen. Doch CARON antwoordde, zonder zig te bedenken, dat zyne Meesters, nimmer, in zo groote eene somme stemmen zouden. Hy boodt niet meêr aan dan twee millioenen, te betaalen in twee jaa-

(*v*) Secr. Resol. der Staat. Gener. 27 *Dec.* 1615. *MS.*
(*w*) X. St., *bl.* 55.

X. Deel. jaaren: doch bewigde, eindelyk, dat, schoon hy niet hooger gelast was, hy egter waagen zoude, nogeene halve millioen boven zyne bevelen te gaan, zo men 't gedaane bod wilde aanneemen. Toen, fleurde het werk, meêr dan drie maanden: (x) waar na de Staaten een millioen, in daadlyke betaalinge, en vyftien tonnen schats, van zes tot zes maanden, lieten aanbieden. Doch men bleef; zegt WINWOOD; aan 's Konings zyde, by den eerstgedaanen eisch, en sloot, eindelyk, in dier voege, de overeenkomst ter losfinge en overgaave van Briele en Vlissingen, op 't laatst van Bloeimaand des jaars 1616.

Hoe zeer deeze ganfche handel, by 't Britsch bewind, wierdt voorgedraagen, als geschied, op de herhaalde aanzoeken van de Staaten, blykt het egter, uit vergelykinge van onze en hunne Staatspapieren, duidlyk genoeg, dat dezelve, aan onze zyde, van den beginne tot het einde toe, niet, dan met veel beleid en waardigheid, is behandeld geworden, en dat, schoon CARON, naemens zyne Meesters, 'er den Koning 't eerste toe uitgelokt heeft, de Staatsraad egter; voor welken de Koning het voorgedragene door CARON hadt verzweegen; naderhand, uit eige beweeginge, de overgaave der Steden heeft voorgeslagen, om rede-

nen,

(x) Vergel. weder myn Byvoegs, X. St. bl. 56 en 57. en voeg 'er by, dat OLDENBARNEVELD, op 't laatst van Lentemaand des jaars 1616, te rug keerende van de Bruiloste des Heeren VAN BREDERODE, door heevige koortsen, die zyn leeven in gevaar bragten, wierdt aangetast: 't geen mede kan gewerkt hebben tot vertraginge deezer zaak. Voyez les Lettr. de CARLETON, Tom. I. pag. 16.

nen, boven, vermeld, en welken, niet het aan- I. Deel.
zoek van deezen Staat, maar wel ſchaarsheid van eigene geldmiddelen; daar men, hier te lande, volleedige kennis van droeg; en vrees voor opſtand, onder de niet betaalde Bezettelingen in de verpande Steden, ten grondſlage hadden. WINWOOD; dien ik, voorheen, beſchreeven heb, en die één der Gekommitteerden van den Raad was (*y*); verdeedigt deeze zaak en zig zelven, tegen de aanmerkingen van ſommige Lieden in Engeland, die het, als een, voor het Ryk nadeelig, werk en ſlegts door weinige gewrogt, beſchouwden. LAKE, een ander Engelsch Staats-Sekretaris, ſchreef, weinige dagen hier na, aan CARLETON, in deeze woorden: „ wy zyn nu bepaald, om de Ste„den van verzekeringe over te geeven, waar „ over het Volk en verſcheiden der verſtan„digſte Luiden " (*pluſieurs des Perſonnes les plus ſenſées*) „ te onvrede zyn, *maar men moest* „ *met de noodzaaklykheid raadpleegen.* Ik „ denk, dat gy 'er tyding van bekoomen zult „ hebben, van zulken, die 'er meêr mede te „ doen hebben dan ik." Men hadt, voor 't overige, dit werk, in Engeland, zo geheim behandeld, dat WINWOOD 'er aan CARLETON eerst genoegzaame opening van deedt, na dat de Overeenkomst geſlooten was. (*z*)

Bl. 101. r. 2. „ OLDENBARNEVELD *wist altoos middel*, om kennis te krygen *van de*

(*y*) Zie Byvoegſ. VII. Stuk, *bl.* 57.
(*z*) Lettr. et Negotiat. du Chevalier DUDLEI CARLETON, *Tom.* I, *pag.* 8, 33, 56—71 et 77.

X. DEEL. *de geheimen des Engelſchen Hofs.* En men *maakte, daar, van dit voorgenomen Huwelyk*" (tuſſchen een Zoon van Koning JACOB I en eene Spaanſche Infante) „ *zo groot een geheim niet; waarom hy 'er te ligter agter kwam.*" Zie hier wat ik, omtrend dit geval, vinde. Op 't einde, naar het ſchynt, van 't jaar 1616, en 't begin van 1717, liep, hier te Lande, een los gerugt van dit Huuwelyk, doch, ſedert, hadt zeker perſoon; die, kwanswys ter bevordering des Koophandels, naar Spanje gezonden was, maar, eigenlyk, door deezen Staat gebruikt en bezoldigd wierdt, om de geheimſte zaaken herwaarts over te ſchryven; zulks bevestigd en gemeld, dat men 't aangaan van 't gezegde huuwelyk, in den Raad der Inquiſitie, hadt overwoogen en oirbaar gevonden, als konnende dienen, om het Roomsch geloof in Engeland in te voeren. Ik heb reeds opgemerkt, dat men, in meêr zaaken, thans, aan 't Engelſche Hof, zeer geheim was, en ze, ſomwylen, zelfs voor 's Konings Gezant alhier, den Ridder CARLETON, eenigen tyd, verborgen hieldt. (*a*) Dit zelfde ſchynt, ook nu, plaats gehad te hebben. De Ambasſadeur, bevindende, dat dit gerugt zeer veel nadeels toebragt aan 't behandelen van zyn 's Meesters zaaken; die men, alhier, oordeelde naar Spanje over te hellen; ſchreef 'er, als eene vreemde zaak, op 't laatst van Louwmaand des jaars 1617, den Staats-Sekretaris WINWOOD over, en her-

(*a*) Naleez. alhier, bl. 141.

herhaalde het nog eens, kort daar na, ter ge- X. Deel.
legenheid, dat de Franſche Gezant, DE LA Nouë, in een vertoog ter algemeene Staatsvergadering, openlyk gezegd hadt, dat Koning JACOB dit huuwelyk, met drift, by het Spaanſche Hof begeerde (*b*). Waar op, WINWOOD hem, in 't begin van Lentemaand daar aan, in deezer voege, te rug ſchreef: „ dat „ de Koning, noch regtſtreeks, noch van ter „ zyde, 't zy zelve, 't zy door zyne Ministers, „ ooit het aangaan van zodaanig huuwelyk ge„ zogt hadt: dat de Spaanſche Ambasſadeur, te „ London, 'er dikwyls van hadt geöpperd, „ maar dat, ſchoon de Koning, om rede„ nen van Staat, niet nuttig geagt hadt, 'er „ geheel op ſtil te zwygen, hy egter, zeer „ traaglyk *, daar omtrend was te werk * *Plum.*
„ gegaan: dat de zaak *zo weinig gevorderd* *beis pedi-*
„ was, dat men 'er den Raade nog geene *bus.*
„ opening van hadt gedaan, en ook Mylord „ ROSSE, 'sKonings Gezant in Spanje, 'er „ geenen last nopens hadt: dat de uitkomst „ geheel onzeker was, en dat hy; CARLE„ TON; gelast wierdt, den Staaten, naamens „ den Koning, te verzekeren, dat zyne Maje„ ſteit zodanig Traktaat niet zou aangaan, zon„ der hunne kennis en raad, nadien hy over„ weegen wilde de tegenwerpingen, welken „ men, nopens zulk een Verbond, zou mo„ gen maaken, ja dat, zo hetzelve bevon„ den wierde eenig nadeel toe te bren„ gen aan den Godsdienst, dien zyne Ma„ je-

(*b*) Lettr. de CARLETON. *Tom.* I, *pag.* 205, 206, 210.

X. DEEL. „ jesteit, thans, beleedt, of de verbintenis-
„ sen, met deezen Staat, of met de ver-
„ eenigde Vorsten, of met de *Protestanten*
„ in Frankryk, eenigsints verzwakte, zyne
„ Majesteit verklaarde, dat, al konde hy zelfs
„ het meergemelde Traktaat, op geene gevoeg-
„ lyke wyze, verwerpen, hy 't zelve, egter nim-
„ mer, zou sluiten." WINWOOD voegde 'er by: „ dat de Gezant zig, tot dus verre,
„ uitten mogt, en dat alles, 't welk men
„ 'er, voor 't overige, van zeggen konde,
„ hier op neêr kwam, dat eenige weinige
„ Lieden dit huuwelyk wenschten, dat veel
„ grooter getal het vreesde, en dat meest allen,
„ op één of twee na, die veel invloed ten
„ Hove hadden, 'er zeer sterk tegen wa-
„ ren." (*c*) CARLETON kweet zig, kort hier na, van deezen last, en meldde, dat OLDENBARNEVELD zig zeer vernoegd getoond hadt, over de verzekeringen, van 's Konings wege gegeeven: ook zie ik, dat der Staaten Gezant, NOËL DE CARON, dezelven, onlangs, uit Engeland, aan hunne Hoogmogendheden hadt bekend gemaakt. Nog hadt de Advokaat gezegd, dat het, zo algemeen verspreidde en zulke diepe indrukken gemaakt hebbende, gerugt van dit huuwelyk, hem voorkwam, „ een *Brusselsch kind* te zyn, maar, te *Parys*, opgekweekt" (*d*). Geestige uitdrukking, en die, by 's Lands ouden Staatsman, bedreeven in de taal der Hoven, gepaard kon gaan met een inwendig en voor-

(*c*) Lettr. et Negotiat. de CARLETON, *Tom.* I, *pag.* 232—235, 247, 277.
(*d*) CARLETON, *l. c. pag.* 245.

voorzigtig mistrouwen, nopens de verdere ſtappen van Koning JACOB, ten deezen: misſtappen, die ook de overige Hervormden, hier te Lande, wel haast in vreeze bragten (e). X. DEEL.

Bl. 105. r. 4. v. o. „ Over den *Lakenhandel*, was — *geſchil gereezen met de Engelſchen, die geverwde Lakens herwaarts voerden, welken men, hier, niet wilde ingebragt hebben.*" Deeze zaak ſcheen, in den beginne, een' zeer ernſtigen keer te zullen neemen. De Engelſche Staats-Sekretaris WINWOOD meldde aan den Ambasſadeur CARLETON, op 't laatſte van Herfstmaand des jaars 1616, dat, indien de Staaten hun Plakaat niet ſpoedig introkken, 'er, van 's Konings wege, een verbod van allen handel, ja een volkoomen vredebreuk, op ſtond te volgen, ſchoon men, in Engeland, zeer wel gevoelde, dat dezelve niet anders dan het bederf der twee verbondene Volkeren en het voordeel van Spanje zou konnen veroorzaaken: zo als dan ook, welhaast, van wegens de Aartshertogen, alles wierdt aangewend, om den ſtapel der Engelſche Lakenen, van Middelburg naar Antwerpen, te verleggen. Doch de Ambasſadeur CARLETON, de zaak, hier te Lande, naauwkeurig onderzogt hebbende, tragtte de geſchillen in der minne te vereffenen. Ook vertoonde hy: dat het hoofdoogmerk, hier, niet ſcheen geweest te zyn, om de Engelſche geverwde Lakenen volſtrekt te verbieden, maar wel, om dezelven beter koop

(e) CHARLETON. l. c. *Tom.* 2, *pag.* 278.

X. Deel. koop te krygen: dat men, daarom, zo dra de Koning, den uitvoer der witte en ongeverwde Lakenen, uit zyne Ryken, verboden hadt, groote ſommen, hier te Lande, hadt uitgelegd, ter oprigtinge van Weefgetouwen: dat dit, byzonderlyk, plaats hadt te Amſterdam; daar 'er reeds negentig aan de gang waren; en, wyders, te Alkmaar, Rotterdam en in andere Hollandſche Steden, binnen welken 'er wel twee honderd vyftig gevonden wierden: dat alle deeze getouwen omtrend twee honderd ſtukken, 's weeks, konden uitleeveren, waar toe men overvloedige wolle kreeg, deels, uit Holland, Friesland, Overyſel, Gelderland en Utrecht, deels ook uit Kleve, Pommere en zelfs uit Spanje, om niet te ſpreeken van Engeland zelve, van waar ze, ter ſluik, herwaarts kwam, hebbende men, ſedert drie weeken, twee Scheepen, met die waare, voor Amſterdam zien inloopen, 't een van New-Castle, 't ander van eene ongenoemde plaats: dat, met dat al, de, hier gemaakte, Lakenen zeer grof vielen, en dat, hoe zeer men zig op deeze bewerking toelegde, men, tot nog toe, maar ſlegts een vyftiende deel van die lieden hadt konnen aan 't werk helpen, die, voorheen, tot de verweryen gebruikt wierden: dat, gelyk men, aan deeze zyde, welligt by zou ſchieten, des niettemin het daadlyk afbreeken van allen handel de Nederlanders; niet gewoon voor ſtrenge maatregelen te wyken, maar 'er zig tegen te verzetten; door den tyd, wanhoopig zou konnen maaken, ja hen, veelligt, doen beſluiten, om liever weder in de ar-

armen van Spanje te vallen, dan hunnen Koophandel, den ſteun van alles, te zien in duigen ſtorten: dat BARNEVELD hem gezegd hadt, hoe hy, geduurende de veertig jaaren van zynen dienst, nimmer, by de Nederlandſche Kooplieden, zulk een mistrouwen, tegens de Engelſchen, hadt gevonden, roepende men, dat Engeland hun de Lakenweevery, in vroegere tyden, afhandig gemaakt hadt en, nu, ook de verwery wilde ontneemen. Dat, met één woord, de zagtſte regelen, hier, de beste waren, over welken hy, verſcheiden maalen, met 's Lands Advokaat hadt geſproken, die de zaak wenschte by te leggen (*f*). Ook ſchreef OLDENBARNEVELD zelve, eerlang, aan WINWOOD, over eene ſchikkinge. Doch men bleef, in Engeland, zeer op zyn ſtuk, en deedt nieuwe bedreigingen, indien de Staat, tot vereffeninge van zaaken, niet, ſpoediglyk, eenige Kommisſarisſen aan Koning JACOB afzondt: waar, toe Holland, eindelyk, neigde en eenigen, onder welken de Penſionaris DE GROOT was, benoemde, dan 't geen, in Zeeland, niet vlottede, al waar men, ten deezen, andere belangen hadt, en zeer gebeeten was op Dordrecht, welke Stad, in den Zomer des jaars 1616, haaren Penſionaris, BERCK, naar London gezonden hadt, om, ware het mooglyk, de Engelſche Verwers en Lakenbereiders over te haalen, om zig, uit Middelburg, te Dordrecht neder X. Deel.

(*f*) Lettr. et Memoir. de CARLETON, *Tom. I. pag.* 110, 115, 119-123, 128, 131, 138.

X. DEEL. der te ſlaan, in welk geval Dordrecht tragten zoude, 't Plakaat te doen intrekken. Koning JAKOB was over deeze bezending zo zeer ontſtigt, dat hy BERCK; ſchoon, voorheen, in Gezantſchap by hem geweest en, door hem, tot Ridder geſlagen; geen gehoor ten Hove vergund hadt; maar, ſlegts door WINWOOD, hadt doen ſpreeken. De laatstgemelde ſchreef, ſedert, aan CARLETON, dat, „ zo de Engelſche „ Kooplieden, met gelyk voordeel, zig te „ Middelburg, als elders, hier te Lande, „ konden nederzetten, de Koning liefst zag, „ dat zy te Middelburg bleeven, zo om de „ nabuurſchap van Engeland met Zee„ land, als om dat die Provintie, meêr ge„ neigdheid voor zyn Ryk getoond hadt." (g)

Bl. 138. r. 8. „ *De Vroedſchap* antwoorde alleenlyk, *dat zy op de zaak zou letten. Daar na, zeide zy, dat zy haare meening den Staten, door hare Afgevaardigden zou doen verſtaan.*"

De gevoelens der Amſterdamſche Vroedſchap, aangaande de Godsdienſtige geſchillen, zyn ook zeer kenbaar, uit een Stedelyk Advys, op zeker ontwerp van een Plakaat, 't geen, ten zelven dage, wierdt voortgebragt, toen zy haar advys op den voorſlag der Bezending inleverde (h). L.

Bl. 154. r. 8. *Vast gaat het*, dat de *Engelſche Gezant*, DUDLEI KARLETON, in Sprok-

(g) Letter. et Negotiat. de CARLETON, *Tom.* I, *pag.* 148, 149, 150, 153, 155, 164, 179, 188, 206, 232, 246. *Tom* II, *pag.* 27, 188. Vergel. WAGEN. X., De *bl.* 274

(h) BAUDART Memor., VIII B. *bl.* 22.

Sprokkelmaand te vooren, uit den Haage, *naar Engeland, geſchreeven hadt, hoe verſcheiden luiden op hem begeerd hadden, dat hy eenen Brief van zyne Majeſteit aan Prinſe* MAURITS *moest zoeken te verwerven*" enz. Behalven 't aangehaalde van WAGENAAR, alhier, onder het teeken (*a*), uit de *Cabale*, leert men, uit de *Negotiatien* van CARLETON, dat WINWOOD; aan wien, die Ambasſadeur 't bovengemelde hadt geſchreeven; hem, in 't begin van Lentemaand daar aan, een' eigenhandigen Brief van den Koning, voor Prinſe MAURITS, benevens een affchrift van dien, toezondt, met last, om; na bemiginge, dat 's Konings *genegenheid* voor deszelfs perſoon, thans, uit hoofde van zyne ſtandvastigheid in 't verdedigen van den Godsdienst, in *liefde* veranderd was; hetzelve Affchrift aan zyne Doorlugtigheid te doen leezen, te verneemen, of hy den eigenhandigen Brief wilde ontvangen, dan of hy begreepe, dat dezelve, op eene andere wyze, ten algemeene nutte, meerder zou konnen doen dienen, en om zig, in alle gevallen, naar 's Prinſen gevoelen te gedraagen. CARLETON, zig van zynen last, by den Prinſe, kwytende, hadt MAURITS; zeer voldaan over 't gunſtig aandenken zyner Majeſteit;" hoofdzaaklyk, gezegd: „ liefst, den „ eigenhandigen Brief niet te zullen ontvan„ gen, alzo dit ſchryven het algemeen wel„ zyn raakte, waarom hy 't zelve niet kon „ verborgen houden en, egter, bevreesd was, „ dat het openbaar maaken van dien nadeelig konde worden voor de zaak zelve en

X. Deel.

„ voor

X. DEEL. „ voor hem, die reeds, in de volle Verga-
„ dering van Holland, was beſchuldigd ge-
„ worden van eerzugtige uitzigten, en als
„ tragtte hy den byſtand van vreemde Vorſten
„ te winnen: eene beſchuldiging, welke hy
„ dagt, op zynen Beſchuldiger te rug te
„ konnen kaatſen. Dat 'er, ondertuſſchen,
„ een ander middel was, om 's Konings Let-
„ teren van nut te doen worden: dat dit
„ zou worden bereikt en aan zyner Door-
„ lugtigheids wenſchen voldaan, wanneer
„ zyne Majeſteit, of door een Brief, of door
„ een Gezantſchap, de algemeene Staaten en
„ die van Holland; met den allereerſten, alzo
„ er in 't toeven gevaar was; in hoedanigheid
„ van Vriend, wilde doen weeten, dat, wyl
„ zyne twee eerſte Brieven tegen zyne meenin-
„ ge aan verklaard geworden waren, hy hen,
„ thans, vermaande, om niet te wyken van de
„ oude Leere, vervat in de Heidelbergſche
„ Catechismus, en in alle de Hervormde Ker-
„ ken aangenomen, of dat, wanneer de ge-
„ voelens van VORSTIUS en ARMINIUS
„ niet uitgeroeid konden worden, dan door
„ te beſliſſen, of de oude dan of de nieuwe
„ Leer het meest met Gods woord over een
„ kwame, men, in dit geval, zulks ter be-
„ ſlisſinge overgave van een nationaal Sy-
„ node: gelyk zulks, door de geheele
„ Christen waereld, van alle tyden, ge-
„ bruiklyk was geweest." De Koning was hier, maar naauwlyks, van verwittigd, of hy liet, op den eerſten van Grasmaand, den Brief, door WAGENAAR bedoeld, aan CARLETON afgaan, door wien zy, alvoo-

ren,

rens, op 's Konings bevel, aan MAURITS vertoond en, door dien Prinſe, goedgekeurd was. Zy hieldt egter aan de algemeene Staaten, en niet aan die van Holland, agtende zyne Majeſteit, dat, alleenlyk, aan dit Gewest te ſchryven, daar hy met alle de Gewesten verbonden was, en de zaak allen raakte; 't zelfde ware, als het zelve, byzonderlyk, van ſcheuringe te beſchuldigen. Men zondt dien Brief aan de Provintien, om dezelve „ met *discretie* te gebruiken." (*i*) Hy kwam, eerlang, gebreklyk, te Amſterdam, met eene Nederduitſche overzettinge, in 't licht. Waarop CARLETON die uitgaave, te Delft, deedt herdrukken. (*k*)

Bl. 158. r. 6. v. o. „ Voor *Scheveningen, dit jaar, vier Walvisſchen geſtrand.*" Andere zeggen, dat twee derzelven, by 't Eiland van Voorne, één, by Scheveninge, één by Katwyk, en één op de Frieſche kust, geſtrand waren, 't welk ſommigen aan eenen ſterken, doch, naar 't ſaiſoen, zoelen, Zuidwesten wind toeſchreeven, die, ſedert de helfte van Wintermaand des jaars 1616, tot over 't midden van Lentemaand, daar aan volgende, aanhieldt, en waar door, in vier huizen van den Haage, de beginſels van den Pest waren ontſtaan, die, in 't volgende jaar, binnen deeze Nederlanden toenam, ſchoon, overal, niet even ſterk. Men leest, dat Zee-

(*i*) Reſol. Staat. Gener. 22 April 1617.
(*k*) Lettres et Negotiat. de CARLETON, *Tom.* I, *pag.* 207, 229, 235, 247—250, 259, 260, 269, 270, 275. 276, 292—336, 338. en *Tom.* II, *pag.* 30, 95, 157.

X. Deel. Zeeland alleen 'er van bevryd bleef (*l*):
Bl. 160. r. 15. „ Veelen begonden te gelooven, *dat de Godsdienst ſlegts tot een' dekmantel gebruikt wierdt. Men kreeg vermoeden, dat zyne Doorlugtigheid zelve hier onder roeide*". *enz.* Aan 't Hof van Koning Jacob zelven, die, anderſints, met de meesten zyner Miniſters 's Prinſen party toegedaan waren, hadden ſommigen zekerlyk, argwaan. De Staats-Sekretaris, Thomas Lake, ſchreef, ten deezen tyde, hoe „ hy vermoedde, dat „ de Nederlandſche geſchillen dieper wor„ tels hadden, dan men dagt: dat hem „ 't gedrag van Maurits deedt vreezen, „ als of dees, onder ſchyn van de Contra„ Remonſtranten te handhaaven, zig een' aan„ hang wilde maaken: dat de Staaten zyne „ inzigten mistrouwden, daar zy zynen in„ vloed op het volk van oorloge kenden, „ en dat, ſchoon men alles dekte met den „ naam van Godsdienst, men, aan beide „ zyden, geene, dan waereldlyke, bedoelin„ gen hadt, hier in beſtaande, dat men, aan „ den eenen kant, zig tot grooter gezag „ tragtte te verheffen en, aan den anderen, „ de vryheid handhaaven." (*m*) Carleton, 's Konings Gezant, in den Haage, ſchreef hem, daar op: dat alle bedaarde Lieden met hem eens waren, hoe alles geen Godsdienst was, 't geen dus genoemd wierdt, en dat 'er, zekerlyk, waereldſche be-

(*l*) Lettr. de Carleton, *Tom.* I, *pag.* 197, 212, et *l. c. Tom.* II, *pag.* 23, 29, 184.
(*m*) Carleton, Lettr. et Negotiat. *Tom.* 2. *pag.* 39.

belangens onder liepen, doch dat MAURITS, ſlegts verdeedigender wyze, te werk ginge, en dat dit bleeke, wyl hy, door het grootſte deel der Staatsleden, ondersteund wierdt, tegens hen, die, langen tyd, zyn gezag ondermynd en hem ſlegts den blooten naam van *Stadhouder* gelaaten hadde. Dan, gelyk dit enkel zeggen; hoe men ook denken mogte; niets uitdeedt, bleef LAKE, nog na dien tyd, by zyn gevoelen, wenſchende midlerwyl, dat men de geſchillen, ook buiten de Synode; in welke hy weinig zin hadt; konde byleggen (*n*). Te vooren, was LAKE nog verder gegaan en hadt begreepen, dat de Engelſchen die geenen behoorden te begunſtigen, die, hier te Lande, 't gezag der hooge Overigheid, of; zo als hy ſprak; „*van het* „ *tydelyk zwaerd*", in Kerklyke zaaken, voorſtonden: 'er, egter, byvoegende, „ zo „ wy deezen niet ondersteunen, benadeelen „ wy onze eigene zaak en, doen wy 't al, „ dan loopen wy gevaar van de andere par„ ty." (*o*) X. DEEL.

Bl. 182. r. 5. „ KARLETON's *Redevoering* werdt *wederlegd*, in *een Boekje*, *zonder naam des Schryvers*, — *in 't licht gegeeven*, onder den titel van *Weegſchaal*. De *Gezant hieldt 'er zig zeer over gebelgd.*" Naauw-

(*n*) CARLETON, Lettr. et Negotiat. *Tom.* 2. *pag.* 89, 101, 160 et 161.

(*o*) CARLETON, Lettr. et Negotiat. *Tom.* 2. *pag.* 284. & 285. Vergel. WAGEN. X. D., *bl.* 249.

X. DEEL. Naauwlyks hadt hy het gezien, of hy zondt 'er een afdrukſel van aan den tydlyken Preſident der algemeene Staaten, verzoekende te weeten, of hy dit Boekjen, als hun antwoord, aan Koning JAKOB hadt te zenden, dan of zy alle kragten wilden inſpannen, om den maaker te ontdekken en te ſtraffen. De Preſident ondersteunde, daadlyk, deeze klagt, ter tafel hunner Hoogmogendheden, die, nog ten zelfden dage, hunnen Griffier AERSSEN aan den Gezant zonden, met verzekeringe, dat men, in 't kort, zyner Majeſteit volvoldoende antwoord zou geeven en, op de aanklagte, behoorlyk letten. Doch OLDENBARNEVELD en DE GROOT behandelden; volgens 't ſchryven van CARLETON; dit werk, toen en daar na, vry koel: 't geen de Ambasſadeur; al ſchoon men, naderhand, de Franſche vertaalinge van de *Weegſchaal*, in de Vergadering van Holland, verbrandde; zeer hoog opnam: waar van zyne Brieven verſcheiden blyken opleeveren (*p*). Hoe zeer het wel zyn kan, dat OLDENBARNEVELD den Gezant; wiens begrippen zeer van de zyne verſchilden; niet altyd, ook in anderen opzigte, met die onderſcheidene beleefdheid behandeld hebbe, welke dees; 't zy met of zonder regt; vermeende te mogen vorderen, is het my, egter, te meermaalen, toegeſchee-

nen,

(*p*) CARLETON, Lettr. et Negotiat., *Tom.* 2, *pag.* 122, 205, 230, 244, 260, 263, 284, 299 et *Tom.* 3. *pag.* 11, et 78. Zie ook myne Naleezing alhier, *bl.* 361, op WAGEN. X. D. *bl.* 258. r. 4.

nen, dat dit geval; waar in KARLETON, X. Deel. perſoonlyk, zo wel als zyn Meester, was betrokken; het ſterkſte heeft medegewerkt tot die verwyderinge en verbitteringe, die zyne Brieven zo zeer kenſchetſen, en welken de kundige Uitgeever der Franſche vertaalinge van dezelven, op eene zeer onzydige en bezadigde wyze, erkend heeft. (*q*)

Bl. 232. r. 14. *Waardgelders — afgedankt.*" De naam zelfs van deeze luiden wierdt, welhaast, zo haatlyk, dat men dezelven niet meêr *Waardgelders*, maar *Guarniſoen-houders*, noemde (*r*).

Bl. 246. r. 3. „ De *Heerlykheid van Naaldwyk*, in Delfland, aan welke, van ouds, de eer van *Erf-Maarſchalk — des Graaven van Holland, plagt verknogt te zyn.*" Hoe

(*q*) Avertiſſement du Traducteur des *Lettres et Negotiat.* de CARLETON, *Tom.* I. *pag.* III. Ik weete niet, dat die Uitgaave in onze taal is overgezet. Een deel der bedoelde woorden komt hier op neder. „ Welke party men ombelze, „ men kan niet, zonder leetweezen, zien, dat CARLETON, „ die wyze Staatsman, laat ons meêr zeggen! die eerlyke man, „ zig onttrok aan zelfs de eerſte ontwaarwordingen van medelyden „ voor het doodlyk lot, 't geen BARNEVELD, op een „ Schavot, deedt omkoomen. Die doorlugte Grysaard was, „ ongetwyfeld, een groot man, en, in welke dwaalingen hy „ gevallen zy, men moet, gewillig, van hem zeggen, 't geen „ BOLINGBROKE van MARLBOROUGH zeide: *ik heb „ alle zyne feilen vergeeten.* Als men den aanwasch * der „ verbittering * van den Engelſchen Gezant, tegen den „ Advokaat van Holland, opletteud nagaat, zal men, misſchien, ontdekken; 't geen CARLETON zelve, waarſchynlyk, niet bemerkt hadt; hoe zy uit niets anders geſprooten zy, dan dat BARNEVELT, van den beginne af „ aan, voor hem niet alle die toegeevenheid en eerbied * betoond hebbe, die hy dagt, van hem te mogen wagten."

* *Le progrès.* * *Animoſité.* * *Defference et conſideration.*

(*r*) Lettr. de CARLET. *Tom.* 3. *pag.* 311.

X. DEEL. Hoe de Heeren van Naaldwyk hier aan kwamen, is een onuitgemaakt punt, in onze Hiſtorie. Ik meene egter, in 't een of ander, mooglyk onuitgegeeven, Charter van 't begin der veertiende eeuwe, geleezen te hebben, dat de Heeren van *Velſen*, weleer, dien titel droegen: doch ik zoeke 'er, thans, vergeefsch na. Ondertusſchen, geeven my de woorden van WAGENAAR gelegenheid, om, alhier, te gewaagen van een' misſlag, door my begaan, in de Aanteekeningen, op *Bladz.* 33. van myn IIde Stukje der *Byvoegſelen* op 's Mans *Vaderlandſche Hiſtorie*, alwaar ik ſchreef, dat, in zeker Liedeken; gevonden op een ſchutblad, agter den Rymbybel van JACOB VAN MAERLANT, en 't geen de Heer F. VAN LEYVELD, in zyne *Aanteekeningen* op HUYDECOPER'S *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, IIe Deel, *Bladz.* 370—376, heeft doen drukken; „ VELSENS Gemaalin ISABEELE „ VAN BENTHEM genoemd wierdt: daar, „ in tegendeel," in 't gemelde Liedeken, reg. 21. „ ſlegts gezegd wordt, dat VELSEN „ *des Graue vā bentē Dochter troude tot eenē* „ *wive*, zonder byvoeginge van den naam; „ en, in tegendeel, Graaf FLORIS (al- „ daar, r. 8.) zyne *Minnaeres*, welke hy „ aan VELSEN wilde beſteeden, YSA- „ BEELE *miins harſſen vrouwe* noemt." Ik ben' de kennis dier dwaaling verſchuldigd aan den kundigen Beoordeelaar der gezegde *Byvoegſelen*, in de *algemeene Vaderlandſche Letter-Oeffeningen* van den jaare 1793. N°. 12., van *Bladz.* 536 — 547, en vlegte deeze

leer-

leerzaame verbeteringe, met genoegen, hier tusschen beiden. Over de waardy van dit Liedeken zelven, zal ik, misschien, iets zeggen, in myne *Historische Avondstonden*: een Werkjen, 't geen ik op dit hoope te doen volgen. X. Deel.

Bl. 255. r. 8. „ Hogerbeets zelf heeft aangeteekend, dat *het*" (de gevangenneeming) „ *bestemd was, door dezelfden, die, wegens de algemeene Staaten, te Utrecht waren geweest; dat zy 't hadden uitgevoerd door den Prinse*, en *daar na eerst, ter algemeene Staats-Vergaderinge, alwaar het te vooren nooit voorgesteld was, doen goedvinden.*" Ik heb my, voorheen, nopens deeze stoffe, vry breedlyk verklaard, en gedraage my daar aan. (*s*). Doch ik mag niet verzwijgen, hoe ik, by het inzien der gedrukte Brieven van Carleton, ontwaar worde, dat die Gezant, over deeze zaake den Koning verslag doende, alleenlyk verhaalt, dat „ de algemeene Staaten *hunnen Afgevaardigden, die, met den Prinse te Utrecht geweest waren*, gelast „ hadden, *dat geene in 't werk te stellen, 't welk zy het dienstigste voor de rust en zekerheid van den Staat zouden oordeelen*, * en dat *Deezen*, zig, hier over, „ met de Afgevaardigden der welmeenende" ('t zyn de woorden van Carleton) „ Hollandsche Steden verstaan hebbende, *Maandag* (zo zegt hy) *laatstleden*, „ *be-*

* „ *Defaire ce quils „ jugeroient le „ plus propre pour „ le repos „ et la jureté de „ l'Etat.*"

(*s*) Byvoegsel, 10 Stuk, bl. 82, 85, op Wagen. Xe D., bl. 256. r. 1.

X. DEEL. „ *beſlooten* hadden, de *Staatsleden vast te*
„ *doen houden*; 't geen, op den *volgenden*
„ *dag*, (*t*) wierdt uitgevoerd." (*u*)

Indien de Britſche Gezant, die, thans, in veele Staatsgeheimen deelde, dien MAURITS zelve, daags na de gevangenneeminge, was koomen zien en aan wien hy gezegd hadt, „ hoe hy,
„ na de Waardgelders ontſlagen te hebben,
„ nu ook hunnen Kollonel en Officieren"
(bedoelende de drie Staatsgevangenen) „ hadt
„ afgezet," (*v*) indien, zeg ik, de Britſche Gezant, niet misgetast heeft, zou zyn gevoelen naast koomen aan dat van HOGERBEETS: in dier voege, dat wel niet *'t gevangen-neemen*, bevoorens, ter Generaliteit, was voor-, laat ſtaan vast-, geſteld, maar daar men egter, áldaar; en wel, zo als ik nader vinde, *ſecreetelyk*, en op den 28 van Oogstmaand des jaars 1618; (*w*) eene algemeene volmagt, ter *bewerkinge van rust en zekerheid*, op de bovengemelde Afgevaardigden, hebbe geſlagen, welke volmagt zy, en de Steden die met hun dagten, ſedert, zo hadden uitgelegd, als of daar onder ook 't vermogen van *gevangenneeminge* was begreepen: en, in dat geval, zou men het zeggen van MAURITS,
„ dat de zaak *niet* geſchiet was, *by ſyn ordre*,
„ maer

(*t*) 't Wierdt uitgevoerd; zo als men weet, en CARLETON ook, elders, zegt; op *Woensdag*. *Voyez* Lettr. et Negotiat. *Tom.* II, *pag.* 284. *Zie* ook myn Byvoegſ. Xe St., *bl.* 82. op WAGEN., X D., *bl.* 253. *r.* 13. maar dan moet in 't voorgaande, ten opzigte van den tyd des beſluits, by CARLETON, *Mardi*, (Dingsdag), in plaats van *Lundi* (Maandag), zyn geſchreeven geweest.

(*u*) CARLETON, Lettr. et Negotiat. *Tom.* II, *pag.* 289.

(*v*) CARLETON, Lettr. et Negotiat. *Tom.* II, *pag.* 291.

(*w*) 't Losſe Aanteekeningen van dien tyd. MS.

„ maer *van wegen* de *Staten Generael*," als mede de, vry duistere, door my, voorheen, mede aangehaalde, woorden der algemeene Staaten, „ dat niet te twyffelen en is, off syn „ Excellentie ende die Heeren vuyt deeze „ Vergadering, neffens hem gecommitteerd, „ en hebben, *dezen aengaende*, op *haere* „ *Ho. Mo. Resolutie* ende *authorisatie*, met „ *alle circumspectie*, *wel geleth*, *gehandelt* „ ende *geprocedeert*", konnen aanzien, als doelende op den oorspronglyken en, in algemeene bewoordingen liggenden, last hunner (*x*) Hoogmogendheden, mitsgaders op den uitleg en verklaaringe, die de Afgevaardigden, sedert, van dien last, hadden gemaakt en, door zyne Doorlugtigheid, doen in 't werk stellen.

Bl. 258. r. 4. „ De Heeren VAN DER MYLE, VEENHUIZEN en — VAN GROENEVELD, *begaven zig*, *des namiddags*, *by zyne Doorlugtigheid*, *verzoekende*, *dat men*, *hunnen Vader*, *zyn huis tot eene gevangenis gave*." VAN DER MYLE, niets kwaads vermoedende, was ten tyde van het vangen van OLDENBARNEVELD, aan 't huis van den Ambassadeur CARLETON. (*y*) Ik heb reeds aangeteekend, dat gelyk verzoek, wegens de nabestaanden der Gevangenen, door de Staaten van Holland, vrugteloos, ter Generaliteit wierdt voorgedraagen. (*z*) Nu, zie ik, dat ook de Huisvrouwen der Heeren VAN DER MYLE en

(*x*) Zie myn Byvoegs. op WAGEN. Xe St. *bl.* 84 en 85.
(*y*) CARLET. Lettr. et Negotiat., *Tom.* II, *pag.* 289 et 290.
(*z*) Byvoegs. 10 St. *bl.* 85.

X. Deel. en Groeneveld; Dogter en Schoondogter des Advokaats; zig by de Afgezanten der vreemde Mogendheden vervoegden, met het zelfde verzoek en gevolg: wyl de Franſche en andere Gezanten geenen invloed hadden en, buiten dien, even als de Engelſche, verklaarden, hier in niets te konnen doen, zonder last hunner Meesteren (*a*). Koning Jacob, ondertusſchen, deedt, eerlang, door Carleton, aan zyne Doorlugtigheid weeten, dat hy de gevangenneeminge goedkeurde. (*b*) Ik zie, dat, in Wintermaand; en dus nog voor het aanſtellen der Regteren; de Heeren van Veenhuizen, * Groeneveld en Stoutenburg; Schoonzoon en Zoonen van Oldenbarneveld; zig mede aan Carleton vervoegd en hem verzogt hadden, een gunſtig berigt te willen geeven, wanneer de zaak hunnes Vaders op 't tapyt zoude koomen, en de Staaten 't gevoelen der Ambasſadeurs mogten vraagen: waar toe de Gezant vermeende, dat zy en hunne Vrienden het werk tragtten te beleiden (*c*). Ook hadden zy, by die gelegenheid, willen doen zien, en aangedrongen: dat de Advokaat den Koning, nimmer, reden tot misnoegen gegeeven hadt, en Stoutenburg byzonder vertoonde, ten aanzien van 't geſchil met Vorstius, dat zyne Maje-

* Van Huissen, *Gendre de* Barneveld, Grandeville et Craningpolder, *deux Fils de celui ci.*

(*a*) Vergel. Byvoegſ. 10 St., *bl* 91.
(*b*) Carleton, Lettr. et Negotiat., *Tom.* II, *pag* 305 et 369.
(*c*) Carlet. *l. c.* Tom. II., p. 377. Vergel. Wagen. alhier, *bl.* 264.

jesteit hem, toen hy de eer hadde dien Vorst, over eenige jaaren, te zien, deszelfs genoegen, nopens de wyze, op welke 't zelve hier behandeld was geworden, betuigd hadt (*d*). Doch CARLETON antwoordde hier op „ dat, de Koning, sedert eenige jaaren, „ geene reden gevonden hadt, om, over de „ wyze, op welken de zaaken, in *Holland*, „ bestuurd waren, vergenoegd te zyn, zo ten „ opzigte van zyne Majesteit zelven en des„ zelfs Ryken, als nopens dat geen, 't welk, „ hy, verders, met de Provintien te behandelen hadt" (hier zag hy, denk ik, op 't geschil over den, Laaken- en Oost-Indischen handel, als mitsgaders op zekere nadeelen, die men zeide, dat de Ierlanders geleeden hadden, (*e*): „ dat, „ ten aanzien van VORSTIUS, zyne Maje„ steit byzonderlyk was beleedigd geworden, „ door 't antwoord van deezen aan SLA„ DE, 't geen vinnig op hem stak, zon„ der dat men 't verzenden van dien Leer„ aar, uit de Nederlanden, ooit hadt be„ willigd, alschoon hy; KARLETON; op „ 's Konings uitdruklyken last, sedert 't aan„ vaarden zyner bediening, daarop, altyd, hadt „ aangehouden: dat men even kwalyk gehan„ deld hadt, omtrend den eisch zyner Majes„ teit, om voldoening, nopens het Boekjen, „ gezegd de *Weegschaal*: (*f*) dat hy, Ge„ zant, ondertusschen, niemand beschuldigde, „ maar ook van zyn Hof geen ordre hadt, „ om X. DEEL.

(*d*) CARLET. *Tom.* II, *pag.* 278.
(*e*) Zie Naleez. *bl.* 345. op WAGEN. Xe D. *bl.* 105. 4. v. o.
(*f*) Vergel. myne Naleez. *bl.* 353. op WAGEN. *pag.* 182. r. 5.

„ om iemands voorſpraak te worden: zo „ dat, indien de Staaten zyn gevoelen nopens de Gevangenen mogten vraagen, „ hy verpligt zou zyn, als openbaar Minister, de ſtilzwygenheid in agt te neemen. (g)

Bl. 287. r. 14. „ DUDLEI KARLETON *is uw vriend niet.*" Ik heb dit artikel reeds aangeroerd. (h) CARLETON zelve zegt, dat het Briefje, van 't welk, hier, onze WAGENAAR ſpreekt, op den 11 van Wynmaand onderſchept was, en dat 'er, eigentlyk, in zou geſtaan hebben. „ De „ *Engelſchen ſtooken het vyer.*" Hy doet 'er op volgen, „ te wenſchen, dat het „ ſterk genoeg zou geſtookt zyn, om de genegenheid der Nederlanderen voor hunne beste vrienden te verwarmen, en 't „ noodig licht te geeven, om hunne Vyanden klaar te konnen zien en onderſcheiden." Voorts meldt hy, dat BARNEVELD, in dit Briefje, was vermaand geworden, „ moed te houden, alzo; ſchoon „ hy zig voor zyne Vyanden zou moeten verantwoorden; zyne Vrienden eene geheime „ byeenkomst, op zyne Lustplaats, by Loosduinen," (die hy, onlangs, van der Staaten Gezant in Engeland, NOËL DE CARON, gekogt hadt) „ gehouden en, aldaar, *op zyn* „ *Fransch*," geſproken hadden, doch begreepen, „ dat men, voor als nog, geduurende eene poos, „ *moest*

(g) CARLETON, Lettr. et Negotiat. *Tom* III, *pag.* 377—379.
(h) Naleezing op WAGEN. *bl.* 182. r. 3. alhier, *bl.* 303.

„ *moest agter uit treeden, om des te beter te* X. DEEL.
„ *ſpringen.*" (*i*)

Bl. 307. r. 11, „ *De onzen voeren ten Haring, op de Engelſche kusten, zonder — verlof te verzoeken van den Bevelhebber* VAN Scarborowgh; *gelyk zy te vooren plagten. Zy dekten zelfs hunne Buizen, door eénige Oorlogſcheepen, die niet ſchroomden, zig, onder Engeland, te vertoonen.* 't Gemeen vondt dit vreemd, in Engeland. *Doch de Koning trok het zich niet aan.*" 'Er was egter, onlangs, nog een geval gebeurd, aan 't welk de Koning zig, des te méer, liet gelégen leggen.

Men was, uit deeze Landen, thans, gewoon, onder Schotland, vry te viſchen: doch de Hertog VAN LENOX, Admiraal van de Kroon, oordeelde zig bevoegd, om, hier in, verandering te maaken: waar toe men hem, ten Hove, de hand boodt. Hy liet, in 't jaar 1616, door zekeren Scheeps-Officier, JOHN BROWNE gezegd, onzen Haringviſcheren zekere gelden afvorderen, die zy, om moeite voortekoomen, zonder tegenzeggen, betaalden. Daar, egter, de zaak, hier te Lande, ſedert, was bekend geworden, verzogt der Staaten Gezant, te London, NOËL DE CARON, in 't volgende jaar 1617, en wel voor 's Konings toenmaalig vertrek naar Schotland, dat men zig van deeze belastinge wilde onthouden, tot de komst van eenige Nederlandſche Kommiſſariſſen, door welken men zou trag-

(*i*) CARLET, Lettr. et Negotiat. Tom. II, pag. 341.

X. Deel. tragten deeze en andere wederzydſche geſchillen af te doen. Dan, dit deedt geen vrugt. LENOX zondt, nog in dat zelfde jaar, denzelfden BROWNE, met het Konings ſchip van Kapitein MURRAY en met zyner Majeſteits opene Brieven, wederom, ten bovengemelden einde, naar de Schotſche Noordkust, alwaar hy een' Hollandſchen Schipper; ANDRIES KLIP of KLIFFE genaamd; gewaar wordende, aan deezes boord kwam en hem 't laſtgeld eischte, 't geen evenwel, door den Schipper, geweigerd wierdt. Doch, terwyl BROWNE, een pooze, vertoefde en aantuiginge tegen de weigering deedt, kwam JAN ALBERTSZOON; die 't bevel voerde, op een der andere Buizen; tot KLIFFE over, vroeg naar den naam van den Schotsman en, dien verneemende, voegde hy BROWNE ſtraks toe, orde te hebben, om hem gevangen te neemen: 't geen dees zig, zonder veel tegenſtreeving, doen liet. ALBERTSZOON voerde hem, toen, naar zyn Schip en, verders, naar Enkhuizen, alwaar de Regeering egter den Buisſchipper, by zyne aankomst, niet alleenlyk zeer ſterk doorſtreek, maar BROWNE, terſtond, ontſloeg en, op eene zeer heuſche wyze, aan den Engelſchen Ambasſadeur, CARLETON, overgaf, hem, boven dien, tot het doen eener ſchadelooze te rug reize zeventig dubbelde *Jacobusſen* ſchenkende (*k*).

CARLETON, dit geval, als eene beleediging, aan den Koning, in den perſoon van een zyner Officieren, geſchied, be-

(*k*) CARLET. *l. c. Tom.* II, *pag.* 7—16, 34, 43.

ſchied, beſchouwende, deedt 'er, terſtond, X. Deel.
de nadruklykſte klagt over aan Prinſe MAURITS en den Advokaat VAN OLDENBARNEVELD, die, beiden, betuigden, noch van de zaak, noch van eenigen last tot gevangen neeminge, te weeten, 't bedryf hooglyk aftekeuren en niet te twyfelen, of men zou, hier te Lande, de daaders behoorlyk ſtraffen: waar by MAURITS voegde, dat hy de Buis-Officieren niet kende, als zynde niet in dienst van den Staat. (*l*) Dan, 't bleef hier niet by. Welhaast, vernam men, by Brieven van 's Lands Gezant te London, NOËL DE CARON, dat de Koning, niet ſlegts eenige Hollandſche Schepen, in de Britſche wateren, hadt doen bekommeren, maar zelfs de Schepelingen gevangen leggen. Ook kreeg CARLETON bevel, om, by de algemeene Staaten, met alle kragt, te vorderen, dat KLIF en ALBERTSZOON, daadlyk, wierden vastgehouden en, gevanglyk, naar Engeland gevoerd, om, aldaar, te regt geſteld te worden. Hy deedt dit voorſtel, zeer breedvoerigly k, in 't begin van Herfstmaand des jaars 1617, toen de Advokaat; veel al gewoon het woord ter Generaliteit te voeren; (*m*) zig te Amersfoort bevondt. Doch DE GROOT, in zyne plaatſe ſpreekende, betuigde, naamens hunne Hoogmogendheden, „ dat dit voor-
„ val, van 't welk hunne Vergadering gee-
„ ne kennis droeg, den Staaten zeer leed
„ deedt,

(*l*) CARLETON, *l. c. pag.* 25, 26. 34, 42.
(*m*) CARLETON, Lettr. et Negotiat. *Tom.* II, *pag.* 23, 44, 67, 298.

X. DEEL. „ deedt, maar dat, daar het zelve eener by-
„ zondere Maatſchappye; die, naamelyk, der
„ Viſcherye; betrof, men den Gezant, vriend-
„ lyk, verzogt, zyn Voorſtel in geſchrift
„ over te geeven, ten einde het zelve in
„ handen der belanghebbenden te konnen
„ ſtellen en, na bekoomen berigt, zyner
„ Majeſteit gevoeglyke voldoening te doen
„ erlangen." CARLETON voldeedt, nog ten zelven dage, aan dit verzoek, en 't gevolg was, dat hunne Hoogmogendheden, op 't bekoomen van genoegzaame en beëedigde opheldering, omtrend den toedragt der zaaken, niet lange daar na, den Ambasſadeur, door twee Afgevaardigden, lieten weeten: hoe zy de daad, ten uiterſte, mispreezen, doch, teffens, verzekerden, dat, daar toe, van hier, geen den minſten last was gegeeven: dat men, des niet te min, te Enkhuizen, den perſoon van ALBERTSZOON, die aldaar t'huis behoorde, van zyne bedieninge hadt ontzet: dat men zulks, te Rotterdam, ook nopens KLIF doen zou, zo dra hy inliep, en dat, nadien BROWNE, terſtond, op vrye voeten was geſteld geworden, men verhoopte, dat de Koning hier mede genoegen zoude willen neemen, de ongelukkige Ingezetenen deezer Landen, die, ter deeze zaake, in Engeland, onſchuldiglyk, gevangen zaten, zou gelieven te ontſlaan en onzen Viſcheren, voor 't vervolg, het ongeſtoord genot laaten van vrye en onbezwaarde vaart op de Schotſche kust, overeenkomſtig een der Artikelen van het Verbond, ten jaare 1610, met

zyn

zyne Majesteit, als Koning van Schotland, X. Deel. aangegaan (*n*).

Ik zal my, in dit kort beſtek, niet ophouden, met de woordenwisseling, die, over dit beſluit, tusſchen de twee bovengemelde Afgevaardigden der algemeene Staaten en CARLETON, voorviel, maar dien aanteekenen, hoe de Sekretaris WINWOOD, eerlang, aan den Gezant ſchreef: dat de Koning over het antwoord hunner Hoogmogendheden gansch niet vergenoegd was, en het nooit zoude worden, alvoorens men KLIF en ALBERTSZOON aan hem hadt toegezonden, voor welken tyd, hy ook de gevangene Kooplieden (dien naam draagen zy hier) niet zoude doen ontſlaan: dat de Ambasſadeur, dierhalven, den Staaten, met ronde woorden, moest aanmaanen, om, geheellyk, te voldoen aan den eisch zyner Majesteit, door de ſchuldigen te onderwerpen aan zyne goedertierenheid, in welk geval, men hem tot vergeeving zou geneigd vinden: dat, voor 't overige en naar 't regt der Volkeren, hy, die de Traktaaten verbrak, in handen van den beleedigden moest geſteld worden, wanneer dees dit vorderde: dat de Staaten zig, misſchien, op hunne privilegien en voorregten zouden beroepen, maar dat men hier, byzonderlyk, in 't oog hadt te houden, zo den aart van 't buitengewoon misdryf, als dat de Vorst, dien men beleedigd hadt, altyd de beste Vriend was geweest van den Staat: terwyl, eindelyk, eene

(*n*) CARLETON, Lettr. et Negotiat. *Tom.* II, *pag.* 37, 41, 42, 52.

X. Deel. eene weigeringe hoogstgevaarlyk zoude zyn voor 's Lands rust, die men, door overgave van min aanzienlyke Lieden, thans, koopen konde (o).

De Gezant, zig kwytende van zynen last, vondt de gevoelens verdeeld. Maurits en eenige anderen neigden tot de inwilligingе van 's Konings eisch, maar de meeste Hollandsche Staatsleden hadden er een afkeer van. Stondt 'er de Koning op; zeiden zy; men was bereid, de beschuldigden, hier te Lande, naar strengheid van eigene wetten te straffen, maar ze aan eene uitlandsche Regtbank overteleeveren, streedt tegen 's Lands vryheid en voorregten, zo zeer, dat men, ook onder de Graaflyke regeeringe, geweigerd hadt, de Ingezetenen naar Brussel te verzenden. Men sprak, zo ik denke, thans, te geruster, om dat 's Lands Ambassadeur, Noël de Caron, zig alle moeite gaf en, om deezen tyd, aan 't Britsche Hof, een' middelweg hadt voorgeslaagen, hier in bestaande, dat de Beschuldigden, in Holland, maar ten overstaan van Carleton, zouden verhoord en gestraft worden. Doch, daar men, te London, hier naar geene ooren hadt, en men, aan de zyde der Staaten, niet veel nader kwam, oordeelde Koning Jacob, langs harde en zagtere wegen, een einde van 't werk, overeenkomstig zynen wensch, te moeten maaken. Winwood dreigde in zyne

(o) Carleton, Lettr. et Negotiat. *Tom.* II, *pag.* 52, 54, 61, 76, 77.

zyne brieven aan CARLETON, de Staaten, op nieuws, met de gevolgen van 's Konings gramschap, zo zy, met styfhoofdigheid, langer op hunne „ *vodderyen* en „ privilegien"; gelyk men ze noemde; bleeven staan *. Hy wenschte egter een afschrift te ontvangen van 't artikel der vryheid van belasting, die de Staaten zeiden, aan hun, ten jaare 1610, te zyn toegestaan, en 't geen men, in Engeland, zou onzoeken. Ook schreef hy, dat 's Konings eer niet toeliet, zynen eisch te laaten vaaren, maar dat KLIF en ALBERTSZOON, in Engeland, geene straf te vreezen hadden, en dat hunne reis slegts in gaan en keeren bestaan zou. Van dit alles en, byzonderlyk, van de laatste belofte, maakte CARLETON gebruik, en, daar 't Land, door inwendige verdeeling verzwakt, thans, voor alle twisten met buitenlandsche Mogendheden min bestand was, bragt hy het zo ver, dat ook de eerst weigerige Staatsleden hem begonden toe te vallen. Rotterdam; van waar KLIF was uitgevaaren; stemde er 't eerste in. DE GROOT zelve, die, als Pensionaris van die Stad, hier in veel belang nam, bragt hem de tyding. Enkhuizen wierdt, onlange daarna, door den invloed van Amsterdam, er ook toe overgehaald. 's Lands Advokaat; nu van Amersfoort te rug gekeerd; vondt er mede minder zwaarigheid in, en Holland, met één woord, liet zig de overzendinge

X. DEEL. welgevallen; mits de Algemeene Staaten voor de veiligheid der beſchuldigden wilden inſtaan. Dan, toen men dit ter Generaliteit voorſtelde, wierdt het, aldaar, geweigerd, en men viel in nieuwe zwarigheid. Holland, begaan met zyne Ingezetenen, overwoog toen de zaak nog eens, en zondt de Penſionariſſen van Dordrecht en Enkhuizen naar CARLETON, om te zien, of er geenen middelweg was te vinden. Maar, daar dees dit, aan de eene zyde, affloeg en, aan den anderen kant, hun de meeste gerustheid, ten aanzien van het lot der beſchuldigden, by derzelver overzendinge, bleef inboezemen, en daar Holland aanſchouw nam, hoe de Nederlandſche Gevangenen, geduurende deeze verſchillen, in lyden bleeven, hervattede dit Gewest, in 't begin des jaars 1018, zyn voorig Beſluit en ſtelden vast, de meergezegde beſchuldigden naar Engeland, aan 's Lands Ambasſadeur NOËL DE CARON, afteezenden, die, teffens, gelast wierdt, deeze menſchen aan de goedertierenheid zyner Majeſteit tebeveelen en aan te dringen zo op het ontſlag onzer Gevangenen, als op den vryen haringvaart, voor 't vervolg. Beide de beſchuldigden vertrokken egter niet. JOHAN ALBERTSZOON; die de ſchuldigſte van de twee geägt wierdt; 't zy uit vreeze, 't zy uit andere oorzaaken, in eene krankte geſtort zynde, overleedt aan dezelve, daagsch voor Paasſche deszelfden jaars 1618. KLIF wierdt, toen, op den bovengemelden voet, in

in Grasmaand daaraan, naar Londen gezon- X. Deel.
den, zonder dat my duidlyk genoeg gebleeken is, hoe deeze zaak afliep: die ik, evenwel, vermoeden zoude, eindelyk, eenen gunstigen keer genomen te hebben, nadien my niet alleenlyk blykt, dat DE GROOT aan CARLETON verzogt hadt, deezen Zeeman een' Brief van aanbeveelinge, op reize, mede te geeven; maar ik ook zie, dat die Gezant, hierop, in zyn voordeel, aan den Staatsſekretaris LAKE ſchreef, met byvoeging, dat hy, op grond der verzekeringe, weleer door den Heere WINWOOD gegeeven; den Staatsleden, met welken hy, hier te lande, over dit werk hadt gehandeld (en onder deezen was DE GROOT inzonderheid), te meermaalen hebbende doen verſtaan, dat men, ten deeze, op 's Konings goedertierenheid konde reekenen, het nu van belang agtte, dat zy in hunne verwagtinge zig niet bedroogen zagen. (*p*). Met dit alles, kan dit werk, en byzonder ook het ontſlaan onzer Gevangenen; waarover CARLETON, nog laater, vry dringend ſchreef; nog eenigen tyd geſammeld hebben. (*q*) BROWNE was, al voor KLIF, naar zyn Land vertrokken. (*r*)

Bl.

(*p*) CARLETON, Lettr. et *Negotiat. Tom.* II. *pag.* 78 79, 91, 92, 93, 94, 103, 145, 146, 153, 162, 181, 194 200, 201, 210, 228, 237, 238, 250.
(*q*) CARLETON, Lettr. et *Negotiat. Tom.* II. p. 251.
(*r*) CARLETON, Lettr. et *Negotiat. Tom.* II. p. 84

X. Deel. Bl. 233. r. 5. „ *Verhaal* — van ANDRIES DE WIT", Vergelyk, over 't zelve, myne aanmerking op WAGENAAR, XVIII. D. *bl.* 491. r. 5., in de *Byvoegſelen* 18e St., *bl.* 331-334.

Bl. 353. r. 7. v. o. „ *Dat zyne Doorlugtigheid naar de Souverainiteit ſtondt, hadt hy gevreesd.*" Vergel. myn *Byvoegſels*, X. S., *bl.* 101. op deeze plaats van WAGEN., en myne *Naleezing* alhier *bl.* 315, op WAGEN. IX D. *bl.* 86. r. 3. v. o.

Bl. 359. r. 8. „ *Sententie des doods! dit hadt ik niet verwagt.*" Op bladzyde 356, hadt onze treflyke Schryver, verhaald, dat de kennis, welke 's Lands Advokaat van het uitſchryven eenes biddags, tegen den zestienden van Grasmaand, gekreegen hadt, „ hem deedt denken, om zig *ter dood* te „ bereiden." En dit ſteunt op de plaats van UITENBOGAERT, aldaar aangehaald. Ik denke, dit nader zeggen van OLDENBARNEVELD, op den twaalfden van Bloeimaand, „ *Sententie des doods! dat hadt ik niet verwagt!*" liefst zo te moeten opneemen, dat hy zulk een Vonnis *zo ſpoedig niet* verwagt hadt: en dan ſluit het ook met de, onmidlyk volgende, woorden, „ *Ik meen-* „ *de, dat men my nog zou hebben gehoord:*" en wat er verder volgt.

Bl. 361. r. 6. „ *Twee dingen* hebben my wat geſpeeten." CARLETON zegt, dat er nog een derde artikel was, 't geen de Prins aan WALËUS overliet, om den Advokaat, al of niet, te zeggen. De laatſte deedt dit niet, en CARLETON wist

wist niet, waarin het beſtonde. (s) X. Deel.

Bl. 364. r. 3. Dat hy gedreeven hadt, dat *elk Gewest in 't zyne magt hadt.* 't Is bekend, dat OLDENBARNEVELD de opperſte magt der byzondere Gewesten voorſtondt en MAURITS die der Generaliteit.

Bl. 366. r. 17. „ Toen tradt de oude Man, *met zyn ſtokje in de hand.*" CARLETON tekent aan, dat de Advokaat, eerst na zyne terugkomst uit Utrecht, met een rotting begon te gaan, ter gemoedkominge aan zyne zwakheid, die de Gezant egter, toen, zo zeer niet bemerkte, maar die, ſedert, zeer toegenomen en, in Lentemaand des jaars 1618, van eene vry gevaarlyke ziekte gevolgdwas. (t)

Bl. 367. r. 11. v. o. „ *'t Lighaam werdt* — begraaven." Naamlyk in de Hofkapelle, in 't graf van zynen Schoonzoon VAN DER MYLE. (u)

Bl. 371. r. 6. „ Zy werden *beiden*" (DE GROOT en HOGERBEETS,) „ *verweezen ter eeuwiger gevangenis*". De Prinſes, Weduwe van WILLEM I., gaf een opzetlyk bezoek aan den Engelſchen Gezant, en drong op zyne voorſpraak, om de gevangenis van DE GROOT te doen veranderen in ballingſchap. Doch hy ſloeg het af, als niet gelast, en oordeelde voor zig zelven, dat men er te vergeefsch toe zou arbeiden, om dat men; zo hy meende; voor de pen en

(s) CARLETON, *l. c. Tom.* III. *bl.* 75.
(t) CARLETON, *l. c. Tom.* III *pag.* 75.
(u) CARLETON, *l. c. Tom.* III. *pag.* 77.

en tong van DE GROOT te ſchroomen hadt, zo dees uitlandig wierdt, terwyl hem, zo hy gevangen bleef, de vrees voor den dood wel in toom zoude houden. (y) Doch CARLETON miskende DE GROOT, dien hy met de naamen van „*Jong Heethoofd, Wargeest* (w)", en wat dies meer is, doopte. De beroemde Man; die, nog in de Loevesteinſche Gevangenisſe, klaaglyk wenschte, dat CARLETON zig minder hard tegen hem betoonen mogte; (z) ſchreef, na 't ontkoomen uit dezelve, en toen hy de vrye lucht, op uitlandſchen bodem, reeds inademde, wel eene treflyke Verdeediging, die, ſedert, in druk uitging, maar tragtte, even min met woorden als met werken, zyn byzonder leet te wreeken. Wel verre van zich te verlaagen tot het vloeken zyner partyderen, beſloot hy zyn zeggen, met God te bidden, om allen, die zig jegens hem misgreepen hadden, genadiglyk te vergeeven, het lieve Vaderland voor binnen en buitenlandſche aanſlagen te bewaaren, en MAURITS een gelukkig beſtuur te gunnen, verzeld van de liefde en dank der Ingezetenen!

Bl.

(y) Lettr. et Negotiat. de CARLETON, *Tom.* III. *pag.* 85.

(w) „*Brouillon; Boutefeu; Jeune cervelle chaude*, CARLETON, *Tom.* II. *pag.* 24, 95, 144, 271."

(z) Men zie DE GROOTS Brief aan zynen Vriend, den Bisſchop van *Wincheſter*, in de *Lettr. et Negotiat.* de CARLETON, *Tom.* II. *pag.* 194—203, byzonderlyk *pag.* 207. Alwaar hy zegt: „*Utinam D.* CARLETONIUS *mihi eſſet paulo æquior, cui mittgando Propinqui mei operam dant.*" Die Brief is, eerst ten jaare 1759, uit de handſchriften van den Ridder SLAÖNE, in 't licht gegeeven.

Bl. 375. r. 8. v. o. „ Hier werdt bygevoegd, dat men —— *eenen Hertog van Gelder hebben zou.*" Dat die gerugten, reeds vroeger, geloopen hadden, is, uit het voorgaande, gebleken. (*y*) X. DEEL.

Bl. 407. r. 7. v. o. „ Op den *tienden van Zomermaand* deezes jaars 1620, was — Graaf WILLEM LODEWYK, Stadhouder van Friesland —, *overleeden.*" Ik dwaalde voorheen (*z*), toen ik dagt, dat WAGENAAR hier dwaalde, met den *tienden van Zomermaand* te noemen, daar my duidelyk bleek; onder anderen uit den rouwbrief van Graave ERNST CASIMIR; dat Graaf WILLEM, op den 31 *van Bloeimaand*, was overleden. My ſchoot, naamlyk, niet in den zin, dat ERNST CASIMIR, den ouden ſtyl nog gebruikte, in welken de *laatſte dag* van *Bloeimaand*, met den *tienden* van *Zomermaand*, naar onzen jegenwoordigen, overeenſtemt. Ook heb ik, elders, reeds aangetekend, dat men, in Friesland (*a*), eerst ten jaare 1701, den *nieuwen* ſtyl ingevoerd heeft.

(*y*) Zie myne Naleez., *bl.*
(*z*) Byvoegſ. op WAGEN. X. St. *bl.* 107.
(*a*) Byvoegſ. op WAGEN. XVII. D., *bl.* 16 en 17.

NALEEZINGEN

OP HET

XI. DEEL.

Bl. 8. r. 5. v. o. „ Hy won de harten der misnoegden: — de *voorige hevigheden raakten, allengkens, aan 't bedaaren.*" FREDRIK HENDRIK deedt, door zyne Staatkundige gemaatigheid, die WAGENAAR, hier en elders, (*a*) met reden roemt, niet flegts zyn eigen gezag hooger ryzen, maar, dat meer is, ook het welvaaren van den Staat. Hoe zeer het laatstgemelde, onder zyn beſtuur, in bloei toenam, is, uit 's Lands geſchiedenis, over bekend. Dan, daar de gedagtenis onzer roemryke Voorvaderen aan het hart hunner beste Nakomelingen, ten alle tyde, dierbaar zyn moet, daar ook die gedagtenis, in dat hart, de denkbeelden verleevendigt van die hooge dankbaarheid en pligt tot navolginge, die wy hun verſchuldigd zyn, en daar my, onder dit ſchryven, het oog valt op een' Brief, dien de Paltzſche Gezant RUSTORF, ten jaare 1697, uit den Haage, aan den Zweedſchen Kanſelier, Graave VAN OXENSTIERN, afzondt; doch van welken Brief onze Schryvers, wyl dit ſtuk, flegts voor weinige jaaren, is uitgegeeven, geen gebruik gemaakt hebben; kan ik my niet onthouden, 'er eenige trekken uit over te neemen: ten einde te doen zien, hoe niet flegts onze Landſaaten, maar ook aanzien-

(*a*) Vaderl. Hiſt. alhier, *N.* 264 en 438.

zienlyke Vreemdelingen, die zig, toen, hier te Lande bevonden, en gelegenheid hadden, hun berigt uit goede handen te erlangen, thans over den ſtaat des Lands oordeelden. XLDzL.

Hy vergelykt dan ons Gemeenebest * by dat van Athenen, zo als PERICLES het zelve, by THUCYDIDES, beſchreef. „ 't Land, „ door hunne Voorvaderen bewoond, hadden „ „(zegt hy)" de Nederlanders, even als de „ Athenienzers, tot de Nakoomelingen, in „ meerdere vryheid, overgebragt: als deezen, waren zy ook, door wonderen van „ dapperheid, beroemd. Hun beſtuur was, „ niet naar vreemde, maar naar eigen inzettingen en regten, gevormd, en zy ſtrekten „ den overigen Volkeren meer ten voorbeelde, dan deezen aan hun. Voor niemand „ van voortreflyke hoedanigheden was de weg „ tot de regeeringe geſlooten, ook ſchoon „ hy arm of van kleine geboorte zyn mogt. „ Hunne zeden waren zagt. Welgemoed „ en ongehinderd namen zy hunne byzondere zaaken waar. Eerbied, zo voor Wetgeevers, als Wetten, wederhielde hen „ van misdryven. Dikwerf verpoosden zy „ hunnen arbeid, door uitſpanningen, en, „ gelyk de Atheners in de Schouwſpelen „ en by de offerhanden, zo vermaakten zig de „ onzen, op Jaarmarkten, wandelingen en „ ſpeelen-vaaren, naar de Vaderlandſche „ wyze. Uit alle Gewesten, vloeide alles „ naar hen toe, en de voortbrengſelen van „ vreemden ſtonden hun zo wel ten gehotte, als die op hunnen eigen grond ge-

* *Respublica Batava.*

XI. Deel. „ wasschen waren. Hoe zeer zy, in de
„ kunst des Oorlogs, boven anderen ge-
„ vorderd waren, bleek ook daar uit, dat
„ hun Land voor elk open stondt, en dat zy
„ zelfs den Vreemdelingen toelieten, alles te
„ bezigtigen, al konde 't openbaaren van
„ dien, namaals, eenen Vyand tot nut strek-
„ ken: nadien zy hun vertrouwen geen-
„ sints vestigden op bedrieglyken toestel,
„ maar op dappere uitvoeringe. Niemand
„ dorst hen, van welke zyde ook, ligte-
„ lyk aantasten, die zo veele Landtroepen,
„ zelfs naar de verstgelegene oorden, afzon-
„ den. *Zy* waren, in den volsten zin,
*Verisi-mi Domini „ *Beheerschers* * van de Zee, 't zy dat men
„ zage op 't geen zy reeds bezaten, of op dat
„ geen, 't welk zy; zo ze slegts wilden; ver-
„ krygen konden. Er was, thans ten tyde,
„ geen Koning, noch een eenig Volk, die
„ hunne Vloten; welken zy altyd gereed
„ hadden; beletten konden, te stevenen, wer-
„ waarts zy begeerden. Ook in andere
„ zaaken, waren zy bewonderenswaar-
„ dig. Spaarsaam was hun opschik. Ge-
„ lyk de Atheners op Wysbegeerte, leg-
„ den zig de Nederlanders op de vrye
„ en werktuiglyke konsten toe, zonder,
„ daar door, te verlaffen. Op hunne ryk-
„ dommen pochten zy niet, maar deeden
„ ze dienen tot nuttige gebruiken. Ar-
„ moedig te zyn was, by hun, geene
„ schande: lui te blyven zitten, een misdaad.
„ Behalven voor hunne byzondere zaa-
„ ken, zorgden zy ook voor die van 't
„ algemeen. Hy wierdt geen ledig, maar

„ een

„ een onnuttig Burger gerekend, die van den XI. Deel.
„ ſtaat des Lands geheel onkundig was. Ten
„ opzigte van koop- en zeehandel, ſtreefden
„ zy, niet ſlegts in ſtoutheid, maar ook
„ in beleid, alle andere Volkeren, voorby.
„ Zy maakten zig hunne Nabuuren tot
„ Vriendenmin door het ontvangen, dan
„ door het uitreiken, van weldaaden. Met
„ één woord, zo als Athenen, weleer, de
„ Meeſteresſe was van Griekenland, zo
„ was, thans, het Nederlandsch Gemeene-
„ best die van Europa. Zyne Burgers waren
„ geſchikt en bekwaam tot allen handel. Zy
„ overtroffen het gerugt, 't geen van hun
„ uitging. Zy hadden geen' HOMERUS,
„ geene lofzangen, noodig, daar alle Lan-
„ den en Zeeën, tot welken hunne onge-
„ meene ſtoutheid zig een' weg gebaand hadt,
„ hunne eeuwige gedenkteekenen droegen."
Hy voegde 'er, onder anderen, ten ſlotte,
nog by: „ dat de Nederlanders evenwel zig
„ den val der Athenienzers, als de ſtem
„ eener godſpraake, moesten herinneren
„ en, door hun voorbeeld, leeren, zig te
„ onthouden van inlandſche twisten. Dat,
„ gelyk PERICLES dien van Athenen, zoo
„ ook hy den Nederlanders, voorzeide,
„ hoe zy, dan, altyd, boven anderen zou-
„ den uitſteeken; wanneer zy in rust
„ leefden, hunnen zeehandel voortzetteden,
„ hun gebied, in oorlogstyden, niet tragte-
„ den vergrooten, hunne begeerte tot
„ overvloed maatigden, en de Republiek
„ aan geenen ſtylen val waagden, door

„ 't

XI. Deel. „ 't betragten van zaaken, die byzonderen „ Luiden tot roem en voordeel, 't alge„ meen tot nadeel ſtrekken konden." Eindelyk waarſchuuwde hy hen, „ tegen te „ groote hebzugt, te meêr, daar reeds alle „ Mogendheden, over hunnen voorſpoed, „ nayverig waren." (*b*)

Bl. 41. r. 14. „ Dit bewoog de Staaten —, *eene Vloot uit te rusten* van omtrend dertig Schepen, die *op de Vlaamſche kusten bleef kruisſen*, en *der koopvaardye groten dienst deedt*." Ook verder op, behaalden ſommigen der onzen, thans, eenig voordeel, op de Spanjaarden. In Zomermaand des jaars 1626, berigtte de Scheepskapitein VAN DER BURCHT aan de algemeene Staaren: dat hy, ten geleide van agt en twintig Schepen der viſcherye, uit de Maaze, gezeild zynde, agter Schotland, drie Schepen ontmoet hadt, die, uit Spanje koomende, met hout, oly en andere waaren, naar Duinkerken wilden, en, van daar, verder ten oorloge ſtonden uitgerust te worden: dat hy dezelven hadt aangetast en, van vier uuren des namiddags, tot des avonds om tien uuren, hadt gevogten: dat ſlegts één dier Schepen, by het duister van den nagt, was ontkoomen, en dat hy, van de twee overigen, het één in den grond geboord, het andere; voerende veertien Gotelingen en twee Steenſtukken; in de Maaze hadt opgebragt. Men

(*b*) Memoir. de RUSTORF, *Tom.* II. *pag.* 343—352.

Men beſchonk den braaven Zeeman, by hunne Hoogmogendheden, met een' gouden keten van dertien onçen en twee engels. (c) XI. Deel

Bl. 57. r. 11. „ Terwyl Hy" (CARLETON), „ *in 't voorleeden jaar*, een keer naar Engeland deedt, *beſlooten de Staaten, hem, of zynen Opvolger bekend te maaken, dat men begreep, dat dit regt van zitting geene plaats meer hadt, na 't uitgaan van 't Beſtand.*" Schoon de Staaten, ten bovengemelden tyde, dit beſluit eerst aan CARLETON bekend maakten, ſchynen zy, op de zaak zelve, terſtond na 't losſen van den Briele en Vliſſingen, bedagt geweest te zyn. De Gezant riekte dit, ſpoedigiyk, en ſchreef, reeds in Wintermaand des jaars 1616, aan den Sekretaris WINWOOD; ter gelegenheid, dat men hem liet verzoeken, niet in den Raad te koomen, wanneer 'er zou gehandeld worden over zeker voorſtel, nopens de zaak van Gulik en Kleve, door hem zelven, namens den Koning gedaan; „ Eenige perſoonen vermeenen, dat de Staaten, ſedert den afkoop der verpande Steden, voorneemens zyn, om den Gezant zyner Majeſteit, van tyd tot tyd, uit den Raad van Staaten te verwyderen. (d)" Doch de verandering van zaaken, ten jaare 1618., en de invloed, die CARLETON meêr by MAURITS dan by FREDERIK HENRIK hadt, dunken my

(c) Reſol. der Stat. Gener. 15 en 28 Juny 1616. M. S.
(d) Lettr. et Memoir. de CARLETON, *Tom.* I. *pag.* 159.

XI. DEEL. my, onder de voornaamſte redenen te behooren, die 't bewerkſtelligen van dit oogmerk, tot in den jaare 1626, vertraagd hadden: hoe wel men de zaaken van 't meeste gewigt, reeds eenigen tyd bevoorens, tot de Vergaderinge der algemeene Staaten zelven hadt beginnen te trekken (*e*).

Bl. 105. r. 4. De Koning begeerde het *Verdrag*, in *den jaare* 1627, *geſloten* met *den Heere* VAN LANGERAK, *bekragtigd te hebben*, waar toe *de Staaten niet geneigd waren*". Hier over viel veel te doen, ter algemeene Staatsvergadering, daar ſommige Leden, met naame de Heer WALTA; Afgevaardigde, zoo ik meene, van Overyſſel; begreepen, dat de Heer VAN LANGERAK zyne Inſtructie was te buiten gegaan, en terug ontboden behoorde te worden. By den Raade van Staate en in Holland, viel men, ſedert, mede in dat denkbeeld, en dagt ook, dat hy te veel van den Kardinaal DE RICHELIEU afhing: doch Prins FREDRIK HENRIK en Graaf ERNST CASIMIR keerden die ſtrenge maatregel, door hunnen invloed op de overige Gewesten, af. (*f*)

Bl. 126. r. 7. v. o. „ *Men ving zelfs eene Vredehandeling aan, tuſſchen de twee Koningen.*" Te weeten die van Engeland en Spanje. Op hoedanige wyze, by het te-

rug-

(*e*) Zie myne Byvoegſ. II. St., *bl.* 32, op WAGENAAR XIe D., *bl.* 57, r. 6. v. o.

(*f*) Reſol. Stat. Gen. 18, 19, 23 Oct. en 1 Dec. 1627. Men vergel. AITZEMA, Zaaken van Staat en Oorlog, II. D. *bl.* 546. in Quarto, en de *Memoir.* de RUSDORF, *Tom.* II. p. 481.

rugkeeren van den Engelſchen Gezant uit de Nederlanden, over Braband, die Vrede's onderhandelingen geopend wierden, kan men breder zien, in het onder-aangehaalde Werk. (*g*) XI. Deel.

Bl. 213. b. r. „ De *Vergadering der algemeene Staaten naar Arnhem verlegd.*" Ik heb reeds aangeteekend, dat hunne Hoogmogendheden, op den *zestienden* van Wynmaand, uit den Haage vertrokken, maar vergiste my, met te zeggen, dat zy, te Arnhem, hunne zittingen, op den *tienden* daar aan, begonden. Dit hadt eerst plaats den *negentienden* (*h*). Zy waren 'er, op den *zeventienden* bevoorens, aangekoomen.

Bl. 250. r. 14. „ *Elk werdt, in zyn voorgeven gelaaten, onverkort.*" Eenige Leden, byzonderlyk, Haarlem en Leiden, *proteſteerden* van *nulliteit* tegen 't gevoelen der Ridderſchap, nopens de aanſpraake van dat Lid, op de vertegenwoordiginge van het platte Land (*i*).

Bl. 403. r. 17. „ Holland — was boven de *honderd en veertig millioenen* ten agteren geraakt, *waar van de rente betaald wierdt*". Zo egter, dat dit Gewest, ten jaare 1648, die renten, van zes en één vierde ten honderd, tot op vyf ten honderd, vermin-

(*g*) RUSDORF, Memoir. *Tom.* II. *pag.* 532—534. 572 & ſeqq.

(*h*) Reſol. der General. 16 — 26 Octob. 1635. en Secr. Notul. Gener. 19 Oct. 1635. MS.

(*i*) Reſol. van Holl. 19 Maart 1637. Vergel. SLINGELAND's Holl. Regeer. onder de Grafven, bl. 129. MS.

[XII. DEEL. minderd hadt: waar door men rekende, 's jaars, meêr dan dertien tonnen ſchats uit te winnen (*k*). Dit bleef de gewoone intrest, tot den jaare 1655 (*l*).

NALEEZINGEN

OP HET

XII. DEEL.

Bl. 27. o. r. „ *De zaak*" (raakende het verſchil over het opperrecht der Kommandery van *Gemert*) „*wierdt, hier op, aan den Hoogen Raade in Holland geſteld, daar zy lang ſleepende gehouden werdt.*" Volgends AITZEMA, IV *D.* 42 *B.*, *bl.* 957, hadt de Hooge Raad, al reeds in het jaar 1650, geadviſeert, dat dezelve Heerlykheid behoorde onder de Meyerye. De Regeering van *'s Bosch* ſchreef hier over, in 1662, aan Hun Hoog Mogenden, eenen brief, mede ten betoog, dat voorſz. Kommandery, van alle oude tyden, was geweest eene Heerlykheid, behoorende onder de Meyery van 's Bosch. (*m*) De Bewysredenen, voor en tegen, vindt men by J. VAN HEURN, *Historie der Stad en Meyerye van 's Bosch*, III *D. bl.* 121—124., uit echte ſtukken, vermeld. Eindelyk, is dit geſchil afgedaan, by Tran-

(*k*) AITZEMA, Zaak. van St. en Oorl., 5 D. *bl.* 2.
(*l*) Vergel. WAGEN. Vaderl. Hiſt. XIIe D. *bl.* 434.
(*m*) *Stads Notulen van den* 8 *April* 1662. *fol.* 233. C. MS.

Transactie en Akkoord, den 8 Juny 1662 aangegaan, tusschen de Algemeene Staaten en de Duitsche Orde: by 't welk Hun Hoog. Mogendheden, ten behoeve van dezelve orde, onder zekere voorwaarden, afstaan van de opperheerschappy over de Kommanderye van Gewest (*n*). A. M. XII. Deel.

Bl. 30. r. 5. v. o. „ *De Baanderheeren, Edelen en Steden van Staats Braband vereenigden zig —— wederom, met een Verzoog* (*o*), *aan de Algemeene Staaten*" enz. Zie J. VAN HEURN, II *D.*, *pag.* 476, *tot* 480. en *pag.* 533 *tot* 545: die daar van, vooral met opzicht tot *'s Bosch*, een naauwkeurig Bericht, uit Stads Notulen, opgeeft. A. M.

Bl. 32. r. 7. v. o. „ *Ook vind ik niet, dat zyne Hoogheid zich bemoeid heeft, om het te doen inwilligen.*" Het blykt echter, uit de *Notulen der Stadt 's Bosch, in dato 16 Mey* 1648, *fol.* 237 *tot* 258. *C.*, dat zyne Hoogheid deeze zaak wel degelyk heeft begunstigd (*p*), en aan de Gemachtigden der Brabantsche Steden verleend Brieven van voorschryvens aan de byzondere Gewesten, van den volgenden inhoud:

EDE-

(*n*) Akkoord by AITZEMA, *l. c.* En de Resolutie van Hun Hoog-Mog., in haar geheel, by OUDENHOVEN, *Beschryving van de Meyerye van 's Bosch*, *bl.* 42. *edit.* 1670.

(*o*) Behalven by WIGQUEFORT, ook te vinden by AITZEMA, *herstelde Leeuw*, *pag.* 114 *tot* 118. *edit. in fol.*

(*p*) Zie ook VAN HEURN, *Beschryv. van 's Bosch*, II *D.* *bl.* 537.

XII. DEEL.

EDELE ENDE MOGENDE HEEREN, BYZONDERE GOEDE VRUNDEN!

„ *De Gecommitteerden wegens de Baen-*
„ *der-Heeren, Edelen ende Steden, 's Lants*
„ *van Brabant, reſorterende onder het gebiet*
„ *van deſen Staet, te raede geworden ſynde,*
„ *ſich aen UEdele Mogende en andere Pro-*
„ *vincien te addreſſeren, met ſoodanige Re-*
„ *monſtrantie, als haer gedacht heeft, by*
„ *de tegenwoordige geſtaltenisſe van ſaecken,*
„ *ter Vergaderinge van de Generaliteyt ge-*
„ *voeghlyck in te mogen brengen: Hebben*
„ *wy, in conſideratie van de redenen ende*
„ *motiven, daer mede ſy de voornoemde hare*
„ *Remonſtrantie weten te bevestigen, UEde-*
„ *le Mogende mits deſen wel vrindelyck wil-*
„ *len verſocht hebben, deſelve naer hare*
„ *wysheyt ende discretie in gunſtige conſide-*
„ *ratie te nemen, ende daerop den Heeren*
„ *hare Gedeputeerden ter Vergaderinge van*
„ *hare Hoogh Mog. ſulckx te lastén en*
„ *authoriſeren, als ſy, na de reden ende bil-*
„ *licheyt van der ſaecken, ſullen oordeelen te*
„ *behooren. Waer toe ons gedragende, bidden*
„ *wy Godt*

„ *Edele Mog. Heeren, Byzondere goe-*
„ *de Vrienden!*

„ *Deſelve te houden in ſyne heylige pro-*
„ *tectie: in 's Gravenhage den eerſten Mey*
„ *ſesthien hondert acht en veertich.*"

(*Lagerſtont.*)

UEdele Mog. dienstwilligen Vrundt

(*Ondertekent.*)

G. PRINCE D'ORANGE.

Ge-

Gelyk van deeze Brieven van Voorſchry- XII.
vens ook wordt gewag gemaakt, by de Re- Deel.
ſolutien der Heeren Staaten van *Utrecht*, in *dato* 22 September 1648, van *Holland*, in *dato* 16 Maart 1649, en van *Friesland*, in *dato* 23 Maart 1649: welken, op de verzoeken van voorſz. Brabantſche Gemachtigden, zyn genomen. A. M.

Bl. 80. r. 14. „ *De Staaten*" (van Holland) — „ *verboden in het toekoomende, diergelyke bezendingen.*" Van hier ook, dat de Afgevaardigden van die Staaten, ter Generaliteits Vergadering, verklaarden, „zig „ dit werk niet aan te trecken", toen men, aldaar, last gaf, ter betaalinge der onkosten van 's Prinſen reize, door de Steden. Die onkosten beliepen eene ſomme van „ vyf „ duyſent, acht hondert, twintig guldens en „ acht ſtuyvers." (*q*)

Bl. 101. r. 9. v. o. „ *De twee hoogè Geregtshoven hadden hem de reis ontraaden.*" Hier van is, by den Hoogen Raad, op den 31 July 1650, de Aantekening gehouden, welke, hier agter, onder de letter B, zal volgen. A. M.

Bl. 191. r. 5. v. b. „ *De Baanderheeren, Edelen en Steden, van Staats Brabant —— vernieuwden hun verzoek aan de groote Vergadering.*" Dit deeden zy, op den 22 Maart 1651, by eene nadere Remonſtrantie en Vertoog, beiden te vinden by AITZEMA, *Herſtelde Leeuw, pag.* 118 *tot* 121.

(*q*) Reſol. Gener. 26 Aug. 1650. MS.

XII. Deel. 121. Zie hier over meer, by VAN HEURN, III D., Bl. 14—19. Doch hier bleef het niet by, gelyk VAN HEURN, aldaar *bl.* 19, denkt; want het blykt, uit de *Notulen der Stadt 's Bosch*, van den 12 *September* 1672, *fol.* 78. H. v. B.; dat, na 's Prinsen verheffing tot Stadhouder, in het gemelde jaar, dit aanzoek weder is levendig gemaakt, wanneer eenige Brabantsche Steden zich, daar over, by den Prins VAN ORANGE hebben vervoegt en, tot dat einde, wegens de Stad *'s Bosch*, mede zyn afgevaardigd de Heeren VAN NULAND en LANDSCHADENHOFF, by Lastbrieven van den 2 en 14 February 1674. (*r*) By welke gelegenheid, is ingesteld eene MEMORIE, voerende tot Titel: „ *Kort en klaar* „ *Bewys van het Regt, dat de Baanderheeren,* „ *Edelen en Steden, houdende de zyde van* „ *d'Unie en, in specie, de Hoofdstadt van 's Her-* „ *togenbosch, syn hebbende, om in de Genera-* „ *le Regeringe van deselve Unie, onder het* „ *hoog wys beleyt van syne Hoogheyt, den Hee-* „ *re Prince* VAN ORANGE, *mede geadmit-* „ *teert te worden ende sessie te hebben.*" (*s*)

Dan deeze laatste pogingen hebben, zo min als in de jaaren 1608, 1631, 1648 en 1651, eenige uitwerkingen gehad, de wyl men niet vindt, dat, dien aangaande, door de Brabantsche Steden, eenige ondernemingen, in het vervolg, onder de Staats- of Stadhouderlyke Regeeringe, zyn gedaan.

A. M. Bl.

(*r*) *Stads Notulen van die Datums, fol.* 237 *p*, *en* 240 *p*, *C.*

(*s*) Wyl deeze belangryke Memorie nergens, zoo ver, ik heb konnen nagaan, in druk voorkomt, zal dezelve, welligt, by eene gepaster gelegenheid worden medegedeeld. *A. M.*

Bl. 328. r. 8. v. o. „ *Doch zy bewimpelden 't ontvangen van zulk eene Akte, nog eenige dagen.* Het blykt, zelfs uit eenen eigenhandigen Brief van de Heeren BEVERNINGH en NIEUWPOORT, gedagtekend te Westmunſter, den $\frac{1}{11}$ Juny 1654, en geſchreeven aan den Raad-Penſionaris JOHAN DE WITT, dat zy daar van een diep geheim gehouden en, daarom, aan hem de geteekende *Duplikaat Akte van Secluſie* te zug gezonden hebben.

Die Akte, met gemelden oorſpronglyken Brief, my, onlangs, in handen gekomen zynde, kan ik niet nalaaten, den Brief, hier, woordlyk, te laaten volgen:

„ MYN HEER!

„ *Deſe diene alleen om UEd. te rugge te* „ *ſenden de duplicate van de Akte van den* „ 4 *Mey, dye ons, over eenen anderen wegh,* „ *was toegecomen, om dat wy verlangen ge-* „ *dechargeert te zyn, en kennen UEd. ver-* „ *claren, gelyck nyemant buyten ons daer* „ *van eenige kennisſe becomen heeft, dat wy* „ *oock ſelven geene Copie daer van voor ons* „ *en houden: en ſullen gaerne, by reſcriptie,* „ *verſtaen, dat dye wel behandicht is en* „ *voorts blyven*

„ Myn Heer

„ U Ed. onderdanige dienaaren

(*getekent.*)

„ H. BEVERNINGH. W. NIEUWPOORT."

Westmunſter $\frac{1}{11}$ *Juny* 1654.

XII. DEEL. Boven, *in margine* van den Brief, ſtaan, met de hand van den Raad-Penſionaris DE WITT, deeze woorden: „ *Beantw. den* „ 19 *Juny* 1654". A. M.

Bl. 388. r. 13. „ *Zweeden wilde de bemiddeling der Staaten niet aanneemen.*" VAN BEUNINGEN; die derwaarts gezonden was; raakte, meêr dan eens, in heevige woorden met KAREL GUSTAAF. 't Was, by deeze gelegenheid, dat de Koning hem dreigde met het fluiten van de Zond: doch de Nederlandſche Gezant viel zyne Majeſteit in de reden en duuwde hem toe, „ *zagt! ik heb de ſleutels van die Zee-engte, reeds op de Rhede*" (*portus*) „ *van Amſterdam, gezien!*" (*t*)

Bl. 457. r. 9. v. o. „ De *moed* en *volſtandigheid der Staaten maakten het Franſche Hof gedwee.*" De Staaten, byzonderlyk die van Holland, hielden thans, nopens de onregtvaardige eisſchen van 't Franſche Hof, eene houding, die aan de waardigheid van het eerſte Gemeenebest in Europa volkoomen beântwoordde, en veel verſchilde van die geene, tot welke zy zig, ten jaare 1618, nopens de wederregtelyke vorderingen van den Engelſchen Koning JACOB I, verpligt gevonden hadden. (*u*) Doch die, aandagtiglyk, de tyden onderſcheidt, en 't oog vestigt zo op de inlandſche oneenigheden van het jaar 1618, als op de Vloot van den jaare 1657, gevoelt, zeer ligtelyk, de reden van dit verſchil.

(*t*) VAN HAAREN's, Geuzen. *bl.* 199.
(*u*) Zie deeze Naleezingen, *bl.* 370. en 371.

ſchil. My heugt, voor 't overige, ergens geleezen te hebben, dat de onzen, met naame de Zeeuwen, ook thans, eenige Kapers in Zee hadden, die, te meêrmaalen, gewoon waren, eenige Pryzen te maaken: maar deezen (v) konden de zwaare nadeelen niet opbaalen, die onze Koopvaart; lang, door de Engelſchen, mishandeld; byzonderlyk, ten deeze tyde, door de kaperyen der Franſchen, geleeden hadt: welke laatſten onze WAGENAAR reeds heeft aangetekend, dat, „ in „ omtrend negen jaaren, den Ingezetenen der „ vereenigde Gewesten drie honderd en „ tagtig Schepen gekost hadden," terwyl de Amſterdamſche Kooplieden, reeds ten jaare 1651, „ hunne ſchade op ze„ ven en eene halve millioenen begroote„ den". (w) XII. DEEL.

NALEEZINGEN

OP HET

XIII. DEEL.

Bl. 146. r. 14. „ De Lieutenant Admiraal JAN EVERTSEN — *verantwoorde zig zo wel —, dat men zig genoodzaakt vondt, zyne kloekmoedigheid en beleid te pryzen.*" De Staaten van Zeeland, kort hierop, zynen Broeder, den Vice-Admiraal, CORNELIS EVERTSEN, mede tot XIII. DEEL.

(v) Register van de *Beſoignes* gehouden op de groote Zaal van't Hof, 24 Maart 1657. *bl.* 199. M6.
(w) WAGEN. Vaderl. XIIe D. *bl.* 51, 445, 452.

XII. DEEL. tot Lieutenant-Admiraal aanſtellende, vertoonden te gelyk, aan de algemeene Staaten, dat zy dit niet deeden, uit minder vertrouwen op den, zig verantwoord hebbenden, Lieutenant-Admiraal, JOHAN EVERTSEN, „ van wiens „ goet beleyt ende couragie, in de jongſte „ Bataille tegens de Engelſchen betoont, men;" zeiden zy; „ preuve hadt, *ook volgens de gene-* „ *rale getuigenis van alle de Hooft- en min-* „ *dere Officieren —, die dezelve Actie hebben* „ *bygewoont*" Teffens, toonden zy zig zeer gevoelig over geweldenaryen, hem, „ *in den* „ *Briele en doorgaans op weg*, overkoo- „ men," met aandrang, om zyne Beledigers, naar regten, te ſtraffen. (*x*)

Bl. 147. r. 1. „ *Eén Schip werdt ſlegts veroverd, door Kaptein* DE HAAN." Het voerde zes en veertig ſtuk, en was genaamd *the Charety*. DE HAAN; die tot het ſmaldeel van TROMP behoorde; wierdt, door de Algemeene Staaten, met een gouden keten en *medaille*, ter waarde van zes honderd guldens, beſchonken. (*y*) Hy was dezelfde, die, in 't jaar 1676, voor PALERMO, ſneuvelde, in dien beroemden zeeſlag tegens de Franſchen, in welken de RUITER doodlyk gekwetst wierdt en, na weinige dagen, mede overleedt. (*z*)

Bl. 172. r. 6. v. o. „ *Zy*" (de Algemee-

(*x*) Reſol. Staat. Gener. 1, 10, 17 July 1665. MS. AITZEMA, *l. c. pag.* 947.

(*y*) Reſol. Staat. Gener. 23 July 1665. MS. Vergel. AITZEMA IIe St, XIe D. *bl.* 917. Uitg. in *quarto*.

(*z*) Vergel. onze WAGEN., Vaderl. Hiſt. XIVe D.

meene Staaten) „*traden in onderhandeling met de Hertogen van Brunswyk - Lunenburg en met andere Duitſche Vorſten.*" De Kollonel J. A. VAN HAERSOLTE, een Vriend van DE WITT, wierdt, ten dien einde, derwaarts gezonden. Van zyne byzondere en ongedrukte Briefwisſelinge met dien Raadpenſionaris, heb ik een gelyktydig Affchrift, in myne Boekery.

Bl 201. r. 5. „ KAREL II *bleef agterlyk*, in het *opbrengen der onderſtand gelden, welken hy den Biſſchop beloofd hadt.*" De Biſſchop ſloot daarom ook de vrede, buiten noegzaame kennisſe van Groot Brittannie, wiens Gezant, TEMPLE, voor 't overige, door hem, in ſchyn, zeer beleefdelyk, en onder een ſterken Duitſchen dronk, wierdt onthaald. (*a*) Dit laatſte doet my denken aan de brasſeryën des Munſterſchen Biſſchops, van welken, in geſchriften van deezen tyd, eenige voorbeelden gevonden worden. „Men ſegt"; ſchreef de Kollonel VAN HAERSOLTE aan den Raadpenſionaris DE WITT; „ dat hy, meest alle dagen, jae „ den geheelen dach genoechſaem, dronc„ken is: beginnende, van elf uyren, eten, „ ende blyvende, tot vyff uyren, aan de „ tafel ſitten, ende dan wederom, van 6. „ uyren tot 9 uyren: doende, geduyrich, „ by het drinken van allerley *ſantéen*, de „ trompetten blaſen ende de herpauchen ſlaen, „ in

(*a*) Lettres du Chevalier TEMPLE, *Tom.* I. *pag.* 58—77.

XIII. DEEL.

„ in de Eetſaale, terwyle dat allerley Soldaten en Officieren, publycquelyck, durven „ wtſeggen, dat het beter was, dat hy ſodane *debauche* achter liet, ende deſe coſten dede *employéeren* tot hare betalinge." (*b*)

Bl. 394. r. 14. De *Heer* PUFENDORF — *verhaalde den Ridder* TEMPLE —, dat een Fransch Staatsdienaar hem verzekerd hadt, *dat het drievoudig Verbond geenen ſtand zou houden, en dat het Engelſche Hof reeds veranderd was van maatregels.*" Onze WAGENAAR volgt hier den Engelſchen Geſchiedſchryver, De RAPIN THOIRAS, die deeze zaak opgeeft, als een verhaal van PUFENDORF aan TEMPLE. Maar, zo uit den Historie-ſchryver SAMSON, als uit de Brieven van TEMPLE zelven, blykt duidlyk, dat PUFENDORF dit aan DE WITT mededeelde, en dat dees 'er, naderhand, aan TEMPLE, kennis van gaf (*c*). Ondertuſſchen volgt hier uit; zo als, elders, onze kundige Schryver ook aanmerkt; dat de Raadpenſionaris, al vroeg, van dit geheim is onderrigt geweest.

Bl. 427. r. 14. v. o. „ TEMPLE *hadt het drievoudig Verbond geſlooten* en *altoos verſtaan, dat men 't behoorde te houden.*" De Koning en 'sKonings geheime Raad, thans andere maatregelen genomen hebbende, oordeelden dien Gezant onbekwaam, om hun

(*c*) Brief van HAERSOLTE aan DE WITT, 21 *Martii* 1666. MS.

(*c*) SAMSON, Hiſt. de GUILL. III, *Tom.* I. *pag.* 460 — 462. Lettr. de TEMPLE, *Tom.* 2, *pag.* 80.

hen, in den Haage, langer te dienen." TEMPLE hadt niet alleenlyk 't Verbond geſlooten en, altyd, voorgeſtaan, maar, volgens 't zeggen van DE WITT, hadt hy zelfs de eerſte geneigdheid tot dit werk in 's Konings geest verwekt. (*d*) Zo dra men egter, aan 't Britſche Hof, begon te wankelen, volgde hier uit, dat men deezen Ambasſadeur niet langer vertrouwde. Men zondt zekeren WERDEN naar den Haage, zo 't heette, om den arbeid des Gezants te verligten, maar, in de daad, om hem naar te gaan. Voorts, hieldt men zig, als ademde men niets dan vrede, en blindde hem in den nieuwen handel (*e*). Toen DE WITT; zo als ik, in de laatst voorgaande Naleezing, zeide; hem van 't gezegde van PUFENDORF kennis gaf, ſtondt hy verſteld, geloofde het naauwlyks, ſchreef aan den Groot-Zegelbewaarder van Engeland, dat hy 'er nooit van gehoord hadt en dat het tegen de berigten aanliep, die men hem, uit het Ryk, hadt toegezonden: met byvoeginge, dat, zo het, des niet te min, waar mogt zyn, hy, nimmer, de hand tot die Verbonds-breuk zou leenen (*f*). Eenige maanden daar na; toen 't bedrog meer bekend was, en hy den loop van 't zelve hadt overwoogen; ſchroomde hy niet, aan ARLINGTON; die 'er zulk eene voornaamde hand in hadt (*g*), en die hem,

(*d*) Lettr. de TEMPLE, *Tom.* I, *pag.* 456.
(*e*) Lettr. de TEMPLE, *Tom.* 2, *p.* 153, 168, 169, 304, 320——329.
(*f*) Lettr. de TEMPLE, *Tom.* I. *pag.* 80—88.
(*g*) Vergel. WAGEN. alhier, *bl.* 419, 420.

XIII. Deel. hem, toen, hadt gemeld, te wanhoopen aan het ſluiten van een Traktaat van Zeevaart met ons Gemeenebest; hoofdzaaklyk, te antwoorden:" hoe 't hem was toegeſcheenen, dat de Engelſche Handelaars op de Oost-Indien, of liever zy, die den meesten invloed op derzelver geest hadden (Hy zag, byzonderlyk, meen ik, op den Ridder THOMAS CLIFFORT en op GEORGE DOWNING), al terſtond na 't ſluiten van het drievoudig Verbond, getragt hadden, het zelve (*h*) te doen in duigen vallen: dat zy hem, ten dien einde, zo in opzigt van het Traktaat van Zeevaart, als van de geſchillen over Makasſar, van den, Indiſchen handel, en wat diets meer was, de onaangenaamſte voorſtellen den Nederlanderen hadden laaten doen: dat DE WITT, des niet te min, niets hadt nagelaaten, om dezelven, zo veel doenlyk, te verëffenen, doch dat zy, bevroedende, hoe, in 't Verdrag van Zeevaart, hun alles, in Holland, ſcheen te zullen worden ingewilligd, behalven alleenlyk de doorvaart, langs de ſtroomen, met Nederlandſche Sterkten bezet, op dit punt, als op een onoverkoomlyke zwaarigheid, by raade van DOWNING, waren blyven ſtaan: dat zy niet hadden willen luisteren naar de voorſlagen, die hun, nader, gedaan wierden, of eenige genoegzaame bewyzen, nopens eenige voorgegeeven' krenkingen in hunne regten of bezittingen, hadden konnen aanvoeren, en alles

(*h*) Leet. de TEMPLE, *Tom.* I. *p.* 149, 361. *Tom.* 2. *p.* [illegible].

les ſlegts hadden beäntwoord, met te zeggen, dat men, in Engeland, geene bewyzen hadt en dat ze ook onnoodig waren, dewyl het niet zo zeer om herſtel van regt te doen was, als om te zorgen, dat de Nederlanders, in't vervolg, den Engelſchen nergens eenig nadeel zouden konnen toebrengen. Dat men hem, byzonderlyk in de zaak van Macaaſar, klagten aan den Staat hadt laaten doen, welken hy, naderhand, gelast wierdt, als ongegrond, weder te moeten in trekken, ja die men hem kwalyk nam, gedaan te hebben. Dat het hem dus toeſcheen, dat de Kooplui den, of liever zy, die derzelver handelingen beſtuurden, nieuwe geſchillen met de Nederlanders zogten en de zaaden van haat en nyt onder die Natie ſtrooiden, ten einde, aldus, een Verbond te breeken, by 't welk de zekerheid en de eer, byzonder ook der Britſche Natie, zo zeer beveiligd was geworden: dat hier uit volgde, hoe men ook moest misnoegd zyn op hun, die dat Verbond voorſtonden, en hoe men gaarne zien zou, dat de Koning zig van andere Miniſters bediende. Dat, indien men tegens hem iets hadt, of aan 't vereffenen der handelingen zo veele hinderniſſen toebragt, om dat zy door zyne handen gingen, hy den Grave van ARLINGTON ſmeekte, niet te verzwygen, 't geen 't algemeen nut eischte, hem te melden, te minder, wyl men niet hadt te vreezen, dat hy iemand om eene andere bedieninge zou lastig vallen, ook al hadt hy 'er geene; nadien, zo 's Konings zaaken maar wel gingen, het 'er niets toedeedt, of hy, dan wel een ander, aan 't bewind ware (*t*). „ Ik zal niet XIII. Deel.

(*t*) Leur. de TEMPLE, Tom. 2. p. 91——107.

XIII. DEEL. niet onderzoeken; als onze Hiſtorie niet raakende; of TEMPLE, nopens den geheimen handel tuſſchen Frankryk en Engeland, thans, niets meêr gevoelde, dan hy aan ARLINGTON wel wilde ſchryven: maar ik haal het bovengemelde; 't geen ik, ſlegts met weinige en flaauwe trekken, heb nageteekend; alleenlyk aan, ten betooge, hoe onregtvaardiglyk wy, allengskens, in den oorlog des jaars 1672; van welken 't vertrek van TEMPLE het eerſte en duidlykſte voorſpook was; getrokken wierden. Ook weete ik geen voorbeeld, dat een vreemd Gezant, en die, in alles egter, aan de kroon, welke hy diende, getrouw was, het voorbeeldig gedrag van 't Volk, by 't welk hy was afgezonden, ooit, met meerdere, of liever met zo veele, rondborſtigheid, aan zyn Hof opengelegd en, als ware het, bepleit hebbe, dan TEMPLE hier deedt.

DE WITT verloor veel aan TEMPLE. De laatstgemelde was, voor hem, in zeker deede, het tegengeſtelde van 't geen CARLETON voor OLDENBARNEVELD plagt te zyn. WAGENAAR heeft reeds doen zien, hoe gunſtig de Ambasſadeur den Raadpenſionaris, by 't ſluiten van het drievoudig Verbond, aan 't Engelsch Bewind voordroeg (*k*), ook blykt, van elders, hoe hooglyk hy, by den Koning, het vertrouwen roemde, waar mede hy, door DE WITT, ſedert zyne eerſte komst hier te Lande, behandeld was, verklaarende, dat men geen ronder', billyker', Vaderlands-

(*k*) WAGEN., hier, bl. 309.

landslievender', kundiger', noch, tot Staatszaken, bekwaamer' mensch, konde vinden dan de Raadpensionaris; dien DOWNING; zeide hy; zeer verkeerdelyk voorgedragen, doch alleenlyk zig zelven geschilderd hadt. DE WITT sprak van TEMPLE, opgelyke wyze. Hy betuigde den Ambassadeur, dat zyne wyze van handelen, ja zyn gelaat*, hem, van 't eerste oogenblik af aan, zeer veel vertrouwen had t ingeboezemd: Hy roemde hem hooglyk, en schreef aan hunne overeenkomst van denken en doen, gedeeltelyk, den spoed toe, met welken men, in weinige dagen tyds, twee Verdragen geslooten hadt. (*l*) Zy deelden in elkanders leed en, hoe zeer TEMPLE der bevorderinge des jongen Prinsen VAN ORANGE ten uitterſten was toegedaan, (*m*) leefden zy, des niet te min, onder 't gevoel van wederzydsche agtinge, die, by DE WITT, door 't vertrek van TEMPLE, en by TEMPLE, door den moord van DE WITT, niet vernietigd wierdt (*n*). De Ambassadeur, in laatere tyden, van deeze euveldaad gewaagende, sloot met de volgende woorden: „ Op zulk eene wyze, eindigde„ (DE WITT)" „ eene van de schoonſte leevens der Lieden „ deezer eeuwe, na dat Hy het Gemeene„ best, als Raadpensionaris van Holland, „ agtien" (lees negentien) „ jaaren lang, „ gediend of liever bestuurd hadt, met „ zeer

* *Philosomie.*

(*l*) Vergel. WAGEN. alhier, *bl.* 302.
(*m*) TEMPLE Lettr., *Tom.* 2. *pag.* 184, 195, 216, 229.
(*n*) Lettr. de TEMP; *Tom.* 1. *pag.* 145 seqq.; 157, 158, 162, 172, 174, 175, 241, 370—373, 466, 468, *Tom.* 2. *pag.* 81, seqq., 176, 231, 232, 264, 305—310, 318, 330, 375. DE WITT, Brieven, IV D., *bl.* 676.

XIII. DEEL. „ zeer veel roem voor zig zelven, en voor „ zyn Land." (o)

Bl. 467. r. 9. „ *De Prins — het Kapitein-Generaalſchap aanvaardende.*" Hy gaf, by die gelegenheid, den Hollandſchen Staaten een' zeer pragtigen maaltyd, die, in de Zaal der Vergaderinge hunner Edele Groot-Mogendheden, (p) wierdt gehouden.

NALEEZINGEN

OP HET

XIV. DEEL.

Bl. 9. o. r. „ *Dat de Staaten, in plaats van behoorlyk Verdrag te maaken op den handel in Oostindie, voortgingen in de gewoonlyke verdrukkingen des Engelſchen Koophandels aldaar.*" Vergelyk 't getuigenis van TEMPLE, nopens de afkeerigheid der Engelſchen zelven van zodanig Verdrag, in myne *Naleezinge*, alhier, *bl.* 396, op WAGENAAR XIII Deel, *bl.* 427. r 14. v. o.

Bl. 42. r. 9. „ *Men hadt al terſtond, — beſlooten* eene *buitengewoone bezending te doen aan de Koningen van Frankryk en van Groot Brittanje.*" Hier over, ſchynt vry wat te doen geweest te zyn, zonder dat men 'er het juiste van weet. Sommigen verze-

(o) Memoires de TEMPLE, *pag.* 22.
(p) W. WALLIS, Aanteeken. over 't gebeurde van dese jaare 1672, tot 1674: op 4 Maart 1672. MS. Vergel. Holl. *Mercurius*, Maart 1672. *bl.* 26.

zekeren; ſchoon het in 's Lands Reſolutien niet is aangeteekend; dat de Raad-Penſionaris DE WITT zelve hier toe den voorſlag deedt (q), anderen dat de Stad Leiden; by monde van den Heere van LEIDEN VAN LEEUWEN, haar ohvermogen tot verdeedigинge verklaard hebbende, met byvoeginge, dat zy, des noods, de eerſte zou moeten zyn, die den Koning de Stads ſleutels zou aanbieden; ook het eerſte op eene bezendinge aan LODEWYK XIV hadt aangedrongen, en dat dit gevoelen, ſedert, op gelyken grond, door Haarlem, Gouda en de overige Steden, behalven Amſterdam, omhelsd zynde, ſtraks, by Holland, was doorgegaan en het beſluit van dien, naar ſtyle, door den Raadpenſionaris DE WITT, opgemaakt Men zegt nog, dat deeze zaak, terſtond, by hunne Edele Grootmogendheden, in vollen getale, (r) ter overweeginge der algemeene Staaten gebragt zynde, de Afgevaardigden van Zeeland verklaard hadden, in geene bezendinge aan *Frankryk* te konnen koomen, ten zy men eene ſoortgelyke naar *Engeland* deedt, en dat, daarop, de Hollandſche Reſolutie; tegens welke de Heer VAN DER HOOLE, ter Generaliteit wegens Utrecht voorzittende, zig zou hebben verzet; met deeze byvoeginge was veranderd en, toen eerst, tot eene bezending aan de *beide* Mogendheden beſlooten geworden. Dan, wat my be-

XIV. DEEL.

(q) BASNAGE, *l. c. Tom.* II, *pag.* 238.
(r) Reſol. Staat. Gener., 15 Juny 1672.

XIV. Deel. betreffe; niet gewoon, iets, zonder my voldoenden grond, tegen te ſpreeken, meen ik egter te moeten opmerken, dat, in 't eenig Beſluit, 't geen ik, ten deezen, in de Reſolutien van Holland heb gevonden, reeds van de beide bezendingen, en dus zo wel van die naar Engeland, als van die naar Frankryk, wordt geſproken (s). En, daar dit Beſluit reeds is van den 14 van Zomermaand des jaars 1672; doch de zaak, eerst op den volgenden dag, ter Generaliteit gebragt en, aldaar, vastgeſteld wierdt (t), zou het, veeleêr, ſchynen, dat het zelve Beſluit geene verandering ter Generaliteit noodig hadt of ondergaan hebbe, ten waare men veronderſtellen wilde, dat de meergemelde Hollandſche Reſolutie; ſchoon, op den 14den, alleenlyk tot het doen eener Bezendinge naar *Frankryk*, genoomen, maar, toen, nog niet in geſchrifte gebragt; by wille hunner Edele Grootmogenheden, in derzelver Vergaderíng van den 15den; die, eerstma 't uitgaan der Generaliteirs Vergaderinge, plagt gehouden te worden; aldus zij uitgebreid geworden. Ik durve, hier omtrend, niets beſliſſchen, nadien noch de loopende, noch de geheime Reſolutien der Algemeene Staaten my, hier toe, meerderen grond geeven dan die van Holland. In myne, uit de laatsgemelden, voorheen, getrokkene Aanteekeningen, vinde ik wel, dat,

(s) Secr. Reſol. Holl. 14 Juny 14 Juny 1672. bl. 239.
(t) Reſol. der Staat. Gener. 16 Juny 1672.

dat, op den 15 van Zomermaand, de Heer VAN DYKVELD, (en dus niet, zo als ſommigen ſchryven, (*x*) de Heer VAN DER HOOLE) wegens Utrecht, ter Generaliteit voorzat, en dat de „ Staaten van Hol„ lant en Weſtvrieslant", toen, „ *en corps*", ter hooggemelde Vergaderinge verſcheenen, als mede dat, toen „ *na voorgaende deliberatien*, is „ goetgevonden en verſtaen, dat, van wegen „ haer Ho. Mo., gedecerneert ſal worden een „ extraordinaris Deputatie aen de Coningen „ van *Vranckryk* en *Groot-Brittannien*": maar hoe 't woordelyk Voorſtel van Holland was, en wat, onder dit *delibereeren*, tuſſchen de Bondgenooten voorviel, zie ik niet. Alleenlyk leeze ik nog, op het einde: „ De He„ ren Gedeputeerden van *Zelant*, *Vrieslant* „ en *Stad en Lande* hebben in de vorenſtaen„ de concluſie, *op behaegen van de Heren* „ *hare Principalen*, geconſenteert". (*y*) Waar uit ten minſten blykt, dat 'er iets, met deeze Provintien, die geen' last op dit werk hadden, zal zyn te doen geweest. Zeeland zal, voor zig, daar op gezien hebben, toen het, eenige dagen hier na, aan den Penſionaris VIVIEN verklaarde, dat men, buiten haar weeten, by Holland, een Beſluit, om Frankryk te bezenden, genoomen hadt. (*w*)

XIV. Deel.

Bl.

(*x*) BASNAGE, Annal. des Prov. Un., *Tom.* II, *p.* 240. CERISIER, Tableau de l'Hiſt. des Prov. Un., *Tom.* VII, *pag.* 267.

(*y*) Secreete Reſol. der Staat. Gener. 25 Juny 1672. MS.

(*w*) BASNAGE, *l. c. Tom.* II, *pag.* 244. Vergel. WAGEN. alhier, *bl.* 53 en 54, en myn Byv. IVe Stuk, *bl.* 47, op WAGEN., ter gezegde plaatſe.

XIV. DEEL. Bl. 43. r. 13. „ De Afgevaardigden naar *Engeland* hadden, *zo ſommigen melden, heimlyken last mede, om den Koning aan te bieden, dat men den Prins* VAN ORANGE *Stadhouder maaken zou.*" Ik heb hier van, in de Secreete Reſolutien der Algemeene Staaten, even min iets gevonden, als onze WAGENAAR; gelyk hy, zo aanſtonds en te regt, zal zeggen; in de Secreete Reſolutien van Holland.

Bl. 80. r. 11. „ De *meenigte rot te ſamen.*" Zy ſtooven, voornaamlyk, naar de Markt, dreigden de Regeering, groeven de ſteenen voor het Stadhuis op en deeden die, byzonderlyk in de Houtſtraat, regenen: voorts tastte men één nen der Burgemeesteren, geweldiglyk, aan, met wien (zegt een Ooggetuigen, wiens Aanteekeningen, my, onder dit ſchryven, in handen vallen); „ het kwalyk zou afgeloopen zyn, „ by aldien men hem niet, tydiglyk, hadt „ weeten te ontzetten. (*x*)"

Bl. 173. r. 12. „ *De Burgers — ſchooten op de twee Lyken een algemeen ſalvo*" Hier op zullen de woorden zien van een oogge-tuigen, dien ik, zo even, aanhaalde, en die, op 't hooren van den moord, daags daar aan, d. i. den 21 van Hooimaand, vroegtydiglyk, uit Leiden, naar den Haage gevaaren, onder anderen, 't navolgende zegt: „ In den Haeg „ ge-arriveert ſynde, gingen" (wy), „ aan-„ ſtonts,

(*x*) Aanteek. van Mr. WILLEM WALLIS. 30 Juny 1672. MS.

„ ſtonts, langs het Spuy, over het Hoff,
„ nae de Gevange-poort, welkers deur, met
„ meêr als 50 kogels, doornagelt (y)
„ was: hier roemden haer verſchyde bur-
„ gers, geſtooken, geſchooten, geplukt en
„ geſcheurt te hebben, en lieten ons ver-
„ ſchyde ſtukken van haere kleederen ſien!
„ Een wynig door de Poort (z), ſagen" (wy)
„ de plaats, *daar zy doorſchoten waren*, ſynde
„ nog bebloed, en omtrend deſelfde, daar
„ JAN DE WITT, door van DE GRAAF, te
„ vooren, gequest was. Voortgaande,
„ voorby het groene Sootje, ſagen de Mik,
„ daar ſy byden aen gehangen hadden, daar
„ was nog eenig bloed aen, maer het
„ meeste deel was 'er uyt geſneden. Voor
„ ſyn Huys, op de Kneuterdyk, ſtonden
„ 6 Ruyters. Vertrokken ſo voort, door
„ 't Voorhout, nae de Castelenie, daer wy
„ de *Barbier* vonden, die hem beſchuldigd
„ had van 't voorneemen van de Prins te ver-
„ moorden; ſynde een lang Karel, (a)
„ welgemaakt van postuur. Wy discoureer-
„ den eenige tyd, met hem, maar ſprak van de
„ zaak niet, als ſpaarzaam." De booswigt, naamlyk, hadt zyn gal reeds uitgeſpoogen en, mooglyk, plaagde hem, thans, de wroeging. Doch, ik agtte onnoodig het bloed-gordyn deezer akelige geſchiedenisſen verder op te trekken en de aandoeningen te verleevendigen

(y) Vergel. WAGEN. alhier, *bl.* 169, *r.* 11. *v.* o.
(z) Vergel. WAGEN. alhier, van *bl.* 172, *r.* 12, tot *bl.* 173, *r.* 12.
(a) Vergel. myn Byvoegſ. XIVe Stuk, *bl.* 73, *r.* 13, op WAGEN. *bl.* 146, *r.* 8.

XIV. DEEL.

gen, nopens eene ſchenddaad, ſtrydig met den waaren aart van een Volk, als 't onze.

Bl. 276. r. 14. v. o. „ ADRIAAN PAATS — *gezonden naar 't Hof van Madrid.*" Een gelyktydig Schryver noemt hem „ den bekwaamſten van het geheele „ Land, om eene Staatshandelinge * te be„ ſtuuren." (*b*) Men vergelyke voorders, nopens hem, 't gezegde van den Raadpenſionaris DE WITT, in de *Byvoegſelen*, XIVe Stuk, *bl.* 117.

* *Negotiation.*

Bl. 293. r. 6. „ *De ſterkte Trinquenemale*, op Ceilon —, *in Wynmaand des voorleden jaars*" (1672.) —, „ *veroverd, door de Franſchen.*" Kort te vooren, hadt RYKLOF VAN GOENS, Gouverneur van die kust, met eenige, door hem ten oorloge gewapende, Koopvaardyſcheepen, aan de Vloote van den Franſchen Admiraal LA HAYE een vry gewigtig nadeel toegebragt. (*c*)

Bl 295. r. 13. „ *In 't byzonder* weezen zy" (de Algemeene Staaten) „ aan, *dat zy den ſtempel van den Gedenkpenning, waar over zyne Majeſteit zig, in zyne Oorlogsverklaaring, misnoegd getoond hadt, reeds te vooren, hadden doen vernietigen.*" Vergelyk WAGENAAR, alhier, *bl.* 10. De Koning hadt het oog op zekere *Medaille*, na den ſlag

(*b*) WICQUEFORT, *l. c. Liv.* 20, *p. m.* 219. MS. Voyez auſſi D'AVAUX, Memoir. *Tom.* I, *pag.* 47. Edit. de Paris, 1754.

(*c*) CHOISSY, Memoir. *Livr.* II, *pag.* 114, 115. Vergel. VAN HAREN's Geuzen, *bl.* 212.

ſlag van Chattam geſlagen, en vertoonende de Nederlandſche Maagd de tweedragt vertrappende, met het opſchrift: „ *Procul „ hinc! mala bestia regnis,*" d. i. „ *verre van „ hier! ſchaadlyk beest voor de Ryken*" (of *Gewesten*, *Staaten*). Die tweedragt wierdt, in Engeland, geägt, de wezenstrekken des Koningste vertoonen: en of men juist hier in miste; 't zy her dan toevallig of met opzet geſchied ware; kan, ook hedendaags, beſlist worden, uit de vergelykinge van deezen, hier en daar, by de Liefhebbers, nog aanweezigen penning, met de afbeeldingen van KAREL II: zo als anderen, reeds voor my, hebben opgemerkt. (*d*)

Bl. 377. r. 6. „ *Holland en Friesland, die zo veel te draagen hadden in de laatſte des oorlogs.*" In myn *Byvoegſel* op deeze plaats, *Bl.* 108, leest men, ten opzigte van *Friesland*, dat „ die Provin„ tie, *thans*, naast Holland, en dus *ook* „ boven Zeeland, het zwaarſte was aange„ ſlagen." Het woordje *ook*, 't geen voor dat van *thans* moet ſtaan, is; zie ik; in den druk, kwaalyk ge-

(*d*) WICQUEF., *l. c. Tom.* IV, *Livr.* 17, *pag.* 2. ICO VAN HAREM's Geuzen, *bl.* 200. Men vindt eene afbeelding van deezen Gedenkpenning, by VAN LOON, Beſchryv. der Nederl. Hiſtorie Penn., IIe Deel, *bl.* 554—556. Doch, daar ter plaatſe, zo als in veele andere afteekeningen van dat, anderſints nuttig, Werk, zyn de wezenstrekken van 't oorſpronglyke zeer misvormd, en zo waren zy reeds, in het Handſchrift van den Heere SCHOENMAAKER, waar uit de Heer VAN LOON; gelyk des kundigen weeren; veel al de ſtoffe van 't zyne genomen, maar de Beſchryvinge merklyk uitgebreid heeft.

XIV. DEEL. gefteld, en zou konnen doen denken, dat Friesland, kort te vooren, minder dan Zeeland, in 's Lands lasten hadt gedraagen: waar van het tegendeel kenlyk en, onlangs, zeer wel, aangetoond is. (*e*) Men leeze dan; overeenkomftig myn handfchrift; dat „ die „ Provintie" (*Friesland* naamlyk) „ *ook* „ *thans*, naast Holland en boven Zeeland, „ het zwaarfte was aangeflaagen."

NALEEZINGEN

OP HET

XV. DEEL.

XV. DEEL. Bl. 24. r. 3. v. o. „ De *Algemeene Staaten beflooten hebbende —, eenig Krygsvolk te ontflaan uit hunnen dienst.*" De lasten waren, met den oorlog, zeer geklommen, en ik vinde, dat men, federt het jaar 1672, tot 1678, ten laste, alleenlyk van Holland, hadt opgenomen „ 1600000 guldens, aan „ renten of intresfen, fynde een capitaal van „ 40 millioenen." (*f*)

Bl. 50. r. 2. „ *De voorflagen der twee Mogendheden werden, voor eerst, heufchelyk, van de hand geweezen.*" Men zie myn *Bywoegfel*, op deeze plaats, XV. St., *bl.* 14. Hier over was, evenwel, onder de Bondgenooten, zo veel te doen, dat 'er, ter

(*e*) Algem. Vaderl. Oeffen. 1796. N°. 11. *bl.* 108.
(*f*) Befoignes in Holl. 4 April 1693. MS.

ter Generaliteit, eerst op den 18 van Lentemaand des jaars 1680, toe beſlooten wierdt, met tegenſpraak van Friesland en Stad en Lande, 't geen by 't gevoelen bleef, 't welk onze WAGENAAR, op *bl.* 48 en 49 alhier, vermeldt. (*g*) BOREEL en DYKVELD; die, thans, wegens den Staat, zig in Parijs bevonden; hadden, des nagts, tusſchen den 14 en 15 der jongstledene Louwmaand, aan hunne Hoogmogendheden geſchreeven: hoe de Koning ., begeerde, dat de „ Staat zig, *binnen tien dagen*, declareerde, „ op het aangaan of niet aangaan eener Alliantie „ met hem". Zy voegden 'er, hoofdzaaklyk, by: dat zyne Majeſteit, by ontſtentenisſe van dien, niet meêr over de zaak zou laaten ſpreeken, maar zig zou gedraagen, zo als hy, ten meesten nutte van zyn Ryk, zou dienſtig oordeelen. Die korte bepaaling van tyd gaf, in 't eerst, eenige ontzetting onder (*h*) de Leden, doch men herſtelde zig rasch en week niet van de voorige gedagten, ter afwyzinge der voorſlagen, en zulks, ondanks het woelen van D'AVAUX, die, in zyne *Handelingen* *, wel verhaalt, dat hy afſchriften van de Brieven van DYKVELD hadt weeten te krygen en dezelven, als, hier te Lande, te veel moed geevende, aan den Koning hadt gezonden, maar van het dreigement van tien dagen, voor zo ver ik zie, geen gewag maakt. (*i*)

XV. Deel.

* *Memoires.*

Bl.

(*g*) Secr. Reſol. Staat. Gener. 8, 12, 13 Febr., 2 en 8 Maart 1680.

(*h*) Secr. Reſol. der Staat. Gener. 25 Jan. 1680. MS.

(*i*) D'AVAUX Memoires, *Tom.* I, *pag.* 39—45. Edit. de Paris 1754.

XV. DEEL. Bl. 57. „*De beweegingen der Franſchen, in de Spaanſche Nederlanden, konden niet nalaaten de, — Staaten der Vereenigde Gewesten tot argwaan te verwekken.*" Buiten dien, viel het Hof van Brusſel hen, over die beweegingen, zeer klagtig, en, zo dra de Franſche Troepen in 't Land van Luxemburg waren getrokken en de Stad *Orchimont*, met dertig, daarvan afhangende, Dorpen, door hun vermeesterd was, hieldt de Prins VAN PARMA ſterk aan by de Algemeene Staaten, om geenen inbreuk te lyden op de Nieuwmeegſche Vrede. Hunne Hoogmogendheden lieten, daar op, door hunnen Ambasſadeur te Parys, den Heere VAN STARRENBERG, den Koning verzoeken, zyne Benden te rug te trekken, de zaaken te Kortryk in der minne af te doen en zig aan de Nieuwmeeſche Vrede te houden. Doch de Koning liet hun, by monde van den Staats-Sekretaris DE CROISSY, aanzeggen: dat zyne eisſchen wettig waren, niet ſtreeden tegen de Nieuwmeegſche Vrede, en dat het draalen van Spanje hem noodzaakte, dezelven, door de wapenen, in te vorderen. PARMA, hier mede niet gered, zondt Don FRANCISCO ANTONIO D'AGURTO, Ridder van Alcantara en Generaal der Artillerie, herwaarts, met aandrang by den Staat om eene hulpe van vyf of zes duizend man: welk verzoek, egter, zagtelyk, wierdt afgeweezen. (*k*)

Bl.

(*k*) Secr. Reſol. der Staat. Gener., 24 Maart, 3 April, 18 29 July, 16 Aug. en 19 Sept. 1681. MS.

Bl. 72. r. 15. v. o. „ *De Staaten verbanden zig*", (den Graave VAN) „ STYRUM *te ſtraffen, in geval hy bevonden mogt worden, zig ſchuldig gemaakt te hebben aan oneerbiedigheid, omtrend 's Konings Vlagge.*" De Staaten beſlooten hier te eerder toe, om dat men voor daadlykheden met Frankryk vreesde: hebbende ook de Conſul CALKBERNER, te Livorno, in Slagtmaand laatstleeden, geſchreeven, hoe vyf Franſche Oorlogſchepen in 't gezigt kruisten, geſchikt naar de Levant, en die last hadden, om ook het Smyrnaasch geleide, onder STYRUM, aan te tasten (*l*).

Bl. 124. r. 5. v. o. „ *Vermoedelyk*, is 't egter door *de Staaten* geſchied." Ik heb verzuimd aantetekenen, 't geen, hier omtrend, in de Generaliteits Reſolutien, moge voorkoomen. Holland, ten minſte, gaf zyn ſtem tot bekragtinge der overeenkomſte, (*m*) van welke WAGENAAR, hier, ſpreekt, en die men het *Tractaat van forçes*, of van *Denombrement van forces*, gewoon was te noemen.

Bl. 177. r. 2. v. o. „ *Amſterdam* en *Schiedam* waren de *eenigſte Leden*, die *niet bewilligen konden in dit beſluit.*" Ter aanwervinge, naamlyk, van zestien duizend man. 't Werk was, voorts, niet zonder veele moeite, in ſommige Steden, toegegaan. In den Briele, hadt men, den 26 van Wintermaand des jaars 1583, beſlooten, niet te bewilligen

(*l*) Secr. Reſol. Staat. Gener., 5 Dec. 1681. MS.
(*m*) Secr. Reſol. Holl. 13 Febr. 1683, bl. 149 en 152.

XV. DEEL.

gen, ten zy 'er alle de Steden inkwamen. Men volhardde, aldaar, by dat gevoelen, in vier, agter een volgende, Vroedſchaps Vergaderingen, ondanks de ſchriftlyke en mondelinge tegenverzoeken van Stads Afgevaardigden ter dagvaard, die, in den Haage, tot bewilliginge wierden aangeſpoort. Toen, egter, de Brielſche Penſionaris DE RAADT, op den 24 van Louwmaand daar aan volgende, op nieuw, voordroeg, „ dat hem, door zyne Hoog„ heyt, de Heeren van de Ridderſchap, en den „ Raetpenſionaris, ernſtelyck was verſoght, „ nochmaels de Vroetſchap te willen ver„ ſoucken, hare Gedeputeerdens te — *qua„ lificeeren*, omme — te mogen *conſenteeren*, „ *met* 16 *à* 17 *Leden van haer Ed. Groot* „ *Mog. Vergadering*," ſtondt men zulks, eindelyk, toe, in diervoege, „ dat de „ Stads ſtem daar onder zou begreepen „ zyn": doch voegde 'er, uitdruklyk, by: „ dat „ Gedeputeerden van deeze haaren last aan „ niemant, in 't particulier, eenige opening „ mogten doen, voor ende aleer haer Ed. „ daertoe, in de Vergadering, werden geſom„ meert." Hier op, wierdt de zaak, van nieuws, den laatſten van Louwmaand, by Holland, in omvraage gebragt, en de bewilliging ging, toen, door, doch alleenlyk, „ met *feſtien* Leden: „ hebbende *Amſterdam* en *Schiedam* daar je„ gens doen aantekenen, ende de *Stad* „ *van Delft* daer op *ſonderling niet ge„ zecht*, maer 't ſelve *aangeſien*". Welke woorden ik, uit het Brielsch Rapport, te liever uitſchryve, om dat het; ter opheldering van onzen WAGENAAR; doet zien,

zien, dat ook de Stad *Delft* haare ſtem, ter bewilliginge, niet gegeeven hadt. (*n*) XV. DEEL.

NALEEZINGEN

OP HET

XVI. DEEL.

Bl. 43. r. 5. „ De *ſchade, die de Nederlandſche Koopliedeu leeden*" enz. Behalven de ſchade, die, thans, den Koophandel wierdt toegebragt, leedt men ook, in dit jaar, zeer groote nadeelen, ten platten Lande, door een' geweldigen ſtorm, die, op Zondag den 11 van Zomermaand, was uitgebrooken en, ſtraks, verzeld met hagelſteenen, het koorn, in verſcheide polders, met naame die in den Lande van Voorne, geheel en al bedorven hadt. (*o*)

Bl. 55. r. 12. v. o. „ *'t Overwinnen der geheele weereld was der regeeringe van Amſterdam zo dierbaar niet, als de behoudenis en handhaaving haarer Privilegien.*" Ik teekene deeze opmerkelyke woorden aan, om dat men, myns oordeels, zeldzaam, ſterkere uitdrukkingen zal ontmoeten, ten aanzien van den prys, die de Voor-Vaderen, met regt, op hunne Privilegien ſtelden, voor welken zy, trouwens, goed en bloed gewoon waren op te zetten.

Bl.

(*n*) Reſol. Vroedſch. der ſtad Briele, 26 Dec. 1683; 2, 8, 10, 17, 24 Jan en 3 Febr. 1684, MS.

(*o*) Beſoignes geb. in Holl., 14 Juny 1689. MS.

XVI. DEEL. Bl. 169. r. 16. „ THOMAS WHITE hadt —— een *werktuig uitgevonden*, met *welk men veertig kanon-kogels, in den tyd van een uur, gloeiend heet maaken kon.*" De bloedige oorlog ſcherpte ook de vernuften van anderen, tot het bedenken van alles vernielende werktuigen. Zekere *Frans Struys* boodt; zie ik; al vroeger, den Staaten van Holland een middel aan, tot het in brand ſchieten van Huizen en Schepen, zonder dat men dezelven zou konnen bluſſen. Men raadpleegde 'er over, onder de Leden, doch 't vondt weinig byval, en de Stad Enkhuizen gaf in bedenken, om het, ten koste van den Uitgeever: „ te *proberen*, of, an„ ders, hem te preſenteren, *præmie te ge„ ven*, off wel *te water en te brood te ſet„ ten.*" (*p*) Men liet het, ſedert, beproeven aan een Pinkje; zonder dat ik 'er den uitſlag van vinde. Misſchien hoorde dit tot die helſche vuurwerken, die, na de Grieken, langen tyd voor verlooren gehouden, ſedert, door GIANIBELLI, zo eenigen agten, gedeeltelyk, weder ontdekt wierden, en die onze WAGENAAR aantekent, dat, in 't jaar 1693, naar 't ſchryven van ſommigen, in 't bombardement van *St. Malo*, door de Engelſche en Staatſche Vloot, waren gebruikt geworden. (*q*)

Bl. 176. r. 6. v. o. „ *Ter Zee, viel —— dit jaar, weinig meer voor.*" Men zondere uit; behalven de gevegten, van welken, WAGENAAR, daadlyk ſpreeken zal; de

(*p*) Beſoignes gehouden in Holl., 3 Aug. 1690. MS.
(*q*) WAGEN. XVI. D., bl. 230.

de nadeelen, die ons de Franſche Kapers toebragten. Hier omtrend, zeide de Admiraliteit van de Maaze, in 't begin des jaars 1693: „ de meeste Schepen zyn, in 't „ Canaal, genomen." 't Schortte den Kollegien aan penningen, om den Koopvaarderen genoegzaam geleide te geeven, waarover men; zeiden de Admiraliteiten; reeds in de Spaanſche oorlogen, geklaagd hadt: ook meenden zy, dat het *cartèl* van vrydom aan de gevangenen te water onze Matroozen traager in 't vegten maakte. De Nederlanders kruisten, onderwylen, zo voor Duinkerken als voor het Kattegat, en lieten niets na, om ook den Koning van (*r*) Denemarke over te haalen, om de Jacobiten, of Kapers van Koning Jacob, het vry in- en uitloopen in de Noorweegſche Havenen te beletten. —— Nog klaagden de Admiraliteiten, in het jaar 1692, over de meerdere duurte in den aanbouw van Schepen. Die van Amſterdam verzekerde, dat „ een hol van honderd vyf„ tien voeten, 't geen, te vooren, twaalf „ duizend guldens kostte, nu op zestien „ duizend te ſtaan kwam". De reden dier duurte was; meende zy; „ voornamentlyck „ ook, om dat, noyt, ſo veel Schepen waren „ gemaekt, als nu: ſynde gecauſeert, door „ de grote ſware vrachten, die meer als $\frac{1}{3}$ „ geſtegen waren: want dat, daar te voo„ ren 5000 gl., nu, 8 tot 9000 gl., gege„ ven wierdt." (*s*) XVI. Deel.

Bl

(*r*) Beſoignes gehouden in Holl. 6 en 21 Feb. 1693. MS.
(*s*) Beſoignes gehouden in Holl. 31 July 1692. MS.

XVI. DEEL.

Bl. 181. r. 18. „ *Mogelyk hebben deeze en diergelyke redenen Koning* WILLEM *bewoogen*, om een gevaarlyken veldſlag te ſchuuwen." WAGEN., te regt, zo ik meene, gevoelende, dat ſommigen Koning WILLEM, zonder genoegzaamen grond, berispten, nopens de overgave der Stad Namen, geeft, uit zig zelven, hier, gewigtige redenen op, die 's Vorſten doen in gunſtiger daglicht ſtellen en, mooglyk, geheel regtvaardigen. Wy zouden, ten minſte, onregtvaardig zyn, indien men deeze plaats niet wederom ſtelde onder die geenen, welken de eerlyke onpartydigheid van onzen treffelyken Schryver bevêſtigen.

Bl. 193. r. 5. v. o. „ De meeste *Keuren andere Vorſten kantten zig zeer, tegen de invoeringe van eenen negenden Keurvorst.*" De Raadpenſionaris HEINSIUS gaf, in 't begin van Sprokkelmaand des jaars 1692, den Hollandſchen Leden, onder aanmaaning van geheimhoudinge, te kennen, dat, byzonderlyk, niet ſlegts de Vorſten van Wolfenbuttel, Munſter, Wurtsberg en Bamberg, maar ook de Koning van Denemarke zig, ten ſterkſte, hier tegen ſtelden, en dat zy, te ſamen, een Leger van vierënveertig duizend man dagten op de been te brengen. Men was, hier over, zeer in 't naauw, maakte aanſtalte, om zig, door 't overneemen van andere Duitſche Troepes, te beveiligen, en zondt den Heere VAN HEKEREN, die, te vergeefsch, den Hertogen van Wolfenbuttel, naamens Koning WILLEM en den Staat, voordeelige

lige aanbiedingen gedaan hadt, naar 't Hof van Zwede, door welks medewerking en den yver van den Heere HOP; die zig, thans, in Koppenhagen bevondt; de zaaken een' vreedzaamen keer namen (*s*). XVI. Deel.

Bl. 235. r. 16. „ *Geyverd, om den uitvoer der graanen te beletten*". Te weeten, naar de Franſchen: met welken men, thans, in oorlog was, en die men oordeelde, dat magazynen in de Meiery van 's Hertogen-Bosſch maakten, immers in 't Land van Luik. By die gelegenheid, zeiden de Admiraliteiten, dat, in 't jaar 1692, zes en twintig duizend, twee honderd, vier en tagtig lasten graan, uit de Maaze en omtrend veertien duizend lasten, uit het Y, maar Braband, Luik en verder op, van hier, aan den Vyand waren afgezonden: ook tragtte men dit, by vervolg, door tydlyk verbod, tegen te gaan en byzonderlyk te zorgen, dat de uitvoer minder dan de invoer bedroege, waar toe men ſterkere *Convoyen*, ter afhaalinge der graanen naar de Zont, beraamde. 'Er bevonden zig, egter, thans, nog tuſſchen de veertig en vyftig duizend lasten koorn, in Amſterdam, alwaar, jaarlyks, een groote negentig duizend last verbruikt wierdt. De Raadpenſionaris HEINSIUS merkte aan, dat dit „ een „ groote vierde was van 't geen de Pro„ vintie van Holland, jaarlyks, gebruikte, „ en 't welk bereekend wierdt, tuſſchen de „ vier-

(*s*) Beſoignes, geh. in Holl. 3 Febr. 1698. MS.

„ vier- en, ten hoogſten, zes en dertig „ duizend lasten, te beloopen" (*u*).

Bl. 2. 5. r. 14. v. o. „ *Holland alleen moest, in dit jaar, elf millioen*, tot de *buitengewoone kosten des krygs, opbrengen*". Gekommitteerde Raden deeden, in 't begin van het jaar 1693; 't geen hier bedoeld wordt; de volgende opening van deeze kosten, ten laste van Holland:

„ Lasten in den Extraordinairen Staat van Oorlog.	*f* 5280586-:-
„ Magazynen.	- 1049568-:-
„ Equipage.	- 3439086-:-
„ Legerlasten.	- 1749281-:-
„ Subſidie aen Savoyen.	- 174928-:-
„ Nog 2000 Ruiters tot Maestricht.	- 34985-:-
„ Hanover.	- 174928-:-
„ Intresten genegotieerd.	- 99138-:-
„ Inkoop van Ammunitie.	- 200000-:-
	f 12202495 :-

Waar by niet gerekend waren de „ *Recruteering*, belegering, 't bezorgen der „ Frontieren en eenige andere toevallen". Om aan dit alles te voldoen, vermeenden Gekommitteerde Raaden, wel drie honderdſte penningen noodig te hebben, doch dit te drukkend voor de Ingezetenen agtende, vroegen zy ſlegts toeſtemminge voor tweemaal den honderſten. Daar dit veele moeite onder de Leden hadt, neigden de meesten tot eene geld-

(*u*) Beſolgues gehoud. in Holl. 5 en 18 Febr. 1693. MS.

geldleeninge; naar 't ſchynt, van vyf millioenen: ſchoon eenigen begreepen, dat, door dit middel, de Luiden; die hunne ſchuldbrieven, met verlies van tien tot vyftien ten honderd, zouden moeten verkoopen; geheellyk ſtonden bedorven te worden. Holland voldeedt, midlerwyl, prompteelyk, eenige agterſtallige aandeelen ter Generaliteit, alwaar men, over de nalaatigheid van andere Gewesten; byzonderlyk ten opzigte der ſoldyen voor de Zwitzers, en de gelden voor Magazynen en verdere zaaken verſchuldigd; zeer klagtig viel (*y*). XVI Deels

Bl. 429. r. 6. v. o. „ CHRISTIAAN FREDRIK, *Vorst van Oost-Friesland*". Dit is een druk- of ſchryf feil, by onzen treflyken Schryver. De toenmaalige Vorst van Oost-Friesland droeg den naam van CHRISTIAAN EBERHARD (*w*).

NALEEZINGEN

OP HET

XVII. DEEL.

Bl. 18. r. 16. „ *Men tekende deeze Vrede*, op den zes- en- twintigſten van *Louwmaand des jaars* 1699". Men heeft, voorheen, XVII Deels

(*y*) Notul., gehouden in de Beſoign. van Holl., 16 Jan. en 15 Dec. 1693; en in de Vergader. van Holl., 10, 15 Juny 1694. MS.

(*w*) Actes de la paix de Ryswick, *Tom.* IV. *pag.* 185. Vergel. Oost-Friesl. Histor. und Landes-Verfass., *Tom.* II, *fol.* 1089.

XVII. Deel. heen, gezien, dat de Staaten al vroeger, bezorgt geweest waren, om de Vrede; van welke, hier, gesproken wordt; tusschen den Keizer en de *Porte*, te doen sluiten, en dat zy, ten dien einde, den Heere HOP, in het jaar 1688, naar Weene gezonden hadden, daar hy, egter, niet naar wensch slaagde. Sedert, wierdt dit nuttig werk, ten jaare 1692 en eenige volgenden, onder bemiddelinge van Groot-Brittannie en den Staat, voortgezet, doch, eerst in 't begin des jaars 1699, (*x*) volvoerd. Ik teekene dit aan, ter verbeteringe der leezinge, welke, in een myner vroegere Aanmerkingen op deeze plaats van onzen kundigen Schryver, gevonden wordt (*y*).

Bl. 117. r. 11. „ BURNET *heeft geschreeven*, dat hy *vry was van ondeugd*". Na myn *Byvoegsel* op deeze plaats, heeft men, ook elders, dit punt onderzogt (*z*). Ook zie ik nader, hoe de Fransche Ambassadeur D'AVAUX, in zyne *Handelingen*, verhaalt, dat WILLEM III, dikwyls, misbruik zou gemaakt hebben van de toegeevenheid, die zyne Gemaalin MARIA gewoon was, hem te betoonen: 't geen zo verre zou gegaan zyn, dat hy haar, op den verjaardag der onthoofdinge van Koning KAREL I, gedwongen hadt, te spyzigen, in plaatse van te vasten en, in

(*x*) WAGEN. Vaderl. Hist. XVI D., bl. 441.

(*y*) Byvoegs. XVI St., bl. 16. op WAGEN. XVI D., bl. 16 r. 17. Vergel. algem. Vaderl. Letter-Oefen. van 1796, Nº. 14, bl. 582.

(*z*) In Algem. Vaderl. Letter-Oefen. 1796. 14 St., bl. 587, 645 en 646.

In feestgewaad, zig naar den Haagſchen Schouwburg te begeeven, ſchoon zy gewoon was, zig, op dien dag, in rouw te kleeden. D'AVAUX geeft hem, verders, op, voor den „jaloerſten mensch des waerelds", die de Vorſtinne, meest al, verpligtte, zig, in den Haage, van 's morgens tot 's avonds om agt uuren, binnen haare Vertrekken te houden en haar niet toeliet, bezoek van Mannen of Vrouwen te ontvangen, behalven ten jaare 1684, toen de Hertog VAN MONMOUTH in Holland was gekoomen, en de Prins, ter voldoeninge aan zyne Staatkundige oogmerken, MARIA zou genoodzaakt hebben, tegen haaren zin, daaglyksch, dien Hertoge by zig te ontvangen en met hem te leeren danſen en ſchaatsryden (a). Myn beſtek laat niet toe, dit breeder aan te roeren. Alleenlyk zal ik aanmerken, hoe het zeker genoeg ſchynt, dat de bovengemelde vermaaken, by 't verblyf van MONMOUTH, plaats hadden: dan, in hoe ver dit gepaard ginge met eenigen dwang der Vorſtinne en, met één woord, hoe ver ook al het voorig verhaalde den toets der onzydige waarheid zou konnen uitſtaan, beken ik gaarne, zonder nader onderzoek, niet te durven bepaalen, het, egter, wat my betreffe, tot nog toe, daar voor houdende, dat BURNET, aan de eene, en D'AVAUX, aan de andere zyde, ten opzigte der perſoonlyke hoedanigheden van WIL-

XVII. Deel.

(a) D'AVAUX Memoir., Tom. IV, pag. 28, 29, 118, 121, 131. Edit. de Paris.

XVII. Deel. WILLEM III, met zeer veele omzigtigheid moeten geleezen en beoordeeld worden.

Bl. 434. r. 5. „ Zy" (de Staaten der vereenigde Nederlanden) „ *hadden — zig diep in ſchulden geſtoken, om den kryg, tien jaaren lang, ſterk door te zetten*". Reeds meer dan eens, heb ik gewaagd, van de drukkende naweenen, die deeze, zo zwaare en langduurige, kryg, nog lange na hy geeindigd was, 's Lands Ingezetenen deedt gevoelen (*b*): doch, buiten dit alles, verdient de beſchryving, welke de Raad van Staate, ten jaare 1737, hier van deedt, ter gelegenheid van haare *algemeene petitie*, in dat Stuk zelve te worden nagezien. Na vermeld te hebben, hoe het onderhoud der Troepes en 't geen 'er aan vast was, jaarlyks, vry meer dan veertig millioenen hadt beloopen, doet men 'er, hoofdzaaklyk, op volgen: dat men, na de gemaakte Vrede, welhaast bevondt, dat de Staat „ gevallen „ was in een *totaal accablement*": dat, daar uit, was voortgeſprooten het werklyk ſluiten van het Generaliteits Comptoir en de gedugte vrees, dat zulks, ten tweeden maale, zoude geſchieden: dat men, al rasch, was oneens geworden, nopens 't getal en de wyze, op welken men het Krygsvolk zoude in dienst houden, 't geen zo ver was gegaan, dat men, in den beginne, geen ſtaat van oorlog hadt konnen uitbrengen, en dat, toen men

(*b*) Vergel. WAGEN. XVIII D. *bl.* 30, 126, 134, 200. En myne Byvoegſ. 18 Stuk, *bl.* 27, 45, 47, 85—90. Ook WAGEN. *l. c.* XIX D., *bl.* 371. r. 7. v. o.

men, eindelyk, hier toe kwam, te weinig Volk was aangehouden en 't aangehoudene onvoltallig gelaaten: dat men de Vestingen, de Voorraadschuuren en de Zeemagt, veele jaaren, geheellyk verwaarloost hadt: dat zelfs de naam van *petitie* en *consenten* tegen de borst stondt: dat eene petitie ter voorzieninge der Grensplaatsen, in den jaare 1709 gedaan, eerst in 1724 hadt konnen doorgaan: dat, byna nooit, eenig ander woord, dan dat van *onvermogen*, uit den mond der Bondgenooten, gehoord wierdt, en dat dit verval, overal, zo bekend was geworden, dat men, nog dertien jaaren na de gemaakte Vrede, buiten 's Lands, in de gedagten bleef, dat de Republiek „nog wil nog magt hadde, om „haar ergens tegen te kanten": zo als men ook, in dat uitgeput ligchaam, eerst weder eenig leeven bespeurd hadt, toen het Keizerlyke Hof, door het willen oprigten eener Oostendische Maatschappye, aan 's Lands Koophandel een' doodlyken slag gedreigd hadt toe te brengen. (c) XVII. Deel.

Bl. 466. r. 5. „ De *Major-Generaal* GROVESTINS *deedt*, met vyftien honderd Ruiters, *een' inval in Champagne*". De schrik van dien inval, bragt LODEWYK XV in vreeze, om, uit Versailles, naar Chambort, te moeten vlugten. Hoe geestig, nedrig en in den smaak onzer oude Krygslieden; gewoon hunne daaden voor zig te doen

(c) Petitie R. v. St., in Resol. Holl. van 15 Dec. 1737. bl. 685—688.

XVII. DEEL. doen ſpreeken; GROVESTINS zig gedroeg, toen hem, vyftien jaaren daar na, deezen inval, aan de tafel van den Kardinaal DE FLEURY, te Parys, wierdt herinnerd, verdient, in een Geſchrift, voor korte jaaren uitgekoomen, te worden nagezien (*d*).

NALEEZINGEN

OP HET

XVIII. DEEL.

Byvoegſ. bl. 10. r. 5. v. o. „ *Schout, by Nagt* BLOK". In de Staats Reſolutien, heb ik deezen geſlagnaam, dan eens BLOK, dan eens BOLK, geſpeld gevonden. Doch dat die Vlag-Officier WILLEM BOLK genaamd was, heeft 's mans agter-Kleinzoon, de Heer ROOLEEUW L'EPIE, my, onlangs, uit Alkmaar, ſchriftelyk berigt: waar naar dus myne voorige leezing moet verbeterd worden.

Bl. 261. r. 14. „ ERPMAN-NEUMEISTERN — *ſchreef openlyk tegens de vereeniging*". Te weeten der Gereformeerden en Lutherſchen, in Duitſchland: zo als, even te voren, gezegd is. Veel beter dan hy gedroeg zig de beroemde MATTHIAS PHAFF, wiens werk, ter aanraading dier vereeniginge, in 't jaar 1723, te Halle, in Saxen, gedrukt, hier te Lande veel lof verkreeg,

(*d*) Opheldering, agter v. HAREN's Oozen, *bl.* 222.

kreeg, (e) en onder de beste Stukken kon gereekend worden, die, over deeze ſtoffe, geſchreeven zyn. XVIII. Deel.

Bl. 305. r. 4. v. o. „ *Zy hadt zig, onaangezien haare teedere jaren, zeer bemind weeten te maaken, in Frankryk*". De Spaanſche Infante, MARIA ANNA VICTORIA, van welke hier geſproken wordt, is dezelfde, die, in 't begin des jaars 1729, in den egt trat met JOSEPH, Prins van Braſil, ſedert Koning van Portugal. Zy was, in Lentemaand des jaars 1718, gebooren, en dus, ten tyde van haare verzendinge uit Frankryk, ſlegts negen jaaren oud (f).

Bl. 336. r. 2. v. o. „ HENNEQUIN *raakte, naderhand, in moeijelykheid, ſchoon my niet klaar gebleeken is, hoe 't eindelyk met deeze zaak afgeloopen zy*". Dit laatſte bleek my ook niet genoegzaam. Doch 't is, zo uit de, by WAGENAAR aangehaalde, Reſolutien van Holland, als van elders, zeker, dat HENNEQUIN, wiens zaak, in zekeren opzigte, met die van HALEWYN niet weinig overeenkwam, (g) eerst, op verzoek der Staaten van Holland, te Parys, in bewaarderhand * was genomen, en dat hy, kort daar op, en onder belofte van zig, ten allen tyde, ter verhoor te zullen ſtellen, ontſlagen wierdt, herwaarts kwam en, toen, 't zelve verhoor; * *Arrest civiel.*

(e) MOSHEIM, Hiſtoir. Eccleſiaſt. *Tom.* VI. *pag.* 106. et ſeqq.

(f) l'Art de Verif. les Dates *fol.* 613, 826 et 812.

(g) WAGEN. Vaderl. Hiſt. XVI. D., *bl.* 230-238. en myn Byvoegſ. 16 St., *bl.* 69-77.

XVIII. Deel. hoor, voor eenige Leden van Gekommitteerde Raaden, op last der Heeren Staaten, onderging: alwaar hy, onder anderen, verklaarde, niets, dan met goedkeuringe van den overledenen Raadpenſionaris VAN HOORNBEEK, te hebben gedaan: waar op men hem, die, ten bewyze, eenige Brieven overgeleverd hadt, onder handtastinge, naar huis deedt keeren. De Raad, ſedert, by monde van de Raadpenſionaris VAN SLINGELAND, van dit verhoor, aan hunne Edele Groot Mogendheden, verſlag doende, begreep: dat, indien 'er al iets, ten deeze, uit de overgeleverde Brieven, nopens de goedkeuringe van wylen den Raadpenſionaris VAN HOORNBEEK, bleeke, 'er egter niet anders uit konde gehaald worden, dan dat die Staatsman zig, „ het doen van ontdekkingen, „ nopens de gedagten en *intentien* van 't „ Hof van Spanje en die van de Franſche „ Miniſters, over een *accommodement* van de „ zweevende geſchillen, hadt doen welgeval„ len, doch dat, wyders, noch de overleden „ Raadpenſionaris, noch iemand van de Re„ geeringe ook hadt *geäpprobeerd*, veel min „ *geauthoriſeerd*, het doen van eenige voor„ ſlagen, aan deeze zyde, maar, in tegendeel, „ begreepen hadt, dat die voorſlagen van de zy„ de van Spanje koomen moesten". Ook bleef de Raad; in wiens handen de Staaten dit verſlag en de ontdekte ſtukken nader geſteld hadden, om te berigten, hoe in deezen verder te handelen; niet alleenlyk by dit gevoelen, maar drong het zelve nader aan, met byvoeginge, dat de Heer HENNEQUIN zig hadt laaten gebruiken,

ken, om het Trakaat van Hanover, in eene nabuurige Provintie; d. i., zo als onze WAGENAAR wel zegt, Zeeland; tegen te werken, en besloot, dat de stukken, tot deeze zaak betreklyk, dienden gezonden te worden aan den Hove van Holland, om „ te„ gen den gezegden Heere HENNEQUIN te „ *procedeeren* en doen *procedeeren*, zo als, „ naar regten en placaaten van den Lande „ van Holland —, behoorde: — behoudens „ niet alleen de wettige *defensie*, maar ook „ *exceptie*, van den Heer HENNEQUIN". Dit *Advis* wierdt, niet by de Ridderschap; maar door alle de verdere Leden van Holland, overgenomen, (*k*) zonder dat my, na dien tyd, eenig gewag van dit aanmerklyk geval, in de Resolutien van dit Gewest voorkomt: waaruit ik meene, te mogen opmaaken, dat het, sedert, aan den spyker is blyven hangen: zullende de Steden, myns bedunkens, niet meêr gezind geweest zyn, om HENNEQUIN voor den Hove te regt doen stellen, dan, twee jaaren hier na, Dordrecht en Leiden waren, om 't onderzoek van het Hof, wegens twee hunner Ingezetenen, die, over 't ontdekken van Staatsgeheimen, beschuldigd wierden, te doen gelden. Ook oordeelde men HENNEQUIN, overal, naar 't schynt, zo schuldig niet: immers my is geblooken, dat hy

niet

(*k*) Secr. Resol. van Holl. 3 en 11 Octob. 1727, *bl.* 848 tot 853, en *bl.* 856—859.

(1) Vergel. WAGENAAR, albier, *bl.* 511, en myn Byvoegs. op die plaats.

XVIII. Deel. niet alleenlyk in de Regeering der Stad Rotterdam is gebleeven, maar dat hem ook, wegens Holland, zyne plaatſe, in de Admiraliteit van Zeeland, niet wierdt betwist: in welk Collegie hy, een geruimen tyd voor en ook hangende dit geſchil, zitting hadt, en daar ik hem nog, in die zelfde ambtsbetrekking, ten jaare 1730, vinde (*k*).

Bl. 422. r. 13, v. o. „ Het Keizerlyk Hof ſcheen zelfs *geneigd, om deeze zaak te verblyven aan de uitſpraak van belangelooze Regteren, en zig daar naar te willen voegen*". Zo leest men; 't is waar; in 't Geſchrift van de Pauslyken Nuntius GRIMALDI, naar de uitgaave van ROUSSET, dien WAGENAAR, hier, aanhaalt en, van Bl. 418 tot 422, volgt: maar, in dat geen, 't welk 's Lands Gezant te Weene, de Heer HAMEL BRUININCX, aan den Staat overzondt, en waar mede de Uitgaaf van den Abt MONGON meerder overeenkomt, wordt niet gezegd, dat het Keizerlyk Hof, thans, die geneigdheid ſcheen te hebben. Men vindt 'er, in tegendeel, dat, „ 't Hof van Weene gereed zou geweest zyn, de bovenſtaande voldoening „ te geven, en alle andere, die men, in „ redelykheid, van het zelve hadt kunnen „ vorderen, ja zelf om, met de overige „ Mogendheden, zig aan de uitſpraak van „ onzydige Regteren te onderwerpen, *indien*,

„ *dien*,

(*k*) Korte Notul. der Vroedſch. van Rotterd. 13 Oktob. 1729. 29 April 1730. MS. Vergel. Reſol. Holl. 20 Febr. 1726, bl. 101.

„ *dien alle de voorſlagen, die het, tot dus* XVIII.
„ *verre, van zyne zyde, gedaen hadt, niet,* Deel.
„ *zo dikwerf, verworpen waren (l).*"

NALEEZINGEN

OP HET

XIX. DEEL.

Bl. 14. r. 14. „ *Parys, verwaarts ook* XIX.
de Major-Generaal GROVESTINS, *in* Deel.
Lentemaand, vertrokken was". Ten deeze tyde viel, met hem, aan de tafel des Kardinaals DE FLEURY, dat geene voor, 't welk ik, boven, aangeroerd heb (*m*).

Bl. 159. r. 12. v. o. „ *Zy wéézen 't Keizers aanzoek om hulpe van de hand*". Zy deeden dit te meêr, nadien zy vreesden, anderſints, zeer ligtelyk, in eenen Zee-Oorlog, met Frankryk en Spanje, te konnen gewikkeld worden, waar door de handel kon ſtil ſtaan en verſperren: 't welk, zeiden zy; misſchien, te Weene, het minst, maar, by hun, het zwaarſte, zou weegen, nadien, „ in een Land van *commercie*, de „ Ingezetenen noch beſtaan. noch tot de „ de algemeene lasten *contribuéren* kon„ den, zonder haare wyduitgeſtrekte Zee„ vaart" (*n*).

Bl.

(*l*) Secr. Reſol. van Holl. 6 Febr. 1721, *bl.* 799. et MONTGON Memoir., *Tom.* 3, *p.* 359 et 360.
(*m*) Naleez. *bl.* 424.
(*n*) Secret. Reſol. van Holl. 18 Dec. 1733. *bl.* 687.

XIX. Deel. Bl. 452. r. 12. „ *Tot het Gezantſchap aan den Koning van Frankryk —, de Heer* VAN WASSENAAR *aangeſteld*". In de Byvoegſels, op deeze plaats van WAGENAAR, heb ik aangemerkt, dat de Heer VAN BOETZELAAR van Nieuwveen, op 't laatst van Sprokkelmaand, naar Engeland, was afgevaardigd geworden. My blykt nadeer, dat de Staaten, kort hier op, de komst van den oudſten Zoon des Pretendents in Frankryk en de Oorlogsverklaaringe van dat Ryk aan Engeland vernomen hebbende; waar van onze WAGENAAR, alhier, van Bladz. 422 tot 428, gewaagt; den Heere VAN BOETSELAAR gelasteden, zyne reize, eene poozе, op te ſchorten, en dat men hem, binnen dien tyd, eenen naderen Lastbrief gaf, (o) ten aanzien der veranderde omſtandigheid van zaaken, welke, uit dat voorval, gebooren was en, nog nader, konde gebooren worden. Dan, daar beide die Inſtructien wel inhouden de verzekeringe der Staaten, van aan hunne verbintenisſen met Groot-Brittanie getrouw te zullen blyven, ondanks den zwakken toeſtand hunner Gewesten, als mede hunne zugt, om, door middel der wapenen, de Vrede te bereiken, maar, in dezelven, geene byzonderheden voorkoomen, ten aanzien der bepaalde wyze, op welke, gevoeglykst, de geſchillen, tusſchen de Koningin van Hon-

(o) Sekr. Reſol. van Holl. 13 Maart en 10 April 1744 bl. 265—270.

Hongarie en haare Vyanden, zouden konnen vereffend worden, en daar my, onder de Papieren, toebehoord hebbende aan den Heere Buys; toen eerſte Sekretaris der Staten van Holland; en nu, aan den Heere Martini, hier omtrend een zeer gewigtig Stuk ontmoet, het geen wel, voor de benoeming van Bortselaar, is opgeſteld, maar het welk; of ten minſte de zaaklyke inhoud van dien; my, van elders, gebleeken is, toen, aan de voornaamſte Staats-Leden medegedeeld, door hun goedgekeurd, en, ſedert, dien Gezant te zyn aanbevolen, om er zig, naar de omſtandigheden van tyden en zaaken, by de Engelſche Staatsministers, van te bedienen; heb ik nuttig geoordeeld, hetzelve, hier onder te doen drukken, als bevattende de denkwyze, die men toen, nopens dit werk, hier te lande, voedde. (p) XIX. Deel.

NA-

(p). „ Resultat van de Conferentien, door de Heeren Burgems en oud-Burgemm, gehouden op den 3 Jan. 1744.

„ Dat, met den Hr. R. P., geſproken moge worden, om ymant te zenden na Engeland: aan hem Heer R. P. gelaten wordende, wien hier toe te verzoeken, en of die zending geſchiede zal met kennis van haar H. M., van Holland, of in der ſtilte.

Dat die Man, nochmaals, behoorde te repreſenteeren de verlegentheid, waar in men zich alhier bevindt, om iets te contribueeren tot de gemeene zaak: so door de quade geſteldheid van de Financien, als door de discrepeerende Provincien.

Dat, wanneer haar H. M. geſolveerd hebben tot een ſecours van 20ſten Man aan de Koninginne, zy, met een, hebben vastgeſteld, dat men aan den Staat zoude zeggen, hoe men meende tot de pacificatie te komen; dat daar toe wel aanzoek is gedaan, maar, tot noch toe, geen antwoord van Weenen, enz.

Dat haar H. M. niet willen voor uit loopen, maar dat haar aangenaam zal zyn, de gedagten van den Koning te mogen weeten, en deszelfs plan gaarne zullen hooren.

men

XIX. DEEL.

NALEEZINGEN

OP HET

XX. DEEL.

Bl. 190. r. 8. „ Hier op, was de *last* gevolgd, om *deeze Vesting, by eerlyk verdrag, op te geeven.* Doch, alzo deeze *last niet door de Staaten geteekend was, begeerde de Baron* VAN AILUA *eenen ſtilſtand van wapenen van twee etmaalen, om verlof tot de overgaave, van hoogerhand, te haalen. De Maarſchalk van* SAXEN *bewilligde in zyn verzoek.*" In myn Byvoegſel, XX. Stuk, bladz. 85., op deeze

„Dat, wanneer de Koning de gedagten van den Staat mogte vraagen, Hy, met alle discretie, behoorde te zeggen; dat de Staat meent niet verder gehouden te zyn, als om de Koninginne het haare Haar te doen blyven, en niet tot eenig dedómagement.

Dat hier toe twee zaaken in conſideratie komen, als, van wege den Keizer, de renunciatie aan alle zyne pretenſien, met de byvoeging van de activiteit van de keurſtem aan Boheme, &c en, van wegen de Koninginne, de erkentenis van den Keizer, en de reſtitutie van de Beierſche Landen, na de Vrede.

Dat men wel voorziet, dat de Koninginne op een dedomagement zal urgeeren, maar dat de Staat daar toe ongehouden is, en niet weet te preſteeren, noch by den Keizer, die niet heeft, noch by Vranckryk, aan de welke het afgenomen zoude moeten worden. Aan Haar H. M. niets gereeder voorkomende, als dat men aan de Koninginne geeft het *jus prefidii* in Paſſau, tot dekking van Boheemen. &c.

Dat, als de Koning het konde goedvinden, de Koninginne daar toe geperſuadeerd behoorde te worden.

Dat men, dat conſent hebbende, van dat plan kennis behoorde te geeven aan den Keurvorst van Ments, om dat te brengen aan den Keizer en verdere Rykſtenden, met verzoek, om daar toe te arbeiden.

Dat

ze plaats van WAGENAAR heb ik my verpligt, naar leidinge der geheime Resolutien van Holland, eenige uitweidinge te doen nopens de overgaave van zulk eene gewigtige Vestinge, als Maastricht, en het, allezints, loflyk gedrag van den Baron van AYLUA: ik zal tragten aan deeze belofte te voldoen. XX. DEEL.

't Geen

„Dat men wel gedagt heeft, om den Koning van Pruisen te bezenden, maar gemeent, dat het zelve niet voor af konde geschieden maar wel te pas komen zal, als men het consent van de Koninginne zal hebben, en daar door in staat wezen, om opening te geeven aan Keur Mentz.

Dat hetzelve alzo gedaan zynde, overleg zal konnen worden gemaakt, om hier van mede opening te geeven aan Vrankryk, Spanje, en verder niet.

Dat hy, by occasie, discretelyk, moet insinueeren, hoe difficieel het zal zyn conquesten te maaken op Vrankryk, of aan den Rhyn, of in de Nederlanden, om meer als eene oorzaak.

Dat die difficulteit niet verminderen zal door de voorgenomene entreprise op Napels, waar door weinig effect zal konnen worden gedaan aan den Rhyn, door de afleiding van de Troupes derwaarts, om dat Ryk te konnen winnen en te bewaaren.

Dat uit al den toestel, die gemaakt word, haar H. M. moeten vreezen, dat den oorlog wel zou konnen worden getransporteerd na de Nederlanden, 't geen alzoos contrarie beloofd is.

Dat hy mede, discreetelyk, moet insinueeren, dat haar H. M. by dit alles meer verliezen als winnen konnen, en men aan dezelve niet qualyk kan afneemen, dat zy zorg draagen voor Haar eige, waar van de effecten ligt te begrypen zyn: aan haar H M. alzoos leet zullende zyn, wanneer zy genootzaakt zouden worden, de hand niet langer aan het werk te konnen leenen.

Dat al het bovenstaande, precise, alleen de bevrediging met den Keizer raakt, en niet Vrankryk en Spanje; doch wanneer het pas mogte geeven, dat alzoos word vastgesteld, dat Vrankryk de werken van Duinkerken en Hunningen zal raseeren

En dat Spanje ten minste moet permitteeren de onverhinderde Navigatie in America.

E 2

XX. DEEL.

't Geen, by onzen treflyken Schryver, een *last* des Hertogen van CUMBERLAND gezegd wordt, kan men, niet wel, dien naam geeven. Zo dra de Hertog vernomen hadt, dat Maastricht buiten de wapenſchorsſinge was geſlooten, en hy geene hoope meêr zag, om haar te redden, liet hy, door Lord SACKVILLE, den Maarſchalk van SAXEN voorſlaan, met de Vestinge in verdrag te koomen, onder behoud van volle krygseer voor de Bezetdinge. Hy voegde er by, dat, zo de Maarſchalk dit goedkeurde, dees den gezegden Lord ſlegts van eenen vrybrief hadt te voorzien, om binnen de Stad te koomen en er AYLUA van te verwittigen. SAXEN hier 't oor aan leenende, kwam de Lord, op den derden van Bloeimaand, binnen Maaſtricht en reikte aan AYLUA eenen brief des Hertogs over, die, daags te vooren, geſchreeven was, en in welken Z. K. H hem 't voorſtel, aan den Maarſchalk gedaan, te kennen gaf, als ook zyn leetwezen, van er, door tyds gebrek, de meeninge des Prinſen VAN ORANGE niet op te hebben konnen inneemen: waar op hy, deedt volgen: „ Ik geloove, „ dat het voordeeliger zou zyn, een eer„ lyk Verdrag aanteneemen —, dan de be„ legeringe voort te zetten: maar, 't geen „ ik u hier zeg, is meer een *raad*, dan „ een *last*, om te verdraagen. Indien men „ U geen zodanig Verdrag, als men aan „ dappere lieden zelden weigert, wilde „ toeſtaan, heb ik niets voor te ſchryven „ aan eenen Gouverneur en aan eene Be-

„ zet-

HOBBE, Baron van AIJLVA,

Generaal der Artillerije, in dienst van den Staat,

Gouverneur van Maastricht en onderhoorige Sterktens....

„ zettinge, die zig bereids zulk eenen wet- XX.
„ tigen roem verkregen hebben." (q) Deel.

AYLUA, onderrigt, dat dit ſchryven, zonder kennis, laat ſtaan goedkeuring, zo der algemeene Staaten als van den Prinſe, geſchied was, verzogt en verkreeg van den Maarſchalk van Saxen eene wapenſchorsſinge van tweemaal vier en twintig uuren, met hoop van eene kleine verlenginge, ten einde, in dien tusſchentyd, ten minſten den last des Prinſen in te winnen. Hy vaardigde, ſtraks, den Generaal Major GRAHAM, met een' brief, aan zyne Hoogheid af en meldde hoofdzaaklyk: " dat het aanſchryven des Hertogen van CUMBERLAND hem in groote verlegenheid gebragt had: dat de overweeging van 't droevig lot eener krygsgevangenis van zyne Bezettinge; die hy hoopte, dat zyne Hoogheid zou konnen afweeren; hem wel eenen ernſtigen aandagt hadt doen leenen aan 's Hertogen raad, maar dat het overgeeven eener Plaatſe, die hy nog kon verdeedigen, hem tegen de borst ſtondt, en dat hy dit, buiten uitgedrukten last, ook niet vermogt te doen, zonder zig te onteeren en zyn hoofd in de waagſchaal te ſtel-

(q) Zie hier de woorden van CUMBERLAND: „ Je crois, „ qu'il ſeroit plus avantageux, que vous acceptaſſez une „ Capitulation honorable —, que de continuer le ſiege. Ce„ pendant, ce que je vous dis, ici, eſt plus un *Conſeil* „ *qu'un Ordre* de capituler. En cas qu'on ne voulut pas „ vous accorder une capitulation, telle, qu'on ne refuſe guère „ a des braves gens, je n'ai rien a prescrire a un Gouver„ neur et a une Guarniſon, qui ſe ſont deja acquis une ſi „ juſte reputation". Lettr. du Duc DE CUMBERLAND, en date du 2 Mey 1748. In de Secr. Reſol. van Holl. 10 Mey 1748, *fl.* 233 en 234.

XIII. DEEL. ſtellen: waarom hy hoopte, binnen den bepaalden tyd, de bevelen zyner Hoogheid te erlangen, met goedkeuringe van zyn gedrag.

's Nagts, tuſſchen den 4. en 5. van Bloeimaand, kwam GRAHAM te Breda, voor het bedde van den Prinſe. De laatstgemelde hadt, op den afgeloopen dag, reeds een' brief van CUMBERLAND, nopens dit werk, ontvangen, en aan deezen te rug geſchreeven, onder anderen: hoe hy voorzag, dat 's Hertogen ſchryven den Heere van AYLUA zeer ontrusten zoude, wyl die Generaal, volgens eed en pligt, niets ten deeze, buiten last van zynen *Souverain* of van hem, Eifſtadhouder, uit hunnen naam, doen mogt: dat ook, de Maarſchalk van Saxen 't aangaan van een Verdrag *met alle krygseer*, op veelerleie wyze zou konnen uitleggen, en byzonderlyk, in dier voege, dat de Bezetting, dien onverminderd, zou moeten krygsgevangen blyven, of niet tegen Frankryk mogen dienen, 't geen hem des te waarſchynlyker voorkwam, om dat een aantal Oostenrykſche Troepen zig, thans, in Maastricht bevonden, en de Gezant dier Natie noch de voorafgaande punten, noch den wapenſtilſtand, hadt willen teekenen. Dat het hem, daarom, zeer aangenaam zou geweest zyn, indien de Hertog gezorgd hadt, de vyandlykheden, tegen Maastricht, zo lange te doen ophouden, tot AYLUA de bevelen zyner Meesteren hadt kunnen inwinnen, eene zaak, welke

welke de Maarſchalk aan dien General niet ſcheen te konnen weigeren, wyl de zelve Maarſchalk, of liever de Koning van Frankryk, zulks, ten jaare 1715, aan de Bevelhebberen van Doornik hadt ingewilligd, ten opzigte van 't Kasteel, na dat reeds de Stad opgegeeven, en het Leger, 't welk, tot haar ontzet, aanrukte, geſlagen was. (r)" 's Prinſen Brief hieldt, voor 't overige, verſcheiden andere nadruklyke bewoordingen in, waar door 's Hertogen handelwys; als, ſomtyds, ook met de eere en het welzyn van den Staat niet ſtrookende; aan deezen, beſchaafdelyk, maar zeer verſtaanbaar, onder 't oog gebragt wierdt. XX. DEEL.

Dan; om tot GRAHAM terug te keeren; men beſteedde een goed gedeelte van den nagt, in welken hy aankwam, om, uit hem, de volledigſte openinge, nopens den toeſtand van 't geprangd Maaſtricht, te verſtaan: waar na de Prins, tegen zeven uuren des morgens, eene byeenkomst; beſtaande uit den Graave VAN BENTINCK, den Heere van IDDIKINGA, beiden Leden der Algemeene Staatsvergaderinge; en uit de voornaamſte Krygsbevelhebberen, zig, toen, in Breda bevindende, by zig liet beleggen. Hier ſtelde hy, byzonderlyk, voor: I. „ of hy, in deeze omſtandigheid, alvoorens 't welbehaagen hunner Hoogmogendhe-

„ 't wel-

(r) *Reponſe du Prince* D'ORANGE *au Duc de* CUMBERLAND, *en date du 4 Mai* 1748. In Secr. Reſol. van Holl. 10 Mey bl. 234 en 237.

XII. Deel. den zoude dienen te vraagen, dan wel de zaak op zig neemen? 2. wat raadzaamer ware, den Generaal van AYLUA te *ordonneeren* van de *defenſie* van de Plaats, die, nog wel een dag of tien uithouden konde, te *continueeren*, of wel, volgens den raad van den Hertoge, de Stad, met eene *honorable capitulatie*, over te geeven?" Men begreep: „ dat de Prins, om gebrek van „ tyd, de zaak moest op zig neemen „ en den Generaal van AYLUA gelas„ ten, het Verdrag, op de voordeeligſte „ wyze, te treffen." Waar toe, daar op, door zyne Hoogheid, beſlooten werdt. Hy gaf er, ten ſpoedigſten, kennis van aan de algemeene Staaten, met betuiginge „ge„ gewenscht te hebben, voor het geven „ van een' beſliſſenden last, de Reſolutie „ en het welbehagen hunner Hoogmo„ heden te verſtaan, over eene zaak van „ die aangelegenheid, als was het overgeeven „ van één van derzelver *importantſte* Vestin„ gen." In zynen Brief aan AYLUA; die, met GRAHAM, ten zelven dage, verzonden werdt; verklaarde Hy hoofdzaaklyk, „ niet, dan met ſmert, en door den ſamenloop van zaaken gedwongen, tot gemelden last gekoomen te zyn, doch te begrypen, dat het Verdrag, aan de zyde des vyands, moest gepaard gaan, niet ſlegts met alle krygseere, maar ook met volle vryheid voor de Bezettinge, om, terſtond, weder te konnen dienen: dat, wyl er eene teruggaave der gemaakte overwinningen en eene volkoomen verzoening op-

han-

handen was, AYLUA, zynes meenings, moest zien te bedingen, dat de Plaats, tot zo lange, in bewaaringe geſteld wierde van eene Bezettinge, half uit Franſchen, half uit Nederlanders beſtaande, of, anderſints, uit onzydige; d. i., Westphaalſche, Keulſche of Paltziſche; Troepen, die, in dat geval, aan beiden de Mogendheden eed zouden dienen te doen: dat, zo dit niet gelukte, men den afſtand van Maastricht of Wyk, met behoud van de Sterkte St. Pieter, konde voorſlaan, en dat, zo men; gelyk Z. H. zeide, te vreezen; dit alles van de hand weeze, AILUA, als dan, zyn laatſte werk moest maaken, om de Bezettinge; met volle krygseere en vryheid van, terſtond, weder te mogen dienen; langs den kortſten weg, naar 's Hertogenbosch of Venlo te doen geleiden. Voorts betuigde de Prins zyn genoegen over 't beleid des Heeren van AYLUA, 't welk; ſchreef hy; door den Maarſchalk van Saxen, zelven, wierdt toegejuicht. Ook benoemde hy dien Generaal, ter belooninge van dapperheid, van dat oogenblik af, tot *Gouverneur* van Maastricht, over welke Vestinge hy, tot nu toe, als *Commandeur*, 't bevel gevoerd hadt. (s) XX. Deel.

GRAHAM kwam, met 's Prinſen Brief, den 6. van Bloeimaand, in Maastricht aan: waarop de handeling begon. (t) AYLUA

(s) Brieven van Prins WILLEM IV, aan de Algemeene Staat. en den Generaal VAN AYLUA, van 5 Mey 1748, in Secr. Reſol. van Holl., bl. 227, 228, 237 en 238.
(t) Europ. Mercur. Mey 1748, bl. 255.

XIX. DEEL. LUA rigtte zig; blykens de, nóg in weezen zynde, punten van Verdrag; (*z*) naar 's Prinſen voorſchrift: doch de Maarſchalk van Saxen ſloeg alles af, behalven dat hy der Bezettinge, tegens de overgaave der Stad en van *Wyk*, vryheid van dienst toeſtondt, met verlof, om, met allen verderen krygseer, naar 's Hertogenbosch en andere plaatſen der Generaliteit uittetrekken, in dier voege, dat de Heer van AYLUA twee Mortieren en vier ſtukken Geſchuts; twee van twaalf en twee van drie pond; met hunne affuiten, en vier en twintig ſchooten, zou vermogen met zig te neemen. De algemeene Staaten, kort daar aan, 't gedrag van den Prinſe en des Gouverneurs van AYLUA goedkeurende, beſchonken den laatſten met het evengezegd geſchut.

Maastricht was, by de overgaave, ruim drie weeken lang, bezet geweest. De onzen hadden, geduurende dien tyd, eenige gelukkige uitvallen gedaan en eenige Mynen doen ſpringen: waar door de Franſche Troepen; die, zesmaal, de Bastions beſtormden; veel ſchaade geleeden hadden: zynde hun, nu en dan, eenige uuren vergund geworden, om hunne dooden te begraaven. Met dit al, verloor de Bezetting mede zeer veel Volk, waar onder eenige Luiden van naam, die, in Bergen op Zoom, gediend hadden. Ook waren, behalven eenige Vestingwerken, veele voor-

naa-

(*z*) Secr. Reſol. van Holl. 11 Mey 1748. *bl.* 259—263.

naame Huizen en, onder deezen, 't *Staaten-Huis*, binnen de Stad, ja geheele Straaten, door de bomben, zeer beſchaadigd of vernield geworden. (y) XX. DEEL.

Bl. 373. r. 8. v. . ., *Koning* GEORGE en *de Staaten handelden met de Hoven* van *Dresden* en Munchen". Alvoorens aan 't *Saxiſche* Hof te handelen, was zulks geſchied aan dat van *Keulen*. De zaak kwam op 't volgende neder.

In 't laatst van Louwmaand des jaars 1759, bragt de Prins; na de Staatsleden, op zyn verzoek, de geheimhoudinge hadden aangenomen; ter kennisſe van Holland: hoe hy, in 't voorgaande jaar, door den Graave VAN WARTENSLEBEN, buitengewoon Gezant van den Staat by de drie geeſtlyke Keurvorſten, was verwittigd geworden van de beweeginge, die, aan 't Hof van Keulen, gemaakt wierden, om den Keurvorst, Biſſchop van Munſter, over te haalen tot het kiezen van eenen Medehelper of Opvolger*. Doch dat, indien men eenige penningen wilde uitſchieten, die Vorst, veelligt, te brengen zoude zyn tot het aangaan eener verbintenisſe met Groot-Brittannie en den Staat, om zyne keuze te bepaalen op een voorwerp, aan beide de Mogendheden aangenaam: Dat Z. H.; bewust van 't belang, 't geen men, ten allen tyde, in zodanige keuze geſteld hadt; den ſtand der zaaken aan den Koning van

* Coadjuter.

(y) Reſol. Holl. 14 Dec. 1748. *bl.* 1148. Secr. Reſol. van Holl. 10 Mey 1748, *bl.* 226, 249 en 259 Europ. Mercur. May, *bl.* 252 —254. en Dec. 1748, *bl.* 307 en 308.

XX. Deel. van Groot-Brittannie hadt doen aandienen, die, daar op, beflooten hadt, geduurende den tyd van vier jaaren, de helft te draagen in eene ſomme, eerst van twee, toen van vier, tonnen ſchats, op welke laatſte ſom, de Keurvorst van Keulen (om redenen, die de Prins nader voordroeg, en byzonderlyk, wyl zyne Keurvorstelyke Doorlugtigheid zig, als dan, van alle verbintenis met Frankryk zou ontdoen,) was blyven ſtaan: dat egter; Koning GEORGE, ten deezen, niet anders hebbende willen voorkoomen, dan als Keurvorst van Hanover, doch, geenzints, als Koning van Groot-Brittannie; zyne Hoogheid hem, hier omtrend, naderen voordragt hadt laaten doen en vertoonen, dat, zo dit al eenigzints gaan konde, ten opzigte der *Coadjutorie*, als den Staat allernaast raakende, zulks, egter, geen' plaats behoorde te hebben, ten aanzien van 't werk met Frankryk, als de gemeene rust van Duitschland betreffende, en in welk ſoort van zaaken, ſedert den jaare 1701, de beide Zee-Mogendheden; als daar in gemeen belang hebbende; ook, te ſaamen, waren voorgekoomen, in dier voege, dat de Staat één derde droege, en zyne Majeſteit twee derde: t. w., één als Koning, en één als Keurvorst. Dat men, in Engeland, hier geene ooren aan leenende; Z. H. onderrigt was geworden, hoe, reeds, de Generaal-Major BORK, door den Koning, zonder er, hier, eenige kennis van te geeven, gelast was, om, volgens 't bovenſtaande begrip zyner Majeſteit, met het Keulſche Hof te ſluiten, alwaar men, nu, den Staat begon te verdenken, en van waar WARTENSLEBEN geſchree

ſchreeven hadt, dat de Keurvorst naar de Franſche zyde begon te neigen, en dat hy het werk niet langer ſleepende konde houden, zonder „ *abſoluut* en *cathagorisch* ant„ woord". Dat, dit aan 't Secreet Beſoigne ter Generaliteit zynde medegedeeld, zes Provintien, terſtond, begrepen hadden, WARTENSLEBEN tot ſluiten te moeten gelasten, maar dat, Holland de zaak hebbende overgenomen, zyne Hoogheid, thans, door eenige Generaliteits Leden wierdt gedrongen, die Provintie te beweegen, om het werk niet langer tegen te houden. Dat zyne Hoogheid aan deeze Heeren hadt voorgedraagen den zwakkenſtaat van 's Lands kaſſe, de behandeling van Engeland en 't gevaar van, op bovengemelden voet, te ſluiten: dat hy ook, ten opzigte van zig zelven, veele bedenklykheid meende te moeten maaken, om deeze zaak, by de Leden, door te zetten *, zo uit hoofde zyner naauwe betrekking op den Koning, als om dat het welzyn van den Staat hem de opperſte wet was, en hy in geen ſchyn van verwyt * wilde vallen, als of hy, uit inſchiklykheid voor den Koning, een pas, ten bezwaar van den Lande, gedaan hadt.

* *pouſſeren.*

* *reproches.*

De Prins voegde er by: dat 'er drie punten te overweegen waren. 1. Of men liever de helft in vier tonnen gouds zou draagen, dan gevaar loopen, dat de Keurvorst tot de Franſche party overginge? 2. Of men meêr diende te letten op de gevolgen, van deeze zaak, zonder Engeland, te ſluiten? 3. Of men WARTENSLEBEN niet zou konnen gelasten, ten aanzien van het *Coadjutorſchap* te ſluiten, met verklaaringe

aan

XX. DEEL. aan den Keurvorst van Keulen, dat men ook tot het verdere bereid was, mits te saamen met den Koning van Engeland, als zodanig', en niet slegts als Keurvorst van Hanover, en zulks alles, indien 't Keulsche Hof een uitstel van drie of vier weeken geeven wilde, om 't Hof van London, ten dien einde, bezenden? Den Prinse, na deezen voordragt, verzoekende verschoond te worden van *præ-advis*, besloot men, by Holland, de zaak, in 't Secreet Besoigne ter Generaliteit, daar heen te leiden, dat WARTENSLEBEN, aldaar, overeenkomstig den laatsten voorslag, zou gelast worden: zo als dit dan ook, nog dien zelven dag, geschiedde, en die Gezant, zeer spoedig, te rug schreef: dat de Keurvorst uitstel hadt gegeeven, tot den 25 van Sprokkelmaand, toen, eerstkoomende. Naauwlyks was de Brief van WARTENSLEBEN ingeloopen, of men besloot, in 't Secreet Besoigne, den Heere BENTINK tot *Nyenhuis* naar London te zenden. – 't Geschiedde: doch met geen ander gevolg, dan dat de Koning by zyn gevoelen bleef, alleenlyk zo aan BENTINK, als, door zynen Gezant, HOLDERNESSE, aan den Raadpensionaris STEIN, verzekerende dat, zo de Kroon van Frankryk dit Verdrag op den Staat zoude willen wreeken, hy den zelven, ook als Koning van Groot-Brittannie, zou byspringen. Hier op, neigden, terstond, zes Provintien en, kort daar aan, Holland, om WARTENSLEBEN te doen sluiten: 't geen op den 27 van Sprokkelmaand, te Nyhuis, geschiedde en, wel dra, bekragtigd wierdt. 't Liep op deezen zin." 1. binnen drie maanden, zou de Staat den Keurvorst van Keulen alle agterstallen, spruitende uit het Traktaat

taat van den jaare 1744, voldoen. 2. De Staaten en den Koning, als Keurvorst van Hanover, zouden, vier jaaren agtereen, elk voor de helft, den Keurvorst van Keulen, jaarlyks opleggen de ſom van vier tonnen gouds. 3. De Keurvorst van Keulen zou, tegen 't genoegen der Staaten en des Keurvorsten van Hanover, nimmer, een' opvolger in zyn Aartsſtift of Bisdommen kiezen. 4. Hy zou, gedurende dit Verbond, geene Verbonden, met anderen gemaakt, (dit zag op Frankryk) vernieuwen, tegen den wil der beide Mogendheden. 5. Op de Ryks-, Keurvorſten- en Kreitsvergaderingen, zou hy naar hunne meening, ten opzigte der Rykszaken, ſtemmen moeten. 6. Men zou, van wederzyde, niets doen, dat de vriendſchap krenken konde, byzonderlyk niet, door nadeelige inkwartieringe, en doortogt van Troepen, in geval van oneenigheden in de nabuurſchap. 7. De beide Mogendheden zouden, altyd, de voorkeuze hebben, indien de Keurvorst, ooit, mogt goedvinden eenige Troepen aan vreemde Vorſten over te doen (w)."

Op deeze wyze, wierdt een afkomst gemaakt van een Verbond, 't geen op veele moeite en kosten te ſtaan kwam. 't Voldeedt niet aan de verwagtinge. In Louwmaand des volgenden jaars 1751, liet de Keurvorst van Keulen den Staaten boodſchappen: „dat hy „ zig niet meêr aan 't Verbond gehouden „ hieldt". En 't was, om 't verlies, door deezen afval veroorzaakt, te herſtellen, dat Prins

(w) Seer. Reſol. van Holl. — 3 Febr. 4, 11 Maart 1750, pag. 486—498, 505, 506.

XX. DEEL. Prins WILLEM IV voorſloeg; zo als, ſedert, ook beſlooten wierdt; het Hof van Dresden aan te zoeken: (x) met het welk, eerlang, dat Verdrag wierdt aangegaan, waar van WAGENAAR, in 't vervolg van den, boven aangehaalden, Tekst, gewaagen zal. — Ik heb gemeend, eenigſins breeder van het Keulsch Verdrag te moeten ſpreeken, om dat ik niet weet, dat zulks, by eenigen Schryver, gedaan is.

Bl. 455. r. 10. v. o. „ *De voorſlagen verſchaften den Prinſe*, by de gewoone pligten der Regeeringe, *bezigheden*, die." *enz:* Buiten die voorſlagen, waren 'er, zekerlyk, ook andere zaaken, die den Prinſe veele bezigheden verſchaften. Hier toe kan men brengen de aangewende moeitens; zo om het Hof van Weene te beweegen ter nakooming van het Traktaat van Barriere; aan 't welke het zig, na de vrede van Aken, onttrok; als om, by dat zelfde Hof en 't Oostenryks Bewind, te Brusſel, het ontſlag te bewerken der belastingen, waar mede 's Lands handel, in Braband en Vlaanderen, thans gedrukt wierdt: dan welke beide zaaken, met 's Prinſen, kort op gevolgden, dood, bleeven ſteeken en, op de byeenkomst van Brusſel, ten jaare 1753, vrugtloos, wierden hervat. Doch een der grooſſte onderneemingen van WILLEM IV. (y) was,

(x) Secr. Reſol. van Holl. 26 Aug. 1751, *bl.* 697.
(y) Voyez NENY Memoir. *Tom.* II. *pag.* 43, 48-57. Reſol. van Holl. 31 Jan. 1749. *bl.* 78. ſecr. Reſol. Holl. 24 Jan. 1749. *bl.* 440-446. enz.

was, ongetwyffeld, de verbetering der kasse van Holland. Ik heb dit punt reeds aangevoerd, (z) en dagt er, hier, meêr van te zeggen: maar de plaats ontbreekt my By 't Rapport, 'tgeen er van uitgebragt wierdt, vindt men, onderen anderen, zeer uitgewerkte staaten van den, toenmaaligen, stand dier kasse, waar toe, byzonderlyk, behoorden: XX. Deel.

Gewoonl. Ink. f 13312649: 7: ½
buitengewoon - 8670318: —: 11½
——————— f 21982967: 8: —

Lasten zond. St. v.
Oorl. f 17012735: 18: 11½
De St. v. Oorl. - 7797194: 3: —
——————— f 24809930: 1: 11½

Kort van Inkoomen . f 2826962: 13: 11½

Wyders, merkte men aan, dat, geduurende de vrede van 't jaar 1728, tot het jaar 1740, de schulden, door 't niet nakoomen der Resolutie hunner Ed. Gr. Mogendheden, van den 28 van Grasmaand des jaars 1728, waren vermeerderd, met eene somme van f 8660853: 9: 9
En sedert dien tyd, tot den jaare 1750, met nog f 61605803: 9: 4

dus te saamen . f 70266656: 19: 1

Alles, ondanks het heffen der vrywillige gifte, die een *important capitaal*; 't geen egter niet

(z) Byvoegs. XX St. bl. 115.

XX. DEEL. niet genoemd wordt; hadt ingebragt. Men zie verder, nopens dit werk, de, onder aangehaalde, plaatſen. (a)

Einde.

(a) ſecr. Reſol. Holl. 20 Nov. 1751. *bl.* 535—668. bysonderl. *bl.* 535, 544 en 545. Reſol. van Holl. 20 April, 28 Aug. 1751. *bl.* 232, 333, 815—851.

BY-

BYLAAGEN

A.

Opene Brieven, met het uithangend groot zegel en eigenhandige ondertekening van Koning PHILIPS den II; waar by adprobeert en ratificeert d'Artikelen, onder welken die van de Stad s'Bosch den Peys van Keulen hebben geaccepteert, en zich weder onder de gehoorzaamheid van zyne Majesteit begeven. Madrit den 30 November 1579.

PHILIPPUS SECUNDUS *Dei gracia Rex* Caſtellæ, Legionis, Aragonum, Navarræ, Neapolis, Siciliæ, Majoricarum, Sardiniarum, Inſularum Indiarum et terræ firmæ maris Oceani, Archidux. Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Lotharingiæ, Brabantiæ, Limburgii, Luxemburgii, Geldriæ et Mediolani, Comes Hasburgi, Flandriæ, Artheſiæ, Burgundiæ, Palatinus et Hanoniæ, Hollandiæ, Zelandiæ, Namurci et Zutphaniæ. Princeps Zueviæ, Marchio Sacri Romani Imperii, Dominus Friſiæ, Salinarum, Mechliniæ, Territorii Trajectin: citra et ultra Iſulam, et Groningæ, nec non Dominator in Aſia et Africa, Recognoscimus et notum facimus tenore pſitium univerſis. Quod cum Superioribus diebus Illuſtrem Don *Carolum* de Arragonia, Principem Castri Veterani, ac Ducem Terra novæ, conſanguineum nostrum, ſpetialem Mandatarium ac Procuratorem nostrum destinaſſemus, quo una cum Illustrisſimis ac Reverendisſimis Sacri Romani Imperii Electoribus nec non delegatis Cæſariis in Civitate Coloniæ, quo omnes convenerant, de motibus Belgicis amice

Zie Naleezingen, bl. 299.

et æquanimiter componendis ac ſedandis tractaret, postquam varias communicationes coram Cæſareorum ac mediatorum Conſeſſu, ultro citroque habitas, destinata fuisſent per Nuntios Speciales ad Ordines Belgii et particulares Provintias et primarias Civitates, et ſignanter ad fidelem dilectum Magiſtratum Populumque Buscoducenſem, certa quædam pacis ſeu reconciliationis capita vel articuli, qui a magiſtratu, populoque prædicto, magno omnium conſenſu ac hilaritate, acceptata fuere, prout Solemni decreto acceptationis, Idiomate flandrico ſcripto, id atteſtati ſunt, fuerintque rurſus a prædicto Duce mandatario nrō, ac nomine nrō, vigore poteſtatis, ſibi per nos conceſſæ, cum inſertione Capitorum et acceptationis eorundem iidem articuli acceptati, ac præterea ipſe Dux ſpopondiſſet, pollicitus fuiſſet ac permiſiſſet dictis Buscoducenſibus omnia et ſingula Capita rerum præ articulis comprehenſa, nullo prorſus excluſo, ſervata iri, nosque, quam citiſſime fieri poſſet, illam ſuam ſponſionem peculiari diplomate nostro ratificaturos ac ſancituros, atque aliis adjectis ad dictum Magiſtratum ſpectantibus, quæ omnia atque etiam alia latius continentur in dicto acceptationis, ſponſionis, pollicitationis et promiſſionis ſcripto, a dicto Duce mandatorio nrō facto, cujus tenor ſequitur in hæc verba.

Carolus ab Aragonia, Princeps Caſtri Veterani, Dux Terræ novæ, Marchio Avolæ, Comes Burgedii, magnus Connestabilis et Almirantus Regni ulterioris Siciliæ, Regiæ matis. Catholicæ Conſiliarius, ſimul et componendorum Belgicorum motuum ſpecialiter conſtitutus Mandatarius, omnibus et ſingulis, pſites hasce literas patentes viſuris, lecturis pariterque ſeu legi audituris, ſalutem in eo qui est vera ſalus.

Noveritis quod ſereniſſimus ac potentiſſimus Dominus PHILIPPUS, Rex Hispaniarum Catholicus, jam dudum perſuaſus ex fraterno Conſilio auguſtiſſimi Cæſaris, Dni *Rudolphi* Romanorum Imperatoris, Conſanguinei, Nepotis et Fratris ſui lon-

longe charisſimi, in eam venerit Conſiliorum determinationem, quod iterato ſibi experiundum cenſuerit, quantum ad populares motus Belgicos, amice et aquanimiter ſedandos, Cæſ. Mtis. benevola Interventio, preſertim vero ſuffulta amicabilis Compoſitoris authoritate congrua, ſibi de inceps profutura foret. Cujus tandem paternæ non minus quam, revera, tum heroicæ, tum clementiſſimæ determinationis exequendæ Studio, omnino nihil ſibi potius alacriusve præſtandum duxit, ſi omni morarum ludibrio postergato, me fideliſſimum et obedientiſſimum ſuum ministrum, huc ad Coloniem: inclytam Civitatem, coram Reverendiſſimorum et Illusmorum Sa: Ro: Imp: tam Electorum, quam Principum, aliorumque generoſorum ac nobilium prædictæ Mtis Cæſ. Delegatorum celeberrimo Conventu, destinare.

Nec id ſolum, quin imo et Regiis tabulis amplisſimæ Procurationis, etiam in quem libet eventum concipiundi Tractatus, Concordiæ indubitanter ſuffecturis, me competenter fulcitum, armare et inſtruere, pro ut evidenter apparet ex tenore earundem tabularum, qui de verbo ad verbum præſentibus hisce literis inſeritur estque talis. Philippus Secundus Dei gratia, Rex Caſtellæ, Legionis, Arragonum, Navarræ, Neapolis, Siciliæ, Majoricarum, Sardiniæ, Inſularum Indiarum et terræ firmæ, maris Oceani, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Lotharingiæ, Brabantiæ, Limburgii, Luxemburgii, Gheldriæ et Mediolani, Comes Habſpurgi, Flandriæ, Artheſiæ, Burgundiæ, Palatinus et Hannoniæ, Hollandiæ, Zelandiæ, Namurci et Zutphaniæ, Princeps Sueviæ, Marchio Sacri Romani Imperii, Dominus Friſiæ, Salinarum, Mechliniæ, Territorii Trajectenſis citra et ultra Iſſulam et Groningæ, nec non Dominator in Aſia et Africa. Recognoscimus et notum facimus tenore pritium univerſis. Quod cum ex parte Serⁿⁱ ac potentisſimi Principis, Domini *Rudolphi*, Romanorum Imperatoris Augusti, Conſanguinei, affinis et

Fratris nostri charmi propositum nobis fuerit, ut ad Sedandos nostrarum Inferioris Germaniæ Ditionum tumultus, de aliquibus concordiæ conditionibus agi permitteremus. Nos, qui amore paterno eos Status unice prosequimur, nihilque hactenus studiosius curavimus in iis omnibus, quæ ibi gesta sunt, quam ut illos ad quietem ipsis utilissimam reduceremus, nunc quidem etiam libenter in eandem ipsam cogitationem et voluntatem venimus. Itaque cum prædictus Sermus Imperator Comisarios, qui de ipsis Conditionibus agant, sit nominaturus, nos itidem eligimus, nominamus et deputamus Illustrem fidelem nobis dilectum Don Carolum ab Aragonia, Principem Castrivetrani, Ducem Terræ novæ, Marchionem Avolæ, Comitem Burgedii, Consanguineum nostrum, magnum Connestabilem et Almirantum, Consiliariumque in siro ulterioris Siciliæ regno, propter singularem opinionem et fidem, quam de ipso ejusque integritate et prudentia habemus, deque ejus optimo zelo, quem erga Dei cultum et Comunem Christianæ Reipublicæ utilitatem, nec non erga privata nostrarum rerum et Statuum Comoda Studiosissime gerit, eidemque propterea potestatem, facultatem, authoritatem, Comissionem et speciale mandatum damus, Concedimus et elargimur, ut pro nobis nostroque nomine interfit et assistat, una cum prædictis Commissariis ab eodem Serenissimo Imperatore nominandis et cum aliis quoque ab iisdem nostris Staribus Inferioris Germaniæ personis deputandis, Sufficientia mandata ad eandem rem habentibus, in loco ad eam Congregationem et Conventum per prædictum Serenissimum Imperatorem designato, seu designando, ut ibidem dictus Dux, tanquam Comissarius et mandatarius noster, proponere, comunicare, approbare et concedere possit et valant, quæcunque media, Conditiones et articulos, quos, seu quæ ipse viderit expedire, ad bellicos motus in dictis nostris Statibus sedandos et firmam pacem, Concordiam et tranquillitatem ibidem

dem conſtituendam, ut et pacifice vivant (quod maxime illorum refert) et Religionem Catholicam Romanam, nostramque auctoritatem et obedientiam ſervent. Et generaliter ut nostro nomine ac pro nobis, dicere, tractare, facere, promittere et concedere posſit et valeat, quaecumque ad prædictum finem et effectum conſequendum opportuna et Convenientia eſſe judicaverit, et quæ nos ipſi, ſi præſentes ibi eſſemus, faceremus, facereque poſſemus, et ſi talia eſſent, quæ mandatum exigerent magis Speciale, quam præſentibus est expreſſum. Promittentes in fide ac verbo Regis et Principis, nos gratum, ratum, firmum et Stabile perpetuo habituros, quicquid per dictum Ducem Terræ novæ, virtute hujus nrī mandati et Commisſionis dictum, pactum, factum, vel conventum fuerit, illudque inviolabiliter et absque ulla diminutione, obſervaturos, impleturos, obſervarique et impleri facturos. Harum testimonio literarum manu noſtra Subſcriptarum Sigilloque noſtri appenſione munitarum. Datum in Opido nrō Madrito, die trigeſimo menſis Augusti, Anno a nativitate Dnī milleſimo quingenteſimo Septuageſimo Octavo, Regnorum autem nrōrum videlicet Hispaniarum et ulterioris Siciliæ vigeſimo tertio, Citerioris vero, Hieruſalem et aliorum, vigeſimo quinto. PHILIPPUS. Ad mandatum Regiæ et Catholicæ Mtis, *Gabriel a Cayas.* Cujus quidem Solemnis procurationis rigore, jam ante complures menſes (Deo auſpice) primordia Supradictæ negociationis pacificatoriæ alacriter ingreſſus, tandem, post varias Communicationes Coram amplisſimo Cæſareorum Delegatorum ac mediatorum Conſeſſu, tam ex parte Suæ Mtis. Cath., q̄ Ordinum Belgii, Antverpiæ Congregatorum, ultro citroque habitas: Viſum fuit, iisdem Cæſareis mediatoribus totius negociationis Summam, ad Certa quædam pæcis, ſeu debitæ reconciliationis Capita redigere. Quæ deinceps non ſine ter maxima Conſiliorum maturitate ad æquilibrium rationis et æquitatis trutinata et expenſa,

tum ad dictos Belgii Ordines, tum etiam particulares Provintias et primarias Civitates, per nuntios ſpetiales destinata fuere et Signanter ad Spectabilem Magiſtratum Populumque Civitatis Busoducenſis, qui post compluſculos dies, transmiſſorum Pacis articulorum examini magna Sedulitate impenſos, tandem Communi Calculo judicarunt, illos ipſos articulos ſibi comprimis videri pios, rationabiles, æquos, haud aliud præ ſe ferentes, quam honorem Dei debitaque Regis Servitia, ac publicam Provinciarum utilitatem, tranquillitatemque et prosperitatem, atque eatenus citra omnem hæſitationem acceptandos fore. Pro ut etiam modico temporis intervallo post, mira quadam animorum hilaritate ac Conſenſione, non minus per ſuas ad me literas, quam publicum magiſtratus ſolemne decretum, Actis publicis inſertum, mihique transmiſſum luculenter teſtati ſunt, ſe eosdem Articulos, animo prorſus deliberato, nec non ex intimis bonæ voluntatis præcordiis omnino abſolute et libere, absque ullius exceptionis limitatione acceptare: Quorum quidem Articulorum Pacis, ex authographo Latino in Flandricum idioma bona fide translatorum, Simul et ſubſecuti ſolemnis Decreti acceptationis reſpective tenores ad perpetuam rei memoriam hoc loco inſarcire lubuit.

Articulen des Peys van den Nederlanden by den Eerwerdichſten Doorluchtichſten Doorluchtighen wel Geboren Heeren Commisſariſſen der Keyzerlicke Mat^elt geconcipieert, ende beyde de partyen den XVIII July gecomuniceert. Ten eerſten, ſullen de Pacificatie in 't Jaar 1576. den VIII November te Gendt gemaact, ende de Unie te Bruesſel den IX January 77 daer na gevolcht, mit oock dat eeuwich Edict, toe Bruesſel den XVII February desſelven Jaers vercondicht, mit des Conincx approbatie, in alle heure pointen ende articulen gehouden ende ter executie geſtelt worden.

En-

Ende angeſien dat, boven 't gene dat van der eerſte troublen aft geſchiet is, noch veel gebuert is mit woorden ende wercken, ſoo in 't generael als particulier, wederſyden; oock nae de voorgenoemde Tractaten der Pacificatie van Ghent, Unie ende eeuwich Edict, ſoo is 't, dat, by deſe tegenwoordige Pacificatie, ſoo wel van de voor- als nagebuerde wercken en woorden een eeuwigh vergeten geboden wert; alſoe dat daer van gheen vermaen, verwyt, ofte onderſoeckinge meer en gheſchiede, maer gehouden werden gelyck oft ſy noyt gebeurt en waren, ende dat op exemplare Straffinge, den Onderſaeten, daer thegencommende, als oproerighe ende beletters der ghemeene ruste aen te doene.

Den Coninck ſal Syne Vaſallen en Onderſaeten houden, mainteneren, jae (indient alſoe goetgevonden wert) van nieuwes bevestigen alle ende ygelycke rechten, Coſtumen, gebruycken, vryheiden ende privilegien van yedere Landen, Steden, Gemeenten, ende alle andere private perſonen, ſoe in 't generael als ſpeciael, gelyck in den X artyckel des eeuwich Edicts verhaelt wert; ende ſoe hy in den Provincien der Nederlanden voermaels gehult, beloeft ende geſwoeren heeft.

Alle vuytlantſche Crygsfolck, als Spangiaerts, Italiaenders, Duitſche, Waelen, Bourgoignons, Engelſchen, Schotten, ende alle andere Vremdelingen, die van oorſaecken van deſe beroerten wederſyders aengenomen ſyn, ſullen vuyt deſe Nederlanden, t'ſamen ende op een ander tydt, nae die vercundinghe deſes peys, vertrecken, binnen ſulcken termyne, ſoo by gemeenen accorde geſtelt ſal worden.

Ende angaende 't ander Crygsvolck niet vuytlantsch, ſal oock die Coninck tot volcommenden ontlastinge ſynder verdructer onderſaeten, gebieden, dat alle Soldaten te water en te Lande op derſelver tydt affgedanckt ende oorloff gegeven ſullen werden, om voortaen by heur ſelven in

ruste te leven, behoudende alleenlick d'ordinariſe garniſoenen: op dat alle onderſaeten, 't zy burgers ofte inwoonders, heur voortaan begeven moegen tot heur neringe van Coopmanſchap, hantwercken ende andere handelinge van Vrede om daar by heur ſelffs, heur Wyffs en Kinderen eerlicken ſonder des evennaestens verdruckinge t'onderhouden. Ende datſe van publycq gebruyck van wapenen, te voiren niet geplogen, ende in tyde van peys niet dienende, heur voortaen ontlasten ende wachten.

Dat alle exactien; imposten ende andere ongewoentlicke Tollen en Lasten, die ter oorſaecke van deſe beroerten eenigſins opgeſet ſyn geweest, t'eenemaal ſullen Ceaſeeren ende affgeſet werden; alſoe nochtans, dat indien men bevint tot den gemeenen oirbaer nootelick te ſyn, ſommige Lasten een tydtlanck noch te Continuëren, den Coninck dien aengaende, hem 't ſelve by den Staten verthoent ſynde, hem geerne nae derſelver begeerte ende raet vougen ſal. Daer en boven ſal wederom die hantteringe en pasſagie deur alle plaetſen, Steden, Dorpen, Bruggen, Havenen derſelve Landen, te Waeter ende te Lande, deur Vloeten ende Revyren, gevryet worden, gelyck als plach te ſyne voor deſe tegenwoerdige troublen: mits alle nieuwe tollen en imposten, ſonder 's Conincx authoriteyt, ter oorſaecke van deſe troublen daer op geſtelt, promptelyck Ceſſerende.

Ende op dat alle oorſaecken van twiste ende clachten moegen eens voeral geſlicht worden, ſullen alle Geeſtelicke ende wereltlicke perſoenen, ſoo binnen als buitens Landes, wederkeren in heure geestlicke ende wereltlicke goederen: te weten, in de meublen die noch in weſen ſyn, ende in de onroerende, titels, ſchulden en actien, om dezelve terſtont te beſitten, ende te bruycken in ſodaeniger ſtaet als die ten tyde ſullen gevonden werden: Ende dat ſonder bedroch ofte argelist, niettegenſtaende alle verpandingen ofte alie-

alienatien ende veranderingen ſichtent die Pacificatie van Gendt ter contrarien gedaen: maer 't geene dat voor derſelver geſchiet is, wordt nae de diſpoſitie derzelver gelaten.

Insgelycx oock ſal een ygelyck der Onderſaten van wederſyden in ſyn Staten, digniteyten, beneficien, gouvernementen, Officien ende dienſten geſtelt worden, gelyck als hy ten tyde van 't eeuwich Edict geweest is, latende ter diſpoſitien van 't ſelve Edict, 't geene dat te vooren gebeurt is, vuytgenomen alleen die geene, die men bevinden ſal tegen die vryheden, Rechten ende privilegien des Landes verſien off gepromoveert geweest te zyne: Welverſtaende altydt dat ſulcken affgeſtelde wederom ingeſet werdende gehouden ſullen ſyn den eet te doen; daer in 't naeste Artyckel affgeroert wert; ſoe oock voortaen ſullen moeten doen alle die geene, die namaels tot eenige officien offte dienst genomen ſullen worden, wederroepende, Caſſerende, ende te nyt doende wat van beyde ſyden ter Contrariën gedaen ofte gedecreteert geweest is.

Nyemant en ſal toegelaten worden tot eenich Provincië, Stede, Caſteelen ofte Sterckten te gouverneren ofte tot Capiteinſchappen ofte Overheyt van Crygsfolck, noch oock tot den Raeden van Stadt ende ſecreten ofte van financien, noch tot andere dienſten van merckelycke importantien, dan die naturelen ofte ingeboren dezer Landen, onder 't generale gouvernement begrepen; die welcke oock voor heure ontfanckenisſe ten dienst, boven d'oude gebruyckte eeden, den Coninck als heuren Prince gewoentlick te doene, ſullen ſolemnelyck den Coninck ende den Staten deſe tegenwoordige Artiekelen ſweeren, beloovende derſelve getrouwelyck ende oprechtelyck t'onderhouwen op pene van menedicheyt ende voir ſulcx geſtraft te werden.

Alle gevangen van byde ſyden, die noch ter oorſaecke van deſe troublen gehouden ſyn, ſullen terſtont en ſonder rantſoen vry ende losgela-

ten worden, ten waer dat ſe voor anders veraccordeert ende overcommen waeren.

Men ſal den Grave van Buyren in zyn liberteyt in deſe Landen weder leveren binnen drie maenden, nae dat de Prince van Orangien voldaen ſal hebben 't geene dat mit hem gehandelt ſal werden.

Die ordinantien ende alle andere bevelen, oock diſpoſitien van ſaecken, by den Ertshertoge Mathias ende ſynen Raet ende de Staten, ſedert de leſte troublen in des Conincx name gedaen ende gepasſeert, ſullen voor wettelick ende goet gehouden werden, ende heur behoirelicke effecten hebben, ſoo veel aangaet de beneficien, digniteyten, officien ende eenige andere ſaecken, daer van ordineerlick by den gheenen, die de plaetſen beſit van den Gouverneur Generael deſer Landen geordonneert ende gedisponeert pleegt te worden: maer niet aengaende de gene, die men aen des Conincx eygen perſoon pleecht te reſerveren, ofte oock die geſchiet ſouden weſen tegens de rechten, privilegien ende vrydommen des Landts, ſoe in 't generael als in 't particulier, ofte anderſins tot yemants verlies ofte achterdeele ſoude mogen reycken.

Insgelycx oock die Magiſtraten ofte Officiers van Steden ende andere plaetſen, die van heure Officien ende dienſten affgeſet zyn, anders dan nae recht ende oudere Gewoonte ofte anderſins tegen derſelver Steden, Privilegien ofte buiten d'ordineerlicke geplogene manieren, ſullen in hun digniteiten ende Officien weder ingeſet worden. Ende men ſal voortaen, in 't verſetten, dergelicke Officiers wederom houden den ouden voet, ende ſoe die rechten, gebruycken ende privilegien yders Landts, Stadts ende plaetſe verheerſchen, op dat nyemandt onrecht en geſchiede.

Belangende 't Geloove, 't welck by allen oprechten Kerſtenen Princen vooral moet gaen, en Can die Con: Mateit nyet voorby, off hy en begeert

geert ende gebiede, dat deur alle ſynne Erffnederlanden gehouden werde dat Catholyck Apostolyck Roomsch gelove; als volgende daer in de voetſtappen der Catholycker Coningen zyn Voorouders: welck gelove die Onderſaeten der Landen niet alleene boven alle menſchen memorie ontfangen ende gehouden en hebben, maer ſyn ook by 't ſelve in groote prosperiteyt ende fleure geweest, ende die voorſz. Coninck ende ſyn Voorſaeten in 't ſelve gelove in deſe Landen gehult ende met ſolemnelicken eedt van denſelven alſoe ontfangen. Het welcke gelove ende Religie daerom, alle andere vuytgeſloten, ſal vry, payſibelyck, ende ſonder eenich beletſel in deſe Nederlanden voortaen gehouden en geëxerceert werden, gelyck die Staten voormaels ſulcx in de generale Unie ende in 't eeuwich Edict gelooft, ende den Coninck, ſoe wel naer als voor deſe tegenwoordige troublen, mit vele brieven toegeſchreven ende verſekert, ende ook onlancx 't ſelve aen die Keyz. Majt. geſchreven hebben: ſoe dat ſe ſonder groote ſchandael en Confuſie des gemeyne Staets ende regeeringe der Landen in ſulcke gewichtige ſaecke tegen hun eygene Schriften niet veranderen en moegen: maer in 't gene dat Hollandt, Zeelandt ende Bommel angaet, ſal men hem reguleren nae der diſpoſitie van de Pacificatie van Gendt; welverſtaende, dat midlertydt in die Steden ende plaetſen, derſelver Landen die Catholycke Roomſchen Religie weder opgericht ſal werden, daer men by tyde desſelven Tractaets van Gendt dieſelve Religie was exercerende.

Ende ſoe veel angaet den Onderſaten der andere Provincien, in dit Tractaat begrepen, ende van der Catholycke Religie geweecken ſynde: De Coninck anſiende den tegenwoordigen ſtaet der Nederlanden, ſal deur ſynner Commisſaris toelaten ende vergunnen, dat ſulcke onderſaten in den ſelven Lande ſullen mogen blyven ende woonen, ſonder eenige ſtrave, ofte quellinge,

ter

terſtoorſaecke der Placcaeten van der Religie, die welke geſchorst werden zullen totter tyd toe dat by raede ende advies van die Staeten, wettelick ende behoorlick, in vryer plaetſe, daer zy vryſprecken zullen hebben, door den Coninck ofte zyn Gouverneur generael te vergaderen, anders op die moderatie derſelver geordonneert zal zyn: welverſtaande, dat ſy middelertydt heur wachten eenich ſcandael ofte turbatie te doen, ende heur van alle ander exercitie dan van der Roomſcher Catholycke abſtineren, midlertydt oock vryelick genietende alle goeden, roerende en onroerende, rechten, actien, hoedanige zy zyn, het zy die zelve te vercoopen oft andersſins te alieneren: oft zoe verre zy hun goet liever hebben te behouden, 't zelve abſent weſende by andere te doen adminiſtreren, daer toe Committerende Catholycke Ontfangers zulcke als hun goetduncken zal; oock zoe dick als 't hun believen zal weder in de Landen te commen, ende die adminiſtratie van heur goederen wedersomme aen heur te nemen, zal heur zulcx ter goeder trouwen toegelaten werden, midts levende als Catholycke onderſaeten betaemt.

Ende dat zy dien aengaende haer meinenge ende begeerte an die Paſtoirs, Officiers en Wethouders der plaetſen, daer zy wederom zullen begeren te wonen, vercondigen. Vuyt welcke der Con. Majt. goedwillicheyt yegelick wel verſtaen can, dat zyne Majt. geene dingen min dan *Confiſcatie* van goet, ofte bederffenisſe ſyner Onderſaeten, en is begerende, noch oock voor hem genomen en heeft heur luyden met Straffheit der ouder placcaten t'overvallen, angeſien dat hy bereet is die Placcaten mit advys van den Staten betamelick te modereren ende al te doen wat tot godtsdienſte, der Landen ruste ende welvaeren behoirt, ende eenen goeden vriendelycken Kerſten Coninck betaempt.

Die authoriteyt ende gehoorſaemheyt zal den Coninck gereſtitueert ende gehouden worden, zulcx

zulcx als naer 't verheesschen van Godtlyck Recht, nae der Privilegien, ende 't sLandts gewconten en gebruycken, ende naer desen tegenwoordige Tractate behoort te weſen, en gelyck dat voormaels gehouden is geweest, op dat de Juſtitie wel geadminiſtreert en d'onderſaeten geregeert werden in alle reden, behoirlicheyt, Vrede ende gehoirſamheyt, alles in zulcker wyſe, als van alle menſchen gedachten, zoe by wylen Keyſers Carolus die Vyfde, ende zynne Voorgangers, als oock by Con. Mat. tyde, tot deſer troublen begintſel toe, gedaen is geweest. Sonder welcker authoriteit oft gebiet ende gehoorſaemheyt nyet mogelick en is 't Volck in eendrachte, goede Juſtitie, Vreede ende Stillicheyt te houden.

Zoe veel angaende is 't generael gouvernement van de voorſz. Landen, Zyne Mat. zal daer toe kieſen een Prince ofte Princeſſe van den bloede, de welcke by goeder experientien gequalificeert ſal ſyn tot ſulcken ſwaerwichtigen gouvernemente, ende waer aff die onderſaeten in aller redenen heur ſullen te bedancken ende te Contenteren hebben. Alzoe die zelve zal gouverneren in aller rechtſeerdicheyt, billicheyt, ende zonderlinghe naer gebruyck, rechten, gewoonten, ende privilegien der ſelver landen, mitsgaders daer in begrypende die voirgenoemde Pacificatie ende dit tegenwoordich Edict, twelck hy offte zy zullen moeten beloven ende ſweeren.

Tot welcke generael Gouverneurs handen, ſonder langer vuytſtel, t'eenemael ende geheelick gelevert ſullen werden alle ende yegelicke Steden, Stercten ende andere plaetſen, die van d'een en d'andere zyde, by wat titel oft pretext dat zy gehouden werden, mitsgaders die domeynen oft patrimonie van den Coninck, ende oock met het geſchut, munitie, Victualie, wapenen ende Schepen, ten eynde ſyne Mat. die plaetſen, die by alle tyden ende gedencken garniſoen gehadt

hadt hebben, met advis des Raeds van Staeten doen bewaeren by de naturelen van Nederlandt, (dewelcke boven d'oude ende gebruyckelicke eeden den Coninck als heurlieder geboren Prince, gewoenlick te doene, oock aen den Coninck ende die Staeten met eede zich verbinden ſullen van deſe Artickelen te onderhouden) ende dan daer van te disponeren, gelyck tot 's Conincx dienſte ende zeekerheyt der Provincien en gerusticheyt der Landen aldermeest ſal bevonden werden, ende anderſins zoe 't behoorlick, ende gedaen geweest is voor deſe tegenwoerdige beroerten.

Den Coninck toelatende nyettemin, ende dat in 't aanſien van deeſe tegenwoordige vereeninge, dat 't geene dat tot noch toe van zynnen domeynen ende vuyt der Jaerlicken beden, ofte by taxatien op die Onderſaeten gelicht is, dat ſulcx als wel gecolligeert ende ontfangen ſal blyven, zonder enich voorder vervolch ofte quellinge daerom yemandt aen te doene: alzoe nochtans, dat men voortaen van dergelicke toetastinge ende onderhouwinge deſiſtere ende ophoude.

Dat vuytgenomen die Pacificatie van Gendt, generale Unie van de Staten, en 't eeuwich Edict van Bruesſel boven vermaent, die ſelve Staten renuncieren zullen alle andere Confederatien, belofftenisſen ende verbintenisſen, ter oorzaecken deſe troublen by heur gemaect, zoo wel binnens als buytens s' Lants.

In dit Tractaet zullen begrepen worden die Coninginne van Engelandt en den Hertoge van Angiers.

Van andere resterende zaken, ruerende d'expeditie, bevestinge, vercondinge ende vast ofte eeuwich onderhout van deſen Vrede, ſal daer naer gehandelt worden, als alle Saecken geaccordeert ende geſloten ſullen weſen.

Tenor autem Decreti acceptationis Buscoducenſium Sequitur est que talis.

Alzoe de drie Leden der Stadt van s' Hertogen-

genbosſche met communicatie ende gevolch van de Capitynen derzelver Stadt, na veele deliberatien, ten lesten opten xxixe des maents van Augusto anni 1579, eendrachtelicken (midts redenen ende motifven in de acte vandien in 't lanck ende breet verhaelt) voor hunne opinie, advis ende goetduncken verclaert hadden, dat den peys geraemt ende geconcipiceert tot Coelen ende allen ende eenen yegelicken in 't generael ende particulier aengeboden, waer Godlyck, reedelick ende wel billyk, ſtreckende tot d'eere Godts, ſchuldigen dienst vanden Coninck, prouffyt, welvaert, ende prosperiteyt van deſe Landen, ende dat men denzelven hier ende (onder Correctie) overal zoude hebben met behoorlicke danckbaerheyt te accepteeren, ende t' ontfangen onder ſtercke, vaste ende genouchſame aſſurantien ende verzekertheyt, van dat hy in alle zyne puncten abſolutelick gehouden ende achtervolcht zoude worden, ende dat die ſelve drie Leden de voors. hunne verclaringe overgeſchickt hadden aan den Hertoghe de Terra nova, Ambasſadeur van Zyne Con. Mat., ende daer neffens tot volle berustinge ende Confirmatie van den voorsz. geboden ende aengenomen Peys in hun particulier hadden doen verſoecken zeeckere poincten van den voorsz. Hertoghe van Terra nova, waer op d'Excie van denſelven Hertoghe ſyn antwordt by maniere van appoſtillen in goeden orden heeft geſtelt, onderteekent ende bezegelt, ende dat d'Excellentie van den Prince van Parma &c. Stadthoudere, Gouverneur ende Capiteyn Generael voor zyne Co. Mat. in de Landen van herwaerts over de voorsz. verſueck poincten ende appoſtillen daer op geſtelt geſien hebbende ende rypelick overgemerct insgelycken by ſyne brieven in date den xxiv Septembris 79 hadde gelaudeert ende geapprobeert, Soe eest, dat die voorſz. drie Leden met Cómunicatie ende gevolch van den Capiteynen als vooren, op alles rypelick gelet hebbende, hebben op ten xxix Septembris anno xvc lxxix verclaert,

claert, ende verclaren midts deſen voor haere naerdere ende finale Reſolutie, Dat Sy den voorſz. Peys vuyt gantſcher harten, vryen gemoet ende affectie, abſolutelicken accepteren, mitsgaders goet vernoegen nemen van 't geene hun tot hunne verzekertheyt ende aſſeurantie reſpectivelick zoe voorſz. is, overgeſchict ende gegeven is, ende dat by proviſie, verwachtende in tyden en wylen naerdere ende geheele voldoeninge in 't ſtuck van deſen, volgende d'Appoſtille geſtelt op den Article van de voorſz. verzuecken, beginnende *In den erſten van node te ſyn &c.* Daerenboven verhopende ende vastelick betrouwende dat deſe Stadt voor gerecommandeert ende gefavorizeert gehouden zal worden by den voorſz. Excellentien van den hertoghe de Terra nova ende Prince van Parma, volgende hunne eygene preſentatien ende toeſeggingen in 't geen dat tot welvaert, prouffyt, voirdel ende prosperiteyt deeſer Stadt zal moegen dienen, ende in redenen ende billicheyt verſocht ende begeert zal worden. Des t'oorconden hebben den voorſz. drie Leden den zegel ad Legata deſer voorſz. Stadt hier onder op 't Spacium van deſen doen drucken, ende by eenen van hunne Secretariſen behoorlicken doen teeckenen op den XXIX Septembris voorſz. Ter ordonn. van dezelve drie Leden. J. DONCK.

Quo deinceps publicæ acceptationis decreto, ex parte dicti Magiſtratus Populique Buscoducenſis, mihi reverenter in Civitate Coloniæ exhibito, nec non ſuperaddita juſtæ requiſitionis obnixa rogatione, quatenus de patentibus Literis oportunæ aſſecurationis, ne dum propria mea manu, quinimo et Sigillo munitis, ſibi providere dignarer, nequaquam cunctandum duxi, quin juſta poſtulantibus ê veſtigio aſſentirer. Quocirca omnibus et ſingulis, tum Christo, tum Regiæ majeſtati Catholicæ fidelibus ſubditis, ac Cæteris denique omnibus, ad quorum manus

haſce

haſce præſentes ullo unquam tempore pervenire Continget, præſentium tenore notificatum, teſtatumq; ac declaratum iri percupiens.

Quod tametſi prælibati Articuli plurimis in locis minus ſobrie, quam antea ſperarem discrepent, a Commodis Suæ Mtis Catholicæ, potisſimum vero a tenore articulorum, quos paulo ante ex parte ejusdem S. Mtis ordinibus, populoq; Belgico, per me ſponte oblatos fuiſſe memini, tamen reverenter et obſequioſe respiciens ad ipſum Culmen Majestatis Cæs. tanti Interceſſoris, Simul etiam ad Singularem illum zelum et Candorem, quo hac in parte Supradictos Cæſareos Delegatos circa Conceptionem eorundem articulorum haud dubie uſos fuiſſe probe intelligo, utq; etiam Cath. S. Mtis affectus erga ſubditos, tanto exploratior evadere queat, nequaquam me continere debui, quin, fretus poteſtate amplitudinis ſupra dicti mandati Regii, mihi de ſuper attributi, dictos Articulos, ea qua forma jacent, mandatario nomine ejusdem S. Mtis Catholicæ realiter et cum effectu acceptandos ducerem, pro ut eosdem præſentium tenore accepto et conſequenter nomine, quo ſupra, Sacro ſancte ſpondeo, polliceor et promitto iisdem Buscoducenſibus, ob promptitudinem ſpontaneæ reconciliationis, nullo non favore ac beneficientia longe dignisſimis: Quod omnia et ſingula prædictis articulis comprehenſa rerum capita, nullo prorſus excluſo, post hac omni tempore et quavis occaſione inviolabiliter ſervabuntur et ad amusſim implebuntur.

Quodq; Sua Matis Regia quam Citisſime fieri poterit, hanc præſentem meam Sponſionem peculiari ſuo diplomate ratificaturus ac ſanciturus erit. Proviſo tamen, quod intra proximos dies, videlicet ſtatim atq; præſentes literæ aſſecurationis magiſtratuii Buscoducenſi notificatæ fuerint, tenebuntur operam dare, quod prædicta Articulorum pacis decreta acceptatio una cum Articulis ſolemniter populo, tam intra quam extra Civitatem, ut moris est, debite inſinuentur et publicentur, ac

postremo, quod, publicatione facta, ipsemet magistratus juxta et tria membra populi Buscoducensis etiam de novo reiterare debeant antiqua et consueta Juramenta fidelitatis, simul et firmæ observantiæ horum præinsertorum Articulorum.

Idq; in manibus Commisarii per Exmum D. Principem Parmensem, Gubernatorem et Capitaneum generalem, designandi.

In fidem et testimonium irrefragabilis veritatis hasce Literas patentes, propriæ meæ manus ascriptione, nec non sigilli majoris appensione muniri mandavi. Actum in inclyta Civitate Coloniæ, die vigesima tertia mensis Octobris 1579. CAROLUS AB ARRAGONIA, DUX DE TERRA NOVA. Ad mandatum præfatæ Extiæ suæ proprium: *Petrus Canales.*

Nos autem volentes, ut æquum est, acta et gesta et promissa per ministros et mandatarios nostros, præsertim plena potestate suffultos, rata, grata et firma esse, excquiq; et adimplere tenore præsentium de certa nra Scientia, animo deliberato, motuq; nrō proprio ac alias omni meliori modo, Jure, via et Causa, qua possumus et debemus, præinsertam acceptationem a præfato Duce, mandatario nrō, factam et arlos et capita in inserta sua acceptatione contenta acceptamus, laudamus, approbamus, ratificamus et Confirmamus eisq; vim, robur et aucthoritatem nostram Regiam impartimur. Promittentes nos in nostris bona fide et verbo Regiis Servaturos, impleturosq; ad unguem et inviolabiliter omnia et Singula in eis contenta, nec non promissa per dictum Ducem mandatarium nostrum, et nullo unquam tempore revocaturos nec revocari a quoquam permissuros.

Harum testimonio Literarum manu nrā Subscriptarum et sigilli nri appensione munitarum. Datum in opido nrō Madriti, die ultima mensis Novembris, Anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo septuagesimo nono. Regnorum autem nostrorum, Videlicet Hispaniarum et ulterioris Si-

ci-

cilie Vigesimo quarto, citerioris vero, Hierusalem et aliorum vigesimo Sexto. PHILIPPUS. Ad mandatum Regiæ et Catholicæ Mtis proprium *A. Demetieres.*

Akkordeert met de Origineele bezegelde Brieven, onder de Archiven der Hoofdstede 's Hertogenbosch, Invehtaria A, n° 383, berustende: het welk ik Ondergeschreeven by deeze getuige. Actum 's Bosch, den 24 Maart, 1792.

(geteekend:) ANT. MARTINI,

Oud-Pensionaris.

B.

Aantekening by den Hoogen Raade in Holland, in het Reſolutie-Boek raakende de Stadhouders. Op den 31 July 1650.

Zie de Naleezingen bl. 387.

Alzo op Saturdag den 30 July 1650., voor den middag, omtrent elf uuren, Zyn Hoogheyd de Heer Prince van Orangien, door last van de Heeren Staaten Generaal, hadde ontboden, en in Zyn Logemt., op 't Hoff, doen ſaiſeeren en vasthouden de Perſoonen van de Heeren DE WITTE en DUYST *van Voorhout*, gecommittde Raaden van Dordrecht en Delft *reſpe*, DE WAEL en RUYL, Burgemr. en Penſion. v. Haerlem, KEYZER en SELLINGWERF, Penſionariſſen van Hoorn en Medenblick *reſpe*; en Zyn Hoogheid voornemens was, op den 31 voerf., zynde Sonds. aan den middag, te vertrekken naar Ouderkerke, omtrent Amſterdam, by de Troupes Crygsvolk, aldaar vergaderd; ſoo zyn beyde de Collegien en Hoven van Juſtitie in de Raadcamer van den Hogen Raad byeen gekomen, en, na eenige diſcourſen, over t geen des daags te voren was geſchied, en op 't geen wyders, by Syn Hoogheid, mogte werden voorgenomen, is goedgevonden, door den Griffier van den Rade, mitsgads. den Subſtitt. Griffier *Pots* (den Griffier *Rolland* nog niet gekomen ſynde) Syn Hooghd. te doen verzoeken, om audientie voor de beyde voorſz. Collegien; 't welk geſchiedt, en d'audientie ingewilligd zynde, ſyn de beyde Collegien by ſyn Hoogheyd gegaan en, na begroetinge, is, by den Hr. Præſidt. HAGA, ſyn Hoogheyd te gemoed gevoerd de droefheid en onluſten, die, ſonder twyfel (gelyk nu by Haar Ed. Mogende), ook by alle goede Ingezetenen van den Lande, ſoude werden opgenomen, uyt het geen, op daags te vooren, gepaſſeerd was; dat mede niet minder ſtoud te verwagten uit de by-

byeenkomst van het Crygsvolk, omtrent Amsterdam, en het vertrek van syn Hoogheyd tot hen zelve, als waaruyt geoordeeld wierd, niet als groote onheylen voor den staat en pericul voor den Persoon van Syne Hoogheyd, soude te dugten syn. Dat om sulks, soo veel mogelyk, voor te komen, de beyde Collegien van Justitie van haar pligt geoordeelt hadden, sulks Syn Hoogheyd voor te stellen, en te versoeken, dat Syn Hoogheyd syn voorgenomen reyse, voor een dag of twee, wilde opschorten, ter tyd de absente Leden van de Vergaderinge van de Heeren Staaten van Holland weder by den anderen souden wesen, en middelerwylen alles met soodanigen wysheyd en moderatie te willen helpen dirigeren, dat de Provincien in goede ruste en eenigheyd mogten werden geconserveerd; Presenterende gem. Hr. Præsid, tot dien eynde, wegens de beyde Collegien, aantewenden alle goede officien, die van Haar souden mogen vereyst werden. Waarop, by Syn Hoogheyd, geantwoord synde, dat hy anders geen oogmerk hadde, als de Provincien te conserveren by de Unie, en syn vertreck aangeleydt te syn, om te bevorderen 't geen tot de meeste ruste en vorderinge van deselve soude kunnen strecken. Waarop by den Hr. Paau gesegd synde, dat, sonder twyffel, het brengen van het Crygsvolk omtrent Amsterdam, synde een Stad vol van Negotie, niet als merkelyke Confusie in den cours van dien soude komen te veroorsaaken, tot inæstimable schade van de gemeene Ingesetenen, en ook vreemde Coopluyden, waaruyt den Staat, en ook Syn Hoogheyd, in persoon en respect, niet als grooten interest soude te verwagten hebben, versoekende over sulks soo gem. Heer Paau, als de Heeren Bedel, Reygersbergen en andere, dat Syn Hoogheyd dog alles in goede bedenking wilde neemen, en syne reyse, een dag twee a drie, uitstellen, tot de Comste van gem. Heeren Staaten van Holland, die op den 1 Augusti, sulks des

anderen daags, verwagt wierden. Daarop, by Syn Hoogheid, is geſegt geworden: „dat hem vreemd was voorkomende, dat men hem ſoude willen ſtellen als oorſaak van Confuſie en onordentelyckheden; Dat de Heeren Staaten voorn. ſelfs hem ſulke taale nooyt hadden gevoerd, en, in het tegendeel, dat ſyn oogmerk was, ſoo veel mogelyck, de Confuſie te weeren. Dat ook ſyn vertreck noodig was, om ordre te ſtellen op het Crygsvolk, omtrent Amſterdam ſynde, en dat hy daartoe was gelast, by ordre van de Heeren Staaten Generaal, die hy hadde naer te komen. Dat gemelde Heeren van de Hoven van Juſtitie, overſulx, haar t'addreſſeeren hadden aan deſelve Heeren Staaten Generaal; Dat hy, als Stedehouder, niet anders als derzelver last te volgen hadde."

Na eenige gelyke discourſen, over en weder, ſyn gem. Heeren van de Collegien geſcheyden, en hebben Zyn Hoogheid Godes zegen en geſondheid, op Syne reyſe, toegewenscht, die ook, datelyck, vertrocken is te paerde.

Waar na de beyde Collegien in de Raad Camer van den HRade vergaderd ſynde, is, by den Hr. Præſid., voorgehouden, en in bedencken gegeeven, wat, in die occurrentie van ſaaken, by hen te doen ſtond, en of het niet dienſtig waare, dat ſy henlieden, *Collegialiter*, vervoegden by de Heeren Staaten Generaal, als tot dewelke ſy, by Syne Hoogheyd, ſcheenen te weeſen gerenvoyeerd, en Haar Ho. Mog: den dangereuſen toeſtand van dat werkk voor te houden, en verzoeken, dat ſy, met alle moderatie en circumſpectie, daarin ſouden willen gaan, en alle feytelyckheden inhiberen en voorkomen. Daar benevens dezelve verthoonen d'Infractie van het regt en van de Juſtitie deſer landen, in het arreſteeren en detineeren van de geſaiſeerde perſonen geſchiedt, en d'ongemacken, die daaruit te verwagten ſtonden?

Waar-

Waarop omvraage gedaan ſynde, is geadviſeerd by de Heeren.

PAAU: Dat het apprehenderen en detineren van de voorſz. perſonen, in het midden uyt de Vergaderinge van de Heeren Staaten van Holland, was een ſaak van ſoodanigen gevolge en inſigte, dat de Collegien van Juſtitie Haar daarover behoorden te bemoeijen en de Juſtitie te mainctineren; hoewel den Hove Provinciaal eigentlyk was toekomende daarover te vigileeren; egter dat d'HRaad, by gevolge, haar daar diend by te voegen, en ſulcks den anderen geſamentlyk de hand te bieden en Haar Ho: Mog: te verthoonen de Infractie jegends de Juſtitie en de Privilegien van den Lande gepleegd, en de ſwarigheid, die, uyt ſoodanige proceduren, te verwagten ſtonden; en dat ſy dezelve wilden inhiberen.

DEDEL, REYGERSBERGEN: idem.

BLOCK; nopende het eerſte, dat ſulk een ſaak ſynde van gevolg, die met vigeur behoorde te werden tegen gegaan. En nopende het tweede, dat de Hoven van Juſtitie haar hebben te adreſſeeren, niet aan de Heeren Staaten Genl., maar aan de Heeren Gecommde: Raden en Staaten van Holland: en dewyle die, apparent, waren jegens den 2n. Auguſti by een te weſen, dat men ſoude dien tyd afwagten, en, midlertyd, ſien, hoe hem de ſaak ſoude ſchicken, als niet kumende, naar alle apparentie, lange, in dien ſtaat, gecontinueerd blyven.

De Wael, Crommon, Forest, Franke, Doublet, Kinſchot, Heemskerk, Dorp, Schotte, Sixti, Riccen, de Raet, *Præſes*, *Omnes idem.* Hoewel niet ondienſtig, by ſommige, wierd geoordeelt, dat de Heeren Staaten Generael wierde voorgeſteld het ongelyk, ſoo den Staat, als de gearresteerde Heeren, aangedaan, als mede dat ſyn Hoogheyd wierd geëngageerd in ſoodanigen werck, als vooren; is egter goedge-